Itzhak Artzi

Biografia unui sionist

EDITURA
E H
HASEFER

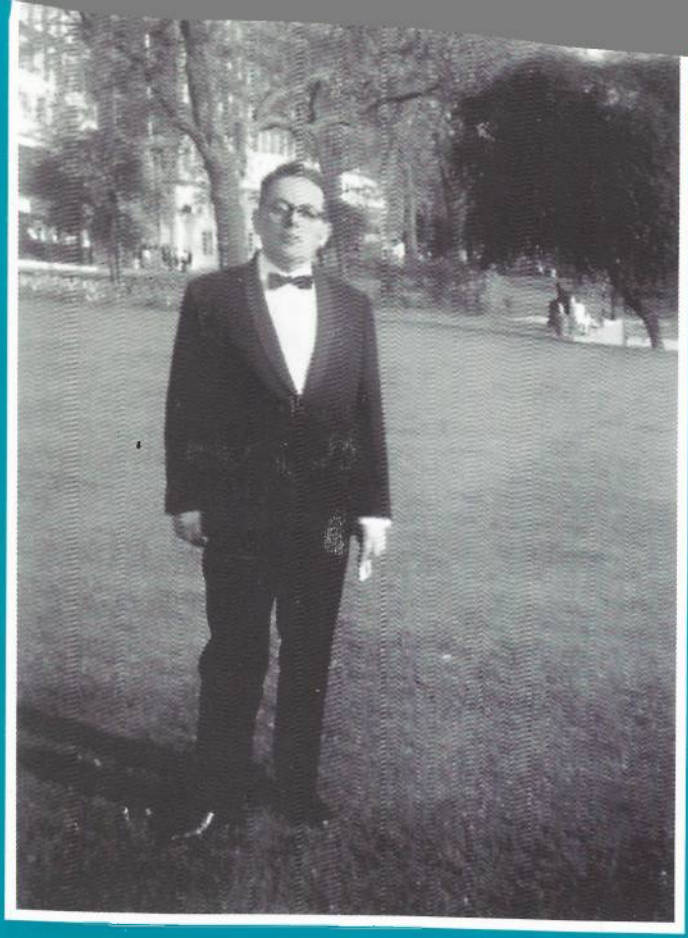

Autorul acestei tulburătoare şi instructive cărţi este o personalitate remarcabilă a iudaismului românesc şi mondial. Ajuns la vârsta senectuţii, dl. Itzhak Artzi îşi scrie memoriile. Ele reconstituie o viaţă puţin obişnuită şi demnă de tot interesul. Apare, cu trăsăturile emoţionant conturate, activismul său sionist în România de pe vremea adolescenţei şi a primei tinereţi, în care a trăit realitatea dramatică a Holocaustului, apoi militantismul politic din Israel, unde a ajuns la înalte demnităţi (deputat şi timp de 20 de ani viceprimar al Tel-Avivului).

Biografia unui sionist e prezentarea vieţii unei personalităţi exemplare, care merită să fie cunoscută.

ISBN 973-9235-78-6

Coperta: A. POCH
Redactor: Z. ORNEA

© Editura Hasefer a F.C.E.R.
B-dul I.C. Brătianu, nr. 35, et. II, ap. 9
Telefax: 312 22 84

ISBN 973-9235-78-6

ITZHAK ARTZI

BIOGRAFIA UNUI SIONIST

Redactor
NAVA SEMEL

Traducere din ebraică
SMAIA AVNY

EDITURA HASEFER
București, 1999

Carte editată cu sprijinul Guvernului României
Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale

SUMAR

Cap. 1. În loc de prefață — O spovedanie 7
Cap. 2. Un mic rai european 16
Cap. 3. Un tată prin corespondență 39
Cap. 4. Prieteni 50
Cap. 5. Tineri sioniști netto 66
Cap. 6. „Carne cașer" 79
Cap. 7. Dincolo de râu — Transnistria 90
Cap. 8. Eliberarea 108
Cap. 9. Entrée 126
Cap. 10. Un vas fără nume 139
Cap. 11. Dar într-acolo n-ai să treci... 152
Cap. 12. Îngropați în nisip 165
Cap. 13. Nevei Iaar (fost Waldheim) 177
Cap. 14. Intrat Herzig — ieșit Artzi 191
Cap. 15. Prima sau a doua casă 202
Cap. 16. Au fost odată timpuri (O aventură ziaristică) 214
Cap. 17. Scufundat în întuneric 231
Cap. 18. Un poem pedagogic 242
Cap. 19. Revoluție la Tel Aviv 262
Cap. 20. Eroul profanării Șabatului 274
Cap. 21. Ofensiva culturală 283
Cap. 22. Germania: nici uitare, nici iertare 296
Cap. 23. România, România! 311
Cap. 24. Iar „Knesset Israel" 335
Cap. 25. Pre-final 353

1

ÎN LOC DE PREFAȚĂ — O SPOVEDANIE

De ani de zile sunt preocupat de scrierea unei autobiografii. Am ce povesti atât mie, cât și altora. În diverse ocazii, când s-a întâmplat să pomenesc amintiri din trecut sau să relatez amănunte personale, am fost întrebat, nu o dată: „De ce nu scrii toate acestea?" Am hotărât deci să-mi scriu memoriile.

Ce mă împinge să mă înham la o asemenea sarcină? Scrierea memoriilor nu e o treabă ușoară. Această hotărâre a mea s-a născut o dată cu întreruperea activității mele politice.

În preajma alegerilor municipale din 1993, după patru termene în conducerea Primăriei Tel Aviv, la 73 de ani, se punea problema: Cât mi-a mai rămas din calendarul meu personal și ce am de gând să fac cu acest rest de timp? Mi-am amintit de o zicală din bătrâni, auzită în idiș, despre „anii dăruiți", anii suplimentari pe care îi trăiește omul în mod acceptabil, după trecerea minimului biologic. Anii dăruiți sunt fie consecința unui atavism, adică ani moșteniți biologic, fie că este vorba de o prelungire a vieții, cu ajutorul unei medicații sau al unor intervenții chirurgicale. Mă aflam deci, în această fază a „anilor dăruiți".

Tendința mea spre pesimism mă oprea să fac planuri de durată. Nu odată mă gândeam la zicala atribuită răposatului David Remez, primul nostru ministru al Comunicațiilor. „Primul lucru pe care-l fac dimineața, este să mă uit la anunțurile mortuare. Dacă nu-mi găsesc numele, sunt fericit".

Norocul meu este că am ajuns în această fază a vieții într-o stare de sănătate relativ bună. Din controalele medicale rezultă că mă bucur de o sănătate normală; capacitatea mea de activitate n-a dispărut. Puterea mea intelectuală și setea de a mă bucura de viață au rămas neatinse. În prezent, mai mult ca întotdeauna, trăiesc plăcerea de a fi înconjurat de o familie iubitoare, care mă sprijină. Ce să fac cu acest dar al vieții?

Concluzia a fost să renunț la o nouă campanie electorală. Am obosit. Sunt sătul de șapte campanii electorale, în care m-am confruntat pentru Knesset și pentru Primăria Tel Aviv, campanii care mi-au consumat multă energie în goana nebună după voturi. Simțeam că nu mai am nici puterea și nici dorința de a reîncepe alergăturile zi și noapte, de a participa la întruniri, în săli sau în cercuri, „făcând curte" alegătorului. Hotărârea de a mă retrage, era definitivă. În viitor mă voi dedica doar unei activități publice, în care voi găsi interes. În sfârșit, voi găsi climatul sufletesc necesar, ca și timpul real fizic, de a scrie istoria vieții mele. Această carte va fi pentru mine, un pașaport de trecere a granitei spre lumea cealaltă — poate și pașaportul de pătrundere spre acel timp și spațiu care își vor continua mersul — mâine, poimâine — fără mine.

În clipa în care am hotărât să scriu cartea, s-a furișat în mine teama ca nu cumva să mă alătur familiei grafomanilor. În decursul anilor, am întâlnit fruntași din viața publică, care au găsit soluția pentru bătrânețea lor, prin scris.

În comisia de achiziționare de cărți a primăriei, din care am făcut parte, am avut contact mai ales cu scriitori din această categorie. Aveam la dispoziție un fond. Din milă, obișnuiam să răspund pozitiv la cererile de a cumpăra cărți. Eram totuși conștient la câtă înjosire se expun acești „scriitori", bătând la uși, cu biografiile lor.

Sunt conștient de limitele mele literare. În decursul anilor am dezvoltat un stil de scris „uscat", mai precis, stilul ziaristic. Invidiez scriitorii care stăpânesc tainele limbii în toate amănuntele ei, având minunata putere de exprimare, sensibilitate pentru finețea nuanțelor. Voi reuși eu oare, să scriu o carte bogat colorată? Voi reuși eu să redau cititorului senzația vremurilor și a evenimentelor trăite?

Pasiunea mea pentru scris izvorăște și din dorința de a retrăi clipele sublime și măreție ale vieții mele, precum și evenimentele neplăcute, de la care n-am să mă pot eschiva.

Scriind, mă voi bucura de plăcerea unor plimbări prin lumea mea de ieri. În paginile scrise voi reîntâlni croi și evenimente care vor reînvia. Poate voi reuși să evoc adevăratul lor parfum de atunci, revenind — pe cât posibil — la epoca pe care o voi înfățișa. Încă o speranță ascunsă mă îndeamnă, — parcă îmi șoptește la ureche: — Veni-va ziua când copiii mei, nepoții sau altcineva dintre apropiații mei, vor citi aceste pagini. Ceva din evenimentele descrise îi va impresiona.

Am avut norocul să trăiesc în diverse medii sociale. Pare-se că am prins „ultimul tren" — legătura între lumea care s-a prăbușit și cea

reconstruită. Sunt martor viu al Holocaustului evreilor din Europa. Am fost prezent la încrucișarea de drumuri a unor capitole de istorie, în lupta pentru crearea statului evreu. În mediile mele de activitate, am cunoscut multe din personalitățile contemporane cele mai interesante ale poporului evreu, conducători ai statului și conducători ai lumii.

Cartea va oferi ceva tinerilor, setoși să cunoască trecutul părinților. Nu aș vrea să li se întâmple și lor ce mi s-a întâmplat mie. Atunci când am început să mă interesez, în încercarea de a scoate din uitare amănunte despre strămunii mei, n-am avut pe cine întreba. Până astăzi nu știu cu exactitate cum și-au găsit rudele mele sfârșitul pe meleagurile Transnistriei și unde au fost înmormântați. Cunosc istoria Holocaustului, dar știu puțin despre holocaustul particular al familiei.

Ca tovarășă de drum, am luat-o pe fiica mea, scriitoarea Nava Semel. În această călătorie, cu peniță și cuvintele, vom rătăci printre capitolele vieții mele. Îmi face plăcere să împart cu ea clipele fericite ale trecutului, ca și cele dureroase. În mod special sunt încântat de faptul că această colaborare ne apropie, ne permite să ne cunoaștem mai bine, ca doi prieteni maturi, nu numai ca un tată și fiica sa.

*

În Israel n-au apărut până acum biografii ce descriu viața persoanelor publice, originare din România.

Cea mai mare parte a vieții mele, s-a desfășurat în Palestina de dinaintea creierii statului și apoi în Israel.

România am părăsit-o la vârsta de 26 de ani. Anii din România constituie o parte hotărâtoare din viața mea. Anii formației mele — anii școlilor, ai studiilor liceale, după venirea regimului Antonescu și mutarea mea din Siret la București — în total șase ani — devin anii cei mai frumoși ai vieții mele. Angrenarea în activitatea sionistă în calitate de conducător al mișcării tineretului sionist „Hanoar Haționi" și apoi tovarăș important în activitățile politice, organizatorice, activitățile de ajutorare, emigrare, în calitate de membru al Executivelor sioniste, prezidate de Mișu Benvenisti și A.L. Zissu și Bernard Rohrlich. Așa ajung la o perioadă de realizări care, în perspectivă, sunt istorice.

Acest capitol al vieții mele cuprinde povestea acțiunilor ilegale, îndrăznețe, de rezistență, de luptă activă contra regimului antonescian — fascist.

Astăzi mă întreb de unde am luat atunci îndrăzneala, curajul, temeritatea, inițiativele, fantezia, pentru a face ceea ce am făcut în acei ani. Faptul că am scăpat fără închisoare, fără lagăr, fără implicare directă în procesul conducătorilor sioniști e mai mult o problemă de șansă, de noroc. Căci acțiunile mele, înregistrate în zeci de rapoarte scrise, expediate la birourile de legătură din Istanbul și Geneva, dovedesc că am fost implicat în acțiuni ilegale îndrăznețe. Dispun și de documente ale Siguranței românești, în care îmi fac profilul politic ca ilegalist-sionist.

Anii activităților în Israel s-au desfășurat și ele pe fondul legăturilor cu evreii din România și cu autoritățile române de stat.

După crearea statului, m-am angajat în ajutorarea emigrației în masă, ce a început să „curgă" din România, în cifre impresionante.

În mod natural, activitatea mea politică în Agenția Evreiască, în viața publică, în Knesset, la Primăria Tel Aviv, a fost întotdeauna orientată spre masele originarilor din România. De foarte multe ori m-am simțit purtătorul lor de cuvânt, până când autoritățile au început să mă identifice ca atare: reprezentantul românilor. Așa s-au dezvoltat și contactele cu România oficială, cu reprezentanții diplomatici ai României din Israel, dar și direct cu autoritățile din România.

În relațiile cu regimul României comuniste și mai cu seamă în perioada Ceaușescu, am făcut abstracție de antipatia personală adâncă față de regim. De multe ori, am făcut jocul, contrar înclinărilor mele sufletești și morale. Recunosc că, lăudându-l public pe Ceaușescu, știam că o fac din machiavelism. Scopul intereselor israeliene majore — aliaua — scuza mijloacele.

Am menținut relații cordiale cu cei doi șefi-rabini ai României, dr. Alexandru Șafran și dr. Moses Rosen, rivali ireconciliabili. N-a fost ușor. N-am fost de acord cu tot ce a făcut fiecare din ei în problemele israelo-române. Fiecare din ei voia ca să mă identific total cu el. Am reușit să mă eschivez, rămânând neutru. În fiecare dintre ei am văzut — în perioada fiecăruia — personalitatea istorică, „omul potrivit la locul potrivit".

Sper că interferența românească în viața și cariera mea va trezi interesul special al cititorului de limbă română, pentru destinul evreiesc sui-generis, așa cum se reflectă în această carte.

Scrierea de memorii exprimă o luptă îndârjită contra zidului uitării finale. De altfel, se pune problema: ce-mi pasă că voi fi uitat? cu ce drept cer copiilor și nepoților mei să facă ceea ce fac eu? Oare eu mă străduiesc tot timpul, zi și noapte, să păstrez memoria părinților mei? Este adevărat,

menționez fiecare „iarțeit" (ziua pomenirii). De câteva ori pe an vizitez mormintele tatălui și al mamei mele. În ziua morții lor, mă duc la sinagogă și mă rog pentru înălțarea sufletelor lor. Poate că așa vor proceda și copiii mei când va veni timpul. Din tot ce am realizat și din omul care am fost, vor rămâne, până la urmă, o carte și, poate, câteva fotografii. Din acest punct de vedere, îi invidiez pe oamenii religioși. La ei, memoria părinților este puternică, adânc înrădăcinată în viața de zi de zi a urmașilor. Scrisul meu este deci răsunetul disperat al unei goarne îndreptată spre eternitate.

De la Nahum Goldman am auzit odată o observație cinică: „Omul scrie memorii atunci când începe să-și piardă memoria". Această observație nu este valabilă în cazul meu. Continui să fiu înzestrat cu o memorie excelentă. Reușesc să reconstitui din aduceri aminte evenimente în toate amănuntele lor. Amintirile mele cele mai puternice se leagă de cei cinci ani ai celui de al doilea război mondial. Pe de altă parte, există perioade care s-au șters complet din memoria mea. Recunosc că nu pot să-mi explic acest fenomen ciudat. Nu înțeleg cauzele care au dus la această selecție în depozitul memorici.

Cu privire la multe alte subiecte, pot dovedi autenticitatea amănuntelor prin documente, scrisori sau fragmente din ziare. În anii carierei mele, am scris mult. Paginile adunate au umplut multe dosare, ocupând un spațiu vast în arhive. Din păcate, ordinea nu este una din pasiunile mele. Materialul meu s-a adunat claie peste grămadă. Nu prea găsesc ceea ce vreau și n-am răbdarea necesară unei căutări sistematice în arhive sau în colecțiile ziarelor în diverse limbi, pentru a găsi fiecare cuvânt care a „țâșnit" din penița mea. De aceea, am scris bazându-mă pe memorie. M-am străduit să scriu adevărul, numai adevărul. În ciuda concepției mele liberale, voi pune stavilă anumitor evenimente; sunt conștient că în scrisul meu există rețineri. Anumite întâmplări vor rămâne închise în sertarele adânci ale sufletului meu. Din totdeauna eram rezervat în ceea ce privește dezvăluirea publică a vieții mele intime.

În dilema dintre dezvăluirea absolută și ignorarea voită a unor anumite teme, am ales calea a doua. Această alegere ar putea lăsa impresia unei lipse de curaj și poate, de conservatorism. Îmi asum acest risc, în mod deliberat. N-am de gând să apar în carte ca un erou nepătat. Voi povesti și despre slăbiciuni și alunecări. Sper că cititorii vor desprinde ceva important: M-am străduit să trăiesc cinstit, să nu lezez pe nimeni, să ajut pe cât posibil, să aplec urechea la necazurile și greutățile celor care m-au solicitat.

Cei mai frumoși ani i-am dedicat activității publice. Multe obligații familiare sau personale le-am neglijat. N-am cunoscut ceea ce se numește „dolce far niente", adică „petreceri și distracții". Mai presus de toate stătea imperativul de a-mi face datoria. Am muncit fără încetare — chiar dacă motivarea acestei munci era satisfacția egoistă de a obține un renume și recunoașterea acțiunilor și a faptelor mele. În final, esențialul este fapta și nu motivarea ei. Am făcut multe fapte bune. Prieteni, cunoscuți și străini recunosc acest lucru.

Numai în momentul în care omul privește înapoi începe să priceapă înțelesul vieții sale. N-am să afirm că traseul a fost plănuit. Întâmplarea, sau poate soarta, au jucat un rol important în drumul străbătut.

Am avut o viață palpitantă. Am avut șansa să schimb multe funcții. În nici o funcție n-am rămas prea mult timp, în afara celor douăzeci de ani de la Primăria din Tel Aviv. Dar și acolo am schimbat nenumărate funcții; n-am rămas tot timpul pe același scaun. Teama de a bate pasul pe loc, a rutinizării, m-a speriat. Schimbarea funcțiilor a fost însoțită de plăcerea de a studia lucruri noi, teme noi.

*

Ca membru al mișcării de tineret „Hanoar Hoționi" și figura centrală în mișcare, am dezvoltat, o dată cu funcția, și responsabilitatea. În kibuț m-am străduit,, fără prea mult succes, să fiu kibuțnic. Perioada serviciului meu la Ministerul de Externe a fost de scurtă durată, dar a constituit împlinirea unui vis. La Departamentul de Cercetări și Informații, când Moșe Șaret era ministru, am făcut cunoștință cu secretele statului, încă la începutul drumului. Ulterior am descoperit alte colțuri din lumea în care trăim: Sohnutul[1] și „Aliat Hanoar"[2]. Aici m-am ocupat de probleme educative și am creat legături și contacte cu personalități, multe dintre ele figuri importante și fruntași ai poporului evreu.

În funcția de deputat în Knesset, am stabilit contacte cu autoritățile executive ale statului.

În cei douăzeci de ani de activitate la Primăria Tel Aviv, am găsit satisfacție în acțiuni care se pot depista pe teren. Fiecare misiune nouă

[1] Sohnut — Agenția Evreiască, care lucrează în diaspora.

[2] „Aliat Hanoar" — Departamentul de organizare a emigrației spre Israel a tineretului evreu din diaspora.

a constituit pentru mine o nouă experiență, iar toate la un loc au fost pentru mine o minunată școală de îmbogățire personală. Cred că mi se potrivește calificarea dată unei personalități publice: „un om care știe puțin, despre multe".

Viața a fost darnică cu mine și în alte domenii. Am reușit să trec cu bine războiul, am fost prezent pe toate stațiile istorice ale generației de creare a Statului Evreu; am luat parte la munca subterană, la lupta împotriva autorităților britanice, la organizarea unei rețele de ajutorare și salvare. Am participat la Aliat Bet (organizarea ilegală a emigrației). Am stat în taberele din Cipru și am luat parte la crearea unui kibuț în țară. În noua patrie, am reușit să-mi creez o familie. Copiii mei pășesc azi pe drumurile lor. Contribuția oferită de ei țării este și ea efectivă. Șlomo Artzi este un cântăreț israelian autentic. El a reușit să devină cântărețul generației sale. Părinți și copii vin la spectacolele sale. Fiica mea, Nava Semel este o scriitoare israeliană care încearcă, prin lucrările ei, să dezvăluie tainele identității israeliene, să le confrunte cu trecutul, chiar dacă acest trecut nu este la modă. Generația nepoților arată interes în domenii apropiate de inima noastră: muzica, literatura, dar încearcă și alte domenii, cum ar fi știința și tehnologia.

În toamna vieții întreb și eu ca mulți alții: ce aș face dacă s-ar ivi ocazia de a lua totul de la început? Răspund cu sinceritate: aș merge pe același drum!

De la lecțiile de filosofie din anii tinereții, îmi amintesc deosebirea dintre viața activă și viața contemplativă. Împrejurările mi-au impus o viață activă. Presupun că aș opta pentru același model de viață, de activitate permanentă, neîncetată — o goană continuă, cu puține clipe de repaus. Pasivitatea este, în concepția mea, egală cu rutina, închistarea de care îmi este teamă.

Multe misiuni le-am acceptat cu seriozitate absolută, ca și când asupra mea ar apăsa o răspundere directă pentru soarta poporului și a statului. În prezent, zâmbesc ironic, amintindu-mi de toate acestea.

Am fost răsfățat de soartă și, totuși, nu am avut parte de o viață fericită. N-am știut ce înseamnă o viață de bucurii. Am sorbit din paharul vieții, apreciind plăcerea fiecărei picături. Când se iveau clipe de satisfacție, intervenea totdeauna ideea obsesivă a morții care destrama bucuria. Simțeam că tot ce este mai rău, mă pândește la colț. Mă va prinde oare acum, sau poate abia mâine? Mă trezeam gândindu-mă la moarte. Primul lucru pe care-l făceam în fiecare dimineață era citirea anunțurilor mortuare din ziar.

În calitatea mea de persoană cu legături ramificate, descopeream întotdeauna nume cunoscute. Moartea lor mă îndurera. Aproape fiecare zi din viață, începea cu durere și regrete. În decursul anilor, m-am străduit să acord celor plecați din viață, ultima cinstire. Am participat la multe înmormântări.

Această atitudine se explică, poate, prin nevoia de a-mi dovedi că particip la înmormântarea altuia și nu la a mea.

Veșnica amenințare cu necazuri, care mă pândeau pe traseul vieții mele, a aruncat o umbră asupra existenței mele. M-am temut de boli. Am văzut cum bunii mei prieteni se luptă pentru a supraviețui. Nu m-am putut elibera de ideea, greu de suportat, că poate sunt și eu la rând.

În societate am știut să ascund aceste obsesii, lăsând impresia unui om fericit, împăcat cu soarta sa. În adâncul inimii, în adâncul personalității mele, sunt altfel.

Făcându-mi acum bilanțul, constat că am neglijat adevăratele plăceri ale vieții. Am ratat frumusețea prezentului, pentru că n-am acordat suficientă atenție celor care erau tot timpul în jurul meu.

De-abia acum, târziu, am realizat imensa valoare pe care o are în viață unui om cuibul călduros al familiei. Prieteni și cunoscuți apropiați dispar. Numai în sânul familiei găsești dragostea și căldura și în ceasul bătrâneții.

Membrii familiei mele, care nu locuiesc în Israel, sunt în număr foarte mic. Majoritatea lor au murit. Am rămas aproape singur. Anii de luptă, iluziile unei vieți noi, m-au rupt de tradiția familiară. Doresc copiilor mei să fie legați de religie și tradiție, cel puțin atât cât am fost și eu, deși nu i-am pregătit suficient în această direcție. De fapt, ei s-au îndepărtat de valorile religioase atât de scumpe mie.

Mi-a fost greu să-l conving pe fiul meu Șlomo, să facă ceremonia de Bar Mițva fiului său Ben; iar fiica mea Nava a organizat Bar Mițva fiului ei Yiar la o sinagogă conservativ-reformistă. Ce ar fi spus despre aceasta bunicul meu sau chiar bunicii lor? Nu mă pot aștepta ca Șlomo și Nava — israelieni în toată ființa lor — să iubească limba idiș, să se complacă în stilul de viață care s-a înfiripat în limba „galutului". Construcția lor culturală diferă net de a mea. Goethe, Schiller, Emil Zola, Victor Hugo, nu constituie neapărat pietre de temelie în zestrea lor culturală.

Eu am preferat să fiu un rebel față de valorile trecutului. În ciuda prețului pe care-l plătesc, găsesc consolarea în faptul că deși copiii mei, rebeli și ei, nu sunt o copie a mea. Ei au propriile lor valori. În loc să

mă plâng pentru ce nu va mai fi și nu mai poate să fie, prefer să prețuiesc ceea ce există. Și există mult.

Această carte este un gest de împăcare între ce am vrut și ce am obținut. Privesc cu mulțumire spre viața mea. Singurul regret pe care-l am este că această viață e pe terminate.

Dacă această carte are vreo misiune, ea constă în dorința mea de a aduce atât celor apropiați, cât și celor îndepărtați, ceva din parfumul zilei de ieri, din lumea în care am trăit, alături de evenimentele din lumea de astăzi.

Toate acestea le exprim în pragul noului mileniu, chiar dacă este îndoielnic că-l voi apuca, personal.

2

UN MIC RAI EUROPEAN

Lumina zilei am văzut-o la Siret, într-o zi rece de noiembrie, la vreo doi ani după terminarea primului război mondial.

Siret este una din vechile așezări ale Bucovinei, regiune aflată în nordul României, împărțită, la ora actuală, între România și Ucraina. Cercetătorii istoriei menționează că în anul 1371, când Siret devenise oraș, locuiau deja evrei acolo. Așezarea, situată la încrucișarea drumurilor comerciale, între Galiția, Ungaria și țările balcanice, s-a dezvoltat rapid. Evreii din Galiția s-au stabilit în acest oraș încă înaintea secolului al XVI-lea. Posibil că unul din acești evrei să fi fost dintre strămoșii mei, descendent al unei familii de vechi preoți (cohanim), care poartă numele tipic de Katz.

Astăzi, Siret este oraș de graniță — cea mai îndepărtată așezare nordică din România. La o mică distanță, dincolo de râul care poartă și el numele orașului, se află garda grănicerilor ucrainieni și punctele vamale Vadul Siretului și Porumbe (fost Tereblecea), care trebuie trecute pentru a se ajunge la Cernăuți — azi Cernovtsi — la o depărtare de circa 40 kilometri de graniță.

Siret se află într-o regiune de coline înverzite, acoperite cu mesteceni, brazi și alte conifere. Obișnuiam să facem deseori plimbări în natură, unde încercam primele noastre aventuri nautice.

Vara, râul curgea lin ca să-și verse apele în Dunăre. La sfârșitul iernii, o dată cu topirea zăpezii în nord, se umpleau pâraiele, inundând lunca, cu păduricele și ierburile ce acopereau malul râului. Țin bine minte ziua când puhoiul apelor a zmuls podul de lemn care ducea spre Cernăuți și spre orașele moldovenești din apropiere. Pilonii uriași de lemn ai podului s-au prăbușit, ca și cum ar fi fost niște chibrituri, duși spre depărtări de inundația apelor umflate.

Așezarea nu era doar un orășel. Siret era un „ștetl" evreiesc în adevăratul înțeles — social și literar — al cuvântului. Era tipul de „ștetl"

al micilor orășele în care a înflorit și s-a vestejit viața evreiască din răsăritul Europei. O stradă principală străbătea, de-a lungul căreia se înălțau două rânduri de case familiare cu etaj, unele înconjurate de grădini îngrijite, altele de terenuri părăginite, în care creșteau nestingherite bălării și scăieți. Din case te priveau ferestre mari, acoperite cu dantele. Ghivecele cu flori de pe canaturile ferestrelor adăugau culoare acestor ferestre închise. În aceste case locuiau, înghesuiți, evreii orășelului: negustori, meseriași, funcționari, care lucrau în apropierea locuințelor lor.

Toată săptămâna, viața era tihnită: un orășel liniștit, ca toate celelalte orășele în care nu se întâmpla mai nimic. Numai marți, toate se schimbau. Marți era ziua „iarmaroculuiˮ, a târgului săptămânal. Din toate așezările din jur se revărsau țărani, venind pe jos sau cu căruțele. Lângă podul de pe râul Siret, li se cerea celor veniți taxa de intrare: taxa pentru târg și pentru staționare (Markt und Stand Geld). Unul din evreii orașului deținea, de obicei, monopolul încasării acestor dări — rămășițe ale Evului Mediu. Acest fapt era deja un motiv excelent pentru țăranii veniți de a detesta evreii, încă înaintea intrării lor în oraș.

Îmi amintesc ziua plină de peripeții a târgului. Țăranii, în căruțele lor încărcate, aduceau: trunchiuri de lemn, zarzavaturi proaspete, lână și tot felul de obiecte. Negustorii cărau sacii cu grăunțe, făină de mălai pentru „mămăligăˮ — mâncarea național-populară a românului. Coșurile purtate de femei împrăștiau un miros plăcut de smântână, brânză și unt, învelite în frunze verzi uriașe, rupte din pădurice, un fel de hârtie de împachetat, pentru păstrarea prospețimii alimentelor.

În ziua aceea — marți — prăvăliile erau arhipline și mai ales, cârciumile. Poporul bea, îmbuca, se îmbăta, petrecea..., vindea și cumpăra. Când se întuneca, se întorceau în satele lor și orășelul își relua liniștea de fiecare zi.

Orășelul își schimba din nou înfățișarea în ziua de vineri. De dimineață se simțea ritmul încetinit, în cinstea Șabatului. Religioșii se grăbeau spre baia rituală; cei mai puțin religioși se duceau la sauna orășenească, așa-zisul „șviț", pus în funcțiune de un neevreu. Mai întâi el încălzea pietrele uriașe, până la peste 100 grade căldură, apoi turna peste ele apă rece, provocând o mare de aburi. La saună asistau, la mare concurență, cei care se urcau pe treptele superioare și cei care rămâneau mai jos. Sus, pe ultima treaptă, căldura era infernală. Cei îmbăiați își răcoreau neîncetat corpul cu apă rece din găleți. Cu ajutorul unui mănunchi de

nuiele, băiețul făcea neîncetat masaj trupurilor încinse ale „eroilor" treptei superioare.

A te urca până la ultima treaptă era periculos. Așa mi s-a spus. Nici bunicul și nici eu nu îndrăzneam să urcăm până acolo. Țin minte când unul dintre „eroi" s-a prăbușit. „I s-a făcut rău" — au țipat oamenii. Ei s-au grăbit să se urce până la el, să-l ia în cârcă și să-l ducă afară. Un cărutaș, care a trecut întâmplător pe acolo, l-a dus acasă. Nu țin minte dacă omul și-a revenit.

O dată cu venirea Șabatului, cele șapte sinagogi din oraș gemeau de credincioși veniți să se roage: Sinagoga adepților rabinului din Vijnița, unde ne rugam, bunicul și cu mine; Sinagoga adepților rabinului din Sadagura, apoi era: „Beit hamidraș", Sinagoga croitorilor, Sinagoga adepților rabinului din Nadvorna, a rabinului din Boian și Sinagoga mare, singura care mai există la dispoziția Comunității evreilor din Siret, formată dintr-o singură persoană: președintele comunității, Herbert Gropper.

Uneori venea la sinagoga noastră un cantor. Îmi amintesc că unul din ei cânta rugăciunile de șabat după melodiile operei „Carmen". Majoritatea credincioșilor n-au auzit de Bizet, dar le-au plăcut melodiile.

În cinstea Șabatului, bunicul meu, ca și mulți alți hasidimi, îmbrăca straie sărbătorești: un șraimel[1] pe cap și caftan. În fiecare sinagogă puteai găsi oaspeți evrei rămași de Șabat în oraș. Veneau să aranjeze unele treburi, să cerșească sau să ceară ajutor pentru căsătoria unei fete amărâte. Hotel pentru oaspeții în trecere, nu exista. Dormeau în sinagoga bine încălzită în nopțile de iarnă. Dar unde puteau lua masa de Șabat? După încheierea slujbei religioase, cei dornici de fapte bune, obișnuiau să-și aleagă „un oaspete pentru Șabat". Aproape în toate serile de Șabat, se afla la masa noastră un asemenea oaspete. După „havdala" — binecuvântarea de încheiere a sâmbetei — treburile reveneau la normal.

Două monumente istorice există la Siret: O biserică antică din secolul al XI-lea, care a deservit pe unul din voievozii Moldovei când Siretul era capitala regiunii. Al doilea monument este vechiul cimitir evreiesc. În anul 1941, când evreii din Siret au fost deportați în Transnistria, populația orașului număra circa 10 000 de suflete. Evreii formau cel mai mare grup de populație din oraș — peste 3 000 de

---

[1] șraimel — pălărie făcută din blănuri.

persoane. Ceilalți — români, nemți și ruteni — erau laolaltă două treimi din populație.

Pe colina care privea spre lumea de pe malul râului, se înălța vechiul cimitir al Siretului. Piatra funerară cea mai veche datează din anul 1510. Deși majoritatea pietrelor funerare erau îngropate în solul cimitirului, acoperite de pământ și buruieni, diversele simboluri evreiești, încrustate pe aceste pietre și cuvintele meșteșugite cu care erau deplânși decedații, dovedeau minunatele talente ale celor care au lucrat aceste pietre funerare.

Cimitirul este adânc întipărit în memoria mea. Copil fiind, mă întorceam de la „heder"[1], după apusul soarelui. Seara se lăsa încet. Lumina electrică încă nu exista pe atunci, întregul orășel fiind cufundat în întuneric. Casa noastră se afla pe strada care ducea spre cimitir. În orășel abundau povestiri despre strigoi și draci, care ies din mormintele lor în nopțile de iarnă. Mama mi-a procurat un felinar țărănesc, simplu — o cutie închisă, cu geamuri de sticlă, înăuntrul căreia ardea o lumânare. Flacăra lumânării străpungea întunericul. Mă bizuiam pe această lumină, pentru a-mi potoli frica de spiritele morților, care zburau, chipurile, în jur.

În anii '80, președintele României Nicolae Ceaușescu a hotărât lichidarea vechiului cimitir, ce încurca planificarea unei autostrăzi care urma să treacă prin Siret. Rabinul-șef al României, dr. Moses Rosen, aflând despre acest proiect, s-a alarmat: „Nu se poate să fie distrus cel mai vechi cimitir din România, dovada prezenței noastre pe aceste meleaguri timp de sute de ani". El a avut grijă să împrăștie știrea despre intenția lui Ceaușescu, în toată lumea evreiască. Atunci s-a hotărât trimiterea la Siret a etnografului și cercetătorului de pietre funerare Zusia Efron, din kibuțul Ein Harod, pentru a se ocupa de documentarea cimitirului, înainte de a fi prea târziu. Un an întreg a stat Zusia Efron la Siret. Fiecare piatră funerară a fost descifrată, fotografiată și înregistrată. Prezența sa a trezit bănuielile autorităților: „Ce caută un israelian în apropierea granței, care desparte România de cortina de fier sovietică?" Autoritățile românești erau convinse că Efron este spion, omul „Mosadului", care folosește motivul cercetării pietrelor funerare drept acoperire pentru adevărata lui misiune. Autoritățile au ordonat lui Efron să părăsească imediat granițele României. Din fericire, Efron apucase între timp să fotografieze toate pietrele funerare, în alb-negru și în

[1] heder – loc de învățătură a limbii sfinte, pentru copii mici.

culori. Acest tezaur istoric se păstrează la „Beit Hatfuțot", muzeul diasporei din Tel Aviv. Savantul român-ieșean, dr. Silviu Sanie urmează să publice o monografie științifică despre acest cimitor.

Lângă cimitir, între vechea colină și noul cimitir, se află azilul de bătrâni „Sichenhaus". Niciodată n-am știut cine sunt locatarii acestui azil. La „heder", copiii ziceau că unicul locatar este nebunul orașului, care rătăcește noaptea și răpește copii. Încă un motiv de a tremura de frică în serile întunecoase. Pe nebun nu l-am întâlnit niciodată, dar țin minte o altă locatară permanentă a azilului. Era o femeie anormală, îmbrăcată în cârpe murdare, cu părul vâlvoi, împrăștiind în jur un miros infect, provenit din trupul ei neîngrijit. În copilărie mi-am închipuit că așa arată vrăjitoarele. Tremuram de frică înainte de a mă duce la culcare. Amintirea acestei instituții înfricoșătoare s-a întipărit adânc în conștiința mamei mele. La sfârșitul zilelor ei, avea o singură rugăminte: „Să nu mă internați la un «Sichenhaus»". În concepția ei, orice casă de bătrâni, arăta ca acel azil monstruos, pentru amărâții societății.

Siret era un orășel cu un caracter occidental. Liceul fusese clădit în timpul împăratului austriac Franz Iosef. În jurul său s-a adunat un grup de intelectuali, care obișnuiau să se întâlnească zilnic la cafeneaua de pe „Ringplatz" — piațeta orașului, centrul vieții din Siret. Aici opreau autobuzele în drum spre Cernăuți. În căsuța mică din jurul piațetei se afla chioșcul de ziare al lui Teofil Țurcan, „centrul cultural" al orașului. Aici ajungeau, cu o întârziere de două zile, presa din București și ziarele în germană, tipărite la Cernăuți. Țurcan vindea și ustensile de scris. Noi, elevii evrei, eram clienții săi cei mai buni. Totuși, Țurcan nu iubea evreii. Întotdeauna vorbea cu dispreț și furie. Se abținea cu greu să nu-i scape din gură, cuvântul spurcat „jidane".

La amiază, puteai vedea în piațeta orașului defilarea zilnică a personalităților: printre ele, preotul Dusceac, un bărbat înalt, gras, cu o față roșcată, mărturia pasiunii sale pentru mâncare și băutură. Era îmbrăcat în straie negre, preoțești, încins cu o curea roșie; se plimba dus și întors, în discuții cu învățătorul Teofil Grigorovici, holtei, educatorul clasei noastre. Celor doi li se alăturau din când în când, primarul orașului, șeful poliției, perceptorul — adică șeful serviciului de încasarea dărilor și Ion Itcuș, directorul gimnaziului. Cu toții intrau în barul hotelului „Anahof" ca să bea un păhărel de țuică sau de rachiu.

Pe strada principală se aliniau marile magazine ale orașului: băcăniile lui Herș Klifer și a lui Mendel Sterling; magazinul de dulciuri al

lui Iosif Delfiner, „roșcatul" și al lui Glaicher, magazinul de textile al lui Iosef Grünberg și cârciuma lui Moșe Șaib. La capătul străzii se aflau atelierele curelarilor, ale lăcătușilor, ale fierarilor. Aceștia erau furnizorii țăranilor. Eroul anual al Siretului era ceasornicarul Kutzman. Era cunoscut ca socialist, activ în rândurile organizației „Bund". O dată pe an era obligat să se urce până în vârful turnului bisericii catolice, să curețe ceasul din turn de murdăriile păsărilor și să pună la punct acele ceasornicului. Țin minte evenimentul înfricoșător: un evreu scund, atârnat în neant, ținându-se de crenelurile clădirii, învârtind acele ceasornicului, care făceau „clicuri" până ajungeau la ora fixă. „Un ceasornicar pe acoperiș" — al lui Marc Chagall. Împreună cu ceilalți copii din oraș, îl urmăream tremurând de frică, gândindu-mă ce s-ar putea întâmpla dacă ceasornicarul și-ar pierde echilibrul și ar cădea. Împreună cu ceilalți, răsuflam ușurat văzându-l pe Kutzman coborând în stradă, întreg și sănătos.

Singurul magazin de electricitate din oraș avea un farmec deosebit. Minunea minunilor era singurul aparat de radio din oraș. Nu o dată mă opream lângă magazin ca să aud sunetele și muzica, izbucnind din lădița fermecată. Vocile veneau din locuri îndepărtate: Viena, Berlin sau București.

Aveam 10 ani când proprietarul magazinului l-a invitat pe bunic, pe unchiul Srul-Leib și pe mine, la o vizită. Știa că suntem sioniști și voia să ne facă o plăcere: „Vreau să ascultați Radio-Palestina" — a declarat negustorul.

La ora fixată, după interminabile răsuciri ale butoanelor aparatului, au izbucnit de-odată sunete în ebraică. Era un cântec necunoscut, urmat apoi de imnul național „Hatikva". Clipa aceea mi-a rămas adânc întipărită în memorie: clipa în care am auzit pentru prima oară la radio sunetele din Ereț Israelul îndepărtat, inclusiv imnul național. E greu să descriu emoția ce m-a cuprins.

În apropierea casei noastre se afla vila familiei Rosenzweig, casa cea mai elegantă din oraș. Nusia, fiica avocatului Rosenzweig, „a făcut familia de rușine" devenind iubita șefului poliției. Până la urmă s-a căsătorit cu acel neevreu. Într-o altă locuință frumoasă de pe strada noastră locuia baronul von Flondor, proprietarul unor moșii în care lucrau sute de arendași. Mulți evrei lucrau la baron în calitate de contabili, vânzători și cârciumari. A lucra sub protecția baronului, constituia o garanție împotriva unor șicane sau expulzări.

Vecinul nostru cel mai apropiat era farmacistul Silberbusch. Era înalt, gras, cu o chelie strălucitoare, îmbrăcat elegant și pe deasupra cu un șorț alb, proaspăt spălat și călcat. În farmacia sa lucrau doar rudele sale. Mișu Fränkel și soția sa Claire, o blondă frumoasă, care amintea de o actriță de cinematograf. Claire era prietena cea mai bună a mamei mele. Cei doi copii ai ei, Iancu și Louis, erau tovarășii mei de joacă, de școală și de pregătire a lecțiilor.

Dora, fiica familiei Silberbusch, era o frumusețe, cu un chip de madonă. Mulți curtezani băteau la ușa ei. Din patul meu de lângă fereastră, puteam privi direct în camera ei. Priveam cu speranța s-o văd goală sau plimbându-se într-o cămașă de noapte străvezie. În serile cu lună veneau curtezanii să-i cânte serenade de Schubert. În fruntea admiratorilor Dorei era Loniu Wagner, însoțit de un ghitarist. Corul admiratorilor intona: „Șoapta cântecului meu zboară prin noapte, spre tine!". Țin minte foarte bine desfășurarea evenimentului romantic. Dora deschidea fereastra, scotea capul și zâmbea, mulțumind admiratorilor. Urma o tăcere. Tăcerea îndrăgostiților de femeia iubită și tăcerea copilului care urmărea desfășurarea lucrurilor. Nu știu care a fost soarta frumoasei Dora. Loniu Wagner a venit în Israel și, după un timp, a orbit. L-am întâlnit mergând din casă în casă pentru a vinde cârpe pentru dușumele.

În capul familiei noastre era bunicul Avrum Katz. Despre istoria familiei știu puțin. Când am început să mă interesez de istoria familiei, a fost târziu. N-am mai avut pe cine întreba.

Evreii obișnuiau să-și împodobească originea, povestind că sunt urmașii unor rabini sau rude cu întemeietorii unor dinastii de hasidimi[1]. Nu am găsit nici un semn de legătură familială cu marii rabini sau învățați de renume. Bunicul meu din partea mamei, rabi Avrum Katz era dintr-o familie de „cohanimi"[2].

Tatăl meu, Gabriel, era fiul unui evreu simplu, urmaș al familiei Haim Herzig, care ducea o viață tradițional evreiască în satul Mihova din apropierea Ceremușului. Ambii bunici erau adepți ai rabinului din Vijnița.

Mă pot întoarce doar cu trei generații, până la străbunicul meu, rabi Israel-Leib Katz. Nici nu știu unde s-a născut el. Presupun că a sosit la Siret, odată cu valul de evrei fugiți din Galiția, în secolul al XVIII-lea,

---

[1] hasid – evreu bigot aparținând unei secte de evlavioși, cu rituri mai speciale.

[2] cohen – preot, urmaș al preoților ce oficiau în Templul sfânt din Ierusalim.

găsind azil în Bucovina, regiune ai cărei conducători localnici au dovedit un spirit de toleranță față de evrei, voind să-i atragă spre acele locuri ca oameni ai comerțului și serviciilor. Nici măcar nu știu cu ce s-a ocupat străbunicul meu. Îmi scapă până și numele soției sale. De aceea sunt gelos pe acei care pot reconstitui un arbore genealogic și recrea o dinastie.

Casa noastră se afla pe „dealul Sucevei" — Șoțer Barg, drumul ce ducea la Suceava, vechea capitală de scaun a Moldovei.

Ziua de 14 noiembrie 1920 a fost furtunoasă, cu zăpadă și vânt puternic, care putea, cu ușurință, să ridice acoperișul de tablă al casei. Așa s-a și întâmplat. Astfel a sărbătorit bunicul Avrum, ziua nașterii mele — primul său nepot, fiul celei mai mari fiice a sa, Feighe-Fani.

După câțiva ani, familia s-a mutat într-o casă nouă, mai mare și mai arătoasă, în apropierea casei farmacistului din oraș. La parter erau prăvăliile din care s-au întreținut membrii familiei. Camerele de locuit erau la etaj.

Când mi-l reamintesc pe bunicul, revăd o figură patriarhală, care purta grija întregii familii — a fiicelor, a ginerilor, a celor apropiați și a celor îndepărtați. Era iubit și respectat la Siret. Un evreu scund și grăsuț, cu o cușmă în cap iarna și o pălărie — vara. De „Șabat" punea șraimel și caftan. Șraimelul l-a purtat până în acel Șabat de pomină, când fasciștii „Gărzii de fier" au început să ridice capul. Pe drum spre sinagogă, o bandă de derbedei ne-a oprit. N-au ținut seama nici de vârsta și nici de poziția bunicului. A fost luat în camera de anchetă, i-au zmuls perciunii și l-au chinuit, avertizându-l să nu mai îndrăznească să pună această „pălărie rusească" — șraimel, pe cap. După această întâmplare, bunicul a încetat să mai poarte „șraimel".

În locul tatălui, l-am avut pe bunic. M-a iubit și l-am iubit nespus. El înlocuia pe tatăl meu, care dispăruse din viața mea. Bunicul mi-a fost sursa de căldură, sprijin și siguranță de sine, într-o lume în care nimic nu era sigur. Spre el mi-am îndreptat privirile. Când mă chinuia un coșmar, găseam odihnă în patul său. Apropierea sa îmi oferea pace și liniște.

Când mă trezeam din somn, îl vedeam deja șezând în camera rece; lampa de gaz împrăștia o lumină slabă iar el era cufundat în cărțile sfinte, deschise pe masă. Obișnuiam să mă trezesc la murmurul glasului său, care recita, în șoaptă, un capitol din „Mișnaiot" sau din „Pericopa săptămânii".

La ora cinci fix, bunicul obișnuia să iasă din casă, pentru a se duce la rugăciunea de dimineață. Vara, iarna, pe ploaie sau zăpadă, întotdeauna era primul care deschidea casa de rugăciuni — sinagoga adepților din Vijnița. Pe umerii săi apăsa marea grijă de existență a întregii familii. Când tata a emigrat în Statele Unite, am rămas cu și mama în casa lui. El a avut grijă de noi, de educația mea evreiască la „heder" și de educația mea generală, la școala primară și liceu.

În 1935, în clasa V-a de liceu, colegul meu Nicolae Tăutu a „ciripit" în cancelarie, că evreii din clasă ar fi profanat drapelul României. Susținea că eu am ridicat o cârpă de pe jos și am spus că acesta este drapelul României, — dovadă sigură că suntem comuniști. În acea vreme era la modă ca tineretul evreu să fie suspectat de activitate comunistă. La Suceava fuseseră arestate toate fetele evreice din liceu. Explicația mea că este vorba de o minciună grosolană, nu a fost luată în seamă. La început s-au gândit să emită împotriva mea un ordin de îndepărtare din toate școlile din țară. Bunicul a intrat în acțiune. El s-a adresat baronului von Flondor și a cerut o întâlnire cu directorul școlii, Ion Ițcuș.

— „Cum vă puteți închipui că nepotul meu, crescut în casa mea, poate fi comunist?" El și-a însoțit explicațiile cu cadouri costisitoare. Numai intervenția sa a dus la o îndulcire a hotărârii. Pedeapsa a fost schimbată. Mi s-a interzis prezentarea la examene. Sensul hotărârii era pierderea anului. Ceilalți colegi de clasă evrei au fost înlăturați din școală pentru diferite termene, până la o lună.

Au trecut ani și am aflat că denunțătorul Nicolae Tăutu a căzut prizonier la ruși, după luptele de la Stalingrad. El a trecut „spălatul creierului". La revenirea în București în 1944, în cadrul Diviziei Tudor Vladimirescu, era deja un comunist înflăcărat. La începutul anului 1945, am fost trimis de „Hehaluț" — organizația comună a tuturor mișcărilor de tineret sioniste, la prima adunare a „Uniunii Tineretului Patriotic" (UTC) din Brașov. Numele „patriotic" ascundea caracterul comunist al mișcării. Spre marea mea surpriză, l-am întâlnit acolo pe Nicolae Tăutu. De atunci, de la plângerea sa împotriva mea, nu-l mai văzusem. El a fost surprins de prezența mea. Țin minte întrebarea sa derutantă: „Herzig, tu mai trăiești?"

— „Vezi doar că trăiesc!" Nu m-am putut abține să-l întreb: „Ții minte când m-ai acuzat că sunt comunist? Acum tu ești comunist, iar eu nu sunt comunist nici măcar acum, când este avantajos să fii comunist!"

— „Păcatele tinereții" — a încercat Tăutu să justifice ceea ce s-a întâmplat în 1935. De atunci nu l-am mai întâlnit în România comunistă. Acest denunțător a făcut carieră, devenind scriitor.

Împreună cu mama mea, mai locuiau în casa bunicului patru din fiicele sale: Basi (Batia), Mali (Malca) și cele două mai tinere — Rifca și Eva (Hava). Era și un singur fiu, unchiul Srul-Leib, sionist activ. Avea o față palidă, înconjurată de o mică bărbuță de tipul celei purtate de Lenin. Spre deosebire de bunicul Avrum Katz, care purta straie tradiționale, Srul-Leib era un om modern, îmbrăcat în haine europene.

Până la moartea bunicii mele Hana, în 1927 — bunicul și bunica locuiau în dormitorul casei. Mama Fani și cu mine dormeam într-o cameră alăturată. Mătușa Basi, soțul ei Calman și fiica lor Elza locuiau într-o altă cameră, un fel de casă separată, până la emigrarea lor, în anii '30 în Uruguay. Fetele tinere, Rifca și Eva, locuiau într-o cameră unde se afla și un pian, printre puținele piane din oraș. Srul-Leib, soția sa Ella și cei trei copii ai lor: Pesah, Hana (după răposata bunică) și Mendală, născut ulterior, locuiau separat. Unchiul Srul-Leib n-a făcut armată, deoarece avea plămânii bolnavi. În fiecare an pleca în Austria pentru tratament.

Puținele mele amintiri despre unchiul Srul-Leib sunt unica mărturie a existenței sale și a familiei. Toți, inclusiv soacra lui, Mirl Friedman, bunica, au pierit în drum spre Transnistria, în deportarea din toamna anului 1941, undeva între Obradovea și Țibulovca. În decursul anilor, au eșuat toate eforturile mele de a culege informații și amănuntele precise sau date despre soarta amară a familiei mele. Știam doar că a trecut peste ea tot ce a trecut peste evreii din Siret. În iunie 1941, o dată cu izbucnirea războiului împotriva Uniunii Sovietice, evreii din Siret au fost deportați la Calafat, oraș în sudul României și la Craiova. În ochii autorităților ei erau „trădători", care trebuiau îndepărtați de la linia frontului. La Calafat au fost cazați în școli și în clădiri publice. O lună după deportare au fost readuși la Siret. Ei au găsit locuințele lor prădate și devastate. La sfârșitul lunii octombrie a sosit la Siret ordinul pentru o nouă deportare. De data aceasta spre o țintă necunoscută. Din auzite au aflat că urmează a fi deportați în regiunea dintre râurile Nistru și Bug, supranumită „Transnistria". Această regiune din Ucraina a fost anexată României, fiind cedată de nemți aliaților români. Din mărturia notată de Hava Ostfeld, fiica răposatului Aron Steinberg, căsătorit cu Ghitel Katz, verișoara mamei — în broșura memorială editată în amintirea

rudelor decedate — am aflat câte ceva din ororile deportării evreilor din Siret.

Un frig cumplit domnea în Transnistria în luna octombrie 1941. În regiune suflau vânturi puternice, însoțite de furtuni de zăpadă. Membrii familiei mele erau în convoiul cu destinația Țibulovca, însoțiți de jandarmii care-i chinuiau fără încetare și îi loveau cu bice și cu patul armelor. Cu greu ei reușeau să înainteze în zăpadă pe drumurile desfundate ale Basarabiei și Ucrainei. Cine nu ținea pasul, rămânea la marginea drumului. Jandarmii interziceau să se dea o mână de ajutor celor slabi. Mulți au murit în șanțuri, fără mormânt și fără ca locul morții lor să fie știut. După multe zile de marș, puținii rămași în viață au fost înghesuiți în grajdurile goale din Țibulovca, lângă case ruinate, aruncate în aer sau părăsite. Deportații, tineri și bătrâni, femei și sugari au fost părăsiți în grajduri, fără hrană, fără ajutor medical. Tifosul exantimatic s-a extins. Cei care mai erau în picioare îi îngrijeau pe bolnavi și pe cei slabi. Încercau să radă zăpada de pe trupurile lor pentru a-i acoperi cu o haină sau cu orice bucată de țesătură. Cu șalurile de lână de pe cadavrele bătrânilor, încercau să-i încălzească pe muribunzi.

Citind aceste relatări cumplite din paginile scrise de Hava Ostfeld, i-am văzut cu ochii spiritului pe unchiul Srul-Leib și familia, care au împărtășit soarta celor 310 000 de evrei din Bucovina și Ucraina lichidați de trupele române ale regimului Antonescu.

La începutul anului 1944 am ajuns în Transnistria. Misiunea mea oficială era de căutare de orfani, pe care să-i înscriu pentru plecare în Ereț-Israel. Am trecut prin ghetourile Moghilev și Iampol, căutând prin orfelinate. Eram sigur că voi găsi pe cineva din familia mea. Au trecut doar trei ani de când ne-am despărțit de unchiul și de copiii lui. N-am găsit pe nimeni. Am întrebat pe cei pe care i-am întâlnit. Încet, încet mi s-a confirmat că nimeni din membrii familiei mele n-a rămas în viață. Locul înmormântării lor a rămas necunoscut. În afară de mine, nu este nimeni pe lume care să-și amintească că ei au existat vreodată. Mă cutremur la ideea că ei există doar în memoria mea.

Tanti Basi semăna cu bunica Hana, o femeie tristă, căreia niciodată nu-i înflorea un zâmbet pe buze. Soțul ei Calman nu câștiga suficient. Bunicul l-a luat sub protecția sa și i-a deschis un magazin de bere. Calman și asociatul său Iacob Scheuerman — tatăl prietenului meu Leibu — devenit cu timpul Iehuda Șaari, cumpărau butoaie de bere de

la fabrica de bere a lui Iulius Beil. În subsolul casei noastre se afla o mașină de umplut sticle de bere, care se vindeau țăranilor în zile de târg.

Și unchiul Srul-Leib lucra cu bunicul, fiind principalul său ajutor în depozitul de en-gros și în cârciumă. De asemenea, găsea timp să se ocupe și de activitatea sionistă.

Bunicul avea și un muncitor — Șloime Pitner, evreu bărbos, slab și uscat. Când soseau în curtea casei căruțele încărcate cu butoaie grele din metal, care conțineau lichidul prețios și căutat, spirtul de 96 grade, Șloime, muncitorul slab și uscat, ridica cu ușurință butoaiele, le rostogolea și le așeza la locul lor. Din când în când îl ajuta și câte un cărăuș vânjos.

Comerțul en-gros cu alcool se desfășura în curtea de lângă casă. Aici soseau căruțele încărcate cu marfă. Aici veneau și cumpărătorii. Printre ei se afla încă o rudă, unchiul Leib Unterfort, singurul evreu din satul Cândești, care ținea acolo o băcănie și o cârciumă.

În fiecare marți, unchiul sosea la „iarmaroc". Iarna venea învăluit într-o blană uriașă, aidoma unui sac de dormit. Vapori ieșeau din nările cailor, care trăgeau sania în deșertul alb al zăpezii dintre Cândești și Siret. Bunicul îl primea pe unchiul Leib cu multă căldură. Unchiul își dezbrăca haina, sorbea un păhărel de spirt de 96 grade, se încălzea, după care mânca un dejun copios. Vizitele sale erau așteptate cu nerăbdare. Era din naștere un povestitor dotat. El relata despre faptele sale ca soldat în primul război mondial, în serviciul lui Kaiser Franz Iosef, împăratul Austro-Ungariei. Leib a luptat pe frontul italian, într-o unitate de asistență medicală.

Ascultam cu gura căscată cum descria celebra luptă de la Isonzo. Iată una din povestiri: În rarele clipe de calm, soldații jucau cărți. Unchiului Leib „i-a mers" cartea. El a câștigat o sumă onorabilă. Ar fi vrut să se ridice de la joc dar nu putea — nu era frumos. Atunci, ce a făcut? S-a rugat lui Dumnezeu să înceapă un bombardament care să întrerupă jocul. N-au trecut decât câteva minute și s-a auzit bubuitul tunurilor. Mulțumind lui Dumnezeu, Leib a băgat câștigul în buzunar și s-a ascuns în tranșeu. „Acum aveam bani să cumpăr încălțăminte de iarnă pentru copii", și-a încheiat povestea.

În capul grijilor bunicului erau cele două tinere fiice, Eva și Rifca. Amândouă erau tinere moderne. Când cântau la pian, casa se umplea de melodiile lui Schubert, Beethoven și Bach. Mătușile mele aparțineau unui cerc de filosofie, bazat pe teoriile lui Constantin Bruner,

neo-spinozian, ale cărui concepții se exprimau printr-un „materialism al logicii și un idealism spiritual". Cercul era preocupat de toate domeniile vieții. În jurul acestei filosofii s-a constituit, la Siret, un cerc de tineri intelectuali. Ei obișnuiau să se întâlnească în locuințe și să citească împreună din cărțile de filosofie ale dascălului lor, purtând corespondență cu cercuri similare din străinătate. Din curiozitate, citeam uneori din cărțile mătușelor mele. Nu o dată mă întrebam dacă ele înțeleg într-adevăr concepția filosofică a dascălului lor spiritual. Devotamentul lor semăna cu credința într-un rabin sau într-un „guru", în căutare de răspunsuri la sensurile existenței umane.

După moartea mătușii Eva, care locuia la Haifa, am adus de la ea cărțile filosofului. Ele umplu două rafturi ale bibliotecii mele. Nu știu dacă această teorie are continuatori în lumea intelectuală. Poate că a dispărut și ea din lume, împreună cu generația Holocaustului.

Pe bunica Hana sau Hanție — mama mamei mele Fani — o țin minte în mod nebulos. Era originară din familia Geiger. Unii membri ai acestei familii își dorm somnul de veci în cimitirul din Țfat.

Aveam șase ani când bunica s-a îmbolnăvit. Toată familia era în panică. Au chemat medici și din alte orașe, dar nimic nu a ajutat. Bunica a murit iar bunicul a rămas văduv.

Ani de zile mama mea a plâns dispariția mamei sale. Mama i-a luat locul în familie, devenind administratoarea casei. Ea pregătea mâncarea, curățenia, îngrijea pe tatăl ei și întreaga familie.

Bunicul era adept al rabinului din Vijnița. Bătrânul rabin Israel Hager (reb Srulțe) — binecuvântată fie-i amintirea — a fost chiar găzduit în casa noastră. Această vizită era un compliment pentru mama, căci însemna că nivelul de „cașer" al ei era pe măsura unui rabin exigent. Când rabinul sosea la noi, bunicul obișnuia să evacueze pentru el tot etajul de sus. Noi, ceilalți, locuiam temporar la parter. În săptămâna cât dura vizita rabinului, adepții săi din toate satele și așezările din jur veneau să petreacă un Șabat alături de rabinul lor adorat.

Vizita rabinului la Siret era întotdeauna un eveniment important. Înaintea sosirii sale, mase de adepți plecau la Tereblecea ca să-l întâmpine. Tereblecea se afla pe șoseaua principală, la 2 km. de Siret. Acolo îl așteptau ore în șir, cu privirile ațintite spre orizont. Tensiunea creștea când se observa un nor de praf, semn că se apropie suita rabinului. Trăsura se oprea lângă cei care-l așteptau, rabinul cobora și trecea printre adepții săi, care-i sărutau mâna.

Caravana pornea spre casa bunicului, casa în care era găzduit. În timpul șederii sale la noi, mă feream să mă ciocnesc de el. Mă temeam să nu încerce a examina cunoștințele mele din „Humaș", din „Pericopa săptămânii", sau ce spune „Rași" — marele comentator al Bibliei. Într-o zi, rabinul „m-a prins" și m-a invitat în camera sa. La început eram speriat, dar ridicând ochii și văzând fața sa plină de o bunătate strălucitoare, privind barba sa albă și ochii săi luminoși, mi-a trecut teama. Rabinul întreba iar eu răspundeam. Am părăsit camera satisfăcut și plin de mândrie. Bunicul era și el mândru de faptul că am reușit la examen. Bunicul făcea tot ce putea pentru a mă introduce și pe mine în lumea fermecată a hasidimilor din Vijnița.

Schimbările sufletești prin care am trecut de la climatul hasidic spre lipsa de religiozitate, nu au schimbat cu nimic atitudinea mea călduroasă pentru lumea hasidică. Până azi mă știe lumea ca unul care a rămas legat de amintiri și tradiție.

În anul 1933, bunicul m-a luat la Vijnița. Călătoream într-o trăsură de tip „fiaker". Voia să-mi dăruiască emoția unui Șabat la curtea rabinului. Voia să trăiesc și eu experiența unui „hasid" în inima hasidismului.

Am stat în gazdă la o familie din localitate. Vineri seara, după rugăciune, ne-am dus la masa de Șabat a rabinului. Serbarea se desfășura într-o sală uriașă. Adepții așteptau cu nerăbdare predica și o gustare de la masa rabinului, numită „șiraim" (din hrana degustată de rabin, se împarte câte puțin la toți cei prezenți), precum și cântecele vesele. Masa era condusă de „gabai" (ajutor) atunci rabi Nisan Iust — secretarul personal al rabinului, care în ciorapii săi albi — umbla printre mesele aranjate. De la rabin el primea rămășițele din farfurie, după ce acesta gustase din mâncare. Iust împărțea resturile sutelor de adepți, dintre care unii poate erau flămânzi, dar mai ales vroiau să guste din „șiraim". Sâmbătă dimineața rugăciunea dura multe ore, după stilul Vijnița, fiind urmată de cântece de dor și apoi de un „ciulnt"[1] copios, pregătit încă din ajun de gazdă.

Sâmbătă seara venise ceasul cel mare al întâlnirii personale cu rabinul. Un hasid apropiat rabinului, cum era bunicul meu, nu era lăsat să aștepte mult. Nisan Iust avea grijă să-l introducă printre primii la ceremonia numită „zih praven" care consta în intrarea la rabin, căruia

[1] ciulnt – mâncare tradițională evreiască, preparată din fasole, carne grasă; oala era pusă în cuptor de vineri; se gătea încet (chaud-lent) și era servită sâmbătă.

i se înmâna un „cvitel" — un petec de hârtie — pe care erau înșirate păsurile și dorințele hasidului și pe care vroia să le discute cu rabinul său, să se sfătuiască cu el și să-l roage să-l ajute prin rugăciunile sale. Pe bunic îl îngrijora în primul rând Rifca, tânăra sa fiică, care încă nu se căsătorise. Toate încercările de a i se găsi un bărbat au eșuat. Bunicul a cerut dascălului său spiritual să-l ajute cu rugăciuni. Și încă un necaz îi măcina inima: era îndurerat de faptul că eu am părăsit mișcarea de tineret religioasă „Pirhei Agudat Israel", trecând în rândurile laicului „Hanoar Haționi". În prezența mea, bunicul a relatat rabinului, marea sa durere.

Rabinul nu s-a arătat zguduit: „Să fie sionist. Principalul este să fie un bun evreu!" — a spus dânsul. Astfel am obținut încuviințarea rabinului. De atunci, activitatea mea sionistă, nu mai era cauza unui conflict între mine și bunicul meu.

În timpul vieții bunicului și chiar după moartea sa, am întreținut legături curente cu rabinul dinastiei Vijnița. După moartea lui rabi Israel, în anul 1936, în locul său a urmat rabi Haim Meirl Hager, un bărbat frumos și impresionant, deși nu era fiul cel mare al rabinului Israel Hager.

În anul 1940, orașul Vijnița a trecut în stăpânirea sovieticilor. Încă în primul război mondial, rabi Israel s-a refugiat la Oradea Mare, transferând acolo Curtea de la Vijnița. Ieșiva, școala superioară de studii talmudice, a rămas acolo. Rabinul venea din când în când să petreacă împreună cu hasidimii săi din Vijnița și împrejurimi.

Ca rabin al orașului, la Vijnița a rămas unul din fiii săi, rav Eliezer. Acolo a întemeiat o ieșiva mare. În 1940, o dată cu intrarea rușilor, rabi Eliezer a fugit din Vijnița.

În martie 1944, când s-a produs revoluția pro-nazistă în Ungaria și mase de evrei au fost deportați la Auschwitz, am aflat că rabinul din Vijnița a ajuns la București și este găzduit de către rabinul Friedman din Buhuși, prieten al sioniștilor, care conducea o curte rabinică la București. Când m-am dus să-l vizitez, am fost șocat. Am găsit o figură de rabin cu totul diferită. Era fără barbă. Acest fapt a arătat prin ce a trecut. El a reușit să ajungă la granița ungaro-română, ajutat fiind de acțiunea de „briha" a mișcării sioniste, travestit în pădurar.

Rabinul din Vijnița și-a stabilit noua sa casă în Israel, la Bnei Brac — un centru al bigoților în vecinătatea orașului Tel Aviv — devenit cu timpul o adevărată împărăție hasidică. Ultima oară l-am întâlnit în anii

'70. Eram atunci secretar general al Partidului Progresist, partid nesimpatizat de cercurile hasidice, deoarece era în favoarea unei separări între stat și religie, pentru căsătorii civile și egalitatea tuturor curentelor din iudaism. Rabinul avea deacum peste 80 de ani. În cinstea memoriei bunicului, am hotărât să-l vizitez. Răposatul meu prieten Eliahu Pasternack a organizat vizita.

Era miezul zilei; camera de așteptare era inundată de soare. Înainte de a intra am fost avertizat că vederea rabinului este slabă și n-am voie să-l deranjez prea mult. Când am intrat în camera rabinului, „gabaiul" m-a prezentat drept „Itzhak Artzi, din partidul lui Pinhas Rosen".

— Cine ești dumneata? a întrebat rabinul.

— Sunt nepotul lui Avrum Katz, am răspuns.

— Tu ești fiul lui Feiga? a întrebat rabinul cu vădită bucurie, amintindu-și cu de-amănuntul despre familia noastră.

Mi-am amintit că într-o zi de „Simhat Tora" am hotărât, toți membrii din „Hanoar Haționi", să participăm la ceremonia de „Hakafot"[1] care avea loc în seara sărbătorii. Rabinul orașului era Baruh Hager, fiul rabinului Israel.

Conform concepției noastre, am pornit la o acțiune de impresionare a opiniei publice. Erau printre noi haluțim îmbrăcați neglijent, fără haină, numai în cămașă și cu încălțămintea grosolană. În sinagogă a izbucnit un scandal: „Haimanale, afară!" ni s-a strigat cu furie. Rabinul a liniștit pe adepții săi înflăcărați: „Sunt tineri evrei. Au venit și ei să se bucure de Tora.Lăsați-i!" cuvintele rabinului au evitat o încăierare.

Din lumea hasidimilor din Vijnița făcea parte toată familia Katz. Vărul meu Velvel-Zeev Katz, care a murit recent, a fost extrem de activ la curtea rabinului din Bnei Brac.

După război au fost aduse rămășițele pământești ale lui rabi Israel, pentru reînhumarea lor în cimitirul hasidimilor „Zihron Meier" din Bnei Brac. În acest cimitir mai sunt înhumați și părinții soției mele Mimi. De ziua pomenirii, când ne ducem la cimitir la mormintele lor, obișnuim să intrăm în cavoul rabinilor din Vijnița, pentru a păstra un moment de reculegere în memoria acestei dinastii.

În ciuda lumii mele diferite, am simțit în decursul anilor nevoia să rămân în legătură cu curentul hasidic chiar dacă era numai vorba doar de o legătură superficială. Mă refer la convorbiri cu reprezentanții

---

[1] hakafot – dansul cu Tora – sulurile sfinte.

dinastiei Vijnița din Israel. Simteam că această legătură mă readuce la valorile moștenite în casa bunicului. O dată cu deportarea masivă a evreilor din România spre Transnistria, în 1941, au fost deportați în ghetoul Djurin, rabinul Baruh Hager din Siret și cei doi fii ai săi. Ulterior și-au găsit drumul spre „Hanoar Haționi", mișcare căreia îi aparțineam și eu. Rabinul reb Burăhl a fost omul de legătură cu deportații. Prin el am transferat ajutoare în bani, pentru a fi distribuite deportaților. După venirea sa în țară, rabi Burăhl a înființat curtea sa hasidică la Haifa.

După moartea sa, fiul cel mai vârstnic, rabi Eliezer, a preluat înalta funcție (Admor) iar fratele său, Moșe Hager, venit în Israel împreună cu noi la bordul vasului de imigranți ilegali „Knesset Israel" (fiind de asemeni împreună cu Mimi și cu mine în lagărul de refugiați din Cipru), este șeful „ieșivei", însărcinat cu strângerea de fonduri din lumea întreagă pentru Centrul Vijnița din Haifa. În decursul anilor, l-am ajutat cât am putut.

În anul 1993, făcând o vizită la Cernăuți, orașul tinereții mele, am hotărât să fac o vizită și la Vijnița. Tânărul primar m-a primit cu căldură, însoțindu-mă personal. Când am vizitat mormântul întemeietorilor dinastiei, strămoșul lui rabi Eliezer și rabi Moșe, mi-a deschis poarta cimitirului paznicul special, omul însărcinat cu această funcție.

Pe mormântul rabinului se aflau foarte multe „cvitleh", petece de hârtie, cu diferite rugăminte, pe care adepții rabinului i le adresau.

— Ce se face cu aceste „cvitleh"? a întrebat primarul.

— Lăsați-le ca vântul să le împrăștie, ploaia și zăpada să le umezească. Mai bine așa, decât să fie atinse de o mână omenească.

M-am trezit explicând primarului curios, că în fiecare „cvitleh" există ceva din sufletul celui care l-a scris. În acest petec de hârtie sunt înmănunchiate durerea, îngrijorarea și teama. Primarul mi-a promis că nu se va atinge de aceste petece de hârtie. Am dus cu el tratative pentru înapoierea clădirilor în care s-a aflat „ieșiva". Primarul, care vedea în imaginația sa, un „puhoi" de turiști ca la Uman, centrul hasidimilor din Breslav, a fost imediat de acord. A refuzat însă înapoierea clădirii centrale a fostei „ieșiva", transformată între timp într-o fabrică de unt. În marea sa obrăznicie, a și cerut despăgubiri în schimbul bunurilor pe care le va retroceda.

Am ridicat glasul: „Dumneata trebuie să ne plătești nouă; cincizeci de ani ați folosit, fără plată, aceste bunuri". Până la urmă, primarul a cedat și mi-a dat o ciornă de contract. Însă frații Eliezer și Moșe Hager

au hotărât să renunțe. Fără clădirea principală a „ieșivei" n-au văzut nici un sens în această tranzacție.

Din când în când mă duc să-i vizitez pe frații Hager. Când ne îmbrățișam, îmi aminteam de bunic. Lumea mea de astăzi este diferită de fosta mea lume. Însă acești vechi prieteni ai mei au păstrat și reînnoit, aici în Israel, lumea pierdută.

Anul acesta, în vizita făcută la ei, la Haifa, am fost însoțit de fiica mea Nava și de fiul ei, Iyar Semel. Două ore am petrecut împreună cu rabinul Eliezer și fratele său Moșe, într-o discuție adâncă, filosofică despre credință și erezie, despre iudaismul tradițional față în față cu modernismul și dezbinarea existentă în societatea israeliană.

Yiar, azi în vârstă de 18 ani, care poartă un cercel în ureche, aidoma tinerilor din generația sa, a pus întrebări grele de îndoială. Cei doi rabini au dovedit toleranță și față de acei a căror concepție de viață este străină lumii lor. Nava și Iyar au plecat fermecați de atitudinea deschisă a rabinilor și de bunăvoința dovedită de rabi Eliezer și rabi Moșe. M-am gândit ce bine ar fi dacă un asemenea dialog ar avea loc la intervale mai dese și în cercuri mai largi.

*

Recent am fost din nou la Vijnița, de astă dată în drum spre Transnistria, în fruntea unei echipe de filmare a Televiziunii Educative israeliene. La Vijnița mai trăiesc astăzi doar patru familii de evrei.

Televiziunea a filmat fosta „ieșivă", clădirile, cimitirul, mormântul rabinului. Printre „cvitleh" (petece de hârtie cu rugăminți personale), am găsit și multe rugăminți de la neevrei. Filmul va eterniza acest loc, în care au crezut strămoșii noștri, în care și-au exprimat suferințele și necazurile și speranțele lor.

Am fost primul nepot al bunicului meu, copil care avea nevoie de căldură și sprijin, în absența tatălui său biologic. Zilnic îl însoțeam pe bunic la sinagogă. Așa am făcut la 13 ani, în ziua în care trebuia să mă înham la jugul normelor religioase, să pun prima oară „tefilin" — filacterii. Mama ședea în partea rezervată femeilor. Bunicul m-a ajutat să pun „tefilin". În calitate de „cohen" (preot) a pus mâna pe capul meu, binecuvântându-mă. Cuvintele sale continuă să răsune până azi în mintea mea...

Ceremonia numită „Bar Mițva" a fost modestă. Mama a adus de acasă un cozonac, făcut cu miere de albine și o sticlă de țuică.

Participanții la rugăciune au ridicat paharele, urându-ne „Mazel-tov" și „Lehaim" (la mulți ani). Astfel am devenit bărbat major, responsabil de faptele mele.

Pentru ultima oară l-am văzut pe bunic în anul 1938. Atunci am părăsit Siretul, plecând la Cernăuți, pentru a-mi termina ultimul an de liceu.

În dimineața zilei în care urma să plec, l-am însoțit pe bunic ca de obicei, la sinagogă. Am pus „tefilin" și m-am rugat. Deoarece era într-o luni, am fost chemat la Tora. În acea dimineață bunicul era trist, contrar obiceiului său.

Deoarece autobuzul spre Cernăuți pleca devreme, am fost nevoit să părăsesc sinagoga înainte de terminarea rugăciunii. Ne-am despărțit lângă „Aron Kodeș" — sfântul chivot, în care se păstrează sulurile sfinte. Bunicul m-a îmbrățișat puternic și călduros, ștergându-și o lacrimă. M-a însoțit până la pridvorul sinagogii.

Cu pași grăbiți am coborât în stradă, care trecea pe lângă Beit Hamidraș și Sinagoga mare. Înainte de a porni spre stânga, spre strada principală, am simțit că privirile sale mă urmăresc. Am întors capul și l-am văzut de departe. Stătea pe pridvor, cufundat în tăcere, însoțindu-mă cu privirea sa. Am ajuns pe strada principală. Figura sa mi-a dispărut din fața ochilor. Era ultima oară când l-am văzut.

Câteva săptămâni mai târziu, în timpul unei pauze, am fost chemat urgent la secretariatul Liceului „Aron Pumnul" din Cernăuți, unde învățam. Mi s-a spus că trebuie să plec urgent acasă; i s-a întâmplat ceva bunicului. Am pornit imediat spre Siret, speriat și trist. Tot ce am reușit a fost să ajung la timp la înmormântare.

Moartea l-a găsit pe bunic umblând pe străzile orășelului. El aduna bani pentru ajutorarea unei orfane sărace care urma să se căsătorească. Pe stradă, el s-a prăbușit. Oamenii l-au așezat pe un scaun și așa l-au adus acasă. Înainte ca doctorul Meier Weissman să ajungă la el, și-a dat sufletul. L-am însoțit pe ultimul său drum, plângând amarnic. După coșciugul său, au pășit toți evreii din Siret.

Fotografia sa este atârnată azi în dormitorul meu. Deseori mă gândesc la el. Povestesc despre el copiilor și nepoților. Simt că îmi lipsesc cuvintele, pentru a le explica ceea ce a fost bunicul pentru mine.

După război, m-am întors la Siret. În casa bunicului n-am mai găsit nimic. Tot ceea ce era în casă a fost jefuit. Într-un colț am găsit doar o

foaie de „Talmud" răzleață, ruptă dintr-una din cărțile bunicului. Era unicul lucru pe care am reușit să-l salvez.

În decursul anilor am descoperit încă un obiect rămas de la el. Unchiul Iankel Katz, căsătorit cu Malca, sora mamei mele, a salvat din casa bunicului o cupă de argint, de acum o sută de ani, lucrată artistic. Am plecat la Iankel, haham la Migdal Haemek, și i-am cerut cupa. În fiecare an, în seara de „Seder", scot cupa din lada cu vasele de Pesah și fac „kiduș" (sfințirea vinului).

Puțini sunt scriitorii care au eternizat Siretul, în operele lor. Acum trei ani am fost surprins să primesc prin poștă o carte întitulată *Sate în flăcări*, scrisă în limba germană de Leo Katz, un văr direct al mamei mele. Leo a fost anti-sionist, comunist înfocat. A trăit mulți ani ca refugiat în Mexic și în Statele Unite. La sfârșitul războiului a revenit la Viena. În 1949 a venit în Israel să-și viziteze sora. Atunci l-am cunoscut pentru prima oară, care a fost și ultima oară. În pofida trecutului său anti-sionist, se gândea să vină în Israel. În acest gând al său, vedeam victoria ideii sioniste asupra celei comuniste. Dar planul lui Leo nu s-a realizat. Întors la Viena, a murit în urma unui atac de cord. O editură vieneză specializată în literatura emigranților a editat cartea și mi-a trimis și mie un exemplar.

În ciuda faptului că m-am născut cu 28 de ani după evenimentele descrise de Leo în cartea sa, țin minte într-o formă nebuloasă evenimentele pitorești și croii cărți, înrădăcinați în mitologia locală a Siretului.

Povestea unui american misterios venit în orășel, care și-a cucerit un loc de cinste la masa jocurilor de noroc. Unii au crezut că a venit să facă săpături arheologice, în timp ce alții credeau că americanul caută tezaure ascunse în pământ sau... „petrol".

Capitolul dedicat de Leo ceremoniei inaugurării primului felinar de gaz de la Siret m-a făcut să zâmbesc. Un funcționar al primăriei a bătut toba pe străzile orașului, invitând cetățenii să participe la evenimentul istoric.

În oraș s-a iscat o dispută, dacă un felinar montat la o înălțime de 16 metri, va reuși să furnizeze destulă lumină. Primarul, cu o burtă respectabilă, a ținut un discurs emoționant: „Popoare și țări privesc astăzi cu invidie spre Siret. Așa cum împăratul este stăpân în imperiul său măreț, acordând poporului său tribunale, legi, percepții și școli — fără a cere supușilor ceva în schimb, în afară de fidelitate și dragoste — tot așa acest felinar, care transformă noaptea în zi, n-are nevoie decât de

câțiva litri de petrol și puțină îngrijire. Felinarul nostru este mărturia strălucitoare a puterii habsburgice".

Profesorul de istorie Hilarian Tufon, supranumit de elevii săi „Tufi", vestea cetățenilor emoționați că „soarele rămâne în urmă, iar luna se poate ascunde de rușine".

Titlul cărții *Sate în flăcări* mi-a amintit că în amurgul zilei de Iom Kipur, când mă pregăteam să plec la rugăciunea de „Kol Nidrei", s-a răspândit zvonul că sinagoga din lemn, din orașul vecin Mihăileni, este în flăcări. M-am urcat pe acoperișul casei noastre și am văzut fumul negru ce se ridica în zare, acoperind orășelul vecin. Oare a fost incendiată sinagoga de o mână criminală, sau poate o lumânare de pomenire a provocat incendiul? Evreii din Mihăileni nu au mai apucat să-și construiască o sinagogă nouă. Puțin timp după incendiu a avut loc deportarea și toți evreii din Bucovina, inclusiv din Mihăileni, au fost deportați în ghetourile și lagărele din Transnistria.

Am mai vizitat Siretul cu câteva ocazii. În desele mele plecări în România, am ținut întotdeauna să ajung și la Siret. Din toți prietenii mei, rămăsese acolo doar Medi Weinisch, colega mea de clasă. Soțul ei, Eli, mi-a fost și el coleg de clasă și de „heider".

Perechea Weinisch locuia în casa părintească, care aparținuse profesorului Anderman — tatăl lui Medi. Orele petrecute acolo m-au readus repede la trecut. Copacii, grădina de zarzavaturi, fântâna, serviciile sanitare primitive în curte, o bibliotecă gata să se răstoarne, din care răzbate un miros greu de mucegai.

Prin cameră se mișca, ca un strigoi, Leontina, bătrâna guvernantă a lui Medi, care devenise o parte din familie.

Vizitelor mele la Siret le dedicam întotdeauna câteva ore. Casa bunicului o priveam pe dinafară. Era bine păstrată și frumoasă, dar n-am avut curajul să intru înăuntru. M-am conformat rugăminții lui Medi de a nu atrage prea mult atenția.

În anii regimului Ceaușescu, legăturile dintre un cetățean român cu un străin erau periculoase. Medi se temea de un denunț.

În anul 1986 mi s-au alăturat în călătoria mea la Siret toți membrii familiei. Am plecat „în căutare de rădăcini". Stăteam în fața casei în care m-am născut. Soția mea Mimi, copiii mei — Șlomo și Nava, nora mea Milca și ginerele meu Noam Semel. Șlomo a prins curaj și a trecut pragul. Fiul meu s-a întors în casa copilăriei tatălui său. Familia care locuia în casă nu și-a ascuns emoția și nedumerirea. Am pășit prin camere și

tremuram ca un copil. Am ținut minte partea din acoperiș care putea fi deschisă pentru confecționarea unei „suca" (un tabernacol) în perioada sărbătorii de Sucot. De emoție n-am reușit să depistez partea mobilă a acoperișului, dar Șlomo a fost cel care a găsit-o.

În camera în care am locuit în copilărie, pe o policioară, se afla o vioară. Pianul mătușelor mele Eva și Rifca dispăruse, fiind înlocuit de acest mic instrument muzical, tipic evreiesc.

Șlomo a povestit locatarilor creștini că și el se ocupă de muzică. Imediat i-au propus să cânte ceva la vioară.

De acolo am plecat spre cimitir. Le-am arătat piatra funerară de pe mormântul bunicului Avrum Katz și al celorlalți membri ai familiei. Piatra funerară a fratelui său Hună și surorilor sale Dința Landman și tanti Rifca Bonaport — toate în apropierea pietrei funerare a bunicului. Acești membri ai familiei au avut „norocul" să fie înmormântați la Siret. Ceilalți, nu au avut parte de o înmormântare evreiască. Osemintele fiului său, Srul-Leib, zac undeva în Transnistria. Fiica sa, Malca, este înhumată la București, iar fiica Basi, la Montevideo, în Uruguay. Mătușile Eva și Rifca și-au găsit odihna veșnică la Haifa, iar mama mea, Fani, este înmormântată la cimitirul din Holon.

Am trecut prin străzile principale ale Siretului. „Aici timpul s-a oprit pe loc" — au remarcat tinerii mei. Viața modernă a trecut peste acest loc. „Un mic rai european" — a exclamat fiica mea Nava.

*

Președintele comunității evreilor este acum Herbert Gropper, un fost coleg de clasă. El este însărcinat cu îngrijirea vechiului cimitir.

În 1995, cu ocazia ultimei mele vizite la Siret, ne-am dus cu încă două famili care ne sunt prieteni, să vizităm locul. Am remarcat o schimbare impresionantă. Datorită unui ajutor financiar, Herbert Gropper a renovat cimitirul. În prezent el este considerat monument istoric, marcat în traseul turistic din nordul Bucovinei. „Eu sunt ultimul evreu care îngrijesc acest cimitir", mi-a scris Herbert Gropper, după întoarcerea mea acasă, în țară. „După moartea mea, această funcție va fi încredințată unui neevreu. El va păzi pe primii evrei din Siret care se odihnesc aici". Tare mi-e frică că soarta cimitirului din Siret va fi egală cu soarta tuturor cimitirelor din România. Fără îngrijire, pietrele funerare vor dispare. Ele vor

fi folosite ca materiale de construcție sau vor fi măcinate de dinții timpului. Cimitirul arat va deveni o șosea sau un teren de construcții.

Siretul este în prezent un oraș fără evrei. Cei câțiva sireteni din Israel, salvați din Holocaust, obișnuiau să se adune o dată pe an, la Bnei Brac, la curtea rabinului din Nadvorna. Întâlnirea avea loc în ziua comemorării fiului rabinului, împușcat de englezi în lupta de pe puntea vasului de imigranți ilegali „Knesset Israel". Acum ne adunăm de Ziua Holocaustului la cimitirul din Holon, lângă piatra memorială ridicată în amintirea evreilor din Siret, pieriți în Transnistria.

Mă doare să știu că memoria familiei Katz va dispărea din lume, împreună cu memoria altor trei mii de evrei care trăiau în Siret, începând din secolul al XVI-lea. O continuitate de 470 de ani de viață evreiască se va încheia. Este îndoielnic dacă, cândva, va mai fi reînnoită existența unei comunități evreiești la Siret.

Nu de mult, cunoscutul scriitor german Edgar Hilsenrath, un fiu al Siretului, a publicat un roman, în centrul căruia se află descrierea orașului Siret.

Acesta, împreună cu cartea vărului meu comunist Leo Katz, va eterniza viața evreiască care era și nu mai este, „sate și orășele în flăcări".

Siretul meu va rămâne acoperit de praf, numai în biblioteci.

3

UN TATĂ PRIN CORESPONDENȚĂ

De când mă știu, bunicul meu mi-a ținut loc de tată. Mama, cu care am împărțit o cameră în locuința bunicului, a fost o femeie singură. Când m-am îmbolnăvit de scarlatină, boală contagioasă, ea nu s-a mișcat de lângă patul meu. Etajul de sus al casei a fost evacuat complet. Bunicul, fiicele sale, Eva și Rifca, unchiul Calman și familia sa, toți s-au înghesuit la parter. Această izolare a durat șase săptămâni. În afara doctorului Meir Weissman care venea să mă vadă, nimeni nu îndrăznea să se apropie de mine. Zi și noapte mama a rămas lângă patul meu. Îmi spunea povești, îmi citea „Aventurile lui Max și Moriț" și mă învăța să citesc germana din oficiosul sioniștilor bucovineni redactat de necontestatul său conducător, dr. Meier Ebner.

De mic copil am simțit lipsa tatei. Bunicul a îndeplinit acest rol cu o nemaiîntâlnită dragoste și abnegație. Am avut noroc. Deși tată n-am avut, bunicul mi-a fost tată dublu.

După moartea bunicii Hanția, bunicul nu s-a mai recăsătorit. Mama și-a asumat răspunderea casei. Ea și bunicul au devenit capii familiei. În nopțile în care mă trezeam dintr-un coșmar, găseam siguranța în patul bunicului, strâns lipit de trupul său. Până astăzi mai simt îmbrățișarea sa care mă liniștea. Îi mângâiam barba, degetele mele plimbându-se prin firele albe, moi. Atunci mă cuprindea o liniște adâncă.

Cu trecerea anilor am înțeles că am și eu tată, așa cum aveau verișoara mea Elza Katz, fiica unchiului Calman sau Iosele, fiul unchiului Iankl. Tata era, și nu era. Nu murise, dar era departe...

Nu odată îi invidiam pe copiii care aveau tată în camera alăturată și nu în America, care mi se părea a fi un loc imaginar și nu o țară reală.

Ceilalți copii aveau un tată care le vorbea, îi lua la plimbare, îi ajuta la pregătirea lecțiilor. Eu n-aveam. Uneori simțeam lipsa unui părinte care să țipe, să mă pălmuiască dacă era cazul, — nu un necunoscut, fără înfățișare, care locuia pe malul celălalt al oceanului. Lipsa profundă a

unui tată în anii copilăriei a fost o umbră care mi-a acoperit întreaga viață. Când după mulți ani de absență acel tată a revenit în cadrul familiei, el nu mai putea fi pentru mine „tata" în adevăratul înțeles al cuvântului.

Din când în când soseau scrisori din acea îndepărtată Americă. Un cadou trimis era însă ceva mai concret. Acesta era adus de oameni care veneau în vizită la Siret. Scrisorile tatei erau întotdeauna scurte: „Sunt bine, lucrez și câștig. Ce faceți? Cum vă simțiți?"

De la „unchii din America" veniți în vizită și care erau considerați bogați, am aflat amănunte despre viața tatei. Conceptul de „agent de asigurare" îmi era bineînțeles străin. Am înțeles doar că tata n-are o prăvălie, cum au bunăoară bunicul sau unchiul Calman.

Primul unchi venit din America pe care-l țin minte era „mister Akerman". Când a venit să-și viziteze familia, orașul era în fierbere. Familia Akerman locală era săracă, dar s-a bucurat de multă considerație din partea cetățenilor orașului datorită acestei vizite. Simandicosul oaspete purta o haină verde și pantaloni reiați, deschiși la culoare. Capul îi era acoperit cu o pălărie albă de pai. În această ținută el își făcea plimbările zilnice prin oraș, urmărit fiind de priviri pline de curiozitate. Mama mi-a pus haina cea mai festivă, la gât m-a împodobit cu o cravată-fluture roșie, și așa ne-am dus și noi să primim salutări de la tata.

Mister Akerman m-a îmbrățișat și m-a sărutat. Din discuția sa cu mama n-am înțeles mare lucru. Ulterior, mama a povestit că tata lucrează greu și că ne-a trimis un cadou de zece dolari. Mama i-a povestit lui mister Akerman despre viața noastră, în special despre succesele mele la învățătură. Eram atunci în clasa I-a. Akerman a promis să transmită totul tatei de la New-York.

După această vizită, tata a devenit ceva mai real. Înainte de a adormi, închideam ochii și mă încălzeam la gândul că și din America îndepărtată tata nu uită să-mi trimită un cadou. La încheierea vizitei am întrebat-o pe mama: „De ce nu vine și tata să-și viziteze familia ca și mister Akerman?" Mama a tăcut.

În 1930, am avut și noi parte de vizita unui „unchi din America": Srulțe Landman, fiul mătușei „mima Dințe", sora bunicului, a venit la Siret. Aveam pe atunci zece ani. Am înghițit cu nesaț povestirile sale despre tata. Erau vecini și prieteni în New-York-ul îndepărtat. În cinstea unchiului a avut loc o întâlnire familiară. Și tanti Tila Schmerler a venit în vizită atunci la Siret din kibuțul palestinian Iagur, unde plecase cu doi ani în urmă.

Domnul Schechter, fotograful orașului, a fost invitat să eternizeze întâlnirea. Datorită lui a rămas o fotografie de familie, singura. La mijloc îl vedem pe musafirul din America, înconjurat de familie. Eu, copilul, cu șapca de elev, stau în ultimul rând.

După ani de zile, când am fost în prima mea vizită în America, am aflat că bogatul unchi Srulțe, nu era decât un biet șofer de taxi.

O dată la câteva luni sosea câte o scrisoare de la tata. În plic erau și zece dolari.

În acea perioadă nu aveam nevoie de banii lui. Bunicul ne întreținea în mod onorabil, având grijă de tot ce ne trebuia.

Pe măsură ce m-am maturizat am început să mă interesez de istoria familiei. Mama era zgârcită în amănunte. Majoritatea întâmplărilor le-am cules de la unchiul Leib Unterfort, unicul evreu din satul Cândești.

De Roș Hașana venea din sat cu toată familia să se roage la sinagoga noastră și locuia la noi. De la el, povestitorul familiei, am aflat despre viața tatălui meu și căsătoria sa cu mama Fani.

Tata, Gavriel Herzig, s-a născut în satul Mihova, la granița dintre Bucovina și Galiția, în regiunea Vijnița, sediul curții faimoasei dinastii rabinice. Tatăl său, Haim Herzig, ținea o băcănie în care lucrau toți membrii familiei, inclusiv fiicele sale. Cei trei băieți, printre care și tatăl meu Gabriel, și-au căutat norocul în lume.

La vârsta de 22 de ani tata a părăsit familia și a plecat la Berlin, unde a lucrat în meseria de chelner. La izbucnirea primului război mondial, a dat curs ordinului Majestății sale kaiserul Franz Iosef, recrutând în armată. Așa a ajuns într-o unitate de pe frontul rusesc. Mare luptător probabil nu era. Cu timpul mi-a spus: „În ciuda tuturor pericolelor prin care am trecut, am vrut să termin războiul, căzând prizonier". Într-adevăr, într-o patrulare a rămas în urmă. Un soldat rus l-a luat prizonier. El a fost trimis la lucru într-o fermă agricolă în adâncul Rusiei. „Aveam totul: mâncare, un acoperiș, femei. Am trecut cu bine războiul".

La întoarcerea din prizonierat, un „șadhen" (petitor) local l-a propus lui Avram Katz pentru fiica sa cea mai mare, Fani. Petitorul a aranjat o întâlnire de cunoaștere. Tata era un bărbat frumos. Toți candidații dinaintea lui au fost respinși de Fani. De data aceasta ea a căzut în mrejele bărbatului frumos, cu maniere din lumea mare.

În anul 1919 s-au căsătorit. Bunicul l-a luat pe Gabriel asociat la cârciuma familiei, zicând: „Oala din care au mâncat atâția, va ajunge și pentru încă unul".

Din nefericire, viața din orășel nu l-a mulțumit pe tânărul bărbat. La Berlin se obișnuise cu viața de oraș mare. Viața la Siret era prea liniștită pentru el. Nici afacerea nu l-a prea încântat.

În anul 1918 s-a produs o schimbare politică în regiune. Regimul lui Franz Iosef s-a prăbușit iar Bucovina a trecut în mâinile României. Poliția românească a pus ochii pe noul locatar, venit nu de mult din Rusia. Pentru ei nu exista nici o îndoială că este vorba de un agent trimis de comuniști în scop de spionaj. Gabriel Herzig a început să fie invitat prea des la anchete. Viața la Siret i-a devenit insuportabilă. De la prietenii lui a auzit povești despre succesele celor plecați în „țara de aur", America. Fermecat de aceste povestiri, a încolțit în el microbul emigrației.

La 14 noiembrie 1920 m-am născut eu, primul fiu al lui Fani și Gabriel. Am primit numele de Itzhak, după numele străbunicului meu. Nici nașterea mea nu a schimbat planurile tatălui meu. Soția cu un prunc n-a constituit pentru el o piedică în drumul emigrării.

Bani pentru bilet de clasa a patra, pe bordul unui vapor care pleca din Hamburg spre Statele Unite, nu avea. Neavând încotro, s-a adresat bunicului, promițând că după ce se va aranja, va avea grijă să-i aducă în America pe Fani și pe mine. Bunicul a capitulat. În vara lui 1921 Gabriel Herzig a pornit spre lumea nouă. Călătoria a durat șase săptămâni. După ce a trecut prin insula emigranților „Long Island", a hotărât să se stabilească la New-York, unde locuia și sora sa Ana cu soțul ei, Abe. Șaizeci de ani după aceea i-am descoperit urmele în cartoteca muzeului imigrării de la Long Island.

Gabriel a închiriat o mică locuință în cartierul evreiesc de atunci, Lower East Side, întreținându-se din curățirea păsărilor de pene. Toată viața a fost modest, s-a mulțumit cu puțin și era econom.

Cu puținii dolari pe care-i câștiga își cumpăra haine elegante și căuta societate. Accepta cu plăcere invitația femeilor venite din orașul său. Cetățenia americană a obținut-o în anul 1928. Devenind cetățean american, putea să-și caute o ocupație mai potrivită și să avanseze din punct de vedere social. Următoarea sa ocupație a fost funcționar la poștă. În toți acești ani nu a făcut prea mult pentru a-și ține promisiunea de a o aduce pe soția sa în America. Ore întregi și le petrecea în holurile hotelurilor. Dacă avea noroc, găsea un ziar pe care-l citea.

Când ne-am întâlnit pentru prima oară în anul 1949, mi-a descris zilele sale frumoase, când a descoperit farmecul bursei. Majoritatea timpului și-l petrecea urmărind cursul acțiunilor la bursă. El se considera specialist în investiții.

Cu prilejul marelui „crah" al bursei din New-York din anul 1929, a pierdut și el, ca milioane de oameni, toate economiile sale.

Cu trecerea anilor, se va justifica că aceste evenimente i-au distrus orice șansă de a reveni acasă.

„Nu se putea să mă întorc acasă om sărac", spunea el. Anii s-au scurs și el continua să trimită scrisori ocazionale. În plic nu mai erau dolari. Cei rămași în Europa deveneau pentru el din ce în ce mai îndepărtați.

Între timp au survenit schimbări și la noi. În 1935 s-a legiferat în România legea conversiunii, care a anulat datoriile țăranilor. Această lege a sărăcit complet pe mulți evrei, printre care și pe bunicul meu, care obișnuia să vândă țăranilor pe credit. În casa de fier a bunicului zăcea un registru cu lista datornicilor. Toate aceste datorii au fost șterse. Peste noapte bunicul a rămas fără nimic.

Anii au trecut. Eu trebuia să intru la liceu, iar taxa era mare. Neavând altă soluție, mama și-a vândut bijuteriile. Poate că i-a scris tatei despre greutățile cu care se lupta, cerându-i ajutor; dolarii săi însă n-au sosit.

În anul 1938 am fost surprins de invitația de a mă prezenta la Ambasada Statelor Unite din București. Am fost anunțat că mă așteptă un permis de emigrare în Statele Unite, trimis de tata. Multe săptămâni ne-a preocupat acest eveniment. Mama a refuzat să se despartă de mine, neacceptând ca eu să plec singur, fără ea. Promisiunile mele că voi face totul ca și ca să ajungă la noi, n-au convins-o. Asemenea promisiuni mai auzise și în trecut.

Invitația m-a preocupat și prin aspectul ei ideologic. După cinci ani de activitate intensă și devotată în „Hanoar Haționi", scopul fiind realizarea ideii sioniste de a pleca în Palestina, eram pus în fața unei dileme grele. Cum puteam să mă las ispitit de „oala cu carne" și să plec în America? Hotărârea mea era fermă: Ereț Israel cu orice preț! Am comunicat Ambasadei Statelor Unite că refuz invitația. Apoi am revenit la rutina mea obișnuită.

Eram deja suficient de matur ca să înțeleg gravitatea situației. Bunicul a sărăcit. Mamei nu i-au mai rămas bijuterii pentru a le vinde, iar tata nu ne mai trimetea bani. Știam că dacă vreau să termin școala, trebuie să-mi găsesc o sursă de existență. Am devenit meditator, dând lecții particulare. Astfel mi-am finanțat studiile la liceu. Una din elevele mele era o domnișoară mai matură, de vârsta mătușelor mele. I-am predat lecții de ebraică. Lecțiile erau calme, până ce la un moment dat am

descoperit că atât profesorul, cât și eleva se simt bine când mâna mea atingea coapsa ei. La început atingerea era întâmplătoare. Cu timpul totul a devenit intenționat. Am avut încă o elevă, care după mulți ani a mărturisit că era îndrăgostită de mine. Spre regretul meu, nu am știut acest lucru la timpul potrivit...

Pentru a termina clasa a 12-a am trecut la liceul din Cernăuți. În schimbul unor meditații am primit de la o familie din Cernăuți un loc pentru dormit și masă de prânz. Uneori am fost servit și cu un pahar cu cafea și o prăjitură, bine venite pentru un tânăr flămând. Independența mea economică, lipsa de dorință a tatălui meu de a mă ajuta în lupta pentru viitorul meu, au adâncit ruptura dintre mine și tata. Refuzul meu de a emigra în Statele Unite a fost considerat de tata un afront, o ultimă picătură care a făcut ca paharul să se reverse.

Războiul a lichidat ultima verigă a legăturii noastre. În anul 1940 au apărut în lume primele știri despre faptele de groază ale germanilor contra evreilor. E cert că și la urechile tatei au ajuns aceste știri. Multă vreme m-am mirat de faptul că n-a încercat să afle ce s-a întâmplat cu fiul și soția sa. În anii 1940–1941 a mai funcționat la București ambasada americană, de la care se puteau obține informații despre rude. Consider că tata s-a împăcat cu prea multă ușurință cu ideea că familia sa s-a pierdut în acest război și că nu mai are nici un rost să se intereseze de soarta ei.

Îmi este greu să justific o asemenea atitudine. Nu se poate să nu fi aflat despre soarta evreilor din Bucovina și Siret, despre cele întâmplate. Oare nu a auzit despre deportările în Transnistria? Unul din prietenii săi apropiați, Eizenberg, din orășelul său (tatăl lui Muriel Arens, soția lui Moșe Arens, fost ministru al Apărării în guvernul lui Itzhak Șamir), s-a aflat în America în fruntea acțiunii de ajutorare a evreilor bucovineni, deportați în Transnistria. Dacă tatei îi păsa de soarta noastră, ar fi putut afla multe de la prietenul său.

Ca american putea acționa prin interediul ambasadei din București sau prin intermediul Crucii Roșii. Oare a fost indiferent, sau credea poate, ca mulți alții, că știrile sunt exagerate. N-am răspuns la aceste întrebări delicate.

Cei patru ani de război s-au scurs fără legături între noi, fără vreun semn din partea lui care să denote o îngrijorare față de soarta noastră. O întâmplare curioasă a dus la reluarea legăturilor dintre noi.

În anul 1946 am ajuns la Paris, la prima întâlnire a supraviețuitorilor lui „Hanoar Haționi" din Europa. Un ziarist evreu-american m-a

intervievat cu privire la evreimea din România care a rămas în viață. În interviu erau menționate și datele mele personale. Articolul a căzut în mâinile lui Eizenberg. Din gura lui am auzit pentru prima oară cum mi-a identificat numele în ziar. A privit fotografia mea în alb-negru, a remarcat asemănarea, după care l-a anunțat pe tata că fiul lui trăiește. Nu știu de ce, dar tocmai atunci s-a aprins o scânteie în inima tatei. Poate era simțământul vinovăției, poate a avut remușcări pentru indiferența din anii războiului. Important este că tata s-a grăbit să se pună în legătură cu serviciile consulare ale Statelor Unite din București, rugându-i să mă caute. Ambasada a dat curs acestei rugăminți, ajutând la reluarea legăturilor dintre noi. Astfel, a urmat un schimb de scrisori. I-am descris distrugerile lăsate de război, deportările în Transnistria. I-am relatat că aproape nimeni din familia sa, părinți, frați și surori, cu excepția unei surori a sa Esther și în afara Anei, care era în America, nu a rămas în viață. Nimeni nu știa unde au fost înmormântați. În rest, nu l-am acuzat de nimic, nu l-am învinuit de faptul că n-a făcut nici cel mai mic efort pentru a ne veni în ajutor.

După trei ani, când eram deja în Israel, tata s-a hotărât să-și viziteze familia. După 27 de ani de despărțire, conceptul „tata" s-a transformat într-o realitate. În Israel locuiam în satul colectiv (kibuț) Nevei Iaar, fosta Waldheim, așezare germană în Emek Yezreel (Valea Iezreelului) lângă Haifa. Într-o corespondență l-am anunțat că soția mea, Mimi, este gravidă. După calculele noastre urma să nască în noiembrie 1949, luna în care cădea atât ziua mea de naștere, cât și cea a tatălui. Am adăugat că ne-am bucura dacă s-ar hotărî să viziteze țara pentru a-și cunoaște fiul, nora și primul său nepot și, să-și revadă după atâția ani, soția care continua să-i fie soție legitimă.

Am avut îndoieli dacă va răspunde afirmativ la invitație. Spre surprinderea mea, printr-o scrisoare urgentă a răspuns că va sosi cu un vapor american care ancorează în portul Haifa la 28 noiembrie.

Primul meu fiu, Șlomo, s-a născut la spitalul din Afula, cu două zile înainte, la 26 noiembrie 1949. În țară domnea în acel an o iarnă europeană. Drumul ce ducea din kibuțul vecin Șaar Haamakim la Nevei Iaar era acoperit cu zăpadă. La kibuț se putea ajunge numai cu un tractor. Acestea erau zile de mare emoție. Eram tatăl primului meu copil, eveniment fericit nu numai pentru mine, ci și pentru Mimi, ca și pentru întregul kibuț. Am vrut să organizăm un Brit Mila (ceremonia circumciziei) așa cum se cuvine. La această bucurie urma să ia parte întreaga mea

familie din țară precum și familia lui Mimi. Toți erau animați de sentimentul că Șlomo era în țară nouă un prim mugur al unei vieți reînnoite.

În aceste zile urma să sosească și tata. Atmosfera era amestecată: bucurie și tensiune. Tocmai în ziua în care vaporul trebuia să ancoreze în portul Haifa trebuia să-i aduc acasă, în kibuț, de la spital pe mama Mimi și noul ei născut. Cum puteam să fiu în ambele locuri, în același timp? Am știut că mă voi întâlni cu acel bărbat, care-mi este tată, complet străin, și totuși...

Am rugat-o pe Amalia Ben-Haim, sora din kibuț, care mi-era o veche prietenă, să o ia pe Mimi de la spital și s-o ducă la kibuț. Purtarea mea ca proaspăt tată care n-are timp să-și aducă acasă primul născut era de condamnat. Mimi însă a înțeles dilema. Pe Șlomo nu l-am întrebat...

În port am așteptat împreună cu mama și sora ei, Eva. N-am putut să nu-mi amintesc că în urmă cu trei ani m-a așteptat în acest loc o cu totul altă primire. Îi aveam în fața ochilor pe soldații britanici care-i coborau cu forța pe olimii ilegali. Noi ne cramponam de vasul nostru.

De departe se zărea un vas de pasageri mare, remorcat de un șlep care-l trăgea spre locul de ancorare. Lângă parapet se îmbulzeau sute de călători, urmărind manevrele vasului la intrarea în port. Mi-am închipuit că și tatăl meu se gândește în aceste clipe la fel ca și mine: cum va reuși să-și identifice fiul pe care l-a văzut ultima dată când avea zece luni. Tanti Eva se străduia să-l identifice din masa de pe punte. Mama era în tensiune. Amândouă n-au reușit să-l recunoască. Când vasul a fost legat de radă, m-am trezit strigând din toate puterile: „Herzig"!!!

Cineva a reacționat. Un bărbat mic de statură, într-o haină elegantă, și-a scos pălăria în semn de salut. Mi-am zis: acest om este tatăl meu. Împreună cu ceilalți călători a dispărut în sala de control a pașapoartelor. Așteptarea ni s-a părut o veșnicie. Într-un târziu a ieșit, cu o valiză mică în mână. L-am îmbrățișat. Țin minte cum îmi șiroiau lacrimile. Tata era reținut. Imediat i-a spus lui tanti Eva: „Pe tine te țin minte". Mama a avut parte de o îmbrățișare rece, înghețată. Ea uitase de mult ce însemna îmbrățișarea unui bărbat.

— Ce faci la Haifa? a cercetat-o tata pe tanti Eva. Pentru a ușura puțin atmosfera de tensiune, ea a început să-i povestească amănunte despre familie.

Eva ne-a invitat pe toți la masă la ea, în locuința din strada Stanton, în orașul de jos al Haifei. Eu eram nerăbdător să mă întorc la kibuț. Vroiam, în sfârșit, să-l văd pe Șlomo, fiul meu în vârstă de trei zile. Prea încurcate erau lucrurile; aveam nevoie de puțină liniște sufletească.

În sfârșit, am pornit la drum, închis în tăcerea mea. Zăpada dădea peisajului o înfățișare europeană. În inimă simțeam un gol, de parcă n-ar fi existat nimic între noi. Ce gândea mama nu știu. Era clar că tata a întârziat...

În kibuț i s-a oferit o cameră separată, rezervată părinților. Mama nu s-a arătat prea entuziasmată să împartă cu tata camera ei, după 27 de ani de despărțire. Privirile curioase și zâmbetele ironice ale celorlalți părinți din kibuț au îngreunat și mai mult situația, care și așa era destul de penibilă. Am știut că ne mai așteptau multe dificultăți. Locuiam într-o casă germană masivă de piatră, a unui colonist german din secta Templierilor, deportat de englezi în Australia. Vara era plăcut, dar iarna era foarte frig. Lampa de gaz nu era suficientă pentru a încălzi încăperea. Tata era obișnuit cu căldura camerelor bine încălzite de la New-York. Tot timpul el se plângea de frig. Nici mâncarea noastră nu i-a plăcut. Era adusă din bucătăria colectivă și nu aveam cum s-o reîncălzim în cameră.

Conform cu organizarea muncii din kibuț, lucram atunci la vite. Îmbrăcat în haine de muncă peticite și cu cizme de cauciuc murdare, i-am provocat tatei un șoc.

— „Credeam că ai venit în Israel ca să fii conducător", a remarcat cu ironie. „Ca să fii cioban, muncă pe care la noi o făcea orice flăcău simplu, ai renunțat la America și ai venit încoace?" Decepția lui era atât de profundă încât toate explicațiile mele despre sionism, despre necesitatea unei revoluții sociale, despre noul tip de evreu care schimba viața de „afaceri" într-o viață de muncă creatoare, nu au fost asimilate de creierul său practic. Concepțiile mele ideologice îi erau complet străine.

— Agricultura? Aceasta este o meserie pentru „mujici", pentru țărani primitivi și nu pentru intelectuali. Motivarea sionistă a respins-o categoric. „De ce avem nevoie de sionism când ne putem folosi de cea mai bună alternativă: America"?

Ceremonia de circumcizie a lui Șlomo a fost un eveniment plăcut, ieșit din comun, care ne-a ajutat să uităm puțin tensiunea și discuțiile inerente cu care eram confruntat zilnic. Aceasta a avut loc sâmbăta. Rabinul Zaharia Cohen care a efectuat circumcizia, a venit special din Nahalal. Mi-l amintesc: un yemenit cu sufletul nobil, care a acceptat să se despartă în ziua de sâmbătă de familia sa, pentru a aduce un copil în legământul străbunului Avraham. I-am pregătit o cameră separată într-una din casele germane. Și-a adus mâncare de acasă, deoarece n-avea încredere că mâncarea din kibuț respecta normele rituale (cașer). La brit

au venit și vărul lui Mimi, Uri Bakenrot și Marta, soția vărului ei Dov Șapira. De asemenea, au venit și rudele din Haifa: unchiul Isac Stier, soția sa Eva și sora ei Rifca. Aceasta era prima întâlnire de familie în țară, după Holocaust. Bucurii și lacrimi s-au amestecat la această ceremonie emoționantă.

Tatei i s-a dat cinstea de naș (sandac). Fiul meu a primit două nume: Șlomo — în memoria bunicului lui Mimi și Haim, în memoria tatălui lui Gabriel, Haim Herzig. Am dorit să fim din nou o familie.

După ceremonie, tata a plantat un copăcel. L-am fotografiat, aceasta fiind, de fapt, prima și singura sa poză în albumul familiei în care se vede un domn într-un costum elegant, care se lupta cu sapa, oarecum nesatisfăcut de ceea ce făcea.

Sâmbătă seara ne-am întors la munca de rutină și o dată cu aceasta, tensiunea și cearta au revenit.

Tata era plictisit în kibuț. Îi lipseau bursa și radioul. El nu s-a asimilat în societatea părinților din kibuț, deși toți vorbeau idiș. De dimineață până seara fuma sau se plimba prin împrejurimile împădurite. Din când în când vorbea cu mama. Am încercat să-i împac, tatonând dacă el ar fi dispus să rămână în țară. I-am sugerat să devină agent de asigurare și în acest scop l-am pus în legătură cu colegul meu de partid Avraham Golub (Tori), care lucra la societatea de asigurare „Migdal". Golub a încercat să-l încurajeze: „Un om ca dumneata, care vorbește idiș, germana și engleza, are asigurat succesul ca agent de asigurare". Golub a prevăzut că într-o țară care absoarbe emigranți, vor fi în curând mii de clienți care vor solicita asigurări. Tata nu s-a lăsat convins. El iubea New-York-ul lui. Acolo avea clienții săi permanenți. În America era obișnuit să-și câștige ușor existența, trăind în belșug și în liniște. „Eu nu lucrez decât două-trei ore pe zi. În restul timpului urmăresc ce se întâmplă la bursă sau mă odihnesc în sălile de așteptare ale hotelurilor, citesc un ziar, beau o cafea. S-o iau de la început? Pentru ce?"

Existența unui fiu care a redevenit real și a unui nepot, șansele revenirii la o viață de familie normală, nu constituiau pentru el o atracție. Nu am putut să-i asigur în țară o viață sigură și liniștită, așa cum era obișnuit la New York. Am făcut o nouă încercare. L-am adus la Tel Aviv să vadă locuințe. Ne-am dus la un șantier de construcții de pe strada Arlozorov, azi una din străzile centrale, pe atunci, „capătul lumii" din Tel Aviv. Am înnotat în nisipuri. Eu vedeam ziua de mâine, iar tata privea cu neîncredere. „Să locuiesc aici, într-un ocean de nisip? Nu vine în considerație!"

Nici complicațiile cu mama n-au contribuit la o decizie pozitivă. Legătura puternică din trecut cu bărbatul visurilor ei s-a risipit. Cu trecerea anilor, ea s-a deprins cu singurătatea. Am încercat să mediez între ei. La un moment dat, tata a prezentat mamei un fel de ultimatum: dacă nu acceptă să i se alăture și să plece cu el în Statele Unite, el vrea libertatea — să divorțeze. Am vorbit cu Uri Bakenrot, ruda lui Mimi, un om religios. Acesta a folosit bunele sale legături la Rabinat. Ceremonia divorțului a fost rapidă și discretă. În loc de unificarea familiei, am ajuns la o despărțire. Niciodată n-am reușit să primesc de la tata un răspuns direct la întrebarea care mă chinuia și care mă va obseda toată viața: de ce ne-a părăsit ani și ani de zile pe mine și pe mama? În timpul șederii sale în kibuț am evitat să-l întreb. A fost între noi un fel de înțelegere tacită de a nu aduce în discuție acest subiect dureros. Îmi era teamă că dacă mă voi ciocni cu el, acest lucru va duce la o explozie generală a relațiilor, și așa destul de labile.

Două luni și încă vreo câteva zile a durat vizita tatei în țară. După divorț n-a mai găsit nici un motiv de a mai rămâne. Valabilitatea vizei sale de turist urma să expire la 3 februarie 1950.

În aceeași zi l-am însoțit la vaporul cu care s-a întors în Statele Unite. După 27 de ani de tată prin corespondență, am avut la vârsta de 29 de ani un tată adevărat — dar, pentru foarte puțin timp.

4

PRIETENI

Am crescut fără tată. Prietenii mei au înlocuit frați și surori pe care nu i-am avut. Primii mei prieteni au fost băieții de la „heider“*. La vârsta de trei ani am fost trimis să învăț în clasa învățăcelului rabi Avrum Aisik Șmerler — o rudă de-a noastră. Tichia sa neagră, barba stufoasă, cu fire argintii și privirea sa severă l-au transformat într-un „melamed“ (învățător tipic) care își stăpânește elevii cu ajutorul cravașei („cancic“), un băț, care are la capăt vipuști subțiri. Când ne biciuia cu cravașa, ne mușcam buzele și tremuram de frică.

„Humaș“-ul (studiul Bibliei) se învăța în cor, cu o melodie specială. Un copil recita din pericopa săptămânii și traducea fragmentul în idiș. O dată la câteva ore, venea mult așteptata pauză. Camera se golea. Cu toții năvăleam în curte, alergând printre băltoace. Jocul cel mai apreciat de noi era cel cu monede. Buzunarele noastre erau pline cu monede vechi ce purtau efigia împăratului adorat al Austriei, Franz Josef, cu faimoasa sa barbă.

Aruncam monezile în aer, ori câștigam, ori pierdeam. O monedă tocită, fără efigie, „valora“ mai mult, deoarece se învârtea mai bine.

Prietenii mei de „heider“ erau Sruliu Eisenberg (astăzi locuitor al așezării Alonei Aba), Abraham Glater (astăzi la Bnei Brac) și Motel Walach, dintr-o familie foarte religioasă. Cu aceștia am petrecut împreună, fiecare oră liberă.

Pe mulți dintre ei îi întâlnesc până și azi, la comemorarea anuală a victimelor orășelului nostru pierite în Holocaust.

Școala primară am continuat-o, având aceiași prieteni. În clasa noastră era și un grup mare de neevrei. La școală l-am întâlnit pentru prima oară pe prietenul meu Leibu Scheuerman, devenit cu timpul Iehuda Saari și pe fratele său mai tânăr, David. Ei au venit la Siret din

---

* Școală de rugăciune și de ebraică pentru copii mici.

Iacobeni, un orășel din sudul Bucovinei. Tatăl lor, Iacov Scheuerman, mic de statură, cu o barbă sură, era asociatul unchiului meu Calman Katz, la umplerea sticlelor de bere, afacere ce funcționa în subsolul casei noastre.

Leibu fiind un elev excelent, era invidiat de elevii clasei, devenind uneori ținta lor pentru lovituri, bătăi, jigniri. Astfel amărau ei viața tânărului ce avea totdeauna capul acoperit cu o tichie de lână. Din prima clipă am simțit că Leibu e nedreptățit. De aceea m-am solidarizat cu el. Astfel a început prietenia noastră, care a durat șaizeci de ani. Mulți ani am păsit împreună. Tot împreună am realizat „aventura sionistă", plecarea în kibuț, colaborarea politică.

În Israel am fost tovarăși de drum în Partidul Progresist și ulterior în Partidul Liberal Independent.

În fiecare dimineață eram împreună pe băncile școlii. După amiază ne reîntâlneam pe băncile școlii evreiești „Talmud Tora".

Din Maramureșul îndepărtat, direcția școlii „Talmud Tora" a adus un nou învățător, rabi Slomo Feig. Acesta era un bărbat înalt, frumos, cu fața încadrată de o barbă îngrijită. El era complet diferit de colegul său cu cravașa.

În situația lui Leibu însă, n-a survenit nici o îmbunătățire. Colegii continuau să-l persecute. Descori comiteau acte de violență împotriva lui. Eu am refuzat să mă alătur prigonitorilor lui Leibu, rămânând totdeauna alături de el. Am refuzat cu încăpățânare să fiu asociat la o discriminare socială și o ură neîntemeiată. Odată mi-am ieșit din fire și am strigat la ei: „Ce vreți de la el?" Ca reacție, „dușmanii" lui Leibu au izbucnit în hohote de râs sălbatec.

Într-o zi, Leibu n-a mai rezistat și a izbucnit în plâns. L-am îmbrățișat; această îmbrățișare s-a transformat într-o prietenie frățească și durabilă.

La vârsta de 11 ani ne-am descoperit personalitatea. Căutam un cadru în care să ne afirmăm, să ne exprimăm, să ne realizăm. Împreună ne-am alăturat organizației „Pirhei Agudat Israel", o organizație ultra-religioasă, pe atunci unica mișcare de tineret din oraș.

Țin minte reprezentația de „Purim șpil" — un spectacol de Purim pe care l-am pregătit pe tema biblică a vânzării lui Iosif de către frații săi. Bineînțeles că în acest spectacol au jucat numai băieți. Leibu a fost eroul principal. Cât de mult i s-a potrivit rolul de frate persecutat. Cu glas puternic am cântat refrenul: „Iosif este rege în toată țara Mițraim"

(Egipt). El are doi copii: Menașe și Efraim. Cântați, cântați, Iosif trăiește!" Până azi țin minte melodia acestui refren.

Evrei fiind, trebuia să ne evidențiem în școala de stat românească. Elevii neevrei proveneau din satele din jur, dintr-un mediu rural sărac.

Leibu era un elev eminent. Și eu eram un elev silitor. Greutăți aveam la matematică. La unul din examene am fost surprins de diriginte privind în caietul colegului. Eu am copiat teza sa, inclusiv cu greșelile pe care le-a făcut. Învățătorul Procopovici s-a răstit la mine: „Nici a copia nu știi!"

Îmi plăceau materiile umaniste și mă adânceam în lectură. Deseori mă identificam cu eroii acestor opere: cu minerii francezi din Germinal-ul lui Emil Zola; cu evreii care luptau împotriva romanilor din memoriile lui Josefus Flavius și Freuchtwanger, cu eroii cărților utopiste ale lui Upton Sinclair, ca de exemplu. „Mi se spune dulgherul" — cartea dedicată lui Iisus din Nazaret.

Înghițeam cu nesaț și ziare. Până azi am rămas un colecționar obsesiv. Decupez din ziare articole interesante. Le strâng, în speranța că într-o bună zi voi avea la dispoziție timpul necesar ca să le citesc. Până și podul casei, numit „boidem", e încărcat cu tăieturi din ziare sau ziare speciale ce marchează evenimente istorice.

La Siret, ziarele bucureștene soseau cu trenul, cu o întârziere de două zile. Ele se vindeau la chioșcul domnului Teofil Turcan. Paralel citeam cu nesaț și ziarele de limbă germană care apăreau la Cernăuți; redactorii lor erau toți evrei. Marea mea plăcere de atunci și până astăzi a rămas să-mi petrec sâmbăta după amiază citind ziarele. Ziarele au dezvoltat în mine înțelegerea pentru politică și au ascuțit sensibilitatea mea socială.

*

Când bunicul a sărăcit, nu mai aveam bani pentru ziare. Prietenul meu, Berl Schieber, mi le procura. Berl a fost cel mai bun prieten al meu. Până astăzi îmi este dor de el. Tatăl său era bancher la Vatra Dornei, faimosul oraș de vilegiatură din Bucovina de Sud. După ce a devenit văduv, tatăl lui Berl s-a recăsătorit cu Pepi Margulies din Siret, buna prietenă a mamei mele. Sora ei, Dina Margulies, a fost directoarea grădiniței de copii ebraice și prima mea îndrumătoare în „Hanoar Haționi".

Grădinița ei, care a funcționat sub protecția organizației „Safa Ivria" (limba ebraică) a devenit primul loc de întâlnire a membrilor lui „Hanoar Haționi". În fruntea mișcării s-a aflat vecina noastră Lidia Abramovici, invalidă dar energică și plină de temperament. Aici a înflorit prietenia mea cu Berl, prietenie căreia numai moartea prematură a lui i-a pus capăt.

La Vatra Dornei, orașul său natal, nu era liceu. Familia sa l-a trimis să învețe la Siret. Berl, înalt, prietenos, iubitor de carte, s-a alăturat imediat grupului nostru, „Hanoar Haționi". Ore întregi petreceam împreună, ne plimbam, discutam, polemizam. Familia sa fiind bine situată, el putea să-și permită să cumpere ziarele dorite și de mine. În lunile de vară se întorcea la Vatra Dornei. Contaminat, ca și noi, de microbul sionist, el a fondat și în orașul său o secție „Hanoar Haționi" și, apoi, în orașul vecin, Câmpulung.

Împreună frecventam și cinematograful. În sala mizerabilă din Siret, care purta pretențiosul nume de „Bier Palast" — „Palatul berii", vizionam, în fiecare sâmbătă, filme mute. Muzicantul Leon Kraus, frizer de meserie, însoțea cu sunetele viorii sale drama care se desfășura pe ecran.

În anul 1930 am vizionat la Siret, minunea de atunci, primul film sonor: „Două inimi în ritm de trei sferturi" cu Willy Forst în rolul principal. Tot pe acel ecran am văzut toate filmele starului din acea perioadă, cântărețul Josef Schmidt, de care eram mândri. Un evreu mic de statură, ajutor de cantor la o sinagogă din Cernăuți, devenise un fel de Caruso evreu dintre cele două războaie mondiale. Izbucnirea războiului a întrerupt cariera strălucită a lui Josef Schmidt. El a fugit în Elveția, în speranța că această țară îi va acorda azil. Autoritățile elvețiene l-au oprit și internat într-un lagăr de refugiați. Acolo el a contractat o pneumonie, în urma căreia a decedat. De ani de zile încerc eternizarea memoriei acestei „privighetori" evreiești, printr-o stradă la Tel Aviv — Josef Schmidt — dar deocamdată, fără succes.

*

În sala cinematografului din Siret, am ascultat și discursul lui Meier Grossman, orator neuitat, tovarășul de idei al lui Jabotinski, care n-a mers pe calea dascălului său și n-a părăsit organizația sionistă atunci când Jabotinski a scindat-o. Într-un idiș lituanian bogat, a explicat celor de

față de ce s-au despărțit drumurile dintre el și marele conducător, dascălul său.

Teatrele evreiești din acele timpuri vizitau și ele Siretul.

E greu să-l uit pe Josef Kamen, tatăl actriței Lya König, îmbrăcat într-o rubașcă neagră și prezentând fragmente din repertoriul „trupei din Vilna", cea mai renumită trupă de teatru idiș.

În această sală primitivă, am petrecut seri de neuitat, ascultând fabulele lui Eliezer Steinberg — un „La Fontaine" al limbii idiș, recitate de artiști de talia lui Herz Grosbart, care practicau „concerte în cuvinte" — un gen literar original, care s-a dezvoltat în acea perioadă.

Baladele lui Itic Manger ne deschideau ferestre spre o lume fermecată. Vizionarea teatrului idiș era interzisă. De ce? Nu știu. Riscam să-mi periclitez situația școlară. Am fost deci nevoit să mă maschez. Cușma bunicului îmi acoperea jumătate din față. Mi-am pus o haină de-a lui și m-am furișat în sală, după ce s-au stins luminile. Ascuns într-un colț, în ultimul rând, ascultam cu bucurie teatrul în limba interzisă.

Neevreii din clasa noastră, au fost tovarășii noștri de clasă dar nu și de joacă sau distracții. Mircea Dusceac era fiul preotului și Victor Fediuc era fiul cizmarului. Când am revenit la Siret, după o absență de peste 20 de ani, singurul care era proprietar de mașină, Victor, s-a oferit să-mi fie șofer și m-a plimbat prin oraș. Coleg de clasă îmi mai era Victor Pânzaru, conducătorul local al fasciștilor din Garda de fier, care a petrecut ani mulți în închisoare. Viorel Chirilă era îmbrăcat întotdeauna în straie naționale sătești. Un adevărat prieten era vecinul meu Paul Conduraru, fiul unei mame germane și al unui tată român. Am crescut împreună. De la brutăria mamei sale Greta, de peste drum de casa noastră, aduceam chifle și pâine proaspete, scoase din cuptor. Greta era prietena mamei. Între familiile noastre domneau legături strânse. În perioada grădiniței și a claselor de început ale școlii primare, veneam împreună acasă, pregăteam lecțiile și ne jucam în curtea casei noastre sau în grădina orășenească din apropiere. Faptul că Paul era creștin și eu evreu nu avea nici o importanță. Niciodată nu ne-am certat; cuvinte de ocară antisemite nu mi-a adresat niciodată. Eram doi copii fericiți. La sfârșitul liceului ne-am despărțit. Paul a ales cariera militară.

După izbucnirea războiului, l-am reîntâlnit în 1940, la Siret. Vedeam în fața mea un tânăr frumos, în uniformă de ofițer. Am vrut să-l îmbrățișez. I-am întins mâna, dorind să descopăr în privirile sale căldura din perioada copilăriei. Ofițerul a replicat cu o privire dușmănoasă, respingând mâna mea. „Jidane" — a spus, scrâșnind din dinți. Un asemenea

cuvânt nu am auzit niciodată din gura lui. „Dacă aș putea, te-aș împușca. Voi evreii sunteți vinovați de toate. Din cauza voastră am pierdut Cernăuțiul și Bucovina". Am rămas împietrit, fără să mai pot reacționa. Până să-mi revin, era deja cu spatele la mine, dispărut. În acea clipă am simțit că a luat sfârșit copilăria noastră. Poate că în acel moment am simțit că nu voi putea rămâne în această țară.

Mai târziu, în februarie 1943, răsfoind ziarul „Universul" — pe atunci cel mai răspândit și cel mai important ziar din România — mi-au căzut ochii asupra unui anunț mortuar: „Deplângem moartea căpitanului Paul Conduraru, căzut la datorie la Stalingrad". Pentru o clipă mi-a fost milă de el. M-a străfulgerat un gând că, de fapt, l-am pierdut pe acest prieten cu ani înainte...

*

După ce Berl a creat noi secții ale mișcării, „Hanoar Haționi" s-a extins spre noi așezări din sudul Bucovinei. Toți trei, Leibu, Berl și cu mine, eram acum conducători cu datorii, obligații și răspunderi. În ciuda originii sale înstărite, Berl era sensibil la nedreptate și suferință, întotdeauna gata să ajute. Deși nu suferea de lipsuri, avea o adâncă înțelegere pentru necazurile altora.

Cărțile pe care le citeam au ascuțit sensibilitatea noastră socială, deschizându-ne căile de luptă pentru dreptate și pentru o viață mai frumoasă. În discuții, Berl era totdeauna de partea celor persecutați. Literatura pe care o citeam a dezvoltat în noi tendințe stângiste. Totuși, am rămas credincios ideologiei sionismului de centru liberal (clal-sionismului), negării luptei de clasă și respectării tradiției. În aceste valori consta deosebirea dintre noi și mișcarea de stânga, Hașomer Hațair.

La un moment dat a început să ne preocupe și problema sexuală. Conform tradiției cultivate în Hașomer Hațair, am tins și noi spre egalitatea relațiilor între sexe, eliberate de lanțurile mic burgheze. Am descoperit atunci teoriile psihanalizei, școala doctorului Sigmund Freud. Baza culturii noastre sexuale erau cartea *Băiat și fată* de Max Hodan și cărțile sexologului la modă atunci, dr. Magnus Hirschfeld. Pentru mine, aceste cărți aveau un caracter de lectură ilegală. Cartea dr-ului Hirschfeld am citit-o pe ascuns, sub plapumă, tremurând de emoție.

Norma cea mai importantă pe care vroiam să ne-o însușim era puritatea sexuală, abstinența de la o viață sexuală activă. Ea se baza pe ideea

freudiană de sublimare. Tânărul trebuie să-și economisească energia sexuală, investind-o în alte sectoare mai fructuoase.

La Siret funcționa un bordel dar noi nu îndrăzneam să ne rezolvăm acolo problemele noastre intime, fără a asocia la hotărâre întregul nostru grup. Într-una din ședințele conducerii, am explicat, cu toată sinceritatea, problema și dilema, cerând un sfat. După o dezbatere colectivă profundă, conducerea a permis celor care nu-și pot stăpâni pornirile să frecventeze casa locală de toleranță.

În acea perioadă, am descoperit și eu pentru prima oară, gustul dragostei. M-am îndrăgostit de una din elevele mele. De trei ori pe săptămână veneam s-o ajut la lecții. O parte din timp o foloseam pentru o altă învățătură...

Așa am încercat, pentru prima oară, dragostea tinereții și prima legătură romantică. În zilele când nu veneam în casa ei, obișnuiam s-o pândesc la fereastră, după orele de clasă. Fata se ascundea în dosul perdelei, trimițându-mi de departe, priviri pline de pasiune. La început a fost o dragoste secretă. Părinții ei nu știau secretul. Până la urmă ei au aflat despre „romanul" nostru. Deși în familia ei domneau reguli dure, nu ne-au făcut greutăți. În oraș aveam un renume de băiat bun, elev silitor și serios, dintr-o familie onorabilă.

În cadrul reformelor Guvernului român, s-a hotărât reducerea numărului claselor superioare de liceu. Intenția era de a reduce numărul celor care voiau să urmeze studii universitare, pentru a încuraja industria și meseriile. La liceul din Siret au fost închise clasele superioare. Eu și colegii mei trebuia să ne căutăm deci un alt liceu, dacă voiam să terminăm cele 12 clase, pentru a ne putea prezenta la bacalaureat.

Am plecat la Cernăuți să caut acolo o soluție. La Siret am fost un grup cu legături strânse, dar la Cernăuți am fost nevoiți să ne despărțim și să ne dispersăm în diverse școli.

Eu am fost primit la liceul românesc de stat, la prestigiosul „Aron Pumnul" — un liceu conservator, unde învățau relativ puțini evrei. Berl și Leibu s-au înscris la un gimnaziu, denumit „Gimnaziul evreiesc"

Acomodarea mea cu noul cadru n-a fost deloc ușoară. Eram acolo ca un răsad străin. N-am putut pătrunde în cercul închis al colegilor mei de clasă. Am fost diferit de ceilalți colegi evrei. N-am știut să dansez sau să joc cărți. Ei erau membri în asociații pre-academice care puneau accentul pe întâlniri de salon între băieți și fete. „Hanoar Haționi" era o mișcare de austeritate. Legăturile mele cu Berl și Leibu au continuat în cadrul activității noastre comune la secția mișcării din Cernăuți.

*

Cernăuțiul acelor zile era un oraș în plină efervescență culturală. Douăzeci de ani după ce românii preluaseră Bucovina, orașul continua să fie o mică Vienă. În oraș dominau limba și cultura germană. Aici apăreau trei ziare în limba germană. Unicul ziar în limba română era lipsit de influență deoarece avea puțini cititori. Guvernatorul Bucovinei, Gheorghe Alexianu — viitorul guvernator blestemat al Transnistriei — a încercat să impună prin forță influența românească. O dispoziție a lui interzicea folosirea oricărei limbi care nu era cea românească în locurile publice și pe strada principală, Herrengasse.

Directorul liceului nostru, prof. Emil Iliuț, a luat dispoziția în serios. El obișnuia să se plimba pe stradă, urmărind grupuri de tineri și perechi de îndrăgostiți, încercând să identifice elevii care îndrăzneau să vorbească într-o limbă interzisă. Cei prinși erau pasibili de pedepse grele.

Eu nu am fost prins, nu pentru că nu vorbeam germana, ci pentru că nu mă prea plimbam pe luxoasa stradă Herrengasse. Trebuia să-mi câștig existența. Fără banii bunicului sau ai celor realizați din vânzarea bijuteriilor mamei, n-aș fi avut cu ce plăti taxa școlară.

La Cernăuți m-am întreținut din lecții particulare. În schimbul ajutorului acordat fiului lor, o familie mi-a oferit cazare și o masă pe zi. Ulterior am mai găsit și alți elevi. În timp ce colegii mei de școală petreceau, eu alergam după amiaza de la o casă la alta. Ceaiul și prăjitura pe care le serveam erau un bonus bine venit.

Puținul timp liber l-am dedicat în întregime activității sioniste. După examenul de bacalaureat, mi s-a pus și mie problema: Încotro?

Leibu, care activa la Cernăuți, fiind centralizatorul mișcării din Bucovina, s-a înscris la Facultatea de Drept a Universității Cernăuți. Foarte curând a fost izgonit, din cauza politicii de „numerus clausus", care a închis porțile universităților pentru studenții evrei. Din motive materiale am fost nevoit să mă întorc la Siret. Aici m-am întreținut dând lecții particulare. Timpul liber l-am dedicat activității în mișcare. Berl s-a întors la Dorna, continuându-și acolo activitatea în mișcare.

La sfârșitul anului 1939, războiul care a izbucnit la poarta noastră ne-a provocat mari schimbări în gândire cu privire la viitor. Ce va fi cu noi? Unul din planuri era să plecăm la un cămin de pregătire agricolă, după care să emigrăm în Eretz Israel — Palestina de atunci. Dar fiecare dintre noi trăia în cadrul casei și al familiei sale; orice gând era deocamdată teoretic. Nimeni nu se gândea că se apropie ziua când vom fi nevoiți

să ne rupem de familiile noastre, să lăsăm totul baltă și s-o pornim pe drumul pribegiei.

Rușii erau deja la granița României. „Strategi" în vârstă de 18–19 ani cum eram noi, făceam planuri îndrăznețe. Dacă rușii vor ocupa Bucovina de Nord, noi trebuie să căutăm adăpost pentru colegii noștri în sudul Bucovinei și la București. Berl a fost însărcinat să plece la Dorna pentru a face aranjamentele necesare în vederea primirii refugiaților. Leibu stătea în fruntea unui grup de 20 de membri ai mișcării, care urmau să se refugieze la București, pentru a găsi adăpost la ferma de prestări agricolă Florească.

Eu am rămas la Siret, într-o așteptare plină de tensiune. Faptul că am rămas la Siret m-a îndepărtat de cercul activității centrale. M-am concentrat deci în activitatea secției din Siret, devenind un conducător local, având strânse legături cu centrul.

În primăvara anului 1940, când mi s-a cerut să plec în misiune de organizare în Bucovina de Nord, am pornit-o imediat la drum. Am călătorit în regiunea de graniță cu Uniunea Sovietică. Guvernul român a luat atunci măsuri de apărare împotriva unei eventuale invazii sovietice. De-a lungul granitei au fost construite cazemate, „linia Carol" (un fel de linie „Maginot") care purta numele regelui Carol al II-lea.

În călătoria mea din nordul Bucovinei, am ajuns în satul de origine al tatălui meu, Mihova. Trei zile am stat alături de bunicul meu Haim Herzig și de ceilalți membri ai familiei. Nu am știut atunci că aceasta era ultima noastră întâlnire.

La întoarcere, în timp ce așteptam trenul în stația Jadova, m-a acostat o unitate a gărzii militare. Am fost solicitat să prezint aprobarea specială de călătorie. Deoarece nu am avut o asemenea aprobare, am fost imediat arestat. David Buchsbaum, conducătorul sionist din Siret, care lucra în regiune, a reușit să mă elibereze, prin intervenții și bacșiș.

În mai 1940, sovieticii au înaintat un ultimatum regelui României, cerându-i să le cedeze Bucovina de Nord. Românii au capitulat. Noi ne-am împrăștiat: Leibu (Iehuda Șaari), însoțit doar de trei colegi, au părăsit Cernăuțiul. Eu am încercat să mă refugiez la Mihăileni. Pe podul de pe râul Siret am fost prins de soldații români, care m-au bătut crunt. Înjosit și huiduit, am fost obligat să mă întorc acasă.

În înaintarea sa rapidă, armata sovietică nu s-a oprit la granița convenită. Tancurile lor au pătruns până în centrul Siretului. Sovieticii s-au împrăștiat prin oraș. Orice om tânăr prins era mobilizat pentru Armata Roșie. De frică să nu cad în mâna lor, m-am ascuns în depozitul

de gheață, de lângă casa mătușii Dinta, sora bunicului. Ore în șir am stat în întuneric, ascuns printre sloiurile de gheață scoase din râu în timpul iernii, pentru a fi folosite vara. Eram zgribulit și înghețat. Spre seară, situația s-a clarificat. Comandamentul sovietic local a recunoscut că a înaintat din greșeală, traversând limita stabilită. Tancurile s-au retras iar eu am îndrăznit să părăsesc ascunzătoarea de gheață.

*

Proiectul lui „Hanoar Haționi", ca membrii mișcării să se refugieze din teritoriul ocupat de sovietici, a eșuat. David Șaari, fratele mai mic al lui Iehuda, care a încercat și el să fugă din Siret, a fost prins în tren, bătut crunt și cu greu a reușit să se întoarcă acasă.

Între timp, situația de la graniță s-a stabilizat. Cine voia putea să treacă granița, ajungând la Cernăuți, care era deja sub ocupație rusească.

Posibilitatea de a trece la sovietici în mod legal a ispitit mulți tineri din Siret. Li se părea că în felul acesta vor putea scăpa de valul de antisemitism izbucnit în România. A mai contribuit la hotărârea de a fugi la comuniști și teama multora că Germania va pune stăpânire pe România. Atunci au început să parvină primele știri despre persecuțiile naziste din Polonia ocupată. În schimb, regimul comunist nu părea primejdios. De departe se părea că acest regim va asigura evreilor egalitate, ocupații și independență culturală. Au fost și unii naivi care sperau într-o posibilitate de conviețuire pașnică între comunism și sionism. Masele de tineri au ales ceea ce li se părea atunci un viitor sigur.

La Siret au rămas puțini tineri evrei; printre cei rămași am fost și eu. În sufletul meu era deja luată hotărârea de a părăsi casa părintească și a pleca la București, pentru a mă alătura nucleului nostru de la ferma de pregătire agricolă Florească, de lângă Capitală.

În octombrie 1940 am reușit, în sfârșit, să mă alătur din nou prietenilor mei. Berl a lăsat la Dorna un înlocuitor și a venit și el la ferma de pregătire. Împreună cu mine a venit și mama, care nu voia să se despartă de mine.

O dată cu plecarea în Ereț Israel a lui Leibu, la începutul anului 1941, cu identitatea altcuiva (cu un certificat falsificat), a început destrămarea grupului nostru. Membrii din conducerea centrală s-au grăbit să emigreze în Ereț Israel, cât timp porțile de plecare mai erau deschise.

Fără nici o intenție clară și fără a fi însărcinat formal, Berl și cu mine ne-am trezit purtând răspunderea centrală pentru soarta mișcării.

După un timp scurt a sosit în căminul nostru și Hanale Feldman, prietena lui Berl. Ca unică fiică a profesorului de ebraică Iacob Feldman, i-a fost greu să-și părăsească casa părintească. În cele din urmă, dragostea a triumfat.

Între timp, unii dintre prietenii noștri din Cernăuți și alte locuri din Bucovina, au părăsit ferma. Speriați de ideea despărțirii definitive de familiile lor, ei au abandonat ideea realizării imediate a plecării și s-au reîntors la vetrele lor.

În luna octombrie 1941, autoritățile fasciste ale României au hotărât să deporteze evreii din Bucovina în ghetourile din Transnistria, regiunea dintre Nistru și Bug. Prietenii reîntorși în sânul familiei lor au împărtășit aceeași soartă, fiind deportați împreună cu părinții lor.

În Transnistria, membrii lui „Hanoar Haționi" au încercat să strângă rândurile și să mențină, în ciuda condițiilor existente, o viață organizată de mișcare. Prin acțiunile lor, ei au înscris o pagină de glorie în istoria lui „Hanoar Haționi" și a mișcării sioniste din România și din lume.

Berl și Hanele au rămas la București. Hanele nu a capitulat în fața presiunilor și nu s-a mai întors acasă. Ea nu l-a mai revăzut pe tatăl ei. Acesta a fost un capitol dureros din viața ei, care i-a lăsat în inimă cicatrice adânci. „Oare am procedat cum se cuvine când i-am părăsit?" Această întrebare i-a chinuit pe mulți dintre colegii noștri. Pentru Hanale, aceasta era o despărțire definitivă de familia ei.

Multă vreme am locuit cu ei, în aceeași locuință. Berl și Hanale apăreau ca o pereche, pe când eu eram prezentat drept fratele lui Hanale. Locuiam împreună zi și noapte — orice decizie o luam de comun acord.

Ulterior Berl a fost arestat și trimis înapoi la Dorna. După eforturi mari, am reușit să evit deportarea sa în Transnistria. Până azi nu știu cum am ajuns la scriitorul Isac Peltz, care a intervenit pe la autorități în favoarea lui Berl. În obrăznicia mea, am găsit calea și spre avocatul Grigore Geamănu. Acesta l-a reprezentat pe Berl în fața tribunalului militar, obținând sentința-ordin de înapoiere de la Dorna la București. Eliberarea sa a fost o sărbătoare pentru noi toți.

În anul 1944 am acționat din nou pentru eliberarea lui Berl din ghearele Siguranței, când a fost prins de un agent al Siguranței la București, având asupra sa o servietă cu revolvere.

În primăvara anului 1944, o dată cu răsturnarea pro-nazistă din Ungaria, au ajuns în România primii refugiați polonezi și unguri. De la

polonezi am aflat amănunte despre realizarea „soluției finale" — adică lichidarea evreilor din ghetouri și lagăre în cuptoarele de la Auschwitz.

Ne-a fost frică că ne așteaptă o soartă asemănătoare. De la ei am învățat că trebuie să pregătim bunkere, ascunzători subterane și să acumulăm arme, cu care să ne putem apăra. Berl s-a cupat de procurarea armelor.

Într-o sâmbătă după masă — în iulie 1944 — venea dinspre strada Apolodor, purtând în mână o geantă plină cu revolvere, pe care le-a obținut de la unchiul meu, dentistul Isac Stier. Acesta cumpăra revolverele — contra plată — de la pacienții săi nemți.

Pe vremea aceea eram urmăriți permanent de către un agent al Siguranței, pe nume Teodorescu. Odată mi-a făcut o percheziție în locuința din strada Valeriu Braniște, unde locuiam cu mama. El mă suspecta de legături ilegale cu străinătatea. De obicei, scăpam de urmărirea lui contra unui șperț gras. Teodorescu știa să vină din când în când să-și încaseze șpertul.

Berl era și el unul din obiectivele lui Teodorescu. În acea zi l-a oprit la Podul Mogoșoaia. „Ce ai în geantă?" l-a întrebat.

— Cât să-ți dau ca să mă lași în pace? a spus Berl.

Această întrebare a lui Berl l-a excitat și mai mult.

— Deschide! — a ordonat el.

Berl n-a avut încotro și când a deschis geanta, Teodorescu a zărit revolverele.

— Asta te va costa scump — a spus el.

Berl nu și-a pierdut cumpătul și i-a spus: „Fac parte dintr-o mișcare de rezistență. Dacă mă atingi, nu-ți garantez că vei apuca ziua de mâine...!"

Teodorescu a înțeles că e preferabil să trateze. Până la urmă s-au înțeles că „afacerea" va costa un milion de lei. Teodorescu a acceptat ca Berl să mă informeze.

După vocea lui auzită la telefon, am înțeles că trebuie să acționez rapid. Urma să-i întâlnesc la orele șase, lângă ceasul Universității, cu o geantă plină cu bani. De unde să procur în decurs de numai două ore, un milion de lei?

Am hotărât să mă adresez lui Leon Itcar, mare bogătaș, petrolist, trezorierul Executivei Sioniste ilegale, de sub președinția lui A.L. Zissu, care îndeplinea și funcția de reprezentant al Agenției Evreiești din București.

Am pornit-o spre biroul lui Itcar din strada Batiștei. Spre norocul meu, l-am găsit la birou.

— Deși nu te cunosc decât în mod superficial, am toată încrederea în dumneata. Dar de unde să procur azi, sâmbătă după masă, o sumă de un milion? mi-a spus el.

Am insistat.

— Vino la cinci și jumătate! mi-a răspuns.

La ora cinci și jumătate, mi-a înmânat o geantă cu un milion de lei. La ora șase mă aflam lângă ceasul Universității. Berl, palid, obosit era la fața locului, alături de Teodorescu. I-am înmânat geanta cu banii, adăugând că-l așteptăm acasă.

Trei ore de așteptare enervantă au trecut până ce Berl a apărut. Se vedea pe fața sa prin câte a trecut...

De la Universitate ei au plecat la Bucureștii Noi. După ce i-a înmânat agentului geanta cu bani, acesta l-a scos din sărite, spunându-i:

— Acum, după ce mi-ai dat banii, am să te împușc ca pe un câine!

— Nu vei face așa ceva! Ai văzut că la noi se știe ce s-a întâmplat. Colegul meu te-a văzut. Dacă mă atingi, mâine nu vei mai fi în viață ! — a replicat Berl.

Amenințarea și-a făcut efectul. Teodorescu i-a dat drumul.

După această aventură, Berl a trecut prin multe zile grele până s-a refăcut din punct de vedere fizic și sufletesc.

*

Când am plecat în acel an în Transnistria, prima mea misiune a fost să-i caut pe părinții lui Berl. I-am depistat la „Cazino"-ul din Moghilev, o clădire luxoasă, devenită azil pentru sute de familii de refugiați, în condiții de mare mizerie. Bogatul bancher Mendel Schieber, soția sa Pepi și băieții Mișu și Natan, trăiau într-o mizerie cruntă și în lipsuri. N-am să uit cu câtă bucurie m-au îmbrățișat când le-am adus ajutor și salutări de la fiul lor.

Ani de zile Berl și cu mine am fost nedespărțiți. Am plecat împreună spre Ereț Israel. Pe vasul de emigranți ilegali și în lagărele din Cipru în care am fost închiși, am purtat împreună răspunderea și am îndrumat tineretul. Împreună ne-am dus în kibuț. Am împărtășit în comun greutățile acomodării la un stil de viață ce ne-a fost străin. Am fost tovarăși și la criza sufletească care ne-a chinuit la părăsirea kibuțului.

Eu m-am stabilit la oraș iar Berl a devenit director la Institutul de educație a tineretului „Nițanim".

Fiind în misiune la Amsterdam, mi-a parvenit vestea tristă despre moartea subită a celui mai bun prieten al meu, a cărui inimă a încetat să mai bată... Pentru mine a fost o lovitură grea. O dată cu Berl, a murit și ceva din mine... Cu primul avion m-am întors acasă. Sâmbătă, la câteva zile după înmormântarea lui Berl, l-am însoțit pe Iacov, fiul cel mai mare al lui Berl, la ceremonia de Bar Mițva. Era cea mai tristă Bar Mițva la care am luat parte.

Nu o dată m-am gândit la brutalitatea morții. Viața n-a fost deloc darnică cu el. Nu i-a acordat nici măcar ultima bucurie de a-și însoți fiul la ceremonia în care copilul își asuma primele răspunderi și obligații personale.

Berl trăiește în memoria mea. Aceasta nu este o vorbă goală. Nu este zi să nu mă gândesc la el — ce făcea, ce gândea. Fiul său Iacob este acum jurist și ofițer superior la Poliție. Celălalt fiu, mai mic, al lui Berl este azi dr. Asher Schieber, vestit medic psihiatru. Pe nepoții săi, Berl nu-i va cunoaște niciodată. Hanale i-a rămas credincioasă în toți anii. Nu o dată o privesc și mă gândesc ce puternică poate fi dragostea — până dincolo de mormânt.

În fiecare an, ne adunăm la cimitirul din Tel Aviv, un grup de prieteni, la pomenirea lui. Mișu — profesor universitar — singurul lui frate rămas în viață, spune rugăciunea de rigoare.

Am fost prieteni, frați. Împreună am petrecut cei mai frumoși ani din viață. Toți anii am cultivat memoria lui. Toți anii am încercat să scot în relief contribuția lui Berl în activitatea din anii hotărâtori ai războiului. De ce l-a ales soarta tocmai pe el? La această întrebare nu am răspuns. Unde ar fi putut ajunge... Studia cu pasiune istoria. N-a ajuns să-și termine studiile și nu s-a bucurat să-și fi văzut fiii realizați și nici nepoții.

După moartea lui Berl, a rămas Iehuda Șaari-Leibu, singurul meu prieten bun. Eram tovarăși pe drumul nostru politic, dar acest drum comun a provocat o pană, apoi o ruptură între noi.

În anul 1988 s-a ivit prima ruptură în prietenia noastră. În acel an am luptat să fiu ales pentru încă un mandat în Knesset (Parlamentul israelian). Împotriva mea s-a organizat un grup de tineri, în frunte cu Zwi Nir, un tânăr avocat, care aspira la funcție și se grăbea să ajungă în Knesset. Când am aflat că Leibu îl sprijină și că a votat împotriva mea, am avut o mare decepție. De atunci, relațiile noastre nu au mai fost ca înainte. Comportarea sa m-a durut profund. Relațiile dintre noi s-au răcit.

Niciodată prietenia mea cu Leibu n-a ajuns la intensitatea legăturilor dintre mine și Berl. Totuși, întotdeauna îl consideram pe Iehuda un bun prieten

Ani de zile am lucrat în comun pe plan politic. Întotdeauna m-a devansat. El a fost membru în comisia centralizatoare a Histadrutului, deputat în Knesset, ministru adjunct la dezvoltare și turism. Avansarea mea a fost de multe ori barată datorită tezei că, într-un partid mic, nu se poate acorda reprezentanță la două persoane care aparțin aceluiași cerc de „originari din România". I-am acordat întotdeauna întîietatea. Niciodată n-am încetat să lupt și pentru poziția lui.

În 1975 mi-am retras candidatura de la Knesset, în favoarea lui. Era în preajma alegerilor secrete pentru Knesset. Colegii au insistat să-mi depun candidatura pentru un loc printre primii pe listă. „Pentru tine vom vota — mi-au promis mulți — dar nu pentru Iehuda!".

Am convocat o întâlnire a prietenilor apropiați, inclusiv a lui Iehuda, cerându-le învoirea de a-mi pune candidatura. Iehuda a refuzat ferm. Ca să nu se simtă lezat, am renunțat la candidatura mea. Prietenilor mirați le-am motivat că sunt prea ocupat cu funcția mea de locțiitor al primarului din Tel Aviv și de aceea nu am de gând să candidez. Iehuda și-a pus candidatura și a suferit o înfrângere usturătoare. Până la urmă, eu am pierdut șansa de a-mi realiza visul de a intra în Knesset. El n-a câștigat nimic din renunțarea mea. Când, după 13 ani, a votat, fără remușcări, împotriva mea, a presărat sare pe o rană deschisă.

De atunci, relațiile noastre au rămas reci.

Încă o dovadă că politica nu generează prietenii, ci le distruge!

*

În 1997, în mod subit, Iehuda s-a dus în lumea celor drepți. În preajma morții sale, l-am vizitat. Era în agonie — inconștient. Acolo ne-am despărțit pentru totdeauna. Acolo l-am iertat.

Am fost trei la începutul drumului. Doi dintre ei au reușit să ajungă în poziții de influență în conducerea statului și a societății israeliene. Locul unde au început toate acestea — un mic orășel — a lăsat urme adânci în noi. În inima mea păstrez un colț cald pentru Siret. În decursul anilor, nu am pierdut nici o ocazie de a reveni în acel orășel, pentru a căuta din nou ceva din parfumul zilelor trecute, ceva din copilul care am fost.

Am trecut pe străzile atât de cunoscute... Acum totul era schimbat: un oraș fără evrei.

Leibu și Berl — principalii stâlpi ai vieții mele — amândoi au dispărut. Sentimentul singurătății mă apasă acum foarte greu.

Nu mai am nici un prieten de suflet, cu care să împărtășesc trăirile, un umăr pentru decepții și eșecuri...

La vârsta mea, nu mai pot câștiga prieteni noi. Frăția și prietenia adevărată îmi vor lipsi, până la sfârșitul zilelor mele...

5

TINERI SIONIȘTI NETO

La vârsta de 11 ani m-am alăturat organizației „Pirhei Agudat Israel", o mișcare de tineret ultra-religioasă. Repede am simțit că acesta nu este un cadru potrivit pentru mine. Doi ani mai târziu am trecut la „Hanoar Haționi". Trecerea s-a făcut în mod natural, fără vreun plan preliminar sau vreo pregătire specială. Universitatea vieții mele a fost mișcarea de tineret. Ea a lăsat amprente adânci asupra mea — în bine și în rău.

Întâmplător m-am alăturat lui „Hanoar Haționi". Obișnuiam să afirm ironic că ajunsesem în mișcarea unde se dansează mai bine și unde sunt fete mai frumoase. Numai după aceea a venit ideologia.

Impulsul spre mișcarea de tineret a fost căutarea de prieteni și posibilitatea de auto-exprimare și auto-realizare. Toate acestea le-am aflat mai târziu.

Privind înapoi, sunt de acord cu cercetătorii care văd în mișcarea de tineret sionistă expresia unei revoluții în lumea evreiască. Profesorul Zwi Lamm de la Universitatea Ebraică vede în mișcările de tineret sioniste o contribuție importantă la realizarea țelurilor sionismului. Într-o lume ale cărei baze au fost zdruncinate iar societatea evreiască era puternic zguduită, căutam cu toții răspunsuri. Dar privind înapoi, înțelegem conținutul revoluției. Tineretul evreu a abandonat tradiția părintească încercând să-și creeze o lume a sa proprie, ideologică, culturală și ulterior și politică.

Elevi de liceu fiind, am fost nevoiți să ne confruntăm cu lumea neevreiască. În această fază a vieții am descoperit fața urâtă a antisemitismului. Am trăit concomitent în ambele lumi, complet străine una de alta și totuși în contact zilnic și într-o confruntare permanentă. Între noi și generația părinților domnea tensiune. Baza lor era cultura de tip german-austro-ungar. Noi priveam spre un viitor evreiesc și sionist, visând să plecăm în Ereț Israel.

Am fost fiii primei generații care a întâlnit la școală ambianța culturii românești, care ne-a fost străină până atunci. Bucovina era acum teritoriu românesc, dar viața culturală din regiune continua să se desfășoare conform vechii tradiții austro-ungare, după stilul de pe vremea împăratului Franz Iosef.

Am crescut în orășele mici, într-o atmosferă tradițională hasidică. Acest hasidism a oferit părinților noștri sprijin și conținut. Lumea noastră practică și sentimentală a devenit din ce în ce mai sionistă. Viața emoțională se desfășura în umbra acelui vis, Erețul Israel, în care visam să ajungem într-o bună zi.

La „Pirhei Agudat Israel" obișnuiam să ne întâlnim în fiecare Șabat pentru a auzi comentarii săptămânale din Tora (Biblie), din învățătura noastră străveche. Atunci simțeam deja lipsa fetelor. Aveam treisprezece ani când a sosit la Siret „trimisul" sionist Menahem Rauchbach (cu timpul-Menahem Peleg), care mai târziu a fost membru în kibuțul Ușa. Peleg a acționat în numele lui „Hanoar Haționi", organizând grupuri de tineri. Ideile lui Rauchbach m-au fermecat. Fără prea multe frământări, am părăsit organizația „Pirhei Agudat Israel". Cu brațele deschise am fost primit la „Hanoar Hoționi". Această organizație părea să fie mai apropiată sufletului meu și concepțiilor mele. Această tranziție am realizat-o în anul 1933, în preajma venirii la putere a lui Hitler. Războiul era încă departe. Dorința de a face parte din mișcarea de tineret izvora din setea nemărturisită de a-mi dezvolta „cul" care se trezea. Năzuiam să ajung conducător. Simțeam nevoia să-mi demonstrez priceperea, cunoștințele și mai ales voiam să impresionez fetele. În mișcarea de tineret am găsit ocazia să-mi realizez aceste năzuințe.

Prietenia în mișcarea de tineret a devenit un concept ideologic. Ea era o valoare superioară la care trebuie să tindem și care trebuie cultivată. În timpul războiului, aceste idei au dezvoltat în noi culmi de ajutor reciproc, până la auto-sacrificare.

Am urmărit cu curiozitate și entuziasm evenimentele de pe teren. Săptămânalul doctorului Maier Ebner, „Ostjüdische Zeitung", aducea în fiecare casă evreiască din Bucovina ecoul frământărilor politice sioniste. Dr. Ebner era deputat în Parlamentul român și unul dintre primii care s-au alăturat lui Herzl. O dispută grea a preocupat atunci pe activiștii sioniști din Bucovina. Din seria de articole scrise de dr. Manfred Reifer, conducător sionist, reieșea o tendință de a justifica persecuțiile naziste împotriva evreilor. Reifer acuza evreii germani că au preferat „oala cu carne" din Germania și nu plecarea în Erețul Israel.După el, amestecul lor

în societatea și cultura germană a trecut granițele permisului. Greșelile lor au alimentat nazismul. Adversarii lui Reifer s-au mobilizat contra acestor concepții cretice. Reifer a fost înlăturat din rândurile conducerii sioniste. Numai după zece ani, în timpul războiului, dr. Reifer revine pe arena sionistă.

În anul 1943 l-am cunoscut personal. Eram atunci într-o misiune ilegală la Cernăuți, unde am participat la o ședință a conducerii. Reifer, pe jumătate orb, cerea cu multă energie și pasiune ca evreii din Cernăuți să fie primii pe lista pentru alia. Experiența lor din 1940, deportarea sioniștilor în Siberia, dovedeau că și ei vor fi în pericol de a fi deportați în Siberia de către Armata Roșie, care se apropia de granițele Cernăuțului.

Pentru noi, sionismul înlocuia valorile religioase de care ne-am debarasat din momentul intrării noastre în „Hanoar Haționi". Mișcarea a dezvoltat în noi un spirit de independență. Îndepărtarea de credința religioasă oarbă și de respectarea regulilor aspre ale prescripțiilor religioase a devenit inevitabilă.

Pe bunicul îl deranja faptul că umblam cu capul descoperit, simbol de îndepărtare de preceptele tradiționale. În clipa în care mă îndepărtam de casă, îmi scoteam pălăria. Comportarea mea a ajuns la urechile bunicului. Am fost nevoit să țin cont de durerea sa și de profunda sa decepție. Bunicul nu prea înțelege că purtarea mea este rezultatul unei revoluții adânci, al unei răzvrătiri a tinereții. Sâmbăta mergeam la sinagogă, dar din ce în ce mă rugam mai puțin.

Cu ocazia participării mele la seminarul mișcării, în anul 1935, am mâncat pentru prima dată carne necașer. Aceasta a fost prima mea călătorie mai lungă, singur, ca om independent. Din ce în ce mai mult am neglijat respectarea datinilor religioase. Am încetat și să fac rugăciunea zilnică, deoarece în mine se ciocneau simțăminte contradictorii. Pe de o parte simțeam că lumea religioasă mă leagă de bunic, dar că această lume este în prăbușire, iar, pe de altă parte, această lume veche îmi umplea sufletul de căldură și simboliza pentru mine tot ce iubeam la bunic. În golul ivit, simțeam nevoia unui sprijin. Prietenia din mișcare îmi oferea acest sprijin. Eu, ca și majoritatea colegilor, eram lipsit de experiență și era greu să vorbești în anii tinereții de claritate ideologică. Ne simpatizam cu „Hașomer Hațair" și, de aceea, nu eram nici socialiști și nici marxiști, concepțiile noastre rămânând destul de confuze. Simțământul care ne conducea era dorința de a fi altfel. „Hanoar Haționi" nu avea răspunsuri ideologice perfecte, așa cum avea „Hașomer Hațair"

Contrar lor, n-am avut la dispoziție un oracol. Nu ne puteam sprijini pe un Karl Marx sau Borohov. Nu o dată i-am invidiat pe cei de la „Hasomer Hațair". Și cu căutam răspunsuri clare și temeinice la problemele privind concepția despre lume și felul în care trebuie organizată viața.

La seminarul de la ferma Floreasca din anul 1935, îndrumătorul nostru Zwi Har-Zahav a încercat să ni-l apropie pe Henri Bergson, pe atunci la modă în lumea intelectualilor din România. Teoriile lui Bergson erau prea abstracte, lipsite de esența socială. Am împrumutat de la această teorie anumite concepții, însă teoria lui Bergson nu ne-a furnizat răspunsuri clare în ce privește sionismul și Ereț Israelul.

Prima conferință a lui „Hanoar Haționi" din Bucovina a avut loc în anul 1939 la Vatra Dornei. O conferință mai importantă a avut loc la Cernăuți în mai 1940. La această conferință a avut loc ultima apariție publică a dr. Meier Ebner. Din cauza situației politice, a decis să plece în Ereț Israel. Deoarece se temea ca o asemenea hotărâre a unui conducător de talia sa ar putea zdruncina siguranța de sine a tuturor și să creeze panică, a preferat să țină în secret decizia sa. Dr. Ebner a venit la conferința noastră pentru a ne încuraja. Pentru noi, participarea sa era o mare cinste, deoarece el era un ultim supraviețuitor din grupul participanților primului Congres sionist de la Basel din 1897. Faptul că a apărut în fața unei mișcări de tineret, accentua importanța acestei mișcări. Autoritățile românești au fost și ele interesate de această adunare, trimițând acolo un informator. După 55 de ani, mi-a căzut în mână o notă informativă a unui agent de Siguranță, care a raportat celor care l-au trimis — Biroul de Siguranță al Statului, despre mersul conferinței și conținutul discursurilor rostite.

Trimișii din Ereț Israel, Vilu si Fela Catz, membrii kibuțului „Ușa", au dat conferinței proporții eretisraeliene. Ei au relatat în amănunt despre situația de acolo, au vorbit despre lupta de clasă și despre nevoia de unitate, deoarece interesul național are prioritate asupra interesului de clasă. Esența orientării mișcării: Nici dreapta, nici stânga, ci — centru.

Știam că în fruntea taberei clal-sioniștilor care predica aceste concepții stătea Haim Weizmann.

În concepția mea de tânăr sionist, Weizmann era întruchiparea unui mare conducător sionist. La această ideologie de centru s-a adăugat și sensibilitatea socială. Am trăit într-o lume de asuprire a evreilor, de aresări fără vină ale comuniștilor. Credeam că este datoria noastră să fim alături de toți cei nedreptățiți și slabi. Ca o parte integrantă din ideologia sionistă, ne simțeam obligați să luptăm pentru dreptate. Întâi vom repara

nedreptățile din România și apoi vom putea repara ceea ce trebuie reparat în Ereț Israel.

Criza ideologică a izbucnit în anul 1936, în colonia de vară din Gura-Humorului. Un grup de stângiști în frunte cu Leibu Fichman (ulterior Iehuda Orni, parașutistul din Beit Oren și Itțhak Iurman), a ieșit împotriva grupului de centru căruia îi aparțineam Iehuda Șaari și cu mine. Stângiștii vroiau să construiască mișcarea pe temelii marxiste. Noi am simțit că punctul lor de vedere este o erezie. Până la urmă, Fichman și grupul său au părăsit rândurile lui „Hanoar Haționi" și împreună cu ei, majoritatea activiștilor, creând la Cernăuți mișcarea „Dror". Foarte repede, fenomenul s-a extins și spre alte așezări din Bucovina.

Cei trei din Siret, adversarii stângiștilor, Iehuda, Berl și cu mine, am preluat rolul de a reface bazele zdruncinate ale lui „Hanoar Haționi". Conducerea sionistă ne-a pus la dispoziție un loc de întâlnire la una din școlile evreiești. Am reușit să atragem în rândurile noastre tineri excepționali. Primii care s-au alăturat la Cernăuți au fost Turi Holtzhacker, Leo Rosenstock (ulterior răposatul Arie Vardi), Goldi Steigman, surorile Steigman, Medi Catz, Maicu Ornstein și alții s-au mobilizat pentru a întemeia un grup de maturi cu numele „Dor Hadaș".

Renașterea și reapariția lui „Hanoar Haționi" la Cernăuți ne-a ajutat mult. Tuli Sneiur, trimisul din Ereț Israel din partea mișcării pe lângă conducerea din București, le-a atras atenția asupra celor doi tineri din Siret, Leibu Scheuerman și Itțiu Herzig.

La noua conducere constituită de Tuli au participat și veteranii mișcării, iar alături de ei ne aflam noi, exponenții generației tinere. Simțeam că viața noastră a căpătat un sens.

Plaga nazistă s-a extins, cuprinzând și arena politică din România. La alegerile pentru parlament a crescut forța Gărzii de fier, o mișcare fascistă care își trăgea influența din îmbinarea unor antice ritualuri mistice cu ura față de străini și evrei, într-un spirit de extremism naționalist. Această mișcare fascistă a reușit să atragă mase datorită faptului că predica probitate morală și ducea o campanie împotriva regimului corupt și a mitei, care erau adânc înrădăcinate în România. Ura lor deschisă față de regimul regelui Carol izvora și din cauza romanului de dragoste dintre regele Carol și metresa sa Elena Lupescu, „jidanca roșcată" sau „cățeaua roșcată", cum au poreclit-o. Neavând altă soluție, regele a adus la putere grupul Goga–Cuza, partid antisemit. Garda de fier a fost declarată organizație ilegală, iar conducătorii săi arestați. Corneliu Zelea-Codreanu, „căpitanul" mișcării, a fost judecat și condamnat la zece

ani închisoare. Acest fapt n-a slăbit cu nimic influența sa asupra tineretului român. Tensiunea a atins culmea când, în noiembrie 1938, serviciul secret l-a asasinat pe conducătorul Gărzii de fier, sub pretextul că a încercat să evadeze de sub escortă. Împreună cu el au fost împușcați încă 15 fruntași ai Gărzii de fier. Acesta era semnalul deschiderii unei băi de sânge și a unui lanț de arestări și asasinate politice.. Nu am știut că și în clasa noastră, la Liceul „Aron Pumnul", activa în taină o celulă a Gărzii de fier.

În anul 1938, drept răzbunare a legionarilor pentru uciderea lui Codreanu, a fost împușcat și ucis pe o stradă din Cernăuți procurorul militar local. A doua zi a fost arestat și colegul meu de clasă Ion Lututovici. Poliția a venit la școală pentru a deschide o anchetă. Vecinii de bancă ai lui Lututovici au fost și ei arestați și anchetați.

Deoarece am stat într-o bancă în fața lui Lututovici, am fost și eu arestat și anchetat. Am încercat să explic: „Sunt evreu, chiar dacă voiam, nu puteam fi membru în mișcarea legionară declarată anti-evreiască".

Anchetatorul nu a acceptat declarația mea. Paradoxal, am fost deci un evreu arestat sub bănuiala apartenenței la o mișcare legionară, fascistă antisemită. Noaptea am petrecut-o în arest. Dimineața am avut noroc de un anchetator mai deștept. Am fost eliberat imediat.

Când a fost depistată celula secretă, s-a aflat cu stupefacție că în fruntea ei stătea dirigintele clasei noastre, profesorul de latină Amuliu Liteanu. Surpriza a fost totală. Niciodată acest profesor nu a discriminat pe cineva dintre elevii evrei. Nici o observație antisemită nu i-a scăpat vreodată din gură. El era un bărbat impozant, cu ochelari cu ramă de aur, cu o barbă îngrijită, întotdeauna corect îmbrăcat.

După câteva săptămâni, profesorul Liteanu s-a întors în clasă. Citeam atunci cartea lui Iulius Cesar *De bello galico* (despre războiul galilor). Cu multă curiozitate am așteptat să auzim cum va explica Liteanu absența sa îndelungată. Profesorul însă n-a suflat nici o vorbă cu referire la cele întâmplate. El s-a comportat ca și cum în acest răstimp nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Unde am rămas? a întrebat cu glasul cel mai natural posibil. Unul din elevi i-a amintit ultimele rânduri la care s-a întrerupt lecția.

— Atunci continuă.

Cu timpul am aflat că familia influentă a lui Liteanu a tras sforile îndărătul culiselor pentru mușamalizarea apartenenței sale la legiune. În schimb, elevul Ion Lututovici, dispărut fără urmă, n-a mai revenit.

În 1940, când Garda de fier a preluat guvernarea, mă întrebam nu o dată ce s-a întâmplat cu colegul meu de clasă. Niciodată n-am știut dacă a rămas în viață și a ajuns la un post mare, sau a fost lichidat încă înainte de venirea la putere a legionarilor.

În orele libere mă bucuram de belșugul spiritual și cultural din Cernăuți, supranumit „un Ierusalim al Bucovinei".

Congresul pentru limba idiș care a avut loc la Cernăuți în anul 1908, a transformat acest oraș, alături de Vilna și Varșovia, într-un focar al culturii idiș. Evreii erau, de fapt, și purtătorii drapelului culturii germane. Idișiștii s-au ridicat împotriva tendinței de asimilare pro-germană. Odată cu preluarea puterii de către Hitler, a survenit o schimbare. Germana era și limba lui Hitler și a poporului german. Mulți evrei se întrebau dacă este cazul ca ei să fie stegarii culturii germane. Această stare de spirit a ușurat extinderea idișului. Această dispută a produs efervescență și la noi; simțeam ruptura între două lumi. Am iubit cultura germană, dar iubeam și idișul.

De fapt, dragostea mea față de idiș era în contradicție cu obligațiile mele față de ebraică, ca limbă a renașterii naționale. Și eu eram în favoarea ebraicii, dar m-am revoltat împotriva extremiștilor pro-ebraici, ca, de exemplu, împotriva celor care au fost în stare să dea foc la Ierusalim ziarului lui Robert Waltsch, care apărea în limba germană. Sionismul meu nu suporta spectacolul literelor arse în flăcări.

În acea perioadă am fost fermecat de fabulele lui Eliezer Steinberg, profesor de idiș, originar din Basarabia. El a dus-o greu la Cernăuți. La ivirea primilor muguri ai fascismului, când libertatea de exprimare era deja încătușată, Steinberg a folosit fabula pentru transmiterea de mesaje socialiste și politice mascate. În gura unor „maeștri ai cuvântului" ca Iosef Kamen, Herz Grosbart, Iehuda Ehrenkranz (mai târziu Iehuda Eren), publicul a înțeles foarte bine la cine și la ce se referă Steinberg.

Încă o stea apăruse pe firmamentul Cernăuțiului — calfa de croitor Itic Manger, ale cărui balade erau inundate de imagini din peisajul local care au prins viață în poeziile sale — munții Carpați, viața păstorilor, micile orășele bucovinene și Galiția.

În casa unchiului meu, dr. Berl Friedman, am cunoscut încă un trubadur, pe Samson Ferst, croitorul femeilor burgheze. Până astăzi țin minte crâmpeie din poezia *Clopotul*, creația clasicului german Schiller, pe care Samson Ferst a tradus-o în idiș. În preajma sărbătorilor, publica reviste speciale în idiș, cu litere latine, cum ar fi „Der gragher" sau „Der

kniș" (Gogoașa). Populația gusta din plin scrierile sale. El organiza și seri de satiră pe care le frecventam și noi, alături de prietenii din mișcare.

În preajma războiului, am descoperit cântecele lui Zelig Bardicever și el tânăr învățător din Basarabia. În serile dedicate operelor sale, am ascultat cântece pline de tristețe: Dormi, dormi. Păstorul și-a părăsit turma, tatăl și-a părăsit odrasla./ Este singur, lăsat singur cu vânturile./ Ce ne facem când n-avem pe nimeni?"

Aceste melodii triste exprimau starea noastră de spirit. Ne simțeam singuri, uitați și pierduți. În mișcare am fost considerat specialist al cântecelor lui Zelig Bardicever. Cât de deosebite erau cântecele pe care le cântam atunci de acelea pe care le cântă azi fiul meu Șlomo.

La ultima noastră tabără de vară din Toplița, în preajma războiului, am cântat aceste cântece triste în idiș, la lumina focurilor de tabără. Mulți și-au șters în taină o lacrimă. De atunci am adăugat multe melodii vechiului repertoriu al cântecului idiș. Azi fac parte din conducerea Teatrului idiș din Israel, reușind să-i aduc un sprijin bănesc important.

În anul 1935 am părăsit cadrul local. Atunci a început integrarea mea în conducerea pe țară a mișcării. Iehuda Șaari și cu mine am fost solicitați să participăm la un seminar pe țară care s-a desfășurat la ferma agricolă a mișcării — Florească, care se afla lângă București. Pentru prima dată am plecat de acasă și am trăit după voia mea, matur din toate punctele de vedere. Deși auzisem multe despre felul de viață din fermele de pregătire ale halutimilor, am rămas surprins de condițiile de sărăcie care domneau acolo. Ferma se afla într-o regiune îndepărtată, lângă aeroportul militar Pipera. Pe terenul pe care-l aveau la dispoziție, halutimii cultivau zarzavaturi. Majoritatea, care își aștepta rândul la emigrarea în Eret Israel, se întreținea din munca prestată în afara fermei, plecând cu tramvaiul nr. 5, care avea stația lângă ferma lor, numită de antisemiți „groapa jidanilor".

În bucătăria fermei erau împrăștiate oale și crătiți afumate, iar mâncarea era sărăcăcioasă. Fetele de la fermă nu se pricepeau să pregătească mâncare. Din când în când veneau doamnele de la organizația Wizo, în frunte cu „tanti Janette", care se străduiau să ne pregătească o masă acceptabilă.

Nu existau paturi. Dormeam deci pe podea. Fiind în sezonul de vară, nu am suferit de frig. Așa cum am văzut-o eu, ferma de pregătire era foarte departe de descrierile idilice ale halutimilor. Eu și Iehuda eram spectatori care priveau de sus, deoarece majoritatea timpului nostru era dedicat conferințelor.

Conferențiarul principal, Zwi Har-Zahav, cu o pereche de picioare lungi în pantalonii săi scurți, vorbea cu entuziasm; iar Israel Ben-Șem, trimis din Ereț Israel, ne explica ce este Histadrutul (sindicatele din Palestina) și ce vrea „Haoved Haționi" (mișcarea sindicalistă a grupului nostru).

Pentru aprofundarea cunoștințelor noastre despre mișcare s-a hotărât să ni se acorde un fel de bonus. Am fost invitați să participăm, fără plată, la tabăra de vară din satul Oanțu de lângă Piatra Neamț, în munții Carpați. La Piatra Neamț exista un nucleu activ al mișcării.

Tabăra noastră de vară purta numele de „moșava". O sută douăzeci de tineri erau concentrați într-unul din locurile cele mai pitorești din România, pe malul râului Bistrița. Pentru prima oară mi s-au dezvăluit mie, un tânăr orășean, frumusețile naturale fascinante ale României și, paralel, și tainele dragostei. Am participat la excursii, am vorbit despre viitorul nostru roz care ne aștepta în Ereț Israel. Libertatea de care ne bucuram mă făcea să cred că lumea întreagă s-a deschis în fața mea. M-am îndrăgostit de o fată brunetă pe care o consideram o „fiică a pădurii", dar m-am ferit să-mi dezvălui sentimentele. Mâncarea puțină nu a umbrit bucuria noastră și dorul de viață. De altfel și condițiile de cazare erau primitive. Unii locuiau într-o șură, alții în corturi peticite, fără paturi. Ne spălam în apa râului rece ca gheața. Aici domnea romantica. Eu și Iehuda eram priviți la început ca două ființe ciudate. Ce sunt aceste curele? am fost întrebat când am pus dimineața curelele de rugăciune, filacterii. Eram încă strâns legat de ceea ce reprezenta pentru mine bunicul.

De atunci, obișnuiam să plec în fiecare an la „moșava". Acest lucru îmi prilejuia o întâlnire cu prieteni noi și cu nucleul activiștilor. În anul 1938 am plecat în tabăra de vară de la Toplița, în Transilvania. Am vrut să uit anul greu care a trecut peste mine. Nu departe de granițele Bucovinei se deschisese o a doua „moșava". Bani pentru călătorie n-aveam. Calea cea mai bună de a ajunge era să plec la Dorna și de acolo să-mi continui drumul pe jos.

Înaintea acestei călătorii am mai apucat să plec la Cernăuți, unde am participat la o adunare la care a vorbit filozoful controversat Martin Buber. Scrierile sale pe tema hasidismului erau pentru mine o hrană sufletească permanentă. Nu mi-am permis să pierd ocazia de a-l cunoaște personal.

Conducerea sionistă a cerut să ne alăturăm grupului de oameni de ordine. Datorită poziției politice a lui Buber, în calitate de

conducător al lui „Brit Salom", mișcarea care propovăduia înfrățirea cu lumea arabă, ne așteptam la tulburări din partea unei grupe de dreapta din aripa revizionistă.

Buber, cu barba sa îngrijită și glasul domol, la tribună părea un profet modern. De la primele sale cuvinte a început scandalul: „Jos", au țipat adversarii săi... „Trădător". Imediat l-am înconjurat, creând în jurul lui un cordon de apărare. Revizioniștii au încercat să-l atace, iar noi am reușit să-i respingem. În ciuda scandalului, el a reușit să-și termine conferința.

La Dorna am dormit în casa lui Berl. A doua zi în zori am pornit spre ținta mea, adică spre „moșava", fără să știu cu precizie unde se afla aceasta.

Mergeam pe jos într-o splendidă zi de vară, sub un cer de peruzea, inhalând mirosul ierbii și al florilor de munte. Din când în când îi întrebam pe cei pe care-i întâlneam care este direcția spreToplița. Nimeni nu știa să-mi spună câți kilometri mai am de parcurs. Când am obosit, mi-am scos ghetele și am continuat drumul desculț. Până la urmă m-a îndrumat norocul. În orele de amurg am ajuns în tabără. Prietenii mei transilvăneni m-au primit cu căldură. Din cauza oboselii, nu eram în stare să gust din mâncarea oferită. Am căzut ca un butuc pe patul care îmi era pregătit. Dimineața am constatat că nu sunt în stare să merg. Simțeam o durere ascuțită în tâlpi. Acasă am constatat că am contractat platfus.

În această „moșava" am făcut cunoștință cu o parte din activiștii transilvăneni. Pe Dani Brisker, fiul unui profesor de Tanah, care a moștenit de la tatăl său erudiția tanahică, pe Zwi Solomon, un tip delicat, pe Șmuli Nusbaum, prietenos, întotdeauna gata să ajute. Cu unii din ei am continuat prietenia și în țară. Nici unul dintre ei nu mai este în viață.

După două zile de odihnă, am fost condus în tabăra băieților din Regat. Aici m-am simțit ca acasă. Am întâlnit prieteni vechi, cunoscuți din taberele de vară anterioare. La încheierea „moșavei" am fost avansat. La ședința de concluzii a îndrumătorilor am fost cooptați, eu și Iehuda, în calitate de coordonatori ai mișcării din Bucovina. Am plecat la „moșava" ca un simplu membru și m-am întors cu titlul de „conducător".

Ultima tabără de vară înainte de război a avut loc în vara anului 1939, din nou la Toplița. România era deja sub influența cercurilor de dreapta. În ulița românească Garda de fier avea adepți înflăcărați. Împotriva lor se ridica regele Carol al II-lea, care a creat „Străjeria", o mișcare de tineret română concurentă, care încerca să îmbine principiile cu tradiția religioasă românească.

Pentru a putea organiza o tabără de vară aveam nevoie de aprobarea guvernului. Aprobarea a fost obținută pe „căile obișnuite", adică prin influență și cadouri. În schimbul aprobării, trebuia să angajăm pentru tabăra noastră doi „străjeri", supraveghetori din partea autorităților: unul pentru băieți și o tânără pentru fete. În acea tabără am învățat cât de ciudată poate fi soarta. Supravegheloarea romîncă s-a îndrăgostit de unul din conducătorii „moșavei". Povestea acestei iubiri ne-a fascinat pe toți. Cerul Europei era întunecat, iar noi rupți de realitate, în colțul nostru de paradis, eram adânciți în romantism, făceam excursii sau petreceam noaptea în jurul focurilor de tabără, visând despre Eret Israel.

La sfârșitul lunii august m-am întors acasă. Realitatea m-a trezit din vis. La 1 septembrie a izbucnit războiul. Viața noastră n-a mai fost ca înainte. Trebuia să iau o hotărâre privind viitorul meu. Șansele de a fi primit la facultate erau nule. Autoritățile românești au aplicat „numerus clausus", interzicând primirea de studenți evrei la instituțiile de învățământ superior. Hotărâsem definitiv că nu plec în America. Mișcarea m-a cucerit definitiv. Planul meu era deja făcut: voi merge la un cămin de pregătire în vederea plecării spre Eret Israel.

Trecând la Cernăuți și, apoi, la București, am urcat în cariera mea, intrând în activitatea publică și politică în deplinul înțeles al cuvântului. Am prezentat o mișcare de tineret cu tot ce avea special, inclusiv baza ei ideologică. Foarte repede m-am adaptat cadrului politic, participând la lupta pentru influență și putere. În ședințe trebuia să mă confrunt cu politicieni veterani. Eram solicitat la un efort intelectual imens. Nu am știut nimic despre „relații publice" dar inconștient făceam și asta. Prima noastră încercare era un triumvirat de conducători asupra cărora apăsa răspunderea mișcării. O dată cu izbucnirea războiului trebuia să organizăm plecarea la „căminul de pregătire" a nucleului care purta numele de „Irgun Hațofim".

Clubul central al sioniștilotr cernăuțeni se afla pe strada Regina Maria. Acolo am făcut cunoștință cu personalitățile importante din mișcarea sionistă: dl. Neuberger, directorul clubului, nu prea simpatiza pe membrii mișcărilor de tineret deoarece ei apăreau într-o ținută neglijentă. Nu purtam cravată și intram în club cu ghetele „potcovite". În fața lui „Hanoar Haționi", dl. Neuberger a închis ușa. Când s-a deschis granița cu Polonia, s-a organizat la club o întâlnire în cinstea conducătorului sionist dr. Ignatz Schwartzbart, o personalitate a sionismului de dreapta polonez, adversarul lui Haim Weizmann. El era și membru în „Seim"

— parlamentul polonez. Deși sioniștii bucovineni erau „weizmaniști". dr. Schwarzbart a fost primit cu toată onoarea cuvenită. În adunarea clubului a povestit despre prăbușirea Poloniei și despre primele semne de antisemitism agresiv ce ne așteptau. Câteva luni a rămas la Cernăuți, până a reușit să plece în apus și să se alăture guvernului polonez în exil de la Londra.

Noi, care am participat la ședință, nu am ghicit că peste mai puțin de un an se va produce un adevărat cutremur și la Cernăuți. Rușii vor ocupa orașul și toți membrii din conducerea sionistă vor fi arestați și deportați în Siberia, de unde majoritatea nu s-au mai întors.

Perioada războiului a dezvoltat în mine conștiința de conducător, același lucru petrecându-se și cu colegii mei. Pentru prima oară am fost nevoiți să adoptăm hotărâri dificile și să acționăm cu răspundere. Știu că toate acestea se bazau pe siguranța de sine a tinereții. Bineînțeles că în tot ce întreprindeam era și o doză deloc neglijabilă de aventurism. Norocul nostru a fost că mișcarea de tineret a devenit locul în care am trecut prin procesul nostru de cristalizare intelectuală și socială. Mișcarea a influențat nu numai prin ce ne-a acordat, dar și prin ce am dăruit noi mișcării. Războiul și încercările grele prin care am trecut ne-au solicitat, mie și celorlalți prieteni, puteri sufletești și talente despre care n-am știut. M-am maturizat înainte de vreme. Fără să-mi dau seama, am fost atras în interiorul mișcării, care a devenit centrul vieții mele. Acum, după trecerea timpului, verific cu mirare ritmul rapid în care m-am dezvoltat. De-abia am reușit să ne adaptăm valorile mișcării și iată-ne educatorii altora.

Șaizeci și cinci de ani au trecut de când am făcut primii pași în „Hanoar Haționi". Puțini din acea generație mai sunt în viață. Încerc să-mi reamintesc câteva din numele celor ce au fost: Iehoșua Picker din Iași, asasinat în marele pogrom din „duminica aceea" în 1941, Arele Wasserman, care s-a sinucis, Aba Bardicev, parașutat în Europa și executat de naziști în februarie 1945 la Mauthausen, Zelig Davidovici (Coilici) care a fugit în Basarabia, după care a ajuns în Israel, unde a murit relativ tânăr. Tinerețea noastră comună era plină de conținut. Viața noastră era orientată spre o țintă sublimă. Majoritatea activiștilor de atunci au fost uitați sau doar pomeniți în câteva rânduri, în cartea „Hanoar Haționi". În prezent, când simt răceala vântului care suflă dinspre colegii mei de acolo, îmi amintesc de ei cu dor și durere. Fac nu numai bilanțul personal, ci și cel ideologic. Mișcarea a devenit piatra de hotar în viața mea. Ea mi-a îndrumat pașii în politică și a format concepția

mea sionistă și atitudinea mea morală. Sunt un norocos. Mi-a fost dat să trăiesc zile mari. Din visul naiv al copilăriei și al tinereții, m-am transformat în omul care eram, un produs al lui „Hanoar Haționi".

Cât de naivă pare astăzi mișcarea. Tocmai această naivitate ne-a împins la fapte importante și îndrăznețe. Nepoata mea cea mare, Siri, mă invidiază uneori pentru marile obiective pe care le-a realizat generația mea; ea îmi spune uneori: „Bunicule, viața și faptele voastre au avut conținut și semnificație". Mișcarea a cultivat în mine sensibilitate pentru valorile vieții și a încurajat, la noi toți, năzuința de a fi productivi, idealiști care se comportă conform unui cod de moralitate, identificați cu idealul sionist, păsind spre realizarea ideii fără nici o reticență.

Viața a pus la grele încercări aceste valori. Deși am îndoieli dacă am fost întotdeauna la înălțime, este cert că ceva din toate aceste valori m-au însoțit de-a lungul întregului parcurs al vieții mele.

6

„CARNE CAȘER"

Anton Pann era, în 1940, o stradă laterală a cartierului evreiesc din București — Calea Văcărești. Într-o curte mare se înălțau două clădiri, lipite una de alta. O scară de lemn ducea de la un etaj la celălalt. Scările scârțâiau sub pașii celor care le suiau. La primul etaj se amestecau mirosurile de bucătărie cu mirosurile neplăcute ale latrinelor.

Văd totul în fața ochilor mei, ca și cum toate acestea s-ar fi desfășurat ieri. Camerele băieților erau despărțite de cele ale fetelor, mobilate cu paturi etajate, în care dormeam câte patru persoane în fiecare pereche de paturi. Deasupra paturilor erau aruncate în dezordine cârpe și haine. Casa avea două intrări. Una ducea la locuințele mișcărilor „Gordonia" și „Dror", cealaltă, la cele ale lui „Hanoar Haționi" și „Bnei Akiva". În a doua clădire din curte, scundă, o a treia intrare ducea spre birourile Organizației Sioniste. Acesta era Anton Pann 7–9, centrul căminelor de pregătire pentru plecarea în Palestina al mișcărilor de tineret sioniste.

În cursul zilei, locul era o „împărăție" a femeilor. Puține dintre ele se duceau la lucru. Spre seară, o dată cu revenirea de la muncă a băieților, stupul începea să zumzâie. De dinafară, totul părea liniștit. Pături vechi camuflau ferestrele. Ele ne izolau de lumea exterioară. Seara ne adunam în jurul mesei comune. Hrana era sărăcăcioasă. Porția oficială era de un sfert de pâine de persoană, pâine făcută din grâu amestecat cu mălai și o supă de cartofi. Noi, flămânzi, înghițeam totul. Ca desert beam o băutură numită „cafea", făcută din orz prăjit. Îi țin minte pe toți, așezați în jurul mesei.

Iată-l pe cel mai tânăr, Lipa Boitel, în vârstă de 16 ani, refugiat din Cernăuți. El nu s-a întors acasă o dată cu ocupația sovietică a Cernăuțiului, cum au făcut alții. Figura sa era mereu tristă. Conștiința îl mustra. Cine știe dacă își va mai vedea vreodată părinții?

Vizavi de el, Milu Clamer, student din Iași, care apucase să studieze numai un an înainte de eliminarea evreilor din universități; el era

totdeauna într-o stare de spirit excelentă. Milu era umoristul grupului. El ne distra în fiecare seară cu bancuri, improvizații, calambururi.

„Comandantul" nostru, Milu Furman, arăta ca un ofițer prusac. Părul îi era tuns scurt, la brâu purta o curea peste o cămașă brodată. Milu Furman era șeful grupului, care lucra la magazinul de sticlărie al unchiului său, Max Vaser. Deși s-ar fi putut eschiva de la munca fizică grea, el ducea greul împreună cu ceilalți. El era convins că un comandant trebuie să fie un exemplu pentru ceilalți. Cel puțin așa explica Furman situația.

Din memoria mea nu s-a șters nimic din cele ce s-au întâmplat la căminul din Anton Pann. În aceste condiții de mizerie, romantica era în floare. Problema era unde să facem dragoste? Ne-a fost dor de ferma de pregătire de la Florească. Acolo aveam câmpuri și boschete, care ne ofereau intimitate. Aici, nici măcar să te îmbrățișezi și să te săruți cu cineva nu puteai.

Tot ce se întâmpla era în văzul lumii, al tuturor. În asemenea condiții, culmea intimității era o plimbare, dumineca. Bani pentru un bilet de teatru sau cinema nu aveam. Ne duceam deci în Parcul Carol. Iarna, parcul era pustiu, acoperit de zăpadă. Dacă vântul sufla prea puternic, găseam refugiu într-o plimbare pe Calea Victoriei. Ne opream lângă cinematografele de pe bulevardul Elisabeta și priveam la fotografiile filmelor naziste care se prezentau, sau intram în librării, încărcate cu literatură, de asemenea nazistă și ne întorceam apoi pe jos, la căminul din str. Anton Pann 7–9.

La începutul anului 1941 eram deja veteran la căminul din Anton Pann. În România se consolidase guvernul fascist de dreapta, în frunte cu generalul Antonescu. Ca adjunct al său funcționa Horia Sima — comandantul Gărzii de fier. Viața în micul meu orășel Siret devenise insuportabilă. Am hotărât, deci, să fug de acolo la prima ocazie.

*

Despărțirea de casa copilăriei a fost grea. După moartea bunicului, unchiul Srul-Leib îmi era ca un frate mai mare. Mama și tanti Rifca (rămasă necăsătorită) locuiau în casa bunicului.

Plecarea la București era un pas natural pentru mine. Scopul meu era să ajung la ferma de pregătire Florească. Aveam acolo prieteni care aparțineau, ca și mine, la „Irgun Haștofim" — un cadru educativ de

pionieri, creat la tabăra de vară, cu scopul de a deveni un nucleu ce va întemeia în Eretz Israel, un kibuț nou.

Problema care mă preocupa era mama. Era legată de mine și cu nici un preț nu accepta să ne despărțim. „Unde te vei duce, mă duc cu tine!" — mi-a spus. Cum puteam să trag după mine o femeie matură, în sărăcia romantică a unei ferme de pregătire sionistă? Știam că-mi va fi greu.

La București, mama avea o soră, mătușa Malca, soția lui Iankel Schächter, care lucra ca haham într-un cartier îndepărtat, numit Bucureștii Noi. Perechea locuia într-o cămăruță mică, lângă sinagoga din cartier.

Am încercat s-o conving pe mama să nu vină după mine, motivând aceasta prin faptul că nu e logic să părăsească și ea casa părintească, comodă, pentru ceva complet necunoscut. N-am reușit s-o conving. Neavând nici soț și nici tată, eu întruchipam întregul ei univers. Nimic nu-i putea schimba hotărârea.

Toate acestea s-au întâmplat în septembrie 1940 — la vreo trei săptămâni după ce Antonescu preluase puterea. Fiind în permanență sub urmărire, m-am temut de o plecare la București. Știam că dacă poliția va descoperi planul meu, voi fi arestat imediat. Am avut grijă să pregătesc în secret toate amănuntele și am hotărât să plecăm cu trenul de noapte.

Semi-obscuritatea din vagoane, din cauza camuflajului, micșora pericolul de a fi descoperiți la control. Cu trăsura lui Manele Berger — un prieten al familiei — am plecat în taină la Dorneşti. Aproape că n-am avut bagaje. Pentru o mai mare siguranță, m-am îmbrobodit cu un șal. Arătam ca un om care suferă de dureri de dinți.

După 12 ore de călătorie, am ajuns la București. Tanti Malca a luat-o pe mama sub protecția ei. Am promis că este vorba de numai câteva zile, până voi găsi un aranjament pentru ea. Eu m-am grăbit să ajung la ferma Floreasca, pe care o vizitasem cu vreo cinci ani înainte, cu ocazia participării la un seminar al lui „Hanoar Haționi".

Acest cartier era considerat la București ca fiind la capătul lumii. La Floreasca am trăit ca pe o insulă izolată. În jurul nostru domnea frica de regimul fascist al guvernului Antonescu, care înlăturase evreii din toate pozițiile, din economie și armată. Evreii erau aruncați din trenuuri. În orășelele îndepărtate aveau loc mic pogromuri. Dar noi, cufundați în mica noastră lume, vorbeam despre realizări și kibuț, trăind în același timp primii fiori ai dragostei la lumina stelelor.

Pe neașteptate, au apărut într-o zi, la fermă, șase legionari. Centurile lor demonstrau că au grad de comandanți. Ei au cerut să vorbească cu

responsabilul fermei, Aba Bardicev (mai târziu, parașutistul din Palestina, capturat și omorât de germani).

Legionarii ne-au întrebat: „Cum îndrăzniți să locuiți în afara orașului, într-o regiune curățată de evrei și în plus, pe lângă o importantă poziție militară, Aeroportul Pipera? Aveți 48 de ore ca să vă cărați de aici!"

Aba Bardicev a încercat să explice că ferma funcționează de șapte ani, că nu suntem dușmanii regimului și că intenționăm să plecăm în Palestina. Explicațiile sale au fost respinse cu dispreț.

— „Ne întoarcem peste 48 de ore!" — au repetat legionarii.

Eram disperați. Încotro vom merge? Ce să facem?

Mi-am pus întrebarea dacă să mă întorc la Siret. Dar ce vor face colegii refugiați, care n-aveau unde să se întoarcă, fiind originari din regiuni care erau acum sub dominație sovietică?

Aba Bardicev a convocat o consfătuire de urgență cu alți doi membri ai conducerii, răposatul Arele Wasserman și Iosif (Coca) Bilderman. Nu era complicată dizolvarea fermei. Multe bunuri nu aveam: câteva vase de bucătărie înnegrite de fum și puțină îmbrăcăminte. Am hotărât să nu ne despărțim, orice s-ar întâmpla. Știam că pe strada Anton Pann funcționează birourile centrale ale Organizației Sioniste din România. Cineva a avut ideea: „Să intrăm cu forța în acele birouri". Adevărat, nu era vorba de o fermă agricolă, dar cel puțin vom rămâne împreună. Am decis deci să nu întrebăm pe nimeni și să ne instalăm acolo, să punem Organizația Sionistă în fața unui fapt împlinit, până vom găsi o soluție mai bună.

După 48 de ore, când a expirat ultimatumul, legionarii s-au întors. Neavând încotro, Aba Bardicev le-a predat cheile fermei.

Sărăcăcioasa noastră gospodărie, am încărcat-o pe un tender închiriat și peste un ceas aterizam pe strada Anton Pann. Spre norocul nostru, mișcarea sionistă era în criză. Președintele Leon Mizrahi plecase nu de mult în Ereț Israel și înlocuitorul său nu fusese încă ales.

Funcționarii au fost nevoiți să accepte prezența noastră și să se retragă din unele camere. Noi și reprezentanții celorlalte mișcări care au trecut prin aceeași aventură, am transformat clădirea într-un centru pentru circa 150 de voluntari din toate mișcările: „Hanoar Haționi", „Bnei Akiva", „Dror" și „Gordonia". Centrul lui „Hașomer Hațair" — mișcare de stânga radicală, se afla nu departe, într-o clădire de pe strada Mircea Vodă.

*

În noiembrie 1940 a avut loc la București, un grav cutremur de pământ. În cămin, am simțit bine cum s-au cutremurat pereții. Speriați, am sărit din paturi. În oraș, pagubele erau mari. Una din clădirile înalte — blocul Carlton — s-a prăbușit, îngropând de vii, sub ruinele sale, circa 500 de locatari. Spre norocul nostru, ne aflam departe de epicentrul cutremurului. În afară de fisuri pe pereți, nu s-a întâmplat nimic. Dimpotrivă, cutremurul ne-a furnizat o ocupație. Zilnic, în zori, venea inginerul Herman Avraham din conducerea sionistă, care se ocupa cu renovări. El lua cu sine cinci dintre băieții noștri ca salahori. Se lucra la repararea pagubelor provocate de cutremur. Echipa aducea un câștig frumos casieriei noastre goale.

Un alt grup lucra la magazia de sticlă, proprietatea unchiului lui Milu Furman. Eu am câștigat, dând lecții particulare de ebraică. O parte din câștigul meu îl vărsam în casieria comună. Lecțiile de ebraică mi-au asigurat cu greu existența, dar am putut s-o ajut puțin și pe mama.

Marcel Abramovici, poreclit „Solidu", nou în căminul de pregătire, a dovedit inițiativă. El a reușit să creeze legături cu o brutărie dintr-un cartier îndepărtat. De acolo el cumpăra pâine fără cartelă. Astfel puteam dubla porția noastră de pâine. La o hrană de altă natură, puteam doar visa.

În unele seri ne adunam în jurul unui foc de tabără imaginar și cântam. Ne era dor de serile în care cântam în mijlocul naturii, în fața unui foc de tabără adevărat. Uneori aveam parte de „întăriri" din partea căminului „Bnei Akiva" de la parter. Rivale Feuerstein (astăzi profesorul Reuven Feuerstein, laureat al Premiului Israel) venea să cânte împreună cu noi. În realitatea de fiecare zi, totul era cenușiu și trist; dar noi am găsit mângâierea în cântece.

În acel an, Bucureștiul a trecut printr-o iarnă grea. Evreii au fost mobilizați pentru muncă. Măturam mantia albă de pe străzi. Paralel, trăiam în visurile și iluziile de pe insula noastră particulară.

Până la urmă, prezența unor tineri trăind în colectiv a trezit bănuielile poliției. Stilul nostru de viață li se părea ciudat. Bănuiau că este vorba de un centru comunist, camuflat. Din când în când, făceau percheziții pe neașteptate. Într-o seară, am fost arestat și dus la secția de poliție din cartier. La anchetă l-am întâlnit pe învățătorul Zalman Rabinsohn. Și el fusese arestat în aceeași seară, la etajul de sub noi, predând o lecție de Tanah (Biblie) grupului tinerilor religioși „Bnei Akiva". Rabinsohn

purta barbă și pe cap o pălărie neagră cu boruri largi. Părea foarte înfricoșat. El era fratele lui Ana Pauker — celebra conducătoare comunistă care a fugit în Uniunea Sovietică. (Atunci când Uniunea Sovietică a ocupat Basarabia și Bucovina de Nord, armata sovietică a făcut prizonieri câțiva generali români, pe care i-a schimbat cu comuniștii aflați în închisorile românești, inclusiv Ana Pauker). El se temea să nu fie descoperită legătura sa familială. Toate încercările mele de a-l liniști au eșuat.

Am fost anchetat temeinic. Anchetatorul șef mă porecli se „conducătorul din Siret". Ei au vrut să știe de ce n-am rămas acolo, dacă am familie. I-am explicat concepția mea sionistă.

Spre norocul lui Zalman Rabinsohn, poliția n-a dat de legătura sa familială cu Ana Pauker. Dimineața, amândoi am fost eliberați.

Arestările au distrus idila vieții noastre. Chiar dacă cei arestați au fost eliberați fără să fi avut de suferit, însăși acest fapt submina viața noastră. Totuși, n-am bănuit ce ne mai așteaptă.

Din presă am aflat despre tensiunea care exista între primul ministru, generalul Antonescu și adjunctul său, Horia Sima, conducătorul Gărzii de fier.

La 19 ianuarie, un cetățean grec a asasinat la București pe șeful biroului german de informații din Balcani. Grecul era un agent care lucra în serviciul secret britanic.

Sub influența oamenilor din S.S., interesați să atâțe focul conflictului din sânul Guvernului român, poliția legionară a ieșit pe străzi. Membrii acestei poliții, îmbrăcați în cămăși verzi, erau supuși direct Gărzii de fier, contrar poliției de stat, îmbrăcată în uniforme albastre. În mesajele Gărzii de fier se spunea: „Trebuie să apărăm pe aliații noștri germani. Nu vom accepta ca pe străzile noastre să fie asasinați germani!"

Bazat pe un plan dinainte pregătit, oamenii Gărzii de fier au încercat să pună mâna pe instituțiile de stat, însă armata română, devotată lui Antonescu, a dejucat această intenție.

*

La 20 ianuarie am traversat strada principală — Calea Victoriei. Voiam să văd situația cu propriii mei ochi. Era o zi de iarnă însorită, un soare, pe care românii îl numesc „soare cu dinți". Am trecut pe lângă Prefectura Poliției Capitalei. Această clădire mă înfricoșa întotdeauna. Spre această clădire fusese dus Moșe Orehovsky, șeful Biroului pales-

timian și readus de acolo în sicriu. Îmi amintesc de asemeni cum fusese arestată și prietena noastră Tikva Moisescu și cum s-a întors în stare de șoc, după ce au încercat s-o violeze. În această clădire blestemată au fost duși arestații noștri Berl Schieber și Benzion Blumenfeld. A fost nevoie de eforturi uriașe, de mită și nenumărate intervenții, pentru a-i readuce acasă, nevătămați.

Ca în fiecare zi, imediat după amiază au apărut pe străzi vânzătorii ziarului de seară „Axa". Am citit și am fost surprins. Erau acolo atacuri furibunde împotriva lui Antonescu, într-un stil necunoscut, fenomen nou în tabăra legionară.Atmosfera era îmbibată de tensiune. Era cert că se întâmplă ceva dramatic. M-am întors în Anton Pann și m-am pus în legătură cu colegul meu din conducere, Coca Bilderman. Am decis să luăm măsuri de prevedere. Pentru mai multă siguranță, fetele au fost repartizate în casele unor prieteni, până când va trece pericolul.

După amiază s-au auzit primele împușcături. Erau zvonuri despre o luptă deschisă între legionarii lui Horia Sima și Antonescu. La 21 ianuarie 1941, lupta a atins culmea. Contrar lui Antonescu, care solicita o apropiere lentă de Germania, Horia Sima cerea o colaborare imediată și absolută. Legiunea vedea în S.S. un model.

Asasinarea maiorului german a aprins butoiul cu pulbere. Antonescu a mobilizat unitățile militare credincioase lui și Bucureștiul a devenit arena unui război civil.

Legionarii înarmați au încercat să ocupe instituțiile publice, ridicând baricade. Bande organizate au dezlănțuit un pogrom în cartierul evreiesc. Magazine au fost prădate și sinagogi incendiate.

În seara aceea, atmosfera era tristă în Anton Pann. Pentru prima oară am rămas în cămin numai bărbați. Nu puteam cânta. Ne temeam să nu fim auziți.

O dată cu lăsarea serii, s-au intensificat împușcăturile. Am stins luminile, încercând să adormim. În zori, devreme de tot, ne-au trezit zgomote de pași pe zăpada înghețată din curte, voci și alergături pe scări. Am sărit din paturi. Unul dintre colegi a deschis o fereastră. Aerul rece a pătruns în cameră. În curte am văzut fascicule de lumină ale unor lămpi electrice de buzunar și umbrele cămășilor verzi. Era clar: sosise poliția legionară. Până să ne dumirim ce se întâmplă, ușa a fost deschisă cu forța. Lumina unei lămpi electrice a străpuns întunericul și o voce necunoscută a ordonat: „Coborâți imediat în curte. Sunteți arestați!"

Am coborât în întuneric, lipiți unul de altul. După zgomotul de pe coridorul scărilor, am înțeles că și membrii celorlalte mișcări de tineret împărtășesc aceeași soartă.

Legionarii, printre care erau și femei, au făcut o percheziție minuțioasă în camere. Între timp s-au ivit zorile. Ei ne-au ordonat să pornim. Nu știam unde ne duc.

Prin străzile pustii, fără țipenie de om, „caravana" noastră a fost îndreptată spre clădirea Comisariatului 15 al poliției. Era clar că „poliția verde" e acum stăpână pe comisariat.

Am fost înghesuiți în subsolul clădirii, întinși pe podea. Din când în când apărea câte un legionar și scotea afară pe câte unul dintre noi. Cei doi, legionarul și omul nostru, dispăreau într-o cameră îndepărtată. De departe auzeam țipete disperate... apoi se așternea tăcerea. A venit și rândul meu să fiu anchetat. Anchetatorul a examinat cu atenție buletinul meu de identitate. „Ah, tu ești conducătorul din Siret!" — a spus, repetând porecla dată mie cu prilejul primului arest.

La început ancheta s-a desfășurat în liniște. Anchetatorul vroia să știe ce facem în Anton Pann și din ce ne întreținem. Am subliniat că suntem în așteptarea plecării în Palestina. Am adăugat că la întâlnirea oficială care a avut loc între avocatul Leon Mizrahi, președintele Organizației Sioniste, adjunctul său, avocatul Sami Singer și generalul Antonescu, conducătorul României și-a exprimat simpatia față de o mișcare care încurajează emigrarea de evrei în Palestina.

În marea mea naivitate, credeam că această explicație va acționa în favoarea noastră. N-am realizat faptul că anchetatorul meu îl dușmănește pe Antonescu și că sprijinul său pentru cauza noastră nu este un punct în favoarea noastră.

Fața anchetatorului meu s-a schimbat complet. „Destul cu palavrele!" El a apăsat pe butonul unei sonerii și în ușă a apărut un vlăjgan cu o mutră de măcelar. El m-a ridicat cu brațele sale mari și păroase și m-a dus, de parcă eram un fulg, într-o altă cameră. N-a deschis gura. Mi-a făcut doar semn să întind palma. Cu o sabie m-a lovit până mi s-au umflat ambele mâini. După aceea, a apărut o polițistă în uniformă. Ea s-a așezat în fața mea, demonstrând parcă, întregul ei farmec feminin.

— Îți plac, jidane?

În naivitatea mea, credeam că trebuie s-o complimentez.

— Desigur, — am răspuns.

— Ah, mă dorești, jidane?

De data aceasta întrebarea a fost însoțită de o lovitură peste obraz. Am răspuns: „nu prea", și atunci s-a abătut asupra mea o ploaie de lovituri. Mă simțeam chinuit și înjosit.

Toate acestea nu au fost suficiente. Am fost dat pe mâna unui frizer care m-a tuns, făcându-mi două cărări sub formă de cruce. Vlăjganul cu mutra de măcelar, mi-a ordonat să-mi dau jos pantalonii, m-a pus să stau în genunchi și mi-a ordonat să număr loviturile pe care le primesc pe șezutul gol. Fiecare lovitură de curea intensifica durerea. Mintea mi s-a încețoșat. Am reușit să număr până la treizeci și cinci, apoi mi-am pierdut conștiința.

După două ore m-am trezit pe podeaua subsolului. Din jur se auzeau gemete. Toți trecuseră printr-un „tratament" identic. Când mi-am revenit puțin, l-am zărit pe o bancă pe Coca Bilderman. Era greu de recunoscut. Fața sa era o masă de carne și sânge. Pe o altă bancă ședea veteranul conducător al U.E.R. Horia Carp. Din cauza vârstei sale înaintate, legionarii n-au îndrăznit să-l maltrateze. În loc să-l bată pe bătrân, căutau voluntari care să primească loviturile în locul lui. Deși eram bătuți și răniți, s-au găsit printre noi voluntari care au primit loviturile în locul bătrânului.

În cursul zilei am primit o felie de pâine și trei măsline drept hrană dar, după tratamentul de dimineață, nu eram în stare să mâncăm. Zăceam pe dușumea, chinuiți de dureri.

În beci eram complet izolați de lumea exterioară. În cursul zilei venea din când în când câte un legionar, ca „să ne ridice moralul": „Legiunea învinge! Sfârșitul lui Antonescu se apropie apoi vom face socotelile cu voi!"

După masă ne-au ordonat să ieșim din beci. Ne-au aranjat în rând și ne-au dus în coridorul circumscripției. Orele treceau greu. După circa două ore, fără nici o explicație, ne-au readus în beci. Ne-au lăsat să dormim. Dar cine putea să doarmă, chinuiți de dureri și la gândul ce va aduce ziua de mâine?

Ulterior am aflat despre minunea care ne-a salvat viața. Urma să fim duși cu un camion, în pădurea Jilava, unde au fost asasinați zeci de evrei. În drum, lângă Palatul Victoriei, cauciucurile camionului au explodat, lovite de gloanțele armatei.

Camionul nu a ajuns la destinație. De aceea ne-au readus în beci. În cursul nopții, forțele lui Antonescu au recucerit Capitala.

Ori de câte ori trec pe lângă Palatul Victoriei din București îmi reamintesc de minunea care s-a întâmplat în acel loc, care mi-a salvat viața.

După o noapte de acalmie, dimineața au fost reluate împușcăturile. Deodată a năvălit în clădire un grup de soldați. Paznicii noștri au fugit. Acum eram în mâinile armatei. Mai târziu am aflat ce s-a întâmplat: armata română a rămas credincioasă lui Antonescu.

Rebeliunea nu s-a extins și în provincie. Hitler a salvat conducerea lui Antonescu. El a făcut-o știind că generalul și armata sa constituie, pentru el și planurile sale, un sprijin mai eficace și mai sigur decât bandele de legionari. În consecință, Hitler l-a sprijinit pe Antonescu, dându-i mână liberă în reprimarea rebeliunii; fruntașilor legionari ai rebeliunii le-a oferit adăpost sigur în Germania.

Soldații ne-au scos din subsol, ne-au încolonat și ne-au ordonat să părăsim clădirea. „Sunteți liberi". Aceste cuvinte au rămas întipărite adânc în memoria mea.

Ne era frică să ne mișcăm. Nu știam ce să credem. Poate ne aflăm în fața unei capcane? Dacă ne vom mișca, vor trage în noi pe la spate. Soldații ne împingeau. Trebuia deci să ne luăm riscul. Am ieșit la drum și nimic rău nu ni s-a întâmplat. Atunci am grăbit pasul și ne-am pomenit alergând...

Mă țin minte răsuflând din greu. Cu restul puterilor, cu trupul meu lovit și rănit, am făcut drumul spre Anton Pann. N-am să uit niciodată înfățișarea mamei mele, care mă aștepta în stradă. Personifica pe „Mater dolorosa" — mama îndurerată. Cu părul desfăcut și cu ochii roșii de nesomn și de plâns, mama arăta ca și cum mă aștepta pe stradă de o veșnicie. Părea înnebunită. M-a îmbrățișat cu țipete. Lacrimile ei de fericire s-au prelins pe hainele mele pătate cu sânge.

Acum mă aflam din nou în căminul din Anton Pann. Ne plângeam soarta și, mai ales, plângeam auzind de crimele groaznice care au fost săvârșite în ultimele trei zile. În acțiunea de jaf și distrugere din cartierul evreiesc au fost arse sute de prăvălii și ateliere și operate arestări în masă

Rabinul comunității, Zwi Gutman și cei doi fii ai săi, Iacob și Iosif, au fost maltratați, apoi duși cu camioanele și împușcați în pădurea Jilava. Rabinul Guttman a căzut pe pământ fără ca gloanțele să-l fi atins. A doua zi l-au prins, când se îndrepta spre casă. Noaptea l-au dus din nou în pădure cu încă cinci evrei, care au fost răniți dar au rămas în viață. Din nou au tras în el și din nou rabinul a rămas în viață. A treia zi l-au prins și i-au spus: „Nu mai așteptăm până la noapte. Spovedește-te rabine, încă puțin și te împușcăm aici, ca să nu mai scapi!"

Între timp a apărut armata care l-a eliberat.

Rabinul a fost martor la asasinarea celor doi fii ai săi. 127 de evrei au fost asasinați în timpul rebeliunii legionare din București. Trupurile unora dintre ei, uciși la abator, au fost atârnate de cârlige. Pe ele au fost agățate tăblițe, cu textul groaznic: „Carne cașer" (carne tăiată după legile rituale).

*

În fiecare an particip la pomenirea victimelor din aceste zile de groază. Comemorarea are loc în același timp la București și la Tel Aviv. Ne întrunim la sinagoga care poartă numele fraților Iacov și Iosif Guttman, fiii rabinului Zwi Guttman, uciși în pădurea Jilava. În fruntea sinagogii stă astăzi fratele lor, rabinul Efraim Guttman. În fiecare an, am sentimentul că particip la propria mea comemorare. Când părăsesc sinagoga simt că această zi este a doua mea zi de naștere.

În acel ianuarie groaznic din 1941 m-am dus la rugăciunea de Șabat împreună cu prietenii noștri din mișcarea „Bnei Akiva". Am rostit rugăciunea de „Hagomel" pe care o spune cel salvat prin minune de la moarte.

După rugăciune am ieșit în stradă. Nu departe de căminul nostru din Anton Pann se afla cinematograful „Tomis". În săptămâna aceea rula un film care-l avea ca protagonist pe actorul evreu Paul Muni. Pe afișul uriaș scria, cu litere mari, titlul filmului: „Nu suntem singuri!" Mă țin minte, citind cuvintele ironice de pe afiș. Niciodată nu m-am simțit atât de singur ca atunci...

Era cât pe ce să fim „carne cașer". Numai printr-o minune am scăpat...

7

DINCOLO DE RÂU
— TRANSNISTRIA —

Transnistria. Valea plângerii a evreilor din România, regiune care se întinde între râurile Nistru și Bug, a fost cedată României de către Hitler, drept despăgubire pentru pierderea Transilvaniei. Aproape două sute de mii de evrei au fost deportați în Transnistria. Pe aceste meleaguri ei au murit de foame, de epidemii, din cauza muncilor grele. Alții au fost lichidați sistematic.

În anul 1942 au parvenit primele știri despre ce se întâmpla acolo. De la primii delegați care au reușit să ajungă acolo, Fred Șaraga și Iosef Ebercohen, am auzit o mărturie cutremurătoare. La Moghilev, capitala Transnistriei și în zecile de ghetouri din toată regiunea mureau în masă, cu miile, evreii din Basarabia, Bucovina, evreii localnici — din pricina tifosului, a frigului și a foametei.

Misiunea cea mai urgentă era cea a unei acțiuni de salvare. Am fost cel mai tânăr membru din „Comisia de ajutorare și salvare de pe lângă Organizația Sionistă", în frunte cu av. Moșe (Mișu) Benvenisti. În acest for, creat de Organizația Sionistă în ilegalitate, care funcționa sub numele camuflat de „Ezra" (ajutor), erau reprezentate toate curentele sionismului din România. În octombrie 1943 „Centrala Evreilor", creată în ianuarie 1942 sub influența germană, aprobă oficial activitatea unei comisii de ajutorare a deportaților din Transnistria, sub numele de „Comitetul de inițiativă a operelor de ajutoare de pe lângă Centrala Evreilor din România".

În acea perioadă funcționau câteva rețele paralele de ajutorare: cea a Centralei Evreilor, cea a Jointului și cea a sioniștilor, care distribuiau ajutoare activiștilor ilegaliști pe tărâm evreiesc sau sionist. O parte din aceste fonduri erau destinate pentru finanțarea de activități evreiești sau sioniste.

Reprezentantul JOINT-ului în România, Wilhelm Fischer, a fost un vechi prieten de-al meu. La venirea mea în București i-am dat lecții

de ebraică. Astfel, s-a creat între noi o legătură sinceră de prietenie și colaborare. Fischer, personalitate importantă, avea nevoie de un om care să acționeze pe teren. El m-a însărcinat pe mine să organizez rețeaua de ajutoare specială pentru activiști.

Am luat contact cu Natan Klipper din Vatra Dornei, furnizorul de lemne pentru armata germană. El lucra cu ofițeri germani care plecau în Transnistria în legătură cu afacerile sale. I-am predat adresele oamenilor noștri de legătură. Banii au fost trimiși acestor oameni prin intermediul ofițerilor germani, în schimbul unui comision serios. Au fost cazuri în care emisarii au băgat banii în buzunar și au dispărut; majoritatea însă au respectat înțelegerea.

Mult timp a fost consacrat identificării de activiști și pregătirii de liste, dar așa s-au dezvoltat legăturile reciproce cu deportații. Din centrul acțiunii — Moghilev, legăturile s-au extins și spre celelalte ghetouri. În ghetoul Djurin, omul nostru de legătură era rabinul Baruch Hager. Baruch Hager a fost rabinul orășelului nostru Siret. În ghetou el a organizat o rețea de ajutoare care-i includea și pe membrii lui „Hanoar Haționi".

Cu multă emoție strângeam în mâini micile petece de hârtie aduse de ofițerii germani. Ele erau un soi de „chitanțe" care dovedeau că banii au ajuns. Acestea identificau și prietenii ajutați.

„Nu vă vom uita", „Să fiți binecuvântați!" — acesta erau cuvintele lapidare din biletele aduse de ofițerii germani, care mă emoționau profund. Niciodată n-am să uit cele câteva cuvinte scrise de către o concetățeană a mea, prietena Käthe Weisman, din ghetoul Bersad: „Am primit Iriu, ne-ai salvat". Ulterior ea a murit de tifos.

Cu realitatea Transnistriei m-am întâlnit din întâmplare în zilele de Crăciun ale anului 1943. Am plecat atunci la Cernăuți pentru o vizită la prietenii mei din „Hanoar Haționi". Călătoria era periculoasă. Nu am avut permisiunea de călătorie necesară, fiind deci un călător ilegal. Totuși, am riscat. Mi-am pus pe cap o pălărie mare iar ochii îmi erau acoperiți cu ochelari cu rame groase. Așa mi-am mascat identitatea. Spre nenorocul meu, în vagon m-a identificat un fost coleg de clasă de la liceul „Aron Pumnul", românul Gheorghe Moraru.

— Herzig, ce faci tu aici?

Am murmurat ceva. Moraru nu m-a lăsat în pace. Ca să-l îndepărtez de mine, l-am amenințat: „Dacă nu mă lași în pace, te predau poliției". De mirare, Moraru s-a crucit. Eu am trecut în alt vagon. Cufundat în gânduri și în tensiune, am așteptat să se termine călătoria.

La Cernăuți, trenul s-a oprit la Volksgarten, penultima stație înainte de Cernăuți-Centru. Pe o linie paralelă staționa un mărfar. Prin ferestrele acestuia am observat figuri obosite, murdare, oameni îmbrăcați în zdrențe. Eram sigur că acest tren transporta prizonieri sovietici. „Aceștia sunt evrei readuși din Transnistria", mi-a explicat controlorul de bilete. Am coborât imediat, alergând spre trenul din fața mea. La un moment dat am auzit țipete. Într-unul din vagoane le-am recunoscut pe mătușile mele Eva, fiica ei, Ani și Rifca deportate în urmă cu doi ani din Mihăileni. Și ele m-au recunoscut. Cu toții am izbucnit în plâns.

Deși rudele mele trăiau în orășelul Mihăileni, care aparținea de Moldova și nu de Bucovina, ele au fost deportate „din greșeală", ajungând la Djurin. Unchiul Isac Stier, soțul mătușii Eva, de meserie dentist, s-a aflat în timpul deportării într-o tabără de muncă. În ghetou cele trei femei erau sub protecția fratelui lui Isac, Iulius Stier. Deși el a reușit să se aranjeze, nu s-a prea îngrijit de familia fratelui și de cele trei femei care se luptau din greu pentru existență. Eu am reușit să le trimit un ajutor prin Wilhelm Fisher. Și unchiul Isac a exploatat legăturile sale cu ofițerii germani și a reușit să le trimită ceva bani.

Știam că unchiul Strul-Leib Katz și întreaga sa familie au fost deportați. Toate încercările mele de a afla ceva despre soarta lor a rămas fără rezultat. De aceea, dorința mea de a pleca în Transnistria a devenit o obsesie.

M-am adesat lui Mauriciu (Moșe) Blumental din Dor Hadaș, care era pe atunci membru în conducerea ilegală a mișcării sioniste, însărcinat cu problemele tineretului. L-am rugat să-mi faciliteze o întâlnire cu Fred Șaraga, care era unul din fruntașii organizației de emigrare a evreilor americani „HIAS", însărcinat acum de Centrala Evreilor cu organizarea de ajutoare pentru deportați. Șaraga a făcut parte din prima delegație evreiască care s-a deplasat în Transnistria cu aprobarea autorităților (la 31 ianuarie 1942), care era responsabilă de legăturile cu administrația română și cu comandanții români ai ghetourilor. El avea legături curente cu șefii comunităților din ghetouri. În colaborare cu „Crucea Roșie", Fred Șaraga a reușit să organizeze acțiuni de ajutoare pentru deportați. El era sprijinit de un comitet din care făceau parte regina-mamă Elena și dr. Alexandru Șafran, șef-rabinul României. Fruntașii Bisericii ortodoxe din România s-au alăturat și ei acțiunii de ajutorare.

În decembrie 1942, mareșalul Antonescu a permis trimiterea unui ajutor financiar în medicamente pentru deportați. La baza acțiunii nu

stătea o izbucnire de umanitarism, ci frica că epidemia se va extinde, afectând armata și administrația română.

M-am adresat tuturor celor care aveau vreun amestec în acțiunea de ajutorare din Transnistria, însă șansele mele de a ajunge acolo erau slabe. La începutul lui decembrie 1943 mă aflam în sinagoga „Unirea frățească" din București. Asistam la o seară literară în memoria lui Șalom Alchem, organizată de un grup de idișiști, în frunte cu scriitorul Lascăr Șaraga. În spatele acestei manifestații stătea organizația socialistă „Bund". Asemenea evenimente permiteau organizațiilor ilegale „să apară pe teren" și să transmită mesaje politice.

Înaintea începerii „serii literare" s-a apropiat de mine Mauriciu Blumenthal: „Ghicește ce știre importantă am pentru tine", mi-a șoptit cu un aer misterios. Blumenthal era știut ca amator de glume, de aceea nu l-am prea luat în serios. Însă, când mi-a comunicat că am șanse de a pleca în Transnistria, am rămas cu gura căscată. Blumenthal mi-a dezvăluit planul secret de a scoate din Transnistria mii de orfani.

— În prima fază copiii trebuie înregistrați. Vei fi și tu unul din membrii micii delegații care se va ocupa cu înregistrarea.

Fred Șaraga, șeful acțiunii de salvare din partea lui „HIAS", mă simpatiza. El se purta cu mine ca un unchi bun. Am acceptat cu entuziasm să-l însoțesc în această călătorie. Din delegație au mai făcut parte patru persoane: Fred Șaraga, Moșe Blumenthal, Dadu Rosenkranz, Solomon Diamand. Am primit sfatul lui Fred Șaraga să preiau înregistrarea în regiunea Iampol-Jugastru, regiune ce-mi era complet străină. Aș fi preferat un loc în care erau concentrați prietenii mei de mișcare. Șaraga mi-a promis că voi putea sta câteva zile și la Moghilev, oraș considerat centrul mișcării noastre.

Ore în șir am călătorit împreună de la București spre granița Transnistriei. După mulți ani mă aflam din nou într-un tren, fără să-mi fie teamă de controlul actelor. De data aceasta totul era „legal". Aceasta a fost pentru Fred Șaraga o ocazie de a-mi vorbi despre acțiunile de salvare. Planul de readucere a orfanilor era un început ce prevestea și readucerea altor categorii de deportați.

Cu trenul am ajuns până la stația Atachi. De aici urma să continuăm drumul pe jos, spre râul Nistru; eu cu mica mea boccea și Fred cu o valiză. Cărările înguste din Atachi purtau amprentele războiului — case distruse, pereți arși. Am recapitulat în fantezia mea, iar și iar, tablourile deportării. Pe partea cealaltă a râului vedeam Moghilevul. Mii de deportați au primit ordin să traverseze Nistrul pe o trecătoare strâmtă, fără

parapet. Mulți au căzut în apă și s-au înecat, alții au primit ordin să treacă înot pe celălalt mal. Și ei și-au găsit moartea în apele înghețate ale Nistrului. Pe neașteptate, mi-am îndreptat privirea spre un zid, o ruină, pe care scria în idiș: „Noi pornim pe ultimul nostru drum. Evrei, spuneți «Kadiș» (rugăciunea morților) după noi".

Am fost singurii care pășeam pe podul strămt construit de germani în locul podului distrus în luptele din vara anului 1941. Mă gândeam la sângele evreiesc amestecat în aceste ape și la cei mulți, căzuți sau aruncați în apă. Pe cei care au reușit să traverseze podul îi aștepta Moghilevul cu casele sale distruse, stație de trecere spre alte ghetouri.

Cine a reușit să aducă cu el bani sau obiecte de valoare, putea mitui soldații și ofițerii, reușind să rămână la Moghilev. Majoritatea deportaților însă au fost trimiși spre locuri îndepărtate.

În sfârșit, am trecut poarta de intrare a ghetoului. Am remarcat bărbați nebărbieriți, murdari, îmbrăcați în zdrențe făcute din saci și pături uzate. Ei ne-au primit cu atenție. Nimeni dintre ei nu îndrăznea să ne vorbească, doar șușoteau între ei. În câteva clipe s-a difuzat vestea despre sosirea noastră. Lozinca era: „UWAGA, UWAGA[1], sosește Șaraga".

Am ajuns în casa lui Moșe Katz, președintele comunității (obcina). Katz ne-a oferit cafea și prăjituri. Prăjitura aproape că mi-a rămas în gât. Pretutindeni erau lacrimi și sărăcie, iar pe masa noastră — prăjituri! Mi-am pus întrebarea dacă trăiesc într-o realitate suprarealistă.

Am vrut să-mi prelungesc șederea în Moghilev. Toți prietenii mei erau cunoscuți șefului „obcinei". Călătoria mea la Iampol a fost amânată cu două zile. M-am grăbit să-mi caut prietenii: pe Tutiu Iablonover (Ițhak Ialon), Milo Orah, Gherșu Rosner, Moscu Rosenzweig, Hari Rudich, Herta Pistiner și Bina Rosenberg. Până atunci eram în contact cu ei, de departe. Acum eram alături de ei. Ne-am îmbrățișat. Neavând nici o posibilitate să-i anunț de venirea mea, surpriza lor a fost imensă. Pentru ei acesta era al treilea an al deportării lor.

Viața în ghetou era deja organizată. Totuși, era îngrozitor să vezi oameni totalmente schimbați, care au fost goniți din casele lor și care au căzut într-o viață de disperare, lipsită de speranță. În aceste condițiuni, grupul nostru a rămas unit. Serile le-am petrecut în așa-zisul club al lor, ce servea ca loc de întâlnire. Am șezut pe podea. Camera era goală, fără mobile. Grămada de cărți în idiș și ebraică era un fel de bibliotecă

---

[1] UWAGA — atenție (în limba ucraineană).

improvizată. La lumina unui „țanițel", o lumânare de producție transnistreană, am stat de vorbă.

Prietenii mei au vrut să discute ce se va întâmpla atunci când va veni ceasul de retragere a armatei germane. De altfel, și eu mi-am pus aceeași întrebare. Ne era frică de faptul că germanii vor exploata retragerea pentru a organiza o baie de sânge, lichidând rămășițele ghetourilor. Am lansat ideea de a fugi cu trenul, așa cum au făcut prietenii noștri Maicu Orenstein și Davidca Segal, care au reușit să ajungă pe această cale în România. În situația de atunci, un asemenea plan de evadare era ireal. Am discutat cu inima grea. Convorbirea noastră părea a fi ultima, o întâlnire de despărțire pentru totdeauna.

Milo și Tutiu mi-au facilitat o întâlnire cu directorul turnătoriei, Siegfried Jägendorf. Numele său l-am mai auzit în cercurile acțiunii de ajutorare a Transnistriei. Jägendorf era o persoană controversată. În ochii multora el apărea ca un înger care a salvat mulți evrei. Alții vedeau în el un colaboraționist cu germanii. Între cele două războaie a făcut o carieră strălucită ca inginer, lucrând la întreprinderile germane „Siemens". Deportat din Rădăuți împreună cu ceilalți evrei și ajuns la Moghilev, a luat o inițiativă destinată să ușureze soarta deportaților.

Jägendorf s-a adresat comandantului local român, colonelul Belianu, propunându-i restaurarea rețelei de electricitate distrusă și crearea la Moghilev a unei întreprinderi industriale care să producă obiecte pentru uzul populației. Pentru realizarea acestui plan el a cerut o cotă fixă de lucrători din rândurile deportaților. Din douăzeci de meseriași pe care i-a avut la început a reușit să ajungă la sute. Toți lucrătorii săi se bucurau de imunitate împotriva deportării în alte tabere de muncă. De fapt, era un fel de „Oscar Schindler" al Transnistriei. Spre deosebire de Schindler, Jägendorf era evreu.

La întreprinderea metalurgică „Turnătorie" creată la Moghilev, au lucrat sute de evrei a căror viață a fost astfel salvată. Tutiu și Milo erau și ei lucrători ai întreprinderii. Plata lor era o marcă germană pe zi și 300 grame de pâine.

Cu Siegfried Jägendorf m-am întâlnit în biroul său. La intrare erau doi paznici. Jägendorf era bine îmbrăcat, așa cum se potrivea unui director de întreprindere. Atmosfera s-a dezghețat atunci când i-am povestit despre misiunea mea în cadrul salvării a cinci mii de orfani. Jägendorf s-a arătat interesat și a început să-mi vorbească despre orfelinatele din Moghilev. „Cine știe dacă veți apuca să realizați proiectul. Armata Roșie se afla deja aproape." I-am cerut părerea în legătură cu

pericolul care-i amenința pe evrei. Jägendorf era convins că ofițerii, respectiv comandanții români, nu vor permite nemților să se atingă de evreii rămași în viață. I-am explicat cât de important este pentru mișcarea noastră ca educatori și activiști cum sunt Tutiu și Milo, să rămână pe loc, pe lângă faptul că sunt lucrători devotați în întreprinderea sa. Jägendorf a promis că nu li se va întâmpla nimic rău. Am ieșit derutat de la această întâlnire, întrebându-mă: am întâlnit un erou sau un colaboraționist care a contribuit la efortul de război al naziștilor? După cincizeci de ani, tind să-l justific pe Jägendorf și să nu-l acuz.

După două zile de ședere la Moghilev, Katz mi-a aranjat un loc într-un camion german care pleca spre Iampol. Șoferului nici nu i-a trecut prin gând că pasagerul său este evreu. Presupunea probabil că sunt un funcționar român, în misiune în Transnistria. Cei 40 de kilometri dintre Moghilev și Iampol i-am parcurs fără incidente. Iampol arată ca un sat mare: o stradă principală și de-a lungul ei două rânduri de căsuțe. Pe drum, de la biroul jandarmeriei spre ghetou am descoperit, spre marea mea tristețe, că pășesc pe un trotuar făcut din pietre funerare evreiești. Se mai puteau deslușì numele celor decedați. Eram cutremurat. M-am prezentat șefului comunității evreiești din Iampol, șeful „obcinei" locale. Era originar din Câmpulung, și el era tot Katz. I-am explicat rostul misiunii mele, solicitându-i ajutor. Ghetoul din Iampol era relativ mic, numărând circa 500 persoane. Majoritatea erau meseriași din Cernăuți, rămași în acest loc pentru a satisface nevoile autorităților. În anul 1941, Iampol era o stație de tranzit importantă pentru deportați, de aici fiind împrăștiați în celelalte lagăre de-a lungul râului Bug. Ghetoul era înconjurat de garduri din sârmă ghimpată și concentrat în patru străzi. Ruina și delăsarea se remarcau peste tot.

Locuitorii ghetoului erau siliți să-și aducă apă de băut de la o fântâna din afara gardului. Șeful comunității, Katz, era un om de ispravă. Într-una din zile am fost martor la prinderea a doi evrei, evadați dintr-un alt ghetou, cerând azil la Iampol. Conform legii, erau pasibili de pedeapsa cu moartea. Prin bunele sale legături și cu capacitatea sa de convingere, Katz a reușit să ajungă la un aranjament cu comandantul local român. Fugarii au fost retrimiși la locul de unde au fugit, fără nici o pedeapsă. Șeful „obcinei" m-a însoțit la întâlnirea cu comandantul român, un colonel însărcinat cu problemele evreilor din regiune. I-am vorbit despre misiunea mea, cerând aprobarea de a vizita micile ghetouri din regiune și de a înscrie candidații, conform criterilor fixate, — copii până la vârsta de 15 ani, orfani de ambii părinți.

— „Din motive de securitate, nu-ți voi putea permite să circuli". mi-a spus ofițerul. Sunt gata să-ți pun la dispoziție telefoanele mele. Te vei putea pune în legătură cu toate ghetourile din regiunea Jugastru". Planul meu de a crea un contact personal a căzut. Făcând această vizită, puteam îndruma candidații, învățându-i cum se poate mări numărul orfanilor în mod legal și să îndrumăm copiii care voiau să plece, chiar dacă nu erau orfani sau nu îndeplineau toate criteriile cerute. Oficial știam că legătura telefonică din biroul colonelului însemna urmărirea și interceptarea convorbirilor. Neavând încotro, am comunicat la telefon instrucțiunile oficiale. Paralel am hotărât să exploatez toate posibilitățile în ghetoul Iampol. Sistematic, am trecut din casă în casă, încercând să-i conving pe părinți. Le-am spus că mă voi mulțumi cu o declarație scrisă că respectivii copii nu sunt ai lor, ci orfani rămași de la rude care au murit în drum, fiind înfiați de ei. În lipsa de documente oficiale, era loc pentru asemenea aranjamente. Și în ceea ce privește vârsta puteam fi flexibil. În acest fel, puteam mări în mod substanțial numărul orfanilor înscriși pentru plecarea din Transnistria.

Discuția cu părinții nu a fost ușoară. În atmosfera de disperare pricinuită de teama de retragerea apropiată a nemților, am încercat să-i conving că aceasta este ultima șansă de salvare a copiilor. „Despărțirea este grea și dureroasă. Dar, dacă lumea va continua să fie lume, îi veți reîntâlni pe copii după eliberare. Și dacă ferească Dumnezeu se întâmplă ce e mai rău, cel puțin ați salvat de la moarte pe copiii voștri". Așa am vorbit familiei Roitman din Hotin. Familia Roitman era descendenta unei dinastii de rabini. În această familie erau mult fete. Părinții au fost convinși să-și înscrie fiicele ca orfane. După câteva luni, toată familia s-a reîntâlnit la București. Eu am avut dreptate.

Spre sfârșitul vizitei am petrecut o seară în casa scriitorului de limbă idiș, Itțhak Paner. Previziunea sa în ce privește viitorul, era sumbră. Credea că în ceasul retragerii nemții, împreună cu românii, îi vor lichida pe toți evreii. La despărțire mi-a cerut o favoare personală: „Am scris o poezie, care este oarecum ultima, o poezie-testament literar, a spus el. O viziune despre Ereț Israel. Te rog ia poezia la București. Este ultima mea rugăminte".

Cuvintele sale m-au emoționat profund. Totuși m-am temut. Dacă se va descoperi asupra mea un text poetic, autoritățile mă vor suspecta că e vorba de o informație codificată și voi fi bănuit de spionaj.

La un moment dat mi-am amintit o vorbă înțeleaptă din cartea lui Heinrich Heine *CALATORIE ÎN HARZ*. El se temea să transfere material suspect din Franța în Germania, până când i-a venit ideea genială: „Ce am în cap, nu mi se poate lua".

I-am propus lui Paner să învăț poezia pe dinafară. Întors la București, o voi transcrie și o voi depune în arhivă. Am învățat poezia pe dinafară. Până astăzi o reținː „Departe de aici, departe de aici, există o țară minunată". Previziunea tristă a lui Iţhak Paner n-a avut temei. El și familia lui au fost eliberați și s-au întors în România. Ulterior au plecat în Palestina. Paner a fost secretarul particular al celebrului scriitor idiș Șalom Aș. După ani de zile, poezia a fost pusă pe note de compozitorul Leibu Levin și până azi este cântată de fiica sa, cântăreața Ruth Levin.

În călătoria mea spre Moghilev s-a alăturat șeful comunității. Din nou am am reușit să ne urcăm într-o mașină germană. Pe drum, Katz mi-a dezvăluit adevăratul motiv pentru care comandantul român a refuzat să-mi permită vizita ghetourilor din regiune. Cauza era lagărul de deținuți politici Vapniarka, din apropiere de Iampol. Majoritatea deținuților evrei de la Vapniarka erau știuți ca activiști ai partidului comunist. „Tu ești om tânăr și nu prea aveai alura de delegat adevărat. Comandantul credea că misiunea cu orfanii era doar un pretext pentru a putea lua contact cu deținuții politici.

În luna februarie 1943, o dată cu topirea zăpezii, drumurile Transnistriei desfundate erau o mare de noroi lipicios. Autocamionul german s-a scufundat în noroi, din care nu putea ieși. Între timp s-a lăsat noaptea. Comandantul neamț a decis să rămânem în sat. Dimineața urma să se aducă boi care să scoată autocamionul. Șoferul german a aranjat cazarea comandantului la o gospodină simpatică. Împreună am pornit să găsim pentru noi un alt loc de cazare. Aceasta a fost prima mea noapte în Transnistria în afara gardurilor ghetoului. Ca frați de necaz ce eram, neamțul m-a invitat să beau cu el un ceai. Mă credea un funcționar civil în misiune. În timpul mesei s-a auzit gălăgia care venea din curte. Un grup de soldați în uniforme ale Wermacht-ului au sosit cu intenția să se cazeze în același loc. Oamenii în uniformă erau soldați ucraineni ai generalului Vlasov. Vlasov dezertase din Armata Roșie, alăturându-se naziștilor. Acum și ei se retrăgeau spre apus, de teama să nu cadă în mâinile rușilor și să fie executați ca trădători. Înghețați de frig, murdari, oaspeții s-au alăturat și ei mesei noastre. Unii din ei vorbeau românește într-un dialect moldovenesc. În jurul paharelor cu ceai, au început să se laude

cu faptele lor de vitejie. Unii vorbeau de contribuția lor la lichidarea evreilor din Odesa, mândrindu-se cu numărul de evrei pe care i-au lichidat. Eram copleșit de groază. Am fost nevoit să fiu reținut și să ascult cu indiferență faptele mișelești cu care se lăudau acești soldați criminali; n-aveam voie să trezesc nici cea mai mică bănuială că aș fi evreu. Nici noul meu „prieten", șoferul german, n-ar fi mișcat un deget în favoarea mea, dacă ar fi aflat cine și ce sunt.

Cu greu am sorbit ceaiul fierbinte. M-am scuzat în românește că sunt frânt de oboseală și m-am retras. În acea noapte n-am închis ochii. Cu greu au trecut orele până la ivirea zorilor, când, în sfârșit, am reușit să mă îndepărtez de această bandă de ucigași.

Ajuns la Moghilev, m-am grăbit să-mi caut cunoscuți. Așa am ajuns la „Casino" — unul din locurile centrale din ghetou, unde erau înghesuiți sute de evrei. Aici i-am găsit pe părinții lui Berl. Bancherul bogat din Dorna și familia sa trăiau aici în condiții de imensă mizerie.

Salutul fierbinte, emoționant pe care l-am adus de la fiul lor Berl a fost pentru ei o licărire de speranță în existența lor mizerabilă.

„Obcina" locală mi-a aranjat un birou unde să primesc solicitanți. De dimineața până seara veneau oamenii să mă întrebe de soarta rudelor lor și să mă roage să transmit salutări. Ei stăteau la rând în coridor și pe trepte. Am umplut un caiet gros cu adrese și mesaje. Așa am aflat totul depre ei. Fiecare avea povestea sa despre odiseea deportării.

„În epidemia de tifos care a bântuit în prima iarnă a deportării au murit în masă tocmai atleții", relata Tutiu. Medicii contaminați de bolnavii lor au murit în exercițiul funcțiunii. Unii au făcut părinților lor injecții mortale pentru a le scurta suferințele. În acțiuni săptămânale mase de refugiați au fost trimise în tabere de exterminare — Peciora și Scazinet, de unde nu au mai revenit.

„Ajutorul reciproc a fost o rază de lumină în bezna Transnistriei. Sprijinul organizat care a început să ajungă din anul 1942, a salvat un număr mare de familii de la o moarte sigură", a mărturisit Milo Orach într-o declarație-mărturie la „Iad-Vașem". El a fost unul din aceia care au primit banii de la ofițerii germani ai lui Klipper și i-au împărțit celor în nevoie. Aceste mărturii m-au încurajat, m-au făcut să fiu mândru de faptul că membrii lui „Hanoar Haționi" și ai altor mișcări au reușit să mențină în iadul transnistrian o viață de mișcare bazată pe ajutor reciproc și o activitate socială și educativă.

Prietenii din Transnistria au primit și ajutoare sosite din Cernăuți. În fruntea acțiunii au stat Leo Rosenstock (Arie Vardi), Turi Holtzhaker, împreună cu alți colegi devotați.

Încercările oamenilor de a găsi un rost în viața grea din ghetou m-au impresionat. Puiu Rintzler și Poldi Ungarisch mi-au oferit un ziar „scris de mână", pe care l-au editat. Tutiu mi-a cântat „Dus canițel", cântec naiv despre lumânarea al cărei fitil luminează întunericul din ghetou, unul din cele trei cântece pe care le-a compus acolo. Ei nu au încetat activitatea lor sionistă. Purtau discuții pe teme dinainte pregătite, cântau din cântecele Ereț Israelului și continuau să viseze. Au reușit chiar să editeze o publicație de mișcare, scrisă de mână, care trecea din mână în mână, de la un om la celălalt. La începutul lunii martie 1944, înainte de a sosi Armata Roșie, Tutiu a îngropat în pământ o sumedenie de piese de arhivă. Oare le va mai descoperi cineva vreodată? Ele zac acolo de peste cincizeci de ani.

În acele zile am vizitat la Moghilev orfelinatul central. În fruntea acestei opere de voluntariat se aflau frații Zoniu și Faibis Tauber. Cunoșteam bine familia Tauber. Tatăl lor era unul din clienții bunicului meu. În Transnistria rătăceau mii de copii orfani, rămășițe ale familiilor decimate. Mulți au fost adunați și de pe drumuri, neștiind cine sunt și cum îi cheamă. Cunoștințele mele din mișcare — Așer Hofer și Zeev Rand, activau ca instructori la orfelinat.

În orfelinat, o construcție fără încălzire, domnea un frig îngrozitor.

Vizita mea mi-am amintit infernul lui Dante. În paturi ruginite și fără așternut stăteau culcați copii fără mâini sau picioare. Membrele lor au înghețat în timpul pribegiei din iarna anilor 1941–1942. Trupurile lor scheletice erau acoperite cu cârpe. Fețele lor erau supte și în ochi li se citea foamea. La prânz primeau o farfurie cu supă care era mai mult apă, cu o felie de pâine. Un miros greu răbufnea din aerul rece. Am trecut printre paturi. Figurile copiilor — strigoi vii, mă vor urmări toată viața. Am încercat să pătrund prin zidul indiferenței lor. Când le-am povestit că am venit să-i scot din acest loc cumplit și să-i duc în Ereț Israel, privirea li s-a luminat. Unii au sărit din paturi.

„Când? Astăzi?, Mâine? Cum vom călători?" Erau și unii care n-au înțeles despre ce e vorba. Am trecut de câteva ori printre paturi, dar pe copiii unchiului Srul-Leib nu i-am găsit. Aici s-a risipit ultima mea speranță.

Fred Șaraga a înregistrat numele orfanilor din Moghilev și s-a întors la București. Ceilalți trimiși au părăsit și ei teritoriul Transnistriei. Trebuia să fixez și eu data reîntoarcerii mele. Armata Roșie înainta spre Moghilev. Ultima seară am petrecut-o cu prietenii din mișcare. Atmosfera era sumbră. Ne întrebam dacă se apropie ceasul eliberării lor sau momentul lichidării finale? Nimeni nu știa dacă ne vom mai revedea.

— De ce am meritat tocmai eu o soartă mai bună? mă întrebam. Eram doar unul din ei. Numai mânat de instinct și intuiție, am fugit în anul 1940 la București și astfel am scăpat de deportarea în Transnistria. Deși pericolul lichidării plana și asupra noastră, aveam totuși mica mea libertate de a pleca din București și a reveni acolo după bunul meu plac. Eram chinuit de gândul că, din nefericire, copiii familiei unchiului Srul-Leib au dispărut de parcă nu au existat. Această durere mă mistuie până astăzi.

La plecare, Tutiu și Hari Rudich m-au însoțit până la gardul ghetoului. Hari, fiul unei familii bogate, proprietară de gatere și păduri, stătea lângă mine îmbrăcat în cârpe. Ghetele sale găurite erau învelite în cârpe de sac. Am pășit încet spre ușița din gard. Sentinela din turnul de pază mă urmărea cu rigurozitate. Mă urmărea și privirea lui Hari. Un paznic venit la poartă mi-a examinat permisul și fără să-mi facă vreo percheziție, mi-a făcut semn să ies. Prietenii mei de mișcare au rămas dincolo iar eu am traversat podul care despărțea suferința de viața normală. Am întors capul. Hari stătea de cealaltă parte a gardului. Privirile noastre s-au încrucișat. N-am putut să-mi rețin lacrimile. Aveam totuși o consolare: vizita mea a fost o încurajare pentru prietenii mei, insuflându-le o brumă de speranță, că într-o bună zi și ei vor trece podul în drum spre căminele lor.

Am stat singur în compartiment. Eram într-o stare de dureroasă depresiune. Nu am știut încă faptul că în lipsa mea au fost arestați la București mai toți membrii conducerii sioniste, precum și unii din fruntașii mișcărilor de tineret. Despre toate acestea am aflat abia la Focșani, unde m-am oprit pentru o scurtă vizită la prietena din mișcare, Pnina Rabinovici.

Informația fragmetnară deținută de Pnina a agravat nesiguranța mea și teama față de ce mă mai aștepta.

În gara din București m-a intâlnit Rudolf-„Resze" Rosenberger. Pășind, el mi-a completat informațiile. Deoarece agenții veniți să mă

aresteze nu m-au găsit acasă, au arestat-o în locul meu pe bătrâna mea mamă. Au bătut-o, au chinuit-o, pentru a o face să vorbească.

Mama s-a încăpățânat: „fiul meu a plecat fără să știu unde, probabil să-și viziteze iubita".

Spre norocul meu, mama nu știa despre vizita mea în Transnistria. Am preferat să nu știe despre periculoasa călătorie, să-i economisesc îngrijorarea. Până la urmă, nereușind să afle de la mama nici un fel de informație despre mișcare, anchetatorii au eliberat-o.

La locuința mea nu puteam reveni, trebuia deci să-mi caut o locuință cu chirie. Mi-am cumpărat ziarul „Universul" și am căutat la rubrica de anunțuri o locuință cu chirie într-un cartier îndepărtat de cartierul evreiesc. Trebuia să dispar până vor trece zilele periculoase. Astfel am descoperit o locuință ce mi se părea potrivită, lângă Gara de Nord. Proprietarul, un general român, m-a întâmpinat, îmbrăcat în pantaloni de călărie, o haină sport și cizme. În convorbirea pe care am avut-o i-am explicat că sunt un student reîntors de pe front, care a primit un concediu special pentru examene. Cu multă politețe am propus generalului să-i economisesc oboseala și să aranjez la poliție fișa de imobil semnată, stampilată și aprobată.

Bineînțeles că am falsificat fișa, inclusiv ștampila poliției. Fără înregistrarea oficială, poliția mi-a pierdut urma. Acum trăiam în clandestinitate.

De la mijlocul lunii februarie și până în aprilie am locuit într-o cameră neîncălzită, mobilată modest. Toată ziua stăteam în pat, acoperit cu pături și citeam cărți. Izolarea și singurătatea au început să-mi toceasă nervii. Am simțit că lipsa de activitate mă înnebunește. Am început să fumez. Îndrăzneam să ies pe stradă numai seara pentru ca să mănânc ceva la o bodegă și să mă întâlnesc, la ore fixe, cu Hanale și Coca Segal, care îmi serveau drept agente de legătură cu lumea exterioară și cu Berl, care se ascundea și el într-o altă locuință.

Cele două tinere transmiteau mamei mele scrisori prin care o linișteam și îmi furnizau informații despre ce se întâmpla în mișcare. Din închisoare s-au strecurat știri despre anchetele care se efectuau. Știam și despre efortul diplomatic și presiunile internaționale de la Istanbul, pentru a convinge autoritățile române să nu deschidă procesul activiștilor sioniști.

În schimb, cercurile pro-germane din Guvernul român erau interesate într-un proces public în care activiștii sioniști să fie acuzați de spionaj și de subminarea României.

Coca Segal, tânăra agentă de legătură, era originară din Galați. De la ea am aflat despre un grup de evrei de la munca obligatorie din orașul ei aduși la București și care urmau să se întoarcă la Galați. Responsabilul grupului era Sigi Spiegel, membru al mișcării noastre. Unul din evrei, ruda lui Coca, voia să rămână la București. Prin ea i-am propus lui Sigi o tranzacție de schimb. Eu voi lua locul liber și mă voi întoarce cu grupul la Galați. Deoarece nimeni din grup nu avea un document cu fotografie, schimbul era simplu. În felul acesta dispăream din București.

La Galați, m-am ascuns în locuința prietenului meu Nahum Edelstein, supranumit „Țop". Afară nu se știa de prezența mea la Galați. Știam doar că poliția românească mă poate aresta în orice clipă. Într-una din seri, nemaiputând suporta plictiseala, am decis să mă duc la cinematograf. Am intrat în sală după stingerea luminilor. La un moment dat s-a rupt filmul și s-a aprins lumina. În sală, prieteni din „Hanoar Haționi" m-au identificat imediat. Știrea că mă aflu la Galați s-a împrăștiat. Eram, deci, obligat să părăsesc orașul cât mai repede posibil. Am urcat în trenul pentru Focșani. Prietenilor mei Pnina Rabinovici și Șalom Weissman le-am spus adevărul despre fuga mea din București și Galați. Ei mi-au găsit o cameră la o doamnă bătrână. Acesteia i-am povestit că vin din lagărul de muncă „Doaga" din apropiere, deoarece am fost rănit, am concediu de convalescență. Pnina și Șalom au fost oamenii mei de legătură la Focșani. O dată la două zile îmi aduceau mâncare și știri despre ce se aude la București.

La 4 aprilie 1944 a avut loc primul bombardament al puterilor aliate asupra Capitalei. Mii de persoane au fost imobilizate în tramvaie, în vagoanele de tren și în case. Regiuni întregi au fost transformate în ruine. Numărul morților era imens. În urma acestui bombardament am decis să mă întorc acasă. Am ajuns la această concluzie nu numai datorită îngrijorării pentru soarta mamei mele și a prietenilor, dar și din presupunerea că în haosul ce s-a creat, mă vor uita pe mine. Primejdia pentru mine era acum diminuată.

Pentru mai multă siguranță, purtam o banderolă a „Crucii Roșii", ca și cum aș fi sanitar.

În aceste zile cumplite am trimis la Constantinopol un raport despre vizita mea în Transnistria și listele copiilor. Am adăugat un apel patetic: „Scoateți-i de acolo, înainte de a fi prea târziu".

După mulți ani am găsit documentul în arhiva sionistă.

După revoluția din România care a doborât regimul lui Ceaușescu, au fost deschise parțial arhivele Securității. Astfel am putut ajunge la documentele care dezvăluie ancheta dusă împotriva mea în acele zile îndepărtate.

Într-unul din documente, poliția mă identifica drept conducător al lui „Hașomer Hațair".

La 9 martie 1944, Dumitru Gicoveanu, procuror militar, formulează un act de acuzare împotriva mea: „Acuzatul a condus mișcarea în care era activ tot timpul, până la lichidarea ei pe baza legii. Acuzatul a primit sprijin pentru mișcarea sa, a avut legături prin corespondență cu străinătatea și a primit de acolo bani și dispoziții." Sentința n-am găsit-o în arhivă. Încerc să ghicesc care ar fi fost.

Acțiunea de salvare a copiilor din Transnistria a continuat fără mine. În ultima clipă, înaintea intrării Armatei Roșii în România, au fost scoși o parte din copiii aflați în ghetourile de dincolo de Nistru și repartizați în comunitățile evreiești din România. Pe mulți dintre ei i-am reîntâlnit atunci când s-au îmbarcat pe vasele de emigranți ilegali, în drum spre Ereț Israel. Îmi era greu să-i recunosc. Din înfățișarea scheletică pe care o aveau, au devenit tineri în care viața pulsa din nou. O parte din ei n-au ajuns în țara speranțelor lor, deoarece au pierit în Marea Neagră, la bordul vasului torpilat „Mefkure". Din nostalgie l-am ajutat pe Meier Șefi, unul din acești orfani, în inițiativa sa de a crea o asociație a acestor copii. Eu sunt președintele de onoare al acestei organizații. La întâlnirile pe care le-am avut au venit sute de persoane. Ei își caută încă trecutul și identitatea lor. Ei au format un cor care are în repertoriul său cântece care s-au născut în lagărul din Transnistria.

În anul 1994, marele donator Dolfi Goren-Goldstein din Milano m-a rugat să-i găsesc pe unii din orfanii veniți împreună cu el în țară, pe bordul vasului „Bella-Cita", cu cincizeci de ani în urmă. Atunci, câteva familii bogate, cu el în frunte, au închiriat un vas, au plătit Crucii Roșii pentru protecția oferită pentru plecarea lor. Nemților le-au oferit o sumă de bani ca să însoțească vaporul.

În afara familiilor, au fost urcați și cca. 130 din orfanii Transnistriei. Acum Goren-Goldstein era curios să-i revadă.

După multe căutări, am reușit să descopăr întâmplător, la bazinul de înot, pe David Leder, de meserie ghid turistic. El a fost unul din copiii de pe „Bella–Cita". Leder a adunat circa 20 de orfani la o masă comună. Ei au venit însoțiți de soțiile, copiii și nepoții lor, oameni normali care aproape că au uitat prin ce au trecut. Toată seara, profund emoționat, Goren-Goldstein a plâns.

În studiul Holocaustului, iadul Transnistria a rămas în umbră. Puțini știu amănunte despre Holocaustul evreilor români. Două filme ale televiziunii educative, care au rulat de Ziua Holocaustului, au scos la suprafață regiunea uitată a deportării. Recent am fost acolo cu televiziunea educativă. Am făcut un film care va arăta fostele lagăre și cimitirele uitate ale Transnistriei, pentru a eterniza această suferință.

În anul 1992, după căderea cortinei de fier, m-am întors la Moghilev, care aparține acum Ucrainei. De data aceasta ne-am apropiat de râul Nistru cu o mașină „Lada" veche, pe care o conducea Iefin, un șofer evreu din Cernăuți. Mi-am pus întrebarea: Oare într-un ungher ascuns al creierului se afla înregistrat evenimentul de acum cincizeci de ani? Oare voi ține minte locurile?

Când mașina s-a apropiat de Atachi și a luat-o pe drumul în serpentină ce duce la pod, mi-am reamintit peisajul de atunci. Am întors capul, privind colina pe care am lăsat-o în urmă. Aici vom ridica o statuie, mi-am zis în gând, ceva în spiritul monumentului de la Termopile, teatrul de luptă între Atena și Sparta: „Trecătorule, ține minte: Pe aici au trecut 150 000 de evrei, deportați în lagăre. După trei ani au revenit doar 80 000."

Am traversat podul. De data aceasta era un pod stabil și nu acel pod de pontoane, care lega cele două maluri.

Orașul Moghilev pe care l-am vizitat în anul 1992 fremăta de viață. Pe reprezentantul micii comunități din localitate l-am întâlnit într-un restaurant mizerabil. De la el am aflat foarte puțin. În timpul deportării era copil. Nici măcar nu știa să-mi arate unde a fost ghetoul.

„Am să te duc la un evreu bătrân, poate el va ști mai mult", s-a justificat șeful comunității.

În fața unei case părăginite, am găsit o pereche de bătrâni. Faptul că am venit din Ereț Israel n-a făcut asupra lor nici o impresie. Numai după ce am pus în mâna bătrânului o bancnotă verde, s-a arătat dispus să mă îndrume spre străzile ghetoului. Țineam minte mica ușiță prin care am trecut. Mi-am reamintit cum s-au încrucișat privirile mele cu cele

ale lui Hari Rudich. Eu am pornit atunci spre libertate, iar el aștepta acolo necunoscutul. Acum și Hari era fericit în Israel.

Cererea mea de a mă însoți la cimitir a fost respinsă. „În ajun de Șabat nu mă duc la cimitir." Totuși, a consimțit să ne arate drumul. Am ieșit din limitele orșului, călătorind pe un drum de calcar care ne-a dus pe vârful unei coline.

În partea nouă a cimitirului se înălțau pietre funerare cu fotografiile celor dispăruți, cum se obișnuia în Uniunea Sovietică. În partea veche a cimitirului se aflau pietrele memoriale aplecate, încovoiate, sparte. Cimitirul arăta părăsit și neglijat. Pietrele funerare erau acoperite de ierburi sălbatice.

Căldura era arzătoare, îngreunându-ne drumul. De asemenea, erau greu de descifrat literele de pe pietrele funerare care se aflau în starea pe care am amintit-o mai sus. Și atunci m-am gândit: nici măcar după moarte, cei îngropați aici n-au o soartă mai bună decât în ani vieții lor mizerabile.

Mi-am amintit de micile petece de hârtie pe care le-au adus de acolo ofițerii germani, cu câteva cuvinte de mulțumire. Cel puțin o parte din acești oameni au reușit să supraviețuiască și să se întoarcă acasă.

Tutiu păstrează până astăzi hârtia pe care erau scrise cuvintele cântecului „canițel" — pe care l-a compus în ghetou. „Lumânarea cu fitile" povestește viitorului/ Despre drumeția din sat în sat/ Înscrie în istoria timpului cei trei ani/ De grea suferință, când domneau păduchele, sărăcia și suferința"/.

N-am reușit să ridic o statuie la Moghilev. Mulți mi-au spus că dacă aș fi ridicat-o, vandalii ar fi avut grijă s-o devasteze, iar rămășițele ar fi fost folosite ca material de construcție. În adâncul sufletului încă n-am renunțat: Un memorial pentru țara blestemată și uitată, de dincolo de râu...

M-am gândit ca alternativă la un film. Dar cum să procur bugetele când televiziunea de stat demonstra o indiferență totală? „Vrei un film despre Transnistria. Adu-ne bani."

N-am renunțat. Am încercat să creez un fond special din donații de la foștii deportați. Suma promisă era insuficientă.

Ocazia s-a ivit atunci când am început să activez în Organizația Claims Conference (organizația pentru despăgubiri din fonduri germane pentru supraviețuitori ai Holocaustului). Făcând parte din co-

mitetul bugetar, am reușit să-i conving pe colegii mei despre importanța acestui proiect.

În iulie 1998 am plecat în Transnistria o echipă de 13 persoane.

Din grup făcea parte și marele scriitor Aron Apelfeld, titular al Premiului Israel pentru literatură, precum și fiica mea, Nava Semel, în calitate de ziaristă.

Personal am retrăit epoca, am revăzut locurile, am intervievat ultimii supraviețuitori. Pentru fiica mea, aceste lucruri auzite au devenit realitate. Am filmat la Moghilev, Șargorod, Tulcin, Scazineț, lagărul de exterminare Peciora. Am încercat să descopăr orice loc care mai poartă amprenta vremurilor de deportare. În satul Dracineț am filmat drama familiară a lui Aron Apelfeld.

Cu această ocazie am filmat și la Cernăuți, Vijnița și ulterior și locurile pogromului din Iași.

Filmul va scoate din anonimat „cimitirele uitate" și memoria zecilor de mii de nevinovați, victimele barbariei antonesciene și germane.

Filmul va fi monumentul eternizării lor.

În acest fel m-am achitat de datoria morală istorică pe care am contractat-o.

8

ELIBERAREA

Trei vase ancorau în portul Constanța în zilele fierbinți ale începutului de august 1944. Am părăsit Bucureștiul bombardat, pentru a însoți grupurile ce plecau să se îmbarce pentru Palestina — Ereț Israel. Primisem dispoziție să adun documentele olimilor norocoși, înaintea îmbarcării lor. Aceste documente erau de mare preț, deoarece, după un „tratament" potrivit, erau folosite ca documente personale pentru refugiații din Polonia și Ungaria.

Sute de oameni fericiți călătoreau spre Constanța, știind că după câteva zile vor fi departe de zonele bântuite de război. Călătorilor oficiali li se alăturau „clandestinii", tineri fără viză, care-și încercau norocul de plecare. Cu bani și bacșișuri, ei sperau să obțină un loc pe unul din acele vase.

Convoiul nostru a intrat în port. Pe o parte erau ancorate „Bulbul", „Marino" și „Mefkure". De cealaltă parte se desfășura un spectacol îngrozitor. Mase de soldați germani, în majoritate răniți în luptele din Crimeea, pe brancarde, așteptau la rând pe chei. Retragerea — în limbaj oficial, „replierea frontului" din Sevastopol spre portul Constanța — se efectua cu bărci și bacuri improvizate. Echipele medicale germane, în uniforme, cu brasarde ale Crucii Roșii, umblau printre rânduri, triând pe cei morți. Țipetele răniților sfâșiau liniștea. Mulți mureau sub soarele necruțător, așteptarea de a fi operați prelungindu-se peste măsură.

Părea un spectacol suprarealist. În fața Wermacht-ului în retragere, staționau vasele care urmau să îmbarce victimele, supraviețuitorii nazismului, ca să-i transporte în Apus, spre o viață nouă. Atmosfera de veselie ce domnea printre cei care plecau alcătuia un contrast cu atmosfera de înfrângere și moarte ce plutea în aer de cealaltă parte a portului. Până astăzi, în nopți de coșmar îmi răsună în urechi țipetele răniților, cu trupurile sfârtecate de gloanțe „dum-dum" sovietice.

La intrarea în port, oficia comisarul Pompilică, un munte de om. Uriașul său trup ocupa două scaune. Din poziția lui de comandă supraveghea plecarea, controlând aprobările, mai prețioase aici decât orice obiect de valoare. Eu mă învârteam prin preajmă, pentru a aduna documentele de care cei plecați pe bază de pașaport colectiv nu mai aveau nevoie. Printre masele de emigranți ilegali am identificat pe unii dintre activiștii din „Hanoar Haționi", ca de exemplu profesorul Ferdinand Glück, unul din fruntașii organizației de adulți „Dor Hadaș", elegant și îngrijit de parcă ar fi plecat într-o excursie. Îmi amintesc de frumoasa Iudit Goterer și alături de ea, fetele din secția Arad. Am fost emoționat la întâlnirea cu familia Riesenberg, refugiați din Galiția, pe care i-am ajutat să se evacueze din Cernăuți la București. Nu l-am uitat pe Moișele, în vârstă de 16 ani, refugiat din Polonia și specialist în falsificare de acte. Până azi nu-i știu numele de familie.

O mie și treisprezece olimi legali s-au urcat în aceeași zi la bordul vaselor, iar dintre ei, trei sute douăzeci se aflau pe vasul „Mefkure". S-ar putea ca acest număr oficial să fi fost în fapt mai mare, dat fiind că și alții s-au putut strecura.

Îmbarcarea a durat două zile. Eu m-am despărțit de cei care trebuiau să plece și am părăsit portul încărcat cu săculețe de documente. Îmi răsunau în urechi frânturi ale imnului nostru național, „Hatikva", cântat de olimii fericiți.

Îi invidiam. Speram că în curând îmi va veni și mie rândul de a mă îmbarca spre Ereț Israel. Nici în visurile mele cele mai sumbre n-am prevăzut ce se va întâmpla, și lor și nouă.

La trei zile după venirea mea la București, când eram deja în toiul pregătirilor pentru plecarea unui alt vas, s-a zvonit că „Mefkure" a fost scufundat. Ne-am rugat lui Dumnezeu să fie doar un zvon. Doar văzusem cu ochi mei veselia emigranților fluturând batiste și agitând mâinile în semn de bun-rămas, fericiți că vor ajunge în curând în Palestina. Prin fața ochilor mei se perindau chipurile cunoscuților și ale prietenilor pe care-i văzusem acolo. Era posibil ca toți aceștia să fi ajuns în adâncurile mării? Până la urmă, groaznica știre a fost confirmată. În prima noapte a călătoriei, „Mefkure" a fost atacat de un submarin. În câteva clipe vasul a fost înghițit de ape, împreună cu toți pasagerii. Cinci emigranți, care au reușit să sară în mare de pe vasul în flăcări, au ajuns înotând la „Bulbul" și astfel s-au salvat. Mi-am amintit de vărul meu, Iosale Schächter, care s-a înecat cu doi ani și jumătate înainte, la bordul vasului „Struma".

Puteam reconstitui ultimele sale clipe. Întâi entuziasmul plecării și după scurt timp... moartea.

Când știrea a fost definitiv confirmată, A.L. Zissu, președintele Organizației Sioniste, care funcționa și în calitate de șef al biroului de emigrare spre Eretz Israel, a hotărât organizarea unei ceremonii în memoria celor pieriți. Ne-am întâlnit la sinagoga rabinului din Buhuși de pe strada Olteni. După rugăciunea de „Minha", într-un discurs foarte emoționant, Zissu a deplâns soarta emigranților „căzuți în misiunea sionistă, în încercarea de a sparge blocada maritimă a Germaniei".

La tribună am văzut un Zissu pe care nu-l cunoscusem până atunci. Acest conducător dur, neînfricat, care lupta cu îndârjire împotriva adversarilor, plângea ca un copil. Am plâns cu toții, împreună cu el, după tinerețea acelor oameni, frântă într-un mod atât de tragic.

În decursul anilor am continuat să cercetez capitolul scufundării vasului „Mefkure". Mă urmărea faptul că am fost aproape martor ocular la această tragedie. În anul 1965, istoricul german Yurgen Röhwehr a publicat un studiu care încerca să dovedească imposibilitatea ca un submarin german să fi scufundat vasul „Mefkure". El arunca răspunderea asupra sovieticilor. Această teză m-a indignat, făcându-mă să-l consider un istoriograf lipsit de conștiință. Într-o scrisoare pe care i-am adresat-o, am încercat să neg afirmațiile lui Röhwehr. I-am scris cu multă convingere că scufundarea vaselor „Struma" și „Mefkure" a fost un episod al acțiunii de exterminare a evreilor de către germani.

După alți douăzeci și cinci de ani, documente noi au dezvăluit faptele. Eu am fost nevoit să mă confrunt cu adevărul neplăcut. În cadrul luptei ascunse duse de România împotriva Uniunii Sovietice, a ajuns în mâinile ambasadorului israelian din România un raport sovietic oficial, privind mișcările submarinelor sovietice în Marea Neagră, în luna august 1944. În raport se menționează scufundarea unui vas neidentificat, sovieticii crezând că era vorba de un vas german, care transporta soldați evacuați din Crimeea. Toate datele corespund cu scufundarea lui „Mefkure". Trebuia să mă închin în fața faptelor.

La comemorarea anuală a victimelor de pe „Mefkure", când îndrăznesc să afirm că această crimă a fost comisă de sovietici, mă lovesc de furia înverșunată a rudelor. Aruncarea răspunderii pe germani e un răspuns logic pentru durerea lor. Le este foarte greu să accepte acuzația adusă rușilor, considerați eliberatorii și salvatorii noștri.

Din cauza haosului și a lipsei de ordine ce domnea la Constanța, mulți dintre emigranți au trecut de pe un vas pe celălalt. Listele nu erau

la zi. Cu timpul, unii și-au descoperit prieteni sau rude în viață, deși îi știau pe „Mefkure". Alții, înregistrați că ar fi fost pe „Marino", și-au pierdut viața pe „Mefkure". Șocul era dureros, dar moralul nu era slăbit. Neîncetatele bombardamente au paralizat viața din Capitală dar ne-au întărit speranțele. Din aprilie 1944, de când au început aliații să atace Bucureștiul, bombardamentele au devenit un eveniment zilnic. Evreii care căutau apărare în adăposturile sigure și înghesuite ale Băncii Naționale auzeau observații jignitoare: „Bombardierele lucrează pe bani evrei(ești, de ce trebuie atunci să vă ascundeți și să ocupați locurile noastre în adăpost?" La un rând pentru o pâine, o femeie a spus: „Oare trebuie copiii noștri să moară în război, ca evreii să aibă o țară în Transnistria?"

Miercuri, 23 august 1944, soarele a răsărit ca de obicei. La amiază, o toropeală grea apăsa Bucureștiul. Ziarele vorbeau despre „replierea armatei germane pe noi linii de apărare", accentuând că „Reichswehrul" e în stare să respingă atacul sovietic. Printre rândurile propagandei germane se desprindea adevărul: Armata Roșie a intrat în Iași, capitala Moldovei, oraș în care fuseseră măcelăriți în pogromul petrecut cu trei ani înainte 12 000 de evrei. Românii au început să se evacueze din regiunile ocupate din nordul României. Supraviețuitorii dintre deportații Transnistriei au părăsit și ei locurile în care au fost deportați și în care și-au îngropat membri ai familiilor și prieteni. Drapelul roșu flutura din nou deasupra Cernăuților. Unica rază de lumină pentru noi era că vasele vor continua să plece spre Ereț Israel. Era clar că Armata Roșie se apropia de București. Bucuria înfrângerii armatei germane era umbrită de teama pentru cele ce aveau să urmeze. Oare ne așteptam la un al doilea Stalingrad? Vor încerca oare germanii în ultimul moment să aducă la putere fasciștii extremiști, cum au procedat ungurii în martie 1944? Ne era teamă că ne vom îneca precum țiganul la mal.

Eram în dilemă. Oare să ne ascundem în adăposturi, așteptând sfârșitul retragerii, sau să împărțim prietenilor noștri din mișcare puținele arme de care dispuneam, pregătindu-ne de apărare? Ideea unei retrageri spre Ungaria ni se părea o sinucidere.

Într-o seară, urma să ne întâlnim în locuința noastră cu delegația de parașutiști din Ereț Israel.

Baruch (Boria) Kaminker, și el parașutat lângă granița Ungariei, era trimis al mișcării „Gordonia". Trimisul pentru „Hanoar Haționi", Aba Bardicev, de care ne-am despărțit cu trei ani în urmă, n-a reușit să ajungă la noi. Boria a propus să-l înlocuiască pe Aba, până la venirea acestuia.

Noi nu știam că Aba fusese trimis între timp într-o altă misiune, în Slovacia, de unde nu avea să se mai întoarcă.

Menu Ben Efraim, Jack (Dov) Harari și Șaike Dan erau oamenii de legătură cu mișcările sioniste. Menu și Jack au aterizat în regiunea de graniță dintre România și Ungaria. După multe primejdii, ei au ajuns la București. Venirea parașutiștilor din Ereț Israel ne-a insuflat speranțe noi. Gândul că cei din Ereț Israel – conducerea, nu ne-au uitat și se interesează de soarta noastră, riscând viața voluntarilor pe care ni-i trimiteau, a fost pentru noi un stimulent. Conceptul „solidarității" n-a fost doar o vorbă goală.

Întâlnirea cu Boria a avut loc în casa noastră de pe strada Șerban Vodă. Intrarea încă mai purta cartea de vizită a proprietarului, Victor Șerbănescu. Inginerul român Șerbănescu a închiriat-o lui Hanele și lui Berl, care s-au dat drept pereche căsătorită. Eu m-am alăturat lor, prezentându-mă drept fratele Hanei. Inginerul nu știa că suntem evrei. Locuința se afla într-un cartier amenințat în permanență de bombardamente, de aceea, inginerul voia să scape de acolo. Nu departe de locuința noastră se afla o școală, care servea drept tabără de detenție pentru prizonierii-aviatori americani și britanici. În cartier mai funcționa și o fabrică de muniții, alt obiectiv pentru bombardamentele anglo-americane. Cu multă amabilitate, l-am eliberat pe proprietar de truda de a ne înregistra la poliție, promițându-i că ne vom duce singuri să aranjăm fișele de imobil. Bineînțeles că le-am falsificat, avantajul fiind că am scăpat de ochii iscoditori ai poliției.

O dată cu apusul soarelui, o răcoare plăcută a înlocuit toropeala din timpul zilei. Obosit și sleit de puteri, am decis să mă odihnesc puțin. Nu mă puteam elibera de obsesia „Mefkure". Mă chinuia o întrebare cardinală: oare să continuăm organizarea plecărilor în Ereț Israel, sfidând pericolele care pândesc vasele în Marea Neagră? Cercuri guvernamentale care ne erau favorabile ne-au avertizat că nici un vas de emigranți nu va reuși să traverseze Marea Neagră. Pe de altă parte, din Istambul continuau să sosească mesaje semnate de conducătorii de prima mână Moșe Șertok și Șaul Avigur: „Trebuie să continuați plecările; aceasta este esența vieții și a luptei noastre". Pe de o parte era îndemnul sionist de a continua cu orice preț, și pe de altă parte realitatea cumplită. Marea Neagră înghițise deja două vase. Peste o mie de oameni își pierduseră viața. Aveam oare dreptul să-i provocăm pe germani și să periclităm alte vase? În cameră, radioul era deschis în permanență. La un moment dat, emisiunea a fost întreruptă, iar crainicul a anunțat cu glas dramatic:

„Atenție, atenție, lăsați aparatele deschise. În curând vom transmite o știre importantă pentru țară". Din când în când, crainicul repeta anunțul. Melodii patriotice au întrerupt emisiunea scenariului teatral. Ședeam tăcuți. Trecuse de ora zece, ora când se transmitea de obicei buletinul de știri zilnic și crainicul continua să repete comunicatul, care părea să prevestească ceva rău. Douăsprezece minute după ora zece am auzit la radio vocea emoționată a regelui Mihai al României. „În acest ceas greu, în înțelegere cu poporul meu, am ajuns la concluzia că există o singură cale de a salva țara dintr-o catastrofă absolută. Noi abandonăm alianța cu țările Axei și încetăm războiul contra aliaților, cerând încetarea focului. Armata română se alătură aliaților pentru a elibera pământul Transilvaniei". În timp ce se auzea la radio imnul României, mase de oameni au năvălit pe străzi. După șoc, am fost cuprinși și noi de o izbucnire de bucurie. Ne-am îmbrățișat, am țipat, am plâns de emoție. Foarte curând, bucuria s-a transformat într-o adâncă îngrijorare. Cum vor reacționa miile de soldați germani care staționau la București? Ne venea greu să credem că aveau să se împace cu o înfrângere atât de usturătoare. Nu ne îndoiam că vor încerca să-și verse necazul pe evreii concentrați în cartierele Văcărești și Dudești. Ne era frică de un pogrom sau de o acțiune criminală în masă. Eram obligați să ne revenim. Am hotărât să ne organizăm imediat forțele de apărare.

În timp ce pe străzile principale mase de oameni se bucurau și aclamau, noi am plecat să-l căutăm pe Jean Cohen, omul nostru de legătură cu Executiva Sionistă. Cu aprobarea lui Jean Cohen, am decis să-i răspândim pe prietenii noștri din mișcare, în locuințele prietenilor și simpatizanților noștri din cartierele evreiești. Leo Rosenstok (răposatul Arie Vardi) și Berl comandau forțele de apărare ale tuturor mișcărilor. Nelu Șmilovici (răposatul Aharon Șmueli) era comandantul unităților lui „Hanoar Haționi". El a scos armele din ascunzători și le-a împărțit prietenilor noștri. Aveam doar revolvere. În aceeași noapte am făcut un prim turneu, însoțit de A.L. Zissu, președintele Organizației Sioniste și de Jean Cohen. În zori, titlurile ziarelor vesteau o lume nouă. Îmi amintesc cum priveam cu neîncredere titlurile din „România liberă". Mă întrebam dacă e vis sau realitate.

În armata germană s-a creat un haos. Ambasadorul și comandantul armatelor celui de al treilea Reich în România s-au sinucis. Mii de soldați au capitulat în fața armatei române și au fost duși în tabere de prizonieri. Din ordinul regelui și în coordonare cu partidele de opoziție, s-a realizat o răsturnare, iar mareșalul Antonescu și membrii guvernului său au fost

arestați. Pe lângă poliție a fost creată o miliție populară pentru apărarea Capitalei. Noua miliție se numea „Apărarea Patriotică". I s-au alăturat mii de muncitori din marile întreprinderi industriale. Acestea erau primele semne care au anunțat apropierea Armatei Roșii de București. Dar până ca ei să sosească, ne aștepta o tranziție grea și periculoasă. Unități germane care se retrăgeau din București s-au baricadat în regiunea aeroportului Băneasa. De acolo, aviația lor efectua neîncetate raiduri asupra orașului. În timpul bombardamentelor aliate, pre-alarma ne dădea răgazul necesar să intrăm la timp în adăposturi. Acum, situația era mult mai primejdioasă. Raidurile veneau unul după altul, iar bombele cădeau în permanență.

În cadrul misiunii mele am fost obligat să circul între locuințe și poziții de apărare. Tramvaiele, autobuzele, întreg transportul public era paralizat. Cineva mi-a procurat o bicicletă veche, cel mai util mijloc de circulație.

Străzile erau pustii. Oamenii nu îndrăzneau să iasă din case. Eram unul dintre puținii care circulau pe străzi. Când apărea vreun avion de atac, părăseam imediat bicicleta, mă întindeam pe șosea sau pe trotuar, până când diavolul își golea încărcătura. Dacă pedalam rapid, între un bombardament și altul puteam ajunge cu bine la următoarea mea adresă. Morții rămâneau pe stradă fără ca cineva să aibă grijă să-i adune; în căldura sfârșitului de august, mirosul era sufocant.

Într-una din zile am ajuns cu răsuflarea tăiată la casa răposatului avocat Iosif Ebercohn. Trebuia să mă prezint la el pentru consultări. La intrare zăcea un cadavru decapitat. Capul se rostogolise în cealaltă parte a străzii. Scene de coșmar pe care nici azi nu le pot uita.

În frunta miliției populare a fost pus Emil Bodnăraș, un vechi ilegalist comunist. Se spunea că ar fi fost prieten al evreilor și că a crescut într-un mediu evreiesc și că știa chiar limba idiș. Delegația parașutiștilor din Eretz Israel a decis să creze legături cu comandantul miliției ca să-i propună colaborarea militară. Această propunere avea și o semnificație politică: colaborarea cu forțele de mâine.

Berl, trimis de parașutistul Menu Ben-Efraim, s-a dus să se întâlnească cu Emil Bodnăraș. Comandamentul miliției era situat într-o vilă luxoasă, în care a locuit în trecut Elena (Magda) Lupescu, amanta evreică a regelui Carol.

La întoarcere, Berl ne-a povestit ce s-a întâmplat în timpul întrevederii.

Când a ajuns la vilă, Berl a constatat, spre marea lui surprindere, că în fruntea gărzii de pază se afla prietenul nostru Milo Furman. În anii de început ai războiului, Furman a fost membru în grupul nostru de la Anton Pann. Cu aprobarea celorlalți prieteni din grupul nostru, a fost numit în anul 1941 comandant militar al centrului sionist de acolo.

După groaznicul pogrom de la Iași din anul 1941, am luat maximum de măsuri de prudență. Douăsprezece mii de oameni au fost uciși sub pretextul mincinos că au trimis semnale avioanelor sovietice. Milo era un comandant sever și energic. Dispozițiile sale erau executate cu rigurozitate. Orice mijloc de iluminație care putea constitui pretextul unei provocări contra noastră era înlăturat din clădirea de pe Anton Pann.

După ce din ordinul serviciului de siguranță din vara anului 1942, centrele de pregătire sioniste au fost dizolvate, Milo a dispărut. Legătura noastră cu el a fost întreruptă. Acum s-a clarificat că a trecut în tabăra comunistă. Talentul său de comandant a fost imediat remarcat. De aceea, i s-a încredințat un post de comandă într-un loc atât de sensibil cum era centrul Apărării Patriotice. Bucuros că l-a întâlnit pe fostul său coleg, l-a introdus imediat pe Berl la Emil Bodnăraș.

„Am venit să vă propun colaborarea cu forțele de apărare sioniste", a anunțat reprezentantul nostru. El n-a uitat să adauge că oamenii noștri sunt antrenați și în mânuirea armelor. „Noi vă cerem să ne însărcinați cu apărarea cartierelor evreiești". Bodnăraș a răspuns hotărât: „Cartierele evreiești se apără aici la Băneasa. Aceasta este o misiune exclusivă a miliției populare". Bodnăraș n-a pomenit faptul că majoritatea membrilor săi erau foști fasciști, care peste noapte au schimbat cămășile verzi ale Gărzii de fier cu cămășile roșii, comuniste. Delegația noastră s-a înapoiat cu mâinile goale.

La 30 august Armata Roșie a intrat în București. Stăteam pe strada principală, pierdut printre masele în delir, ce primeau cu entuziasm pe eliberatorii a căror venire fusese atât de mult așteptată. Mă țin minte bătând din palme cu înflăcărare, în direcția unităților care defilau pe jos, urmate de jeepuri unse cu noroi, semne de camuflare. În urma lor păseau soldații obosiți, în uniforme uzate, care sosiseră la marșul victoriei direct de pe linia frontului.

Un prim pas la București a fost interdicția de a ieși noaptea din casă. La ora șapte seara străzile erau golite de oameni. Numai pașii patrulelor sovietice străpungeau liniștea. Bucureștiul a fost prima mare capitală eliberată. După ani de lupte sângeroase, soldații Armatei Roșii au pierdut orice reținere, năpustindu-se asupra hranei și asupra femeilor. Furtul

ceasurilor de mână era un alt lucru curent. Majoritatea oamenilor au povestit că erau opriți de soldați care le cereau „Davai ceas" (Dă ceasul!).

Într-o seară mă întorceam grăbit spre casă. Se apropia ora de interdicție a circulației. Tramvaiele nu mai circulau. Mi-a fost frică să nu întârzii. De aceea, alergam. La un moment dat am simțit că cineva mă trage de haină. În fața mea a apărut un ins aproape gol, cu excepția chipiului său de general, împodobit cu frunze aurii. Străinul dezbrăcat mi-a șoptit: „Acunde-te. Rușii dezbracă pe toți trecătorii de hainele lor; din uniforma mea mi-au lăsat numai chipiul".

Cu greu am apucat să mă ascund. Între timp, au trecut trei soldați ruși în stare de ebrietate care țipau, cântau și fluturau uniforma verde a ofițerului român dezbrăcat. Din fericire, nu m-au descoperit.

Războiul s-a încheiat. Cele patru mari puteri au administrat România prin intermediul unei comisii interaliate. Adevărații stăpâni erau sovieticii. În sfârșit, puteam circula fără teamă pe străzile orașului București. M-am bucurat că am scăpat de „umbra mea", agentul serviciului de siguranță Teodorescu, care obișnuia să mă urmărească și să stoarcă bani prin amenințarea cu arestul. Într-una din zile m-am ciocnit întâmplător de el pe strada Batiștei. El mi-a întins mâna, ca și cum eram prieteni vechi și a strigat: „Mă bucur că ai scăpat".

— Te bucuri că am scăpat? Crezi că am uitat cum mi-ai supt sângele? Într-o izbucnire violentă care nu-mi era caracteristică, l-am prins și am început să-l lovesc cu pumnii. Trecătorii l-au salvat din mâinile mele. Era bătut și însângerat. Teodorescu s-a îndepărtat șchiopătând, surprins. Atunci am simțit că-mi încheiasem socotelile cu el.

Începea un nou capitol al vieții mele. Am vrut să reînviu mișcarea noastră „Hanoar Haționi" cât mai repede posibil. Trebuia să plecăm în orașele de provincie ca să organizăm și acolo mișcarea. Trebuia să ajungem la evreii de pretutindeni. La două săptămâni după eliberare, am pornit la drum în prima misiune sionistă. Deoarece trenurile funcționau numai în serviciul armatei ruse, am călătorit pe acoperișul unei locomotive sau al unui vagon. Pretutindeni am căutat tineri care să se alăture la „Hanoar Haționi". În orice loc am încercat să identific veteranii mișcării și pe activiștii din timpul ilegalității. Am participat la adunări în săli și sinagogi. Am transformat puținele informații despre Eretz Israel în discursuri înflăcărate în favoarea emigrării. În majoritatea localităților am stat la familiile colegilor mei de mișcare. Într-una din localități am

înnoptat într-un han mizerabil. Acolo m-am molipsit de râie. Am parcurs restul drumului cu pielea iritată de mâncărimi.

La sfârșitul călătoriei am ajuns în Bucovina. M-am întors acasă. La Siret am întâlnit prieteni care mi-au relatat grozăviile Transnistriei. „Când plecăm în Ereț Israel?", m-au întrebat cu o licărire de speranță în ochi. Pentru ei, eram deținătorul cheilor viitorului lor. Comandantul poliției din Siret, un prieten evreu din tinerețe și care acum lucra în serviciul comuniștilor, mi-a transmis un mesaj clar: „Cară-te de aici, cât mai repede, cu propaganda ta sionistă, altfel te vor aresta". Acest fenomen s-a repetat în multe locuri. Evreii încadrați în serviciile administrative comuniste locale considerau activitatea sionistă drept o amenințare.

Într-un interviu acordat de noul șef al guvernului, dr. Petru Groza, ziaristului sionist palestinian Iosif Klarman, care făcea parte din delegația din Ereț Israel sosită la București, Groza s-a referit cu simpatie la năzuințele de emigrare ale evreilor și le-a încurajat. În provincie ne bizuiam pe declarația lui Groza; conducătorii localnici nu se considerau obligați față de politica primului ministru, pe care nu-l considerau comunist adevărat, ci președintele unui partid țărănist satelit.

Peste noapte, mișcările de tineret sioniste au ieșit din ilegalitate. Organizațiile tradiționale evreiești și-au reluat activitatea. Toate partidele sioniste, JOINT-ul, organizația Bnei-Brit, Congresul Mondial Evreiesc, Partidul Evreiesc, factorii culturali și presa evreiască, de asemeni, au activat din plin, pornind să cucerească ulița evreiască.

A.L. Zissu, rămas în fruntea conducerii sioniste din România, a refuzat să accepte dictate partinice. El voia să aleagă personal pe membrii conducerii sioniste. Pentru trimișii partidelor nu era loc în conducerea sionistă în frunte cu el; atmosfera solidarității, caracteristică anilor războiului, de a se mobiliza activități fără deosebire de concepție, dispăruse. Lupta împotriva lui A.L. Zissu era condusă de Moșe Agami, șeful delegației palestiniene. El voia ca problemele legate de emigrare să fie predate delegației sale din Ereț Israel, împotrivindu-se ca Zissu să fie în paralel președintele organizației sioniste și președinte al Partidului Național-Evreiesc. Aceste conflicte au dus în cele din urmă la demisia lui Zissu. Avocatul Bernard Rohrlich, apropiat de stânga, a fost ales drept candidat de compromis. În noua Executivă am reprezentat mișcarea de tineret, fiind cel mai tânăr membru din conducere.

Revenit la București, am raportat în ședința conducerii mișcării sioniste despre impresiile mele culese pe teren. Spre deosebire de alții, care s-au mulțumit cu un „sionism de birou", am fost mândru să

raportez de pe teren impresia cea mai pregnantă: masele vor să plece în Ereț Israel.

Pentru a combate atmosfera de emigrare, comuniștii au creat Comitetul Democrat Evreiesc. Acesta era instrumentul organizatoric ce urma să domine ulița evreiască. Având în vedere importanța plecării în Ereț Israel pentru masele evreiești, oamenii comitetului pro-comunist au încercat să pună mâna pe organizarea plecărilor.

Oficiosul săptămânal al Comitetului Democrat, „Unirea", a pornit o intensă campanie ideologică contra sioniștilor. Ei erau acuzați că ar fi o unealtă în mâna imperialiștilor. În aer plutea simțământul că se pregătea o campanie de arestări în masă a sioniștilor.

Mișcarea noastră avea nevoie de un birou central și un loc de lucru pentru activiști. Am găsit în cartierul evreiesc un birou potrivit, stabilind acolo cartierul nostru general. Când prietenul nostru Leon Itkar ne-a propus un birou mai elegant, am transformat casa din cartierul evreiesc într-un sediu regional, iar biroul central l-am transferat pe strada Oțetari nr. 5.

Am început să organizăm adunări și zile de studiu. Smaia Avny, unul din conducătorii generației mai tinere, a creat un departament cultural în permanentă fierbere. Se publicau buletine, material de lămurire. În întreaga țară au răsărit cămine de pregătire. Paralel s-au creat cămine de copii pentru orfanii care se pregăteau să plece în Ereț Israel. Toate gândurile mele se concentrau într-un singur punct: să revenim la activitatea legală și obișnuită. În convorbirile și în ședințele ținute în timpul bombardamentelor, speram să vină ziua mult dorită când vom trimite tânăra conducere la seminarii de pregătire în Palestina și când ne vom deplasa în orașele de provincie pentru a mobiliza în rândurile noastre mii de tineri. Romanticele tabere de vară au încetat să mai fie o fantezie. Activiștii noștri au revenit din exilul transnistrean. Printre ei menționez pe Tutiu Iablonover (cu timpul Ițhak Ialon) și pe Șmaia Avny. În Transilvania i-am descoperit pe Moșe Weiss, (Talmon), Akiba London și mulți alții.

Bucureștiul a fost invadat de refugiați din regiunile est-europene. România a devenit un centru sionist important, fiind poarta spre Ereț Israel. În cadrul acțiunii de „briha" (plecare ilegală pe uscat) au fost create bazele de plecare spre apus. Printre refugiați i-am depistat pe membrii mișcării noastre. I-am ajutat să-și creeze cămine de tranziție până la plecarea lor în țară. Între timp, a ajuns la București o delegație sionistă oficială. Din noua delegație palestiniană făceau parte Moshe

Averbuch (Agami), membru în kibuțul Kfar Ghiladi, David Zimand, din „Haoved Haționi", care lucra la Sohnut (Agenția Evreiască), și revizionistul Iosif Klarman. Oficial, cei trei erau o echipă de ziariști din Eretz Israel, veniți să raporteze despre ce se întâmpla în România eliberată. Singurul ziarist adevărat era Iosef Klarman, care lucra în serviciul Agenției telegrafice evreiești (JTA) de la New York. Averbuch reprezenta, chipurile, ziarul „Davar", iar Zimand lucra în serviciul unui săptămânal, „Congres Weekly", al Congresului Mondial Evreiesc. Spre norocul său, autoritățile credeau că este vorba de un oficios al Congresului american. De aceea, s-au străduit să-l ajute. Zimand, complet lipsit de experiență ziaristică, a închiriat munca unui ziarist care lucra din umbră, trimițând corespondențe în locul său.

În funcția sa de casier al delegației palestiniene, Zimand ne-a ajutat mult, punându-ne la dispoziție bugete de activitate.

În fața ochilor noștri s-a dezvoltat o nouă generație de activiști și conducători. Am simțit că a venit vremea să mă gândesc și la viitorul meu personal. Era clar că data plecării mele în Eretz Israel se apropia. Nu mai puteam tergiversa această hotărâre. Nu mai era vorba doar de o hotărâre ideologică, ci și de o importantă decizie personală. Trebuia să decid dacă voi pleca singur sau cu Medi Adler, prietena mea de doi ani.

La începutul anului 1944, am participat la un simpozion care a avut loc într-o duminică în sala Teatrului evreiesc „Barașcum". Tema dezbaterii era banală: „Artă pentru artă sau artă cu tendință". Publicul care a umplut sala, majoritatea intelectuali evrei, a înțeles că în spatele temei se ascunde disputa dintre concepția marxistă și cea idealistă. Eram deceptionat că, în confruntarea intelectuală, adversarul comunist l-a învins pe conducătorul nostru admirat, sionistul A.L. Zissu.

Pentru câteva ore am uitat groaznica realitate în care trăiam. Din când în când aruncam o privire plictisită în jurul meu. Toate locurile erau ocupate de oameni necunoscuți. Deodată mi-au căzut ochii pe o tânără frumoasă, ale cărei cozi îi împodobeau capul. De departe, trăsăturile feței semănau cu ale unei statui grecești antice. Eleganța ei era reținută. Eram din ce în ce mai puțin concentrat la ce se întâmpla pe scenă și mai preocupat de tânăra frumoasă. Nu știam cum să mă apropii de ea și să mă prezint. La încheierea conferinței, m-am grăbit să ajung la ea. Din cauza aglomerației, am pierdut-o.

În zilele următoare eram frământat de gânduri. Am stat de vorbă cu prietenii, am descris-o. Dar nimeni nu știa cine este. Când eram deja

disperat de eforturile eșuate, a intervenit întâmplarea, care mi-a prilejuit din nou o întâlnire cu frumoasa necunoscută.

În acea perioadă de activitate subterană, ilegală, eram dispersați în capitala României. Orice cale de a ne întâlni cu prieteni și de a petrece împreună era binevenită. Astfel s-a născut ideea de a ne crea un cor, chipurile religios, care să se adune în sinagoga „Unirea Fraternă". Speram că acest cor religios nu va atrage atenția autorităților. Dirijor era muzicianul Haim Schwartzman, un refugiat din Ucraina, ajuns la Iași. El a făcut carieră în teatrul idiș, fondat de Avraham Goldfaden. Fiind un „cor religios", repertoriul nostru cuprindea, de exemplu, psalmul „Cântecul treptelor", tradus în idiș pe muzica lui Haim Schwartzman. În acest cor am cântat și ca solist, chiar dacă la gradul de talent al fiului meu Șlomo nu am ajuns niciodată.

Când am venit la prima repetiție, am descoperit-o, spre surprinderea mea, pe frumoasa necunoscută, printre coriste.

La prima întâlnire am păstrat distanța. Medi Adler era nouă în mișcare, pe când eu eram veteran și conducător stimat și iubit de coriști și de dirijor. I-am făcut curte. Obișnuiam s-o conduc acasă, dar fără să intru. Am aflat că provine dintr-o familie evreiască mic-burgheză, fiind singura fiică la părinți, supusă disciplinei unei mame dominante. Au trecut luni până am pășit în casa lor pentru a face cunoștință cu părinții ei. După eliberarea din august 1944, când activitatea sionistă a devenit deschisă și legală, legăturile noastre s-au strâns. Am încercat să tatonez care este atitudinea ei față de plecarea în Ereț Israel, dacă va fi dispusă să-și lege soarta de a mea. Știam că a venit momentul hotărâtor. Voiam să știu: încotro? În acea zi decisivă ne-am oprit pe trotuar, în fața dealului Mitropoliei, sediul patriarhului ortodox, șeful Bisericii române. Alături se înalță clădirea Parlamentului. În aer pluteau miresmele primăverii. Castanii începuseră să înmugurească.

Drumul spre dealul Patriarhiei l-am parcurs pe jos, din cartierul Văcărești. Am tot întrebat-o, deoarece trebuia să știu — suntem împreună sau sunt singur?

În timpul războiului și după aceea, am amânat de câteva ori data plecării. Prietenii au plecat, iar eu am rămas. Am simțit că dacă amân din nou plecarea, se va crea impresia că mă eschivez, că plănuiesc să devin sionist profesionist, care își creează o carieră de conducător local. Nici în cele mai ascunse gânduri ale mele nu am intenționat așa ceva. Nu dezmint: îmi era greu să abandonez activitatea furtunoasă care îmi dădea sentimentul că sunt un conducător de prima categorie, asociat la

mari realizări. Dar „alia"-ua, adică plecarea în Ereț Israel era un test ideologic, o piatră de încercare a moralei publice. Eram convins că nu mai pot amâna plecarea.

Dici Deutsch, unul din troica ce conducea mișcarea, ne-a părăsit primul, plecând în fruntea unui nucleu de halutimi (pionieri), „Lehagsama". El și colegii săi se aflau deja în Italia, așteptând plecarea. Rămăsesem doar doi conducători. Situația prietenului meu Berl era mai bună decât a mea. El știa că pleacă împreună cu Hanale, mie mi-era teamă să plec singur.

Medi a fost o tânără răsfățată, căreia îi plăcea viața comodă. S-a alăturat activității sioniste numai datorită mie. Știam că obiectivul meu este kibuțul. Grupul nostru, nucleul „Bemaavak" și principiile sioniste care ne luminau drumul îi erau străine. Pentru Medi, kibuțul era o idee nebunească, amenințătoare. La întâlnirea de lângă dealul Patriarhiei, m-a rugat să renunț la ideea nebunească de a pleca în Ereț Israel. „Nu intră în considerație să rămân în România", am replicat. Ne-am despărțit, despărțire care mi-a produs o tristețe de nedescris. Întâlnirile noastre au devenit din ce în ce mai rare. Și asta era o parte a pregătirii pentru plecare. Am încercat să uit decepția, refugiul fiind o activitate intensă; pentru viața particulară am avut foarte puțin timp, zilele și nopțile fiind dedicate mișcării.

Parașutiștii au decis să încalce ordinul britanic de a se întoarce în Ereț Israel, rămânând în România. Numai Jacques (Dov) Harari, care îndeplinea o funcție oficială la comandamentul militar al informațiilor al Marii Britanii din București, a rămas în uniforma britanică, ca membru al delegației militare britanice care acționa la București în cadrul aranjamentului dintre „aliați".

În timpul său liber, și paralel cu funcția sa oficială, Harari s-a dedicat activității din rândurile „Hehaluț". Voia să întărească această organizație de vârf și s-o reactiveze. Noi voiam să păstrăm „Hanoar Haționi" ca pe o entitate independentă, în timp ce Jacques era pentru întărirea cadrului comun tuturor mișcărilor. Îl suspectam că, de fapt, el vrea să frâneze extinderea lui „Hanoar Haționi". Disensiunile cu aceasta n-au întârziat. Jacques a întemeiat Editura „Bikurim". Cărțile editurii trebuiau să umple golul creat în timpul războiului în domeniul iudaic și sionist. Sursa supărării lui Jacques era pasul nostru separatist. În ciuda atitudinii sale, am întemeiat, împreună cu prietenul meu Zigmund Zoller, un biunar politico-literar, „Tineretul nou", care trebuia să exprime ideologia noastră. Jacques a văzut în această publicație o încălcare a acordului

conform căruia trebuia evitată activitatea separatistă. De aceea, a deschis confruntarea cu noi. „Hanoar Haționi" subminează colaborarea", susținea Harari. Noi, fanatici în favoarea mișcării noastre (poate pentru că era slabă în Ereț Israel), am pus la îndoială bunele sale intenții și sinceritatea cadrului comun. Noi voiam independența.

Harari a adus conflictul în dezbaterea conducerii sioniste. În cadrul unui compromis, am acceptat să renunțăm la numele revistei cu tendință de mișcare. În loc de „Hanoar Haționi" (cum se numea primul număr), revista și-a schimbat numele în „Tineretul nou". Relațiile încordate la maximum cu Jacques m-au îndurerat. Eram convins în mod sincer că mișcarea noastră, cu ceea ce are deosebit, poate cuceri inima tineretului evreu din România.

Mi-am dedicat timpul mai ales călătoriilor. Am plecat în provincie, „pe teren", cum spuneam. În realitate, aceste călătorii erau o fugă de Medi Adler.

Foarte curând am organizat primul seminar al mișcării de după război. Una din conferințele ținute de mine în fața tinerilor era despre... educația sexuală, în realitatea de atunci, un important capitol din educația sionistă. Conferințele au fost adunate în „Cartea seminarului". În decursul anilor aceasta a devenit pentru mișcare o „carte de căpătâi".

Într-una din zile am fost solicitat să mă prezint la comandamentul sovietic din București, la biroul cenzorului pentru presă. M-am speriat. „Ce vor rușii de la mine?", l-am întrebat pe Zigmund Zoller, responsabil pentru revista noastră. Nici el n-a știut să-mi răspundă. Cenzorul sovietic, maiorul Gherș Levi, ne-a primit în spațiosul său birou. Accentul său românesc l-a trădat că este evreu basarabean. Pe masa lui erau îngrămădite ziare și reviste, printre care am remarcat și paginile revistei noastre „Tineretul nou", însemnate cu multe linii roșii.

Maiorul Levi a deschis discuția pe un ton oficial: „Voi editați acest ziar?" Vocea lui a devenit gravă: „Cum îndrăzniți să publicați o hartă în care se menționează că nemții se află încă la granițele Stalingradului? Și cum îndrăzniți să publicați o corespondență despre orașul Cluj, sub titlul de „Oraș fără jidovi?" Pentru asemenea expresie, jidov, la noi ești băgat la închisoare. Și de ce nu raportați nimic despre Uniunea Sovietică și evreii ei?"

„Ziarul va fi imediat închis", ne-a anunțat maiorul Levi. Am încercat să-l înduplecăm. Ne-am scuzat. Harta veche am tăiat-o dintr-un ziar străin și nu am fost atenți la amănuntul cronat. I-am spus că titlul corespondenței de la Cluj a fost influențat de celebra carte a lui Hugo

Bettauer despre Viena, „Orașul fără jidovi". Material despre Uniunea Sovietică nu avem. Dacă îl vom primi, îl vom publica cu plăcere. Am explicat că nu suntem profesioniști, revista fiind un mijloc educativ, expresia unei politici legale în România, o încurajare de a pleca în Ereț Israel. Maiorul Levi s-a îmbunat. „Am să vă dau încă o șansă", a declarat. Un colaborator de-al lui ne-a pus pe masă un pachet de cărți și reviste în idiș. „Aici aveți mult material despre Uniunea Sovietică și evreii săi". Când ajutorul său a plecat, maiorul Levi și-a deschis inima. „București este un oraș lipsit de „intimitate evreiască" (idișkeit). Voi, sioniștii nu vă străduiți să faceți ceva pentru viața evreiască din oraș. Nici măcar un singur restaurant evreiesc, în care eu și colegii mei să putem mânca ciulnt, nu există".

De la maiorul Levi am plecat liniștiți. Așa cum am făgăduit, am publicat în fiecare număr material despre evreii din Uniunea Sovietică. Dar, ceea ce nu a făcut cenzorul sovietic a făcut situația financiară. Din lipsă de fonduri, am fost nevoiți să închidem ziarul după apariția a doar câteva numere. Colecția lui e depusă la arhiva mișcării din kibutul Tel Itḥak.

În anul 1944, de Crăciun, am organizat o tabără de iarnă la Brașov. În anii războiului am visat reînnoirea taberelor de vară, dar pentru că mai era mult până la sosirea verii, am hotărât s-o organizăm iarna.

Pentru prima oară m-am întâlnit cu Medi Adler la petrecerea de despărțire organizată în cinstea mea. S-au ținut discursuri și s-au spus cuvinte de apreciere. Medi a făcut cunoștință cu Mimi, cea care urma să-mi devină tovarășă de viață. Până la urmă am plecat în Ereț Israel cu Mimi. Medi a rămas în România.

După o absență de douăzeci și cinci de ani, în 1977 am hotărât să plec la București, cu care ocazie mi-am amintit de Medi. Poate am vrut să știu, în sfârșit, dacă regreta alegerea ei. În decursul anilor mi-au parvenit despre ea doar frânturi de informații. Am aflat că Medi era ziaristă în domeniul cinematografiei și că semnează cu numele de Maria Aldea.

Vizita mea la București după atâția ani era făcută în interes de afaceri. Eram pe atunci avocat liber-profesionist. Un client de-al meu m-a solicitat să-l însoțesc și să-l ajut la tratative asupra unui proiect de turism. Mi-am dedicat timpul liber căutării dragostei mele de tinerețe. Mai întâi am telefonat la revista cinematografică. Încă nu eram versat în normele administrației comuniste. Pentru mai multă siguranță, am vorbit românește. O voce curioasă m-a cercetat: „Cine o caută?" Am închis telefonul fără a mă identifica. Conform legilor comunsite, un

cetățean român nu avea voie să întrețină legături cu un cetățean străin. Atmosfera de bănuială nebunească după agenți și spioni a împiedicat majoritatea cetățenilor de a avea asemenea legături. Am continuat să o caut pe Medi, dar cu foarte multă prudență.

Până la urmă, eforturile mele au fost încununate de succes. Adresa lui Medi mi-a dat-o scriitorul Radu Cosașu, colegul ei de lucru, pe care l-am vizitat.. Pe el l-am cunoscut întâmplător, cu ocazia vizitei pe care a făcut-o la rudele sale din Tel Aviv.

Cosașu mi-a dat indicații prețioase: „Să nu ajungi cu taxiul până la ușa casei ei. Coboară mai înainte!" El mi-a precizat casa și numărul exact de trepte. Cosașu voia să evite orice greșeală. M-a mai rugat să nu întreb vecinii de el, pentru a nu-l încurca. Mi-a mai spus: „În loc să suni, bate de patru ori în ușă și voi ști că ești tu".

Temerile sale erau poate exagerate, dar așa procedau toți cetățenii români, de teama blestematei Securități.

În baza experienței acumulate în timpul vizitei la Cosașu, am organizat vizita la Medi. I-am telefonat. Glasul ei era vădit emoționat. Și ea spera să mă întâlnească într-o zi. Ca și prietenul ei, scriitorul, cerea și ea respectarea legilor prudenței. Așa am aflat câte ceva din stilul de viață comunist. Un fapt nevinovat, banal, ca o întâlnire între prieteni vechi, era legat de amenințări și pericole.

Deși era o zi însorită, locuința ei era cufundată în întuneric. Perdelele grele erau trase. Probabil că se temea ca cineva să nu privească de afară. Medi mi l-a prezentat pe soțul ei, specialist în construcții, conferențiar apreciat la Institutul Politehnic din București. Frumusețea gingașă a fiicelor ei mi-o amintea pe Medi din tinerețe. Și frumusețea ei s-a conservat bine, în ciuda cutelor care-i înconjurau ochii. Cu regret, mi-a povestit despre moartea părinților ei. Pe tatăl ei am mai apucat să-l văd la Templul Coral — sinagoga centrală din București. De data aceasta se schimbaseră rolurile: eu eram reprezentantul onorabil al Israelului, care ocupa un loc de onoare la tribună. Iar domnul Adler ședea pe ultima bancă, tot timpul cu ochii ațintiți spre mine. Am încercat să ghicesc ce-i trece prin cap. Oare se întreba „ce s-ar fi întâmplat dacă...?"

Înainte de a pleca de la Medi, mi-a dezvăluit în șoaptă că atât ea, cât și familia ei așteaptă aprobarea pentru a emigra în Germania. Acesta era un motiv în plus pentru a evita orice complicație care i-ar putea încurca planurile și să furnizeze autorităților un pretext pentru a-i împiedica plecarea. Am coborât treptele casei ei și un zâmbet ironic mi-a înflorit pe buze. Iată cum, cu o întârziere de douăzeci și cinci de ani,

s-a dezmeticit și a decis să-și părăsească patria — dar nu spre Israel, ci spre Germania. Au mai trecut cinci ani și ne-am reîntâlnit, de data aceasta în Israel, unde Medi venise cu familia, pentru o vizită la rude. Am invitat-o la un restaurant. La întâlnire au venit și prieteni din acele timpuri. Medi s-a bucurat de revederea cu Heni Vardi și cu Hanale Schieber. Amândouă erau prietene cu ea, în scurta ei perioadă de activitate sionistă. Dar întâlnirea a fost lipsită de fluidul comunicării. Nostalgia nu putea restabili legătura după cei patruzeci de ani care s-au scurs. Medi s-a străduit să mă convingă că și-a găsit locul în Germania. Soțul ei era încadrat la o universitate. Fiicele ei sunt fericite. Seara a fost apăsătoare, parcă silită. M-am întrebat cum era posibil ca o legătură care aproape că unise viețile a doi oameni să se încheie într-o notă atât de minoră.

Acum câteva zile am găsit în cutia mea poștală o biografie în românește a actorului de film Spencer Tracy. Numele autoarei era Sara Adler. În amurgul vieții ei, și-a reluat numele evreiesc.

În dedicație a notat: „Păcat că n-am putut scrie această carte în ebraică..."

9

ENTRÉE

Invitația la Ambasada Franței din București m-a surprins. Ea a sosit într-o perioadă în care așteptam deja rândul la plecare. La început, am crezut că survenise o greșeală. M-am uitat cu luare aminte la plicul pe care erau scrise clar adresa și numele meu. N-am știut cine era expeditorul, deoarece nu aveam în Franța nici o rudă, nici o cunoștință.

Încordat și curios, m-am îndreptat pe aleea înverzită care ducea spre clădirea ambasadei franceze. Funcționarul consular a răsfoit hârtiile din fața lui, apoi mi-a comunicat protocolar că s-a primit pe numele meu o viză pentru Franța, cu valabilitatea de trei luni: „Expeditorul este Sam Segal". Acest nume nu-mi spunea nimic. Am părăsit clădirea, mirat că o persoană care nu mă cunoaște îmi trimite o viză pentru Franța.

Nu-mi rămânea altceva de făcut decât să încerc să lămuresc lucrurile. Trimisul sionist David Zimand se afla la București de peste un an. De la el am aflat depre intenția de a se organiza la Paris, în aprilie 1946, prima conferință europeană a lui „Hanoar Haționi". Conducătorul mișcării, Mișa Kolodni (mai târziu Moșe Kol), voia să adune, pentru prima oară după război, pe conducătorii mișcării din diferitele țări europene. Misteriosul Sam Segal era membru în mișcarea din Franța și responsabilul pentru organizarea întâlnirii. M-am bucurat să mă găsesc printre invitați. Era deci o recunoaștere a poziției mele centrale în mișcare.

Călătoria la Paris a fost pentru mine realizarea unui vis. Vorbeam bine franceza, limbă învățată la școală. În imaginația mea, capitala Franței era un oraș fermecător, pe care-l cunoșteam numai din lecturi. Eram sigur că mă voi simți acolo ca acasă.

În anii războiului am urmărit cu admirație lupta mișcării de rezistență franceză împotriva ocupației naziste. Ziua eliberării Parisului a fost o zi de sărbătoare pentru noi toți. În prezent, mi se oferea șansa să văd cu propriii ochi orașul-lumină al visurilor mele.

Nu mi-a fost greu să-l conving pe Berl, colegul meu din conducere, că trebuie să plec. În acordul nescris dintre noi, eu eram responsabil cu legăturile externe, iar el cu problemele interne. Din păcate însă, șansele de a obține pașaport și viză de plecare erau nule.

Comandantul sovietic, dominant la București în numele celor patru mari puteri, refuza să emită pașapoartele cetățenilor români. Cum voi putea deci ajunge la Paris?

La un an după încheierea celui de al doilea război mondial, granițele Europei erau încă deschise. Valuri uriașe de refugiați inundau în permanență drumurile, împrăștiindu-se spre răsărit, acasă. Alți evrei se îndreptau spre apus. „Trimișii" risipiți în Europa de către mișcările sioniste au trasat căile plecărilor ilegale (briha) în scopul ajungerii în porturile din apus, de unde vor putea pleca spre Eret Israel. În cadrul acestei acțiuni complicate au fost create puncte de trecere. S-au creat legături cu traficanți și contrabandiști; de asemenea — cu autoritățile locale. Șperțul, mita și... vodca ajutau la trecerea oamenilor dintr-o țară în alta. Laboratoarele mișcării „briha" pregăteau documente de călătorie false. Mulți evrei au rămas în taberele persoanelor deplasate, D.P. din Germania, sub protecția forțelor americane, fiind recunoscute drept refugiați, bucurându-se de tratament medical, hrană și servicii de refacere. Oficial, acestea erau stații de așteptare pentru candidații la emigrarea în Statele Unite.

Prietenii noștri Milo Drach, Otto Deutsch și Simon Breitner au fost activi în punctele de trecere a granițelor. Ei îi ajutau și îndrumau pe cei care erau interesați să treacă prin Ungaria și Austria spre Germania și Italia. Am decis să mă folosesc de această cale pentru a ajunge în apus. Am considerat că voi ajunge în Austria relativ ușor. Problema era cum să continui de acolo drumul spre Franța. Am ținut să obțin viza cu orice preț, deși nu aveam un pașaport pe care aceasta să fie aplicată. Am cerut Ambasadei Franței o dovadă care să ateste că viza pentru această țară îmi stă la dispoziție.

— Pentru ce-ți trebuie acest document?— m-a întrebat funcționarul. I-am explicat că pentru a primi pașaportul, trebuie să dovedesc autorităților sovietice că sunt în posesia unei vize de intrare în Franța. Explicația i s-a părut convingătoare. Nici nu m-am gândit să solicit sovieticilor un pașaport; un asemenea lucru le-ar fi dat prea mult de gândit. Odată primită dovada franceză, am cusut-o cu grijă în căptușeala paltonului. Am decis să plec întâi la Budapesta și de acolo la Viena, sub masca unui refugiat care se întoarce în patria sa. Ajuns în Austria, voi încerca să mă

strecor spre Franța; odată ajuns la granița Franței, mă voi strădui să obțin un permis de intrare.

Fiind în posesia unui document fals, din acelea de care se serveau călătorii ilegali ai organizației „Briha", am trecut cu ușurință din România în Ungaria. Am traversat de câteva ori această graniță cu călătorii în serviciul mișcării. La Budapesta eram ca acasă. Colegii din Ungaria au primit și ei o invitație pentru conferința de la Paris. „Trimisul" Eretz Israelului în Ungaria era atunci Iehuda Talmi (Poli Füredi) din Kfar Glükson. M-am bucurat să-i am tovarăși de drum.

În această călătorie ni s-a alăturat și parașutistul Ioel Palghi, aflat în misiune în Ungaria, țara în care fusese parașutat în timpul naziștilor. Am pornit la drum, fiind profund impresionat de armata de umbre care punea în mișcare mase de călători din răsărit spre apus.

Caravana noastră a pornit din București în vagoane rezervate oamenilor din „Briha". O stație de trecere importantă era orașul Hegesholm, dintre Ungaria și Austria. „Controlul aici este o ficțiune", ne-a liniștit Ioel Palghi.

Am coborât din tren pentru a-mi dezmorți oasele. În depărtare am văzut trei tineri care cărau sticle cu băuturi și mâncare. Clădirea stației de cale ferată i-a înghițit. După un timp au ieșit, însoțiți de șeful stației, beat, care mergea clătinându-se. Unul din oamenii din „Briha" i-a pus în mână stegulețul colorat cu care șeful de stație semnalizează că trenul poate porni la drum. După câteva ore eram la Viena, oraș pe care-l cunoșteam din călătoriile anterioare. Am găsit găzduire la centrul refugiaților de la spitalul Rotschild. Clădirea era neglijată, purtând urmele miilor de refugiați care au găsit aici un adăpost provizoriu. Problema care mă frământa era cum aveam să-mi continui drumul.

Austria era împărțită în trei zone de ocupație. Trecerea dintr-o zonă în alta se făcea sub control sever. Am știut că dacă voi fi prins fără documente, voi fi arestat pe loc. Activiștii din „Briha" m-au sfătuit să plec la centrul de refugiați din Salzburg, unde se afla colegul lor Aba Weinstein. Acesta m-a primit frumos și m-a aprovizionat cu hrană, dar și cu sfaturi utile. Nici în gândurile mele cele mai fantastice nu mi-am putut închipui că ne vom întâlni peste patruzeci de ani la București. El va fi ambasadorul Israelului în capitala României, pe numele său ebraic Aba Ghefen, iar eu, deputat în Knesset, într-o vizită oficială. Stația următoare din traseul meu a fost Frankfurt. La conferința de la Paris a plecat din România și Iehuda Șaari, de asemeni fără pașaport. Din mo-

tive de securitate, ne-am despărțit. Am decis că este preferabil ca fiecare să-și încerce norocul separat. Acela care va sosi cu bine la Paris, va reprezenta „Hanoar Haționi" din România.

În anii de groază ai războiului acest traseu a fost calea de înaintare a Wermacht-ului spre țările de ocupație nazistă. Locurile purtau încă urmele războiului: case distruse, pereți ciuruiți de gloanțe și bombardamente, lipsuri și foamete. Cerșetorii umpleau locul pretutindeni. Trenul era plin până la refuz. Cine nu reușea să ocupe un loc călătorea în picioare, așteptând zadarnic să se elibereze unul. Această călătorie a durat câteva zile. Călătorii ședeau preocupați de problemele lor, fiecare visând să ajungă cu bine la destinație. Cu greu mi-am găsit un loc, fiind sleit de greutățile drumului și preocupat de ceea ce ar putea să mă mai aștepte. În această stare, n-am remarcat-o pe tânăra frumoasă care stătea alături de mine. O femeie complet străină s-a ațașat de mine, mânată de o disperare adâncă, ca și când era în căutare de căldură umană. Am petrecut noaptea unul în brațele celuilalt. Deși fiecare a vorbit într-o limbă neînțeleasă, știam bine că frumoasa aventură din timpul nopții se va termina în stația următoare. Într-adevăr, când trenul s-a oprit, străina mi-a întins obrazul pentru o sărutare de despărțire. Am sărutat-o. Privirea ei tristă m-a însoțit mult după ce s-a îndepărtat trenul. Numele ei nu-l știu nici până astăzi. Cine știe unde o fi această dragoste de câteva ore, pe drumul dintre Viena și frontiera Germaniei?

La Frankfurt am căutat mai întâi un loc printre refugiați, pentru a putea înnopta. Germania se afla sub ocupația aliaților. Deoarece nu aveam documente, am hotărât să mă dau drept francez care se întoarce acasă. La căminul de refugiați am aflat despre comandamentul american că este amplasat în clădirea concernului I. G. „Farben". Am hotărât să-mi încerc norocul la ofițerul de legătură francez de acolo. Un jeep american m-a dus până la el. Ofițerul de legătură era politicos. I-am înmânat viza pe care o aveam asupra mea. Acesta s-a arătat surprins. „Recunosc că nu știu cum să procedez cu dumneata", mi-a spus. „Pentru prima oară întâlnesc pe cineva care deține o viză, dar nu are pașaport și care totuși a ajuns atât de departe. Pleacă la punctul de frontieră dintre Germania și Franța de la Saarbrücken", a propus ofițerul de legătură. „Încearcă să treci acolo granița".

La Saarbrücken am ajuns murdar și neîngrijit. De când am părăsit Viena nu m-am spălat și nu mi-am schimbat hainele. Eram flămând. Banii mi se terminaseră. Dar asta nu era totul. Chiar dacă aveam bani,

nu puteam cumpăra mâncare fără cartelele carnetului de raționalizare. Am rătăcit pe străzi, căutând un loc unde să pun capul. La un moment dat mi-a captat atenția o firmă în limba franceză: „Spital pentru soldați". Pe coridor m-a oprit o soră în uniformă. Am hotărât să exploatez sentimentul milei: „Sunt un refugiat care mă întorc dintr-un lagăr de concentrare german", am zis. „Vreau acasă!" Nu-mi era greu să mă identific cu figura de refugiat, deoarece am văzut mulți la întoarcerea din lagăre. Sorei Céline i s-a făcut milă de mine. Fără îndoială că aparținea femeilor cu inima sensibilă. Într-un colț al coridorului, mi-a arătat o canapea uzată. „Aici ai să te odihnești", mi-a spus și mi-a întins o pătură și un prosop. Țin minte până astăzi plăcerea extraodinară pe care mi-a produs-o apa care-mi spăla jegul de pe trup.

După 23 de ore petrecute la Saarbrücken sub protecția bunei Céline, am redevenit optimist. Înaintasem încă o bucată de drum spre destinație. Sâmbătă seara m-am dus la gară. Bani pentru bilet n-aveam. Mi-am zis că, dacă am trecut o bună parte din Europa fără bilet de tren, voi reuși și în continuare.

Mi-am făcut un mic bilanț. Au trecut douăsprezece zile de când am părăsit Bucureștiul. Am reușit să traversez câteva granițe și iată-mă în Germania, în zona americană. Încă un mic efort și un dram de noroc mă vor duce la ținta dorită, Paris. M-am urcat în tren. Speram ca viza franceză să-mi fie de folos. Eram doar atât de aproape de țintă.

După câteva minute, trenul s-a oprit în stația Forbach. În vagon a intrat conductorul, căruia i-am întins hârtia murmurând: „Sunt un refugiat care mă întorc acasă". Am observat că vorbele mele n-au făcut asupra lui nici o impresie. Conductorul mi-a cerut pașaportul. „Cum de ai trecut prin zonele de ocupație din Austria și Germania?" a țipat. Explicațiile mele nu l-au satisfăcut. El mi-a ordonat să cobor și m-a predat comandantului poliției din gară. Acesta a început să mă anchetez. Toate rugămințile mele de a se permite unui om care a trecut prin necazuri și suferințe să se întoarcă acasă, nu au ajutat. Până la urmă, din bunăvoință, comandantul poliției a propus un compromis: să mă întorc la Saarbrücken. Spre surprinderea sorei Céline, am reapărut la spital. M-a culcat pe aceeași canapea.

A doua zi, duminica, rătăcind pe străzi, preocupat cum să ies din încurcătură, am fost frapat de un afiș care anunța o expoziție antifascistă. Am sperat să găsesc acolo pe cineva care să-mi dea un sfat bun. În sala expoziției m-am prezentat responsabilului.

— Sunt oare evrei la Saarbrücken?, am întrebat. Germanul „amabil" s-a oferit să mă însoțească pentru a-l căuta împreună pe șeful comunității locale, dr. Levi. Amabilitatea germanului necunoscut era naturală. El acționa ca un om cu remușcări de conștiință.

Vila elegantă a șefului comunității se afla într-un cartier din afara orașului. Tot drumul l-am parcurs pe jos. Din motive de economie, tramvaiele nu funcționau duminica. Când am ajuns, o servitoare mi-a deschis ușa. Răspunsul ei m-a decepționat: „Dl. Levi a plecat", a spus, după care ne-a trântit ușa. Eram aproape disperat. După o călătorie atât de lungă și grea, care a durat două săptămâni, mă aflam deja lângă granița Franței. N-aveam voie să mă dau bătut. Neavând încotro, am decis să-mi încerc norocul a doua oară. Din nou m-am suit în trenul spre Paris. În stația Forbach a urcat din nou conductorul. Spre norocul meu, nu mai era același din ajun. I-am prezentat viza. Acesta s-a uitat lung la ea. O veșnicie a trecut până când a scos ștampila și a aplicat-o pe hârtia mea. Era cuvântul francez mult sperat — „Entrée" (intrare).

Era greu să-mi ascund emoția. În sfârșit, m-am simțit bine, ghemuindu-mă în fotoliul în care am adormit adânc.

În zori, trenul s-a oprit în orașul Metz, capitala Alsaciei-Lorena, regiune istorică dintre Franța și Germania. Am coborât pe peron, pentru a mă dezmorți. În fața noastră staționa un alt tren, și el în drum spre Paris. Spre surprinderea mea, la una din ferestre l-am zărit pe Iehuda Saari. Emoționați, am avut timp să schimbăm câteva cuvinte. El a apucat să-mi povestească despre încercarea lui eșuată de a trece granița cu ajutorul unui contrabandist. La prima încercare a fost prins. Ca și mine, a reușit la a doua încercare. Ambele trenuri urmau să sosească la Paris la o diferență de câteva minute. După câteva ore ne-am întâlnit la gară. Din grupul de treizeci de persoane care s-a organizat la Budapesta, am ajuns la destinație doar noi doi. În birourile mișcării de pe strada Chabrol 47, l-am întâlnit, în sfârșit, pe misteriosul Sam Segal, care mi-a trimis viza. Acolo am făcut cunoștință cu Moșe Kalcheim, Ithak Varshavski, Adam Kowalski, Arie Hassenberg și alții, care au ajuns din diversele regiuni ale Europei. Ca un lunatec am cutreierat străzile Parisului, înghițind cu nesaț peisajul și explicațiile privind monumentele celebre.

Am căutat Parisul strălucitor din literatură. Parisul de azi era cenușiu și auster: Cartierul latin — fără studenți și Montparnasse — fără artiști. Acestea erau zilele primului carnaval de după eliberare. Cortegiile defilau pe străzi în haine uzate. Bucuria lor nu era pe deplin sinceră. Fețele oamenilor trădau suferința și efortul de a reveni la viața normală.

Primul loc la care m-am grăbit să ajung a fost Jardin du Luxembourg. Rândurile scrise de Victor Hugo despre această grădină îmi răsunau în urechi. M-am întins pe iarbă, printre straturile colorate de flori și am închis ochii. Pentru o clipă, am uitat războiul.

Colegii de mișcare ne-au asigurat un cont deschis la restaurantul evreiesc „Flamenbaum". După ani de foamete și lipsuri, am devorat din nou bunătăți ca în vremurile bune.

Scopul pentru care am venit nu a fost uitat — planul de acțiune pentru viitor al lui „Hanoar Haționi". Oaspetele de onoare la această conferință era Itțhak Grünbaum, conducătorul consacrat al iudaismului polonez. În timpul războiului a funcționat ca președinte al comisie de salvare din Ereț Israel. Îmi amintesc de cuvintele pline de durere ale celui care nu a reușit să salveze comunitatea în fruntea căreia a stat ani de zile. Mi-am amintit de o întâlnire anterioară, când l-am ascultat la București. Pe atunci era fruntașul celei mai mari comunități evreiești din Europa. Deși el era obsedat de grija pentru ceea ce avea să urmeze, în cuvintele sale exista o nuanță de speranță. Acum se afla în fața noastră, îmbătrânit și gârbovit, deplângând comunitatea sa ruinată. Era greu să-l recunoști. El părea înfrânt de tragedia personală care l-a lovit, deoarece fiul său era acuzat de colaborare cu naziștii.

Adunarea a fost condusă de Moșe Kol, conducătorul mișcării noastre, om iubit și apreciat. Am ținut minte eforturile sale de a menține legăturile cu noi în timpul războiului, scriindu-ne și încercând să ne ajute pe toate căile. În Ereț Israel era conducătorul unui partid mic. Știam deja că fondurile și „trimișii" se împart în Ereț Israel după puterea politică și după cheia de partid. Deși în Europa de răsărit „Hanoar Haționi" era una din marile mișcări de tineret, în Palestina mișcarea era discriminată. Moșe Kol ne-a încurajat să ne organizăm, să ne păstrăm forțele, pentru a întări mișcarea din Palestina.

De la tribună am înfățișat situația din România, o țară de trecere pentru refugiații din Polonia, Ungaria și Cehoslovacia. Am încercat să descriu mișcarea noastră activă, în plină expansiune. La această adunare am auzit pentru prima oară informații despre încercarea britanicilor de a dejuca planurile organizației „Briha". Ei făceau tot posibilul pentru a împiedica plecarea evreilor spre porturile de ieșire din Europa, de unde pornesc vasele cu imigranți ilegali. Partea principală a dezbaterilor a fost dedicată planurilor de emigrare în Ereț Israel și problemei arzătoare, cum să aducem în țară masele de tineret. Conceptul „mișcarea de tineret" și-a schimbat complet înfățișarea. Nu mai era vorba de o temă romantică

În noua situație se impuneau schimbări radicale. Taberele de vară, aventurile și viața de cercetași trebuiau înlocuite prin unități luptătoare, angajate în efortul poporului evreu de a-și crea o patrie.

Cele zece zile în care am stat la Paris au trecut repede. Acum trebuia să ne organizăm pentru continuarea drumului. Pesah (sărbătoarea de Paște) era aproape. Speram să sărbătorim seara de „seder" acasă.

La adunarea de la Paris era prezentă și o delegație de prieteni de mișcare, în uniforme britanice. Ei făceau parte din brigada evreiască. Misiunea impusă de Moșe Kol mie și lui Iehuda Șaari era de a pleca în Germania. Acolo urma să vizităm concentrările de tineri, să identificăm pe membrii din „Hanoar Haționi" și să-i ajutăm să se organizeze ca atare. Haim Weissman, vechi prieten din Focșani, în uniforma britanică, ne-a făcut o propunere practică: „Poate îmbrăcați uniforme? Acest fapt va ușura mult circulația pe drumuri și împlinirea angajamentului dificil pe care vi l-ați luat". A doua zi am devenit soldați britanici. Iehuda era soldat al brigăzii, iar eu purtam însemne ale unității de ingineri a Majestății Sale — Royal Engineering. Haim Weissman ne-a procurat documente de trecere falsificate, cu care urma să plecăm la București într-o misiune specială. El ne-a făcut un curs rapid privind comportamentul unui soldat britanic. „Deoarece engleza voastră e aproximativă, uniforma voastră trebuie să fie veșnic impecabilă. Să nu uitați dunga de la pantaloni". Engleza noastră era aproximativă. Speram să ne descurcăm în alte limbi, ca franceza și germana.

Am urcat într-un tren american cu direcția München. Aliații se puteau folosi nelimitat de trenuri militare speciale care circulau pe teren. Abia pornise trenul și au fost deja verificate, pentru prima oară, documentele noastre. „Soldații britanici" aliați au fost invitați cu onor în vagonul-restaurant luxos, pentru a servi un dejun bogat.

München era o ruină. Pe ici, pe colo mai existau câte o fațadă și resturi care aminteau frumusețea de odinioară. Germanii, stăpânii de ieri, se târau printre ruine și întindeau mâna la cerșit. Am călătorit și cu tramvaiul. Aveam în buzunar țigări americane. Mi-am dat seama că germanii adună orice muc de țigară aruncat. Din simțământ de răzbunare, obișnuiam să aprind o țigară în tramvai, trăgeam din ea câteva fumuri, o stingeam și o călcam, pentru a vedea apoi neamțul aplecat care culege țigara mea strivită și o suge cu nesaț.

Ne-am dus la birourile brigăzii. Pentru ei eram „trimiși" sioniști. Ei ne-au ajutat să ajungem la destinație, centrele cu persoane deplasate, D.P.

La Laibheim am întâlnit un mare grup de membri ai lui „Hanoar Haționi" din Ungaria. În tabăra persoanelor deplasaste din Greifenberg am găsit, spre surprinderea mea, un nucleu care purta numele lui Aba Bardicev. Povestea eroică a parașutistului nostru a ajuns la prietenii noștri din Lituania, în frunte cu Mihail Gelltrunk (mai târziu Mihael Iṭhak din Tel Iṭhak). Ei au hotărât ca grupul lor să poarte numele lui Aba.

La încheierea misiunii noastre, am organizat prima adunare a mișcării în Germania, în care au fost alese foruri conducătoare. Într-o telegramă trimisă de Kol, am scris: „Ne-am îndeplinit misiunea. „Hanoar Haționi" din Germania este gata la datorie". Oamenii noștri de legătură ne-au sfătuit să ne grăbim să părăsim Münchenul. Circulau zvonuri că se va petrece un eveniment neobișnuit, astfel încât era mai bine să fim cât mai repede posibil în afara granițelor Germaniei. Nu aveam nici o știre în ce consta acest eveniment.

Ultima noaptre era noapte de „seder". Într-una din camerele birourilor din München, am stat pe podea, în uniforme, murmurând din memorie fragmente din Hagada (liturghia) de Pesah. Azimă (maṭot), nu aveam. Ne-am pregătit să părăsim cât mai repede pământul Germaniei.

În dimineața plecării, gara din München arăta ca o concentrare militară. Sute de soldați așteptau pe peroane. Deși nouă ni s-a vorbit despre măsuri excepționale, n-am simțit nimic deosebit. Numai după ce am revenit acasă am aflat despre planul secret al „Haganei" de a arunca în aer închisoarea Spandau. În această închisoare erau deținuți criminalii de război naziști care urmau să fie traduși în fața Tribunalului Internațional de la Nürenberg. Atentatul împotriva închisorii urma să exprime răzbunarea poporului evreu. Era clar că după o asemenea acțiune vor începe percheziții și controale. În primul rând vor fi sever verificate documentele soldaților din Brigada evreiască. Cu actele noastre din producția lui Haim Weissman, am fi fost fără îndoială în mare pericol de a fi arestați. Până la urmă, proiectul „Haganei" nu s-a realizat.

La Viena ne-am dus la statul major al organizației „Briha", unde lucra „trimisul" emigrării ilegale, Arthur (Așer) Ben Natan. Cel de al doilea „seder" l-am petrecut la el. În sfârșit, am gustat și noi din azima de Pesah tradițională. A doua zi urma să trecem în zona sovietică.

În vagonul de tren de la Viena la Budapesta am întâlnit doi soldați adevărați din Brigadă. Pe unul l-am cunoscut în România, înainte să fi plecat în Ereț Israel. Acesta era Nahum Edelstein, supranumit „Țop", în locuința căruia din Galați m-am ascuns puțin timp după ce am fugit de sub urmărirea Siguranței din București. Bucuria reîntâlnirii nostre a

fost nespusă. În tren se aflau și ofițeri sovietici care s-au împrietenit imediat după ce au văzut țigările și lucrurile bune de-ale mâncării, pe care le aveam în bagaje. Doar făceam parte din forțele aliate prietene. Doar am învățat că prăjiturile, mezelurile și țigările apropie aliații. Și ziarul palestinian „Mișmar" al lui Nahum Edelstein le atrăgea atenția. Nu pentru că se interesau de știri tocmai în versiunea stângii foarte radicale, ci pentru că ediția specială pentru soldați era tipărită pe o hârtie foarte specială, subțire, fiind utilizată de soldații sovietici pentru a-și răsuci țigări cu mahorcă.

Când a sosit trenul la granița austro-ungară, proaspăta prietenie a trecut cu bine examenul. Când ofițerii austrieci ne-au cerut să le prezentăm documentele, proaspeții noștri aliați s-au supărat foc: „Fasciști", „Naziști!" Cum îndrăzniți voi să cereți documente de la soldații aliaților?" Țipetele lor i-au gonit pe grăniceri.

La Budapesta ne-am oprit pentru a raporta prietenilor noștri din mișcarea din Ungaria despre Conferința de la Paris. Oamenii lor nu au ajuns la conferință. Acum rămăsese doar ultima parte a călătoriei, partea ușoară și simplă. La Curtici, punctul de graniță dintre Ungaria și România, am ajuns fără probleme. În tren s-au urcat doi inspectori. Ei au verificat minuțios documentele noastre. Ceva li s-a părut suspect. Până când unul din inspectori a scăpat în românește: „Ăștia nu sunt englezi". Ne-am făcut că nu înțelegeam limba în care vorbeau. „Cine sunteți? Pentru ce veniți?" ne-au întrebat într-o engleză aproximativă. Le-am arătat documentul în care scria „Special mission". Le-am explicat în franceză că suntem trimiși în misiune specială și că nu ne e permis să dăm amănunte. Am făcut-o pe misterioșii. Cei doi inspectori nu s-au lăsat convinși și ne-au comunicat că nu vom putea intra în România. Conform unei noi dispoziții emise de Comandamentul superior sovietic, nici un soldat al aliaților nu va putea traversa granița fără un permis special emis de Comandamentul sovietic de la Budapestea. Cu glas autoritar, ei ne-au cerut să coborâm din tren. Am decis să refuzăm. La urma urmei, ce pot să ne facă?

Inspectorii s-au încăpățânat. Iar noi nu am vrut să ne dăm bătuți. A trecut deja o oră. Trenul staționa în gara Curtici. Nimeni nu era dispus să renunțe. Călătorii au început să dea semne de enervare, aruncându-ne priviri dușmănoase. Unii au coborât pentru a se plânge șefului gării. Acesta nu și-a ascuns supărarea față de englezii care nu respectă regulile de ordine. Controlorii discutau între ei că, neavând încotro, ne vor preda poliției militare sovietice. Auzind aceasta, am înțeles că a sosit

clipa capitulării. Ne era frică de o complicație cu autoritățile sovietice. Am fost introduși sub pază în biroul direcției trenurilor. Polițiștii s-au purtat frumos cu noi, ne-au dat mâncare, băutură și pături. Prin fereastră vedeam gara. Circulația era slabă, caracteristică pentru sărbătoarea Paștilor. Am așteptat o ocazie. Noaptea a oprit în gară un tren cu destinația București. Paznicul nostru ațipise. Am hotărât să folosim ocazia. Am sărit într-unul din vagoane, în nădejdea că dispariția noastră nu va fi observată. Bineînțeles că am greșit. În câtva clipe a fost mobilizat tot personalul gării pentru a-i căuta pe cei dispăruți. N-a trecut mult și am fost descoperiți într-unul din vagoane și duși înapoi în stație, sub pază severă. De data acesta nu am mai beneficiat de politețea de odinioară. În tratativele care au avut loc în timpul nopții, românii au propus un compromis: să ne întoarcem la Budapesta pentru a obține aprobarea sovietică, după care vom putea reveni în România. Dacă nu vom accepta compromisul, vom fi predați poliției militare sovietice.

Înțelegând ce însemna să încăpem în mâinile sovieticilor, am acceptat compromisul. Astfel s-a încheiat scurta noastră carieră militară britanică, a mea și a lui Ichuda Șaari.

În aceeași noapte am fost urcați într-un tren în drum spre Budapesta. Uniformele militare britanice devenind inutile, le-am abandonat la căminul de copii din Budapesta, unde am fost găzduiți. După sfatul prietenilor din mișcare, am plecat la Debreczin, oraș în care activau contrabandiștii de graniță. În sinagoga orașului ni s-a făcut legătura cu un localnic care se ocupa de contrabandă. În schimbul unei „taxe" de 10 dolari de persoană, am fost urcați în lada unui camion care transporta aparate fotografice. Ne-am înghesuit printre mărfurile de contrabandă, rugându-ne în gând să ajungem, în sfârșit, cu bine acasă.

Caravana avansa încet, oprindu-se din când în când în întunericul câmpului, lângă punctele de pază ale grănicerilor sovietici. Sticlele de vodcă făceau minuni. Barierele s-au ridicat. După circa o jumătate de oră, șoferul ne-a anunțat că suntem pe teritoriul românesc. Era ora două după miezul nopții când șoferul ne-a spus să coborâm lângă o baracă mizeră care servea drept stație de cale ferată a orășelului de graniță Valea lui Mihai.

Noaptea era rece. Ne-am așezat pe o bancă, așteptând ivirea zorilor. Aveam de gând să plec la Cluj, unde mi-am luat actele. În așteptarea unui tren, flămânzi și înghețați, am ațipit pe bancă, dar nu pentru mult timp. Ne-au trezit din somn doi jandarmi care voiau să vadă documentele noastre. Am repetat pentru a nu știu câta oară că suntem refugiați care

și-au pierdut actele și vor să plece acasă. Jandarmii nu ne-au cruțat, declarându-ne arestați, apoi ne-au ordoant să-i urmăm la postul de poliție.

În privința clădirii, sub pază severă, am adormit din nou pe podeaua de beton. Toate stațiile prin care am trecut s-au amestecat în capul meu. Nu am mai știut în ce țară mă găsesc și ce limbă trebuie să vorbesc. În visurile mele fantastice treceam din oraș în oraș și nicăieri nu mă găseam.

Dimineața am fost dușI la anchetă. În fața noastră ședea un comandant de poliție în haine civile. Nu știu cum am avut deodată simțământul că omul este evreu. La început s-a purtat dur cu noi. Când am repetat povestea că suntem refugiați, s-a aprins o scânteie în ochii lui. „Sunteți evrei?" Simțământul meu s-a adeverit. Acum eram sigur că și comandantul este unul „de-ai noștri". Purtarea lui s-a schimbat. „Eu sunt comunist", a spus, „dar am un frate în Ereț Israel și el trăiește într-un kibuț". Această afirmație a stârnit curiozitatea lui Iehuda. „În care kibuț?" a întrebat el. „Este o așezare mică, nu cred că ați auzit vreodată de el. Se numește Kfar Gliikson".

Am rămas uimit. Kfar Gliikson era un kibuț al lui „Hanoar Haționi". „Cum se numește fratele tău?" a întrebat Iehuda. „El este de mulți ani acolo. Îl cheamă Naftali Katz".

Iehuda a zâmbit. Nu s-a mai putut reține. „Și ce-ai zice dacă ți-aș spune că nu cunosc numai kibuțul, ci îl cunosc și pe fratele său. Eu sunt din Palestina".

Comandantul poliției a aruncat asupra noastră o privire plină de suspiciune. În clipa aceea am hotărât să-i spunem adevărul. I-am povestit că suntem membrii unei mișcări sioniste de care aparține și fratele său. Spontan, comandantul poliției a devenit evreul Katz, fratele lui Naftali. El plănuia deja cum să ne ajute să ne întoarcem cu bine acasă.

Până la Cluj am fost dușI sub escortă specială. De la comandantul lor, jandarmii au primit ordin să ne aducă cu bine la destinație. Eram de peste cinci săptămâni pe drumuri. Trecusem prin atât de multe evenimente: întâlnirea intimă cu femeia străină în tren, bunătatea sorei Céline și acum comandantul de poliție comunist, care nu i-a uitat pe fiii poporului său. Omul care rătăcea pe drumuri cu o identitate falsă, împrumutată, descoperă adevărata față a oamenilor.

La Paris am plecat cu confirmarea că am viză, dar fără pașaport. Acasă m-am întors flancat de o gardă de onoare, cu „binecuvântarea" unui ofițer comunist. Nu am știut atunci că voiajul la Paris prezintă pentru mine o șansă mult mai importantă decât îmi puteam închipui. Corespondentul unui ziar american, care a auzit că la adunarea de la Paris

participa și un tânăr conducător sionist din România, a cerut să mă intervieveze. Am stat mult de vorbă. I-am relatat despre spaima care a trecut peste evreii din România. I-am vorbit despre lagărele de deportare din Transnistria, depre moartea a zeci de mii de oameni, despre satele și orașele rase de pe fața pământului. Corespondentul m-a întrebat cum mă cheamă și a notat amănuntele mele biografice. El a vrut să știe ce s-a întâmplat cu familia mea. I-am povestit într-o doară despre despărțirea și ruptura cu tatăl meu, plecat în Statele Unite cu mulți ani înainte și de lipsa legăturii dintre noi. Nu puteam ști că acest ziar va ajunge în mâinile tatălui meu la New York. Un bun prieten de-al său i-a dus ziarul. Tata și-a recunoscut în fotografie fiul pe care-l credea pierdut.

Fără să știu, Parisul l-a readus în viața mea pe tata, prin ușa din dos. Entrée.

10

UN VAS FĂRĂ NUME

Anul 1946 a fost în mișcare, datorită schimbărilor de generații, anul în care noi veteranii am plecat în Ereț Israel.

Hotărârea de plecare nu am luat-o cu ușurință. Activitatea febrilă de organizare care începuse după eliberarea României ne-a fascinat pe toți. Dezvoltarea unei mișcări de tineret de masă, activă în toate colțurile României ne-a cam amețit. Identificarea cu această activitate intensă a fost atât de puternică, încât s-a cuibărit în noi certitudinea că „fără noi nu va merge; suntem de neînlocuit". Socoteam că, dacă întrerupem activitatea și plecăm din România, mișcarea se va prăbuși.

Logica ne îndemna să plecăm. Plecarea avea și un aspect moral. Nu se putea să încurajezi pe alții să plece, dar tu însuți să rămâi pe loc. Hotărârea trebuia luată și din punct de vedere practic. Rușii și comuniștii își intensificau prezența și amestecul în România. Armata Roșie se afla pe teritoriul român. Portul Constanța — poarta tradițională de plecare pentru evreii din Europa de răsărit — a devenit bază navală sovietică. Vasele „sioniste", a căror țintă era Ereț Israel, nu mai puteau pleca de acolo. Cine poate ști cât timp va mai dura până va fi coborâtă definitiv „cortina de fier", punând capăt emigrației libere din România?

Mi-am amintit de o vorbă a lui Haim Weizmann: „Cimitirele sunt pline cu oameni de neînlocuit". La noi crescuse o nouă generație. Calea cea mai bună era de a da acestei generații posibilitatea să se confrunte singură, direct, cu greutățile și complicațiile existente. Înapoi, puteam privi cu mândrie. Bilanțul era satisfăcător. În mai puțin de doi ani de la eliberare am realizat o muncă organizatorică de mari proporții. Am fost repsonsabili de crearea lui „Hanoar Haționi" din întreaga Românie. Tineretul cel mai destoinic s-a alăturat mișcării. Tinerii talentați și înflăcărați de realizări, îndeplinindu-și cu succes misiunile, activau ca „trimiși" și ca membri în conducere. Paralel cu mișcarea de tineret, am încurajat pretutindeni și activitatea sioniștilor maturi, ca ei

să ne servească drept „spate" în ulița evreiască, paralel fiind și un factor de forță politică în fața autorităților române și evreiești.

La acea dată, România ocupa o poziție centrală pe harta sionismului. Ea devenise un important punct de trecere pentru cei salvați din Holocaust. În întreg răsăritul Europei s-a răspândit știrea despre prezența în România a unei delegații din Ereț Israel și despre șansele de a pleca din România pe mare sau pe uscat. Veneau refugiați din Polonia, Ungaria și Rusia, printre care și conducători de prim rang, cum erau Rujka Korceak, Aba Kovner, Eliezer Lidovski, Nisan Reznic etc. Am trimis prieteni să-i ajute pe căile de trecere a granițelor. Șicu Lupovici s-a ocupat de acțiunea primejdioasă de trecere a refugiaților din Uniunea Sovietică în România. Baza de plecare era Cernăuți, iar prima stație — Siret.

Milo Drach, Otto Deutsch și Piți Levi au fost trimiși la graniță pentru a controla munca organizației „Briha". Din Polonia au venit grupurile „Ihudului" — denumire locală dată tineretului nesocialist. Prietenilor mișcării din Ungaria și ai mișcării poloneze, care au încercat să se refacă după Holocaust, le-am trimis delegați speciali, care să le dea o mână de ajutor.

Berl și cu mine am anunțat oficial că intenționam să plecăm încă în acel an. Am discutat problema cu David Zimand, „șaliah" (delegat) și prieten. La mine s-a pus imediat problema ce fac cu mama mea. Zimand era conștient de situația mea specială. „Ce poți face cu ea?" a întrebat. „De ce să târăști o femeie bătrână spre necunoscut, pe căile emigrației ilegale?"

David a venit cu o propunere practică. A promis să obțină pentru mama un certificat de emigrare oficial, ca ea să poată pleca legal, urmând să fie încartiruită într-un kibuț. Acolo mă va aștepta. Proiectul era excelent, dar se potrivea pentru o altă mamă, nu pentru a mea. N-am putut s-o conving să accepte propunerea lui Zimand. Mama mi-a spus: „Am parcurs cu tine tot drumul. Și de data aceasta voi mege cu tine. Dacă drumul va fi greu, voi merge pe drumul greu".

Gândul unei căsătorii a început să mă preocupe. Se vorbea mult că în kibuț există un surplus de bărbați, ceea ce face ca în Israel căsătoriile să nu fie prea reușite. Sfatul era de a veni din țara de origine în Israel, ca pereche. Întâmplarea a făcut să-mi rezolv și această problemă.

În primăvara anului 1946 am plecat într-o misiune ce devenise o călătorie de despărțire de locurile unde am crescut. Vizitând Bucovina, împărțită acum între România și Uniunea Sovietică, am ajuns la Suceava,

capitala Bucovinei. Nu am putut ghici însă că la una din adunările tineretului mă așteaptă tovarășa mea de viață, mama copiilor mei.

Sala era ticsită de tineri. Pe scenă vorbea o femeie tânără, pe care am recunoscut-o. În anii studenției din Cernăuți am cunoscut-o pe Mimi (Margalit) Likvornik, reprezentantă a mișcării religioase Bnei Akiva. Ne cunoscusem în anul 1938, la Cernăuți, locuind pe atunci în aceeași clădire. Mimi urma seminarul de învățătoare „Safa ivria" — o instituție sionistă ce pregătea învățători în ebraică pentru școli și grădinițe de copii. Deși era originară dintr-o familie de viță hasidică, am îndrăznit să-i fac curte, o curte timidă, ca un tânăr rușinos. Obișnuiam să ne întâlnim și să discutăm, eram prieteni, dar la o legătură serioasă n-am ajuns.

După încheierea acelui an de învățământ, drumurile noastre s-au despărțit. De atunci nu am mai întâlnit-o. Și iată, în această călătorie de despărțire am redescoperit-o. La adunarea tineretului ea povestea emoționată despre tragica ei experiență — deportarea și salvarea. Mimi a trăit pe propria ei piele Holocaustul, teroarea, spaima și distrugerea de la Auschwitz.

Ascultând cutremurat relatarea ei, am aflat câte ceva din viața lui Mimi din anii în care nu ne-am văzut.

La încheierea adunării m-am apropiat de ea și i-am amintit de întâlnirile noastre de la Cernăuți. Pe fața ei a apărut un zâmbet. Mi s-a părut că s-a bucurat să mă reîntâlnească. În câteva zile ne-am apropiat. În gândul meu am hotărât că ea poate fi adevărata mea pereche. Primul capitol din viața lui Mimi a stat sub semnul barbariei. Am sperat că voi reuși s-o eliberez de traumele și spaimele trecutului.

Ca și mine, Mimi era membră a unei mișcări sioniste. Baza tradițional-evreiască era comună amândurora. Ne-au apropiat și nostalgiile tinereții. De data aceasta am curtat-o cu multă pasiune. Când i-am propus căsătoria, a acceptat.

Pentru Mimi trecerea de la o viață tradițională la una laică nu a fost ușoară. Această trecere i-a creat probleme de conștiință și confruntări familiale de care nu puteam face abstracție. Tatăl ei, Berl (Dov) Likvornik, a fost printre cei care au întremeiat în Bucovina „Mizrahi", mișcare sionistă tradițional-religioasă. Unchiul ei, fratele mamei sale Rahel, era marele rabin (Admor) Meier Șapira, căpetenia Academiei talmudice (ieșiva) „Hahmei Lublin" (înțelepții din Lublin), cunoscut în întreaga lume evreiască. El era un rabin celebru, unul din întemeietorii organizației „Agudat Israel". De asemenea, el era membru al „Seimului" — parlamentul polonez. El a fost acela care a inițiat acțiunea „Daf

haiomi" — adică fiecare evreu din orice colț al lumii învăța în aceeași zi aceleași două pagini din Talmud. Acest aranjament unic va face ca în întreaga lume tradițional-evreiască să se intensifice studiul și terminarea la aceeași dată a Talmudului. Vărul ei Dov (Berțe) Șapira a fost printre fruntașii lui „Poalei Agudat" în Ereț Israel. De la o asemenea realitate ortodox-evreiască, Mimi a trebuit să se acomodeze unui stil de viață necunscut pentru ea, unde nu se respectau Șabatul (ziua odihnei, sâmbăta) și „cașrutul" (mâncarea rituală) și nici alte precepte dintre cele 613 porunci religioase impuse evreului religios.

La Bnei Akiva, Mimi deținea o poziție importantă. Ea era membră în conducerea pe țară; în noua ei societate a devenit doar „tovarășa lui Itiu", renunțând la poziția ei publică. Mimi a luptat mult cu aceste probleme. În cele din urmă dragostea a învins. Mimi a fost bine cooptată în societatea noastră. Lumea mea a devenit lumea ei. Ținta noastră era să ajungem împreună în Ereț Israel.

În acea perioadă am fost invitați, Berl și cu mine, la o convorbire cu Moșe Agami (Averbuch), șeful „trimișilor" (șlihim). Legăturile noastre personale cu el erau slabe. El se ocupa mai puțin de mișcările de tineret și mai mult cu relațiile politice în conducerea sionistă. Agami avea vechime și experiență în problemele de „alia" (plecări în Ereț Israel), fiind membru al instituției „Mosad", care se ocupa de alia beit (plecările ilegale pe mare) și specialist al organizației „Briha" (care organiza plecările ilegale pe uscat) din Europa de răsărit, spre porturile din Italia și Franța.

Discuția care a avut loc în casa lui era importantă. Ne aflam în fața unui om cu o înfățișare impresionantă, care emana competență și energie. Agami ne-a felicitat pentru hotărârea de a pleca în Ereț Israel. „Dar, trebuie să vă spun cu sinceritate că, conform informațiilor noastre, nu aveți șanse să ajungeți în Ereț Israel." Am tăcut.

„Vasele cu emigranți ilegali vor fi capturate de britanici iar emigranții trimiși în Cipru", a continuat Agami. „Așa s-a întâmplat cu vasul „Iagur". Cunoscând proporțiile plecărilor din taberele din Germania și Italia, responsabilii pentru alia beit (ilegală), cred că în Cipru se va crea un centru cu mii sau poate chiar zeci de mii de emigranți. „Avem nevoie acolo de conducători. Eu vă propun să plecați cu unul din vasele care sunt în curs de organizare. Când veți ajunge în Cipru, vă veți încadra în conducerea locală". Răspunsul nostru a fost pozitiv.

„Trebuie să fiți gata de plecare în decursul unei luni de zile", ne-a mai spus. „Nu veți putea pleca din Constanța, deoarece portul este blocat

de flota sovietică. Toate semnele arată că veți pleca din Iugoslavia. Trebuie să începeți pregătirile".

După această convorbire, pregătirile de plecare au trecut pe primul plan. Ne-am despărțit de mișcare, de stilul nostru de viață. Eram în „concediu de plecare". Am participat mai rar la ședințele de lucru și nu ne-am mai amestecat în hotărâri privind taberele de vară care urmau să înceapă în prima jumătate a lunii iulie, în munții Apuseni (nu departe de Oradea-Mare). Invitați la aceste tabere, am înțeles că va fi un fel de ceremonie de despărțire de lumea tinereții mele.

În viața mea am participat la șapte tabere de vară. Am îndeplinit în aceste tabere misiuni centrale. Acum voi fi oaspete. În tabără se aflau circa o mie de membri. Comandamentul taberei a organizat în cinstea noastră o impresionantă festivitate de despărțire, realizată după toate regulile cercetășiei. În timpul ceremoniei s-a primit un anunț urgent, că trebuie să ne întoarcem la București și să ne pregătim de plecare. Ne-am grăbit să ne întoarcem. Am hotărât să ne căsătorim înaintea plecării.

Cu aprobarea părinților lui Mimi, am decis să facem o nuntă modestă, în prezența câtorva membri de familie și a unor prieteni din mișcare.

La 9 septembrie eram sub „hupa" (baldachinul de cununie) la amiază. În aceeași seară am pornit-o la drum. O singură fotografie a rămas de la ceremonia noastră de nuntă, atât de diferită de o ceremonie obișnuită. Fără rochie de mireasă, fără costum de mire, fără o prăjitură.

Mimi și cu mine eram îmbrăcați în haine obișnuite, înconjurați de familie și prieteni. Luna de miere am început-o în trenul care ne-a transportat din țara în care ne-am născut, în Iugoslavia. Am trecut granița cu nume false. După ani de zile, încercam amândoi, cu și Mimi, să ne amintim de numele pe care le-am purtat în drum spre țară. Memoria refuză cu îndârjire să aducă la suprafață identitatea noastră împrumutată.

De la Zimand și Agami știam că intenția „Mosad"-ului pentru alia-ua ilegală este să concentreze în Iugoslavia patru mii de oameni. Jumătate din România și jumătate din Ungaria. Noi, o tânără pereche, la începutul vieții comune, trebuia să fim o parte din această coloană uriașă.

Ordinul de plecare cerea să ne mulțumim cu un bagaj minim, care să nu depășească 20 de kilograme. Noi ne-am îngrijit de haine ușoare, de vară. Planul prevedea o staționare de două sau trei săptămâni în Iugoslavia. Urma să stăm mai mult în Cipru. De aceea, am pus în bagajul meu și o carte pentru învățarea limbii engleze. Am presupus că acolo voi avea

timp suficient să învăț încă o limbă. Cunoașterea englezei trebuia să fie câștigul meu din această călătorie îndelungată spre Ereț Israel.

La începutul lunii septembrie am ieșit la drum. Trenului obișnuit de călători spre Timișoara i-au fost anexate vagoane cu emigranți. Responsabilul cu trecerea graniței din partea organizației „Briha" la punctul de frontieră Jimbolia era prietenul nostru din mișcare, Simon Breitner, cumnatul lui Iehuda Șaari. Prin orășelul iugoslav Kikinda am plecat la Belgrad. După mulți ani, ne-am reîntâlnit și cu „refugiatul politic" Ianek Djivienski. În 1940 el a fost la noi la Siret, în calitate de „șaliah". Acum era trimisul „Mosad"-ului pentru „alia-beit", responsabil cu organizarea plecărilor din Iugoslavia.

Din Belgrad am fost transportați la Zagreb. Ni s-a promis că perioada de așteptare va fi scurtă. Iugoslavii, printre care Moșe Piade, adjunctul evreu al lui Tito, colaborau cu „Mosad" pentru „alia-beit". Oamenii care țineau legătura cu noi erau foști luptători ai lui Tito, încadrați în administrația țării lor. Colaborarea politică s-a bucurat de sprijinul conducătorului, care ne considera partizani anti-imperialiști, care plecam pentru a lupta contra Marii Britanii imperialiste. „Mosad"-ul a dezvoltat pentru „alia-beit" la Zagreb o stație permanentă, potrivită pentru găzduirea a sute de refugiați pentru câtva zile. Acum era nevoie de un loc pentru o ședere mai îndelungată, pentru circa patru mii de persoane. „Mosad" era interesat să verifice care va fi reacția britanică la o „invazie" pe cale ilegală de mari mase de oameni, printre care copii și bătrâni, femei gravide și salvați din Holocaust, reîntorși nu de mult din lagărele de concentrare.

Mi-a devenit clar că, în ciuda familiarizării noastre cu problemele sioniste, știam foarte puțin atât despre drum, cât și despre ce ne aștepta în Ereț Israel.

În discursuri înflăcărate încercam să explicăm sionismul ca o ideologie, fără să cunoaștem, de fapt, realitățile, așa cum se prezentau pe teren. Mii de ochi erau ațintiți asupra noastră, așteptând cu înfrigurare răspunsuri. Eu eram unul din cei care trebuiau să furnizeze oamenilor aceste răspunsuri la întrebări arzătoare: De unde vom pleca, cât timp va dura călătoria, cum vom rezolva problemele de zi cu zi pe vasele pe care vom pleca. Am ascuns de ei, dar nu și de mine, că și pentru mine călătoria în Ereț-Isrel este un mare necunoscut.

Miile de emigranți în așteptarea plecării aveau nevoie de un spațiu de viață. Autoritățile iugoslave au dat curs cererii „Mosad"-ului pentru „alia-beit", punând la dispoziție scheletul de beton al Universității

„Maximir" de lângă Zagreb, în plină construcție. Era o clădire uriașă, cu spații deschise, fără podea, ferestre și uși. Scheletul de beton se ridica pe câmp deschis, într-o regiune izolată, la câțiva kilometri de centrul orașului. Izolarea era absolut necesară, pentru a se evita descoperirea concentrării de ilegali de către „bibliotecarii" de la „Centrul pentru cultura britanică" de la Zagreb, care pe lângă rolul lor cultural, acționau și ca agenți de informație și transmiteau superiorilor știri despre emigrația ilegală.

În Iugoslavia, ca și în Grecia, România și Bulgaria, britanicii acționau prin presiuni și amenințări, pentru a împiedica orice încercare de a ajuta organizația emigranților ilegali. În Iugoslavia, amenințările lor au eșuat. În ochii lui Tito eram partizani care meritau să fie încurajați.

În acea perioadă, Iugoslavia suferea de mari lipsuri; până și paiele pe care dormeam le-am primit cu porția: un singur pachet de paie pentru trei familii. Am acoperit paiele cu o pătură subțire. Pe acest culcuș primitiv de pe podeaua din beton, ne odihneam și dormeam. Zilnic se împărțea mâncare caldă, fiartă în cazane uriașe. Menu-ul era alcătuit din cartofi cu câteva felii de mezeluri. Apă curgătoare sau servicii sanitare nu existau. Totul era improvizat. Condițiile grele păreau temporare. Nimeni nu-și închipuia că în condiții identice vom trăi și pe vapor.

Responsabilul taberei din partea „Mosad"-ului pentru „alia beit" era Iehiel Leibovici. Pentru iugoslavi acest kibuțnic din Ein Hayam era „Drug" Leibovici.

La Maximir am ajuns la începutul lunii septembrie. Organizarea se baza pe grupările noastre de tineret, deci eram în minoritate. Majoritatea emigranților erau bătrâni din Basarabia și Bucovina. Sub presiunea sovietică, autoritățile românești au publicat un ordin prin care toți originarii din Basarabia și Bucovina de Nord aflați în România trebuie să se înregistreze la autorități, ca să se înapoieze în Uniunea Sovietică. În spatele acestei dispoziții se ascundea intenția sovieticilor de a-i mobilia pe cei întorși pentru muncă și armată. Guvernul român nu a rezistat presiunilor sovietice și apelurile regelui Mihai adresate Marii Britanii, Franței și Statelor Unite nu au dat roade. Plecarea în Ereț Israel era deci drumul sigur de a scăpa de acest pericol. Parașutistul Șaike Dan, unul din fruntașii organizării emigrării prin Iugoslavia, el însuși de origine basarabeană, a înțeles ce se ascunde îndărătul cuvântului „repatriere". De aceea a dat dispoziție colaboratorilor săi în organizarea alialei să acorde prioritate celor originari din aceste regiuni, ca să poată pleca din România cât mai repede posibil.

„Nu trebuie ținut seamă de comoditate, a spus Șaike Dan. Îngrămădiți cât mai mulți emigranți." Unul din colaboratorii săi a remarcat zâmbind: „După Șaike, puterea de absorbție a vaporului pentru emigranți ilegali este nelimitată". Zilnic s-au adăugat noi grupuri din România și Ungaria. Majoritatea grupurilor făceau parte din mișcările de tineret. Erau și orfani adunați din căminele de copii. Data plecării a fost mereu amânată. La început se vorbea despre zile, apoi s-a trecut la săptămâni și chiar la luni. Știam că vasul a fost transferat dintr-un port grecesc într-unul iugoslav, că prizonierii germani îl pregătesc pentru transportul de emigranți. Am încercat să umplem cu o activitate culturală viața monotonă de la Maximir. Am mobilizat artiștii dintre noi, am organizat lecții și conferințe. Totuși, zilele se scurgeau încet, într-o așteptare ce ne devora nervii. La un moment dat au început să apară probleme de disciplină. Din motive de securitate eram complet izolați, înconjurați cu paznici de-ai noștri și cu încă un lanț de paznici iugoslavi.

Unii, nedisciplinați, căutau să se furișeze în oraș pentru a câștiga ceva bani, făcând trafic cu dolari la negru. În Iugoslavia negoțul cu valută străină era un delict extrem de grav, ce risca să pericliteze întreaga acțiune de alia. Ihiel Leibovici a luat măsuri urgente. El a amenințat că va lua în considerație până și predarea delincvenților pe mâna autorităților. Această amenințare a avut efect și ordinea a fost restabilită. Ehud Avriel, responsabil cu problemele emigrării ilegale în Europa, care ne-a vizitat, ne-a furnizat date despre ce ne așteptă. Vom pleca la bordul unui vas de fluviu, ce făcea curse pe Missisippi. Vasul e în curs de amenajare, fiind dotat cu o stație de telegrafie fără fir, locuri de dormit și servicii sanitare. De asemeni, trebuia înmagazinată hrana; trebuiau instalate rezervoare de apă potabilă. Toate aceste pregătiri trebuiau să se desfășoare în secret.

Din cauza lipsurilor din Iugoslavia, „Mosad"-ul pentru „alia beit" a fost nevoit să aducă din afară materialele care lipseau aici. Astfel a explicat Ehud Avriel, cauza întârzierii. El s-a eschivat să anunțe o dată exactă a plecării.

În ajun de Iom Kipur, o ploaie torențială a căzut la Zagreb. În clădirea noastră de la Maximir, fără ferestre, valurile de apă au inundat sălile de dormit. Unicul loc ferit de inundație era coridorul strâmt dintre săli. I-am concentrat acolo pe bătrânii noștri. Pe mama am găsit-o șezând pe un loc ridicat, pe care și l-a amenajat pe niște cărămizi. În jur era puhoi. Am coborât-o de pe „insula" pe care și-a construit-o și am dus-o în coridor. Așa arăta seara noastră de „Kol Nidrei" „Dacă un asemenea

lucru se poate întâmpla de Iom Kipur, n-am să postesc", a țipat Berl. Acesta era protestul lui împotriva Creatorului care a „aranjat" credincioșilor săi o asemenea zi de suferințe tocmai de Iom Kipur (Ziua sfântă). Suferințele noastre i-au impresionat pe iugoslavi. A doua zi, după Iom Kipur, vârstnicii au fost transferați în barăci de lemn, puse la dispoziția noastră de către autorități. Aceste barăci foloseau ca locuințe pentru prizonierii germani care prestau muncă silnică obligatorie în Iugoslavia. Ce ironică era soarta!

La 2 noiembrie 1946, ziua pregătirilor pentru plecarea la drum, am notat în jurnalul meu o serie de evenimente.

„E ziua Declarației Balfour; dar nimeni nu ține minte însemnătatea acestei zile. Poate din cauza condițiilor atmosferice cu care ne-am confruntat și mai ales a febrei pregătirilor care i-a cuprins pe toți.

Ploaia măruntă continuă să cadă fără întrerupere, iar eu am contractat o gripă pe care încerc s-o ignor, căci nu era deloc timpul potrivit pentru a fi bolnav".

De dimineață eram în alertă. În sfârșit, a sosit și coloana de autocamioane cenușii, așteptate de luni de zile. Ele urmează să ne transporte la gară, de unde vom pleca spre necunoscut. Grupurile au fost urcate în ordinea mișcărilor. Eu sunt omul de legătură între șeful coloanei și călători. Ploaia mi-a udat hainele și bocancii. În munca mea febrilă, lipsa de confort nu mă deranjează.

În stație ne aștepta un tren lung cu vagoane de vite. În fiecare vagon intră 35 de oameni. Vom petrece noaptea acolo.

În zorii zilei au ajuns noi grupuri. Era emoționantă bucuria olimilor maturi care s-au reîntâlnit cu vechi prieteni, de care au fost despărțiți un timp îndelungat după ploaia de Iom Kipur. Toți au fost cuprinși de fericire când trenul a pornit la drum. Aceasta era ziua pe care o așteptam cu toții. Dar era prematur să ne gândim dacă vom ajunge și unde vom ajunge.

În jurnal am descris peisajele pe care le-am văzut prin ferestrele trenului: coastele munților Dalmației, în diverse nuanțe de alb, filoane de calcar și var, tăiate în munte. Mai târziu au dispărut peisajele muntoase. Pe măsură ce înaintam, încercam să „ghicesc" noul peisaj care ni se va perinda prin fața ochilor.

În locul ploii, un soare primăvăratec se străduia parcă să ne răsfețe. „Un fel de promisiune pentru viitor", am notat în jurnal.

La orizont se vede albastrul mării. În golf ancorează două vase: cel mare, fără nume, și cel mic, poreclit de organizatori „Aghia Anastasia", sau cum îi ziceau în ebraică, „Hakdoșa" (Sfânta).

În portul de pescari Bakar ne aștepta comandantul vasului, căpitanul Ioske Hamburger (Harel), supranumit „Amnon". Pe țărm acționa Șaike Dan. Șaike m-a prezentat căpitanului Amnon, un sabru înalt, slab și taciturn. În funcția sa anterioară era garda personală a lui Haim Weizmann. Lumea evreilor din Europa de răsărit îi era străină. Pentru prima oară se întâlnea cu refugiați supraviețuitori, cu necazurile prin care trecuseră. Alături de el erau în funcția de comandanți adjuncții „Pedro" — Beniamin Ierușalmi, un tânăr înalt, masiv, de origine turcă, Reuven Hirsch — „Iatir" și telegrafistul fără fir Ioaș Țidon (Ciatto), poreclit Mati, originar din România, cel mai tânăr dintre comandanți, cunoscut mai târziu sub numele de Ioaș Țidon, din aviația militară, pilot de încercare și apoi deputat în Knesset. Spre deosebire de Amnon, Mati era foc și pară. La vârsta de 19 ani era cuceritori de inimi. Deși nu se născuse în Erec Israel, Mati reprezenta pentru noi esența sabrului mitologic: frumos, voinic, curajos și în plus, ceea ce se numește „hevreman" (om de societate).

Conform planului, s-a stabilit ca maturii și bătrânii să plece cu vaporul mare. Din motive de securitate, pe „Sfânta" vor fi numai tineri. Vasul nostru nu m-a impresionat deloc. Pentru prima oară în viața mea am văzut de aproape o asemenea navă. Funiile, bărcile de salvare, lanțurile ancorei, cabina căpitanului. Toate acestea urmau să fie casa noastră în viitoarele săptămâni.

Am notat în jurnalul meu: „Îmbarcarea pe vas se desfășoară într-o atmosferă de țipete și certuri. Oamenii de ordine se străduiesc să așeze pe fiecare la locul său".

În timpul îmbarcării pe vas, a sosit direct din România încă un tren cu două sute de emigranți. Ei au fost cruțați de îndungatele luni de așteptare de la Zagreb. Șaike Dan și Uriel Kanner, și el parașutist, alergau împărțind ordine. Prezența lui Șaike iradiază siguranță. El este o persoană apropiată, aproape familiară. „Trimișii" — oameni din „Palmah" (grupe de șoc), însoțitorii — toți sunt ocupați cu pregătirile de plecare.

În timp ce așteptam pe peron, l-am întâlnit pe Bubi Vereș, din Arad, care a devenit mai târziu diplomat — ambasadorul Elizer Armon. În țară, Bubi era membru în nucleul „Bemaavak" și membru în „Paliam" (unități comando de marină). El urma să fie comandantul vasului „Sfânta", ajutat de Haim Fradkin.

„Sfânta" urma să plece la drum o dată cu noi, având la bord 400 de emigranți. Vasul nostru, care încă nu avea nume, urma să îmbarce circa 4 000 de emigranți ilegali. Am preferat să nu întreb unde va fi înghesuită atâta lume, printre care bătrâni, femei, copii.

Pentru „Sfânta" am dovedit mult interes. Încă de la București am dus tratative cu șefii „Mosad"-ului pentru „alia beit", deoarece am vrut ca vasul să poarte numele lui Aba Bardicev, în memoria prietenului nostru, parașutistul căzut în mâinile germanilor și executat în februarie 1945.

Era un obicei ca vasele emigrării ilegale să eternizeze memoria parașutiștilor căzuți în acțiune: Hana Seneș, Haviva Reik, Enzio Sireni; de aceea am insistat ca un vas să eternizeze și memoria parașutistului nostru. Am simțit că avem de plătit o datorie morală. Nu puteam să ne împăcăm cu discriminarea între un parașutist care aparținea unei mișcări mari, care a fost eternizat și un erou provenit dintr-o mișcare mică și care să fie uitat. La București, Moșe Agami și Șaike Dan mi-au promis că memoria lui Aba Bardicev nu va fi nedreptățită. Mă gândeam ce voi face dacă promisiunea nu va fi respectată. Ce mijloc de presiune aveam la dispoziție acum, la câteva ore înainte de plecare? Știam că acum sunt unul din cei mulți, un simplu emigrant ilegal care își asumă răspunderea pentru sute din colegii săi, dar care tremura de emoție înainte de a trece puntea mică ce separă viața în continentul european de vasul care ne va duce la țintă — Ereț Israel.

Prezența lui Bubi Vereș ne-a dat un spor de siguranță. Eram sigur că și el va acționa pentru eternizarea memoriei prietenului nostru comun Aba Bardicev.

În coloana sosită din România am găsit un grup mare de copii, membri din „Hanoar Haționi", proveniți din căminul de copii „Vila Proca", ce se afla în Vatra Dornei, cu pretențiosul nume de „Făuritorii viitorului". Responsabila grupului era prietena Medi Lehrer, din Rădăuți. Acest grup ne-a adus un salut proaspăt din mișcarea pe care o părăsisem cu două luni în urmă.

În sfârșit, a sosit momentul îmbarcării. Încet, am pășit spre puntea de urcare. În spatele nostru aștepta masa celorlalți. În creierul meu răsunau cuvinte mari: plecare în Ereț Israel, începutul unei vieți noi, aici ne naștem pentru a doua oară. Și încă alte combinații de cuvinte: sfârșitul erei europene din viața mea. Schimbarea dramatică s-a consumat prin câțiva pași de pe țărm până la puntea superioară. Oamenii de ordine m-au readus la realitate. Am fost condus în colțul lui „Hanoar Haționi" din

magazia vasului, transformată într-o imensă sală de dormit. Aici a trebuit să ocup trei locuri — pentru mama și pentru noi doi. Berl și Hanale au primit locuri lângă noi.

În îndelungatele zile de așteptare, vasul a fost transformat într-un veritabil vas de emigranți ilegali — cât mai multe locuri, fără nici o considerație pentru confort sau pentru nevoile individului. După sosirea noastră în Cipru, a apărut o corespondență în ziarul „Times" din Londra. Corespondentul a menționat că vasul nostru era mai mare decât „Queen Mary" și deci cel mai mare vas de călători din lume.

În magazie au fost construite șapte etaje de priciuri de lemn. Distanța dintre ele era de 30 de centimetri; acestea erau locurile de dormit pentru mai mult de 3 000 de emigranți ilegali. Nu puteai ajunge la locul tău decât târându-te culcat.

La început m-am speriat. Cum vom putea să rezistăm timp îndelungat în asemenea condiții? Apoi am încercat să mă liniștesc, că este vorba de cel mult o săptămână. La urma urmei, nu aveam cui să ne plângem.

Ultimii care așteptau pe peron au traversat micul podeț. Așa a sosit ora plecării. Stăteam pe punte, înghesuit printre emigranți. Simțeam nevoia să spun ceva, să menționez această clipă din viața noastră, a tuturora. Dintr-o dată mi-am amintit să suntem după 2 noiembrie. Tema a fost deci sionistă, dată simbolică — plecarea spre Ereț Israel aproape de ziua în care s-a publicat la 2 noiembrie 1917 Declarația Balfour. Era vorba de declarația politică engleză, semnată de Lord James Balfour, care recunoștea obligația Marei Britanii de a ajuta la realizarea unui cămin național evreiesc în Palestina. Acum, refugiații părăsesc locurile lor de naștere și de suferință. Promisiunea lordului englez nu va rămâne o hârtie goală. Șaike Dan m-a ascultat cu multă atenție. După ce mi-am terminat discursul, m-a îmbrățișat. Apoi a coborât pe debarcader, fluturând cu mâna în semn de despărțire. Încet, vasul s-a depărtat de coastă. Am privit pentru ultima oară solul Europei. Nu-mi amintesc dacă am simțit vreo durere sau dor.

„Voi veți fi un fel de comandanți", s-a adresat Amnon comandanților de mișcări. „De la voi aștept propuneri. Ridicați probleme și propuneți soluții. Misiunea voastră este să fiți oamenii mei de legătură cu emigranții. Ne așteaptă o călătorie grea și îndelungată. Voi trebuie să aveți grijă de moralul colegilor voștri".

Amnon era realist, lipsit de patos. El ne-a molipsit cu calmul său. Am acceptat să fiu secretarul comandantului. Berl și-a asumat

răspunderea pentru împărțirea hranei. Avram Segal (Bici) din „Hașomer Hațair" a preluat responsabilitatea pentru împărțirea apei de băut.

Pe vasul nostru se găseau 12 medici, zeci de surori și un mare număr de femei gravide, unele în ultimele luni de sarcină. Știam că vom avea nașteri pe mare. Am decis să țin un jurnal și să menționez zi cu zi evenimentele călătoriei. Am ținut să păstrez acest jurnal — un caiet prăfuit, ale cărui pagini se destramă. Jurnalul cuprinde desfășurarea călătoriei din Bakar și până la Famagusta, din Cipru.

Am pornit la drum. Valurile mării lovesc fără milă pereții vasului. Un vas slab, gata să se desfacă. La plecare era încă un vas fără nume. La sfârșitul călătoriei, numele lui avea să fie „Knesset Israel".

11

DAR ÎNTR-ACOLO N-AI SĂ TRECI...

La 6 noiembrie 1946, vaporul nostru a ridicat ancora. În urma lui plutea „Sfânta". Nimeni nu știa cât timp va dura călătoria și ce se va întâmpla în această perioadă pe punțile vaselor.

În fruntea grupului oamenilor de ordine, aleși din rândurile călătorilor, se afla Iţhak Hardak, membru al organizației paramilitare „Bethar", însărcinat cu păstrarea ordinei. Speram că grupurile organizate ale mișcărilor de tineret sioniste vor da tonul și vor ajuta călătorilor care nu aparțineau nici unei organizații.

La ridicarea ancorei, imnul național „Hatikva" suna din trompetă și a izbucnit spontan și din glasurile celor aproape patru mii de imigranți ilegali, înghesuiți în cele două vase. Mulți au plâns de emoție. Eu mi-am pus întrebarea cum vor face față acești oameni încercărilor grele care-i așteptau. Delegații (șlihimii) din Ereț Israel aspirau să transforme această masă de oameni într-un bloc luptător. Eu mă îndoiam că aveau să reușească. Dar n-am îndrăznit să împărtășesc altora îndoielile mele.

În prima noapte am primit sarcina să cazez pe acești călători rămași fără loc de dormit. Cu ajutorul unui mic număr de oameni de ordine și renunțând la orele de somn, după o zi plină de tensiune, mi-am croit drum printre etaje, la lumina slabă a unei lanterne. Cei fără loc au coborât de pe punte. Ei trebuiau să se târască printre priciuri și să se înghesuie între etaje, încercând să-și găsească un locșor. Una din sălile de dormit era lângă sala mașinilor. Acolo, căldura era de nesuportat, infernală, însoțită de larma monotonă a mașinilor. Spre marea mea mirare, am descoperit că unii oameni au pierdut orice simț al rușinii. Ei dormeau complet goi, fără nici o jenă. Tot rătăcind pe vas ca o stafie, am descoperit primele victime ale călătoriei pe mare. Cei care sufereau de rău de mare aveau crize de vomă. Mă gândeam la plăcerea și surpriza celor de la etajele inferioare, când primeau o asemenea porție.

Prima sarcină a fost cea a organizării. Călătorii au fost împărțiți în șaptezeci de grupuri, fiecare numărând cincizeci de persoane. Conducătorul responsabil cu împărțirea alimentelor era Berl. Baza erau porțiile de război, în cutii de carton, achiziționate din rezervele armatei americane din Europa. O porție era compusă din brânză galbenă, biscuiți, o felie de salam, ceva dulce și câteva țigări „Camel". La acest meniu se adăuga și un măr acru. „De o masă caldă în timpul călătoriei, puteți uita" a anunțat comandantul Amnon. Șefii grupurilor și ajutoarele lor cărau mâncarea. Omul de ordine suna din trompete, semn pentru grup că este rândul lui să intre în depozitul de alimente, să primească porțiile alocate și să plece rapid. Și la împărțirea apei de băut era rând. Fiecare grup avea gălețile sale. Apa de băut era păstrată în cisterne în care fusese ținută înainte apă de mare. Acestea serviseră în trecut pentru stabilizarea vasului. Apa potabilă era cam sărată. Oamenii se obișnuiau greu cu gustul apei. O problemă grea, de care ne-am dat seama imediat, a fost igiena personală și spălatul. Trebuia să se aștepte ore în șir pentru a intra în toaletele improvizate. Pentru mărirea capacității de absorbție s-a creat pe punte, deasupra ușii de intrare în așa-zisele dormitoare, încă un spațiu de locuit. Acestă improvizație a împiedicat o aerisire normală a dormitoarelor. Deoarece oamenii aveau nevoie de aer proaspăt, Amnon a dat dispoziția de a se scoate grupurile pe rând, pe punte. Marea agitată a agravat răul de mare. Serviciul de ordine lucra greu. În fiecare seară ne întrerupeam munca pentru o ședință a șefilor de grupe, pentru a lămuri problemele ivite zilnic. Și eu am suferit de rău de mare. De-abia mă țineam pe picioare. Totuși, m-am străduit să-mi fac datoria. Călătoria era înceată. Din când în când vasul ancora. Bărcile de pe coastă ne aduceau pâine proaspătă, iar apa fără resturi de sare avea un gust de neuitat. Această plăcere temporară a ținut cât timp am navigat în Marea Adriatică. O dată cu intrarea noastră în Mediterana, s-au terminat și posibilitățile de aprovizionare cu hrană proaspătă.

A doua zi după plecarea vasului s-a născut pe vapor primul copil. Deoarece marea era agitată, i-am dat numele de Saar (Furtună). Cabina comandantului s-a transformat în sală de naștere. Printre călători era o moașă de meserie. Eram siguri că ne mai așteaptă pe drum și alte nașteri. O femeie care a avut o criză intestinală a fost debarcată și internată la un spital local. Pe vas nu se puteau efectua operații. Mi-am pus întrebarea ce vom face dacă un asemenea caz se va repeta când vom ajunge în largul mării. Preferam să nu mă gândesc la așa ceva.

Seara a avut loc prima noastră activitate culturală. Un violonist originar din Rusia a cântat muzică clasică. Sunetele muzicii s-au amestecat cu sunetul trompetei de la depozitul de alimente și cu strigătele oamenilor de serviciu.

Primul nostru Șabat a căzut în cea de a treia zi a călătoriei noastre. Cum arăta atunci vasul? Într-un colț s-au rugat religioșii. Alții au ieșit pe punte pentru a respira puțin aer curat. Cei cuprinși de nostalgii cântau cântece de Șabat, cântece patriotice, cântece din Ereț Israel, în idiș, cântecele orășelului evreiesc. Tot atunci a apărut și primul număr al „Ziarului de pe punte". Ziarul a fost scris de mână și completat cu desene ale pictorului Șmuel Catz. În articolul de fond am analizat problemele cu care eram confruntați. N-am menționat acolo că misiunea mea imediată era să izolez două bolnave de sifilis; fără îndoială o misiune neplăcută pentru secretarul conducerii. Evenimentul dramatic al călătoriei noastre s-a petrecut în orele de după amiază ale acestei sâmbete. Marea era agitată. De departe, priveam cum „Sfânta" lupta să înainteze printre valuri. Șaike Dan s-a ținut de cuvânt. Vasul purta numele lui Aba Bardicev. „Aba", fosta „Sfânta", frânată de valuri, se clătina dintr-o parte în cealaltă, ca și cum motorul n-ar fi funcționat. Mati și Haim purtau, prin telegraful fără fir, un dialog nervos. Marinarii greci au început să evacueze puntea, semn că se întâmpla ceva rău. Bărcile de salvare au fost degajate din legăturile lor. La noi, pe bord, au rămas doar Amnon și membrii comandamentului. Vedeam că se întâmpla ceva grav și eram încordați. De departe, mi se părea că „Aba" se îndrepta spre un banc de nisip. Eram conștienți că „coaja de nucă", fragilă, era în pericol. Parcă stătea să se desfacă în fața ochilor noștri și să se scufunde împreună cu cei 400 de pasageri. Pe neașteptate, s-a întâmplat o minune: vasul a intrat într-un curent de apă mai liniștit și și-a încetinit mersul. Ciocnirea cu stânca n-a fost puternică. Haim continua să lanseze apeluri S.O.S. Vasul nostru nu se putea apropia de „Aba". Primii pasageri au coborât pe stâncă. Între timp, s-au apropiat primele bărci de pescari. Astfel, acțiunea de salvare s-a desfășurat într-un ritm rapid, dar în afara razei noastre de observație. Am primit cu satisfacție vestea că nimeni dintre călători nu a avut de suferit și că doar bagajele lor s-au pierdut. Amnon a anunțat că bărcile vor transfera călătorii de pe „Aba" pe vasul nostru. Am primit dispoziția să găsesc loc pentru instalarea celor 400 de călători. Acțiunea de salvare a durat toată noaptea. A doua zi au mai rămas pe punte circa o sută de oameni, care au preferat aerul curat în locul magaziilor împuțite. Astfel am devenit cu toții pasagerii unui singur vas. Amnon a

cerut să se pregătească o firmă cu numele vasului nostru „Mișcarea evreiască de revoltă" (Tnuat hamered haivri). Prietenul Șmuel Catz a executat această comandă. După patru zile de la ridicarea ancorei, Marea Adriatică a rămas în urmă. Acum eram deja în Mediterana. În a noua zi a plecării, la 14 noiembrie, era ziua mea de naștere. Împlineam 26 de ani. Această dată mi-a ieșit complet din minte. Am uitat-o din cauza altor griji pe care le aveam în acea zi.

Nebunia cea mare a acestei călătorii a fost organizarea de alegeri pentru primul Congres sionist de după război, ce urma să se întrunească la Basel. Hotărârea a fost adoptată în ședința forului interpartinic al sioniștilor. Discuția s-a încins. Plecarea noastră era o acțiune sionistă; noi ne aflam pe un teritoriu al statului în devenire. Am decis să tipărim „șkalim", fișele noastre de vot pentru Congresul sionist. Cine dorea, putea să achiziționeze un asemenea „șekel" și să voteze pe bordul vasului pentru Congresul sionist.

O dată cu intrarea în Marea Mediterană, Amnon ne-a dezvăluit amănunte despre adevăratul pericol care ne amenința. Eram într-o zonă minată din timpul războiului, fără a avea o hartă a acestei zone. Ne-a ajutat însă norocul și am trecut cu bine și această încercare.

În timpul călătoriei am încercat să ne păstrăm optimismul și să respectăm regulile de disciplină. Am discutat teoretic posibilitatea coborârii pe coastă. În acest caz, aveau întâietate bătrânii, apoi femeile și copiii. Dacă nu vom avea altă soluție, vom sacrifica bagajele. Pentru cazul unei confruntări cu britanicii, am proiectat acțiuni de rezistență. Sub conducerea inginerului Kaufer, s-a pregătit un depozit de muniții: cutii de conserve pe care le vom transforma în bombe, cutii de tablă pentru lupta corp la corp. La sunetul sirenei, am exersat coborârea rapidă în magazii pentru cazul că ne vor descoperi avioanele dușmanului.

23 noiembrie era a 18-a zi a călătoriei noastre. Ajunsesem la un punct între Cipru și Turcia. La orizont se zărea piscul muntelui Musa Dag. Țin minte acest munte din neuitata carte a lui Franz Werfel dedicată asasinării în masă a armenilor de către turci.

Vremea plăcută ne-a îngăduit să ne desfășurăm activitatea fără probleme. În fiecare colț vedeai manifestele propagandistice ale pictorului Șmuel Catz și caricaturile lui Zeev Farkaș și ale lui Arie Moscovici. Pe punți aveau loc adunări politice de lămurire. O orchestră improvizată a tineretului cânta melodii patriotice și un orator înflăcărat dintre călători convingea ascultătorii că trebuiau să lupte pentru dreptul de a intra în țara noastră.

În aceeași noapte a fost demolată construcția de lemn de pe punte. Ne apropiam de regiunea periculoasă, controlată de englezi. O asemenea construcție putea să fie identificată cu ușurință din aer. Voiam să arătăm ca un vas oarecare, ce navighează nevinovat în apele Mediteranei. Pe punte erau postate santinele echipate cu telescoape, care scrutau zarea. Masele au rămas în magazii. Punțile s-au golit, în afară de o mână de pasageri care leșinaseră din cauza căldurii care domnea jos și au trebuit scoși la aer.

În a 19-a zi de călătorie, la 24 noiembrie, britanicii ne-au descoperit. În zorii zilei a zburat deasupra noastră un avion. Santinelele și-au intensificat vigilența. După alte două ore a trecut deasupra noastră un alt avion. Aviatorul a cerut informații prin morse. Redau câteva fraze din transcripția mesajelor.

Întrebare: Cine sunteți? Identificați-vă.

Răspuns: Vasul „Mary" care navighează sub pavilion panamez. La bord avem două mii tone de cargo și un echipaj de 16 oameni.

Întrebare: Încotro vă îndreptați?

Răspuns: Spre Port Said.

Era clar că primul era un avion de recunoaștere, care desigur ne fotografiase. Al doilea a venit să controleze. Oare vor da crezare răspunsurilor noastre?

Zborul avionului de recunoaștere a continuat cu intermitențe toată ziua. În ședința zilnică, am decis să nu schimbăm direcția. N-am permis nimănui să urce pe punte; o dată cu căderea serii, am simțit nevoia să ne destindem. După ce am ațipit puțin, întunericul a fost străpuns dintr-odată de reflectoarele puternice ale unui distrugător L-75 care se îndrepta spre noi. Pe punte a izbucnit panica. Totuși, călătorii s-au conformat ordinelor, coborând imediat. Era clar pentru toți că britanicii ne-au identificat ca pe un vas cu imigranți ilegali. Din vacarmul care s-a iscat, s-a putut distinge glasul celor care intonau imnurile „Hatikva" și „Tehzacna". Imediat li s-au alăturat și alte glasuri. Simțeam clipa în care începea lupta pentru dreptul nostru de a intra în Eretz Israel.

Distrugătoarele de război nu ne-au lăsat în pace. Reflectoarele se aprindeau și se stingeau. Trecerea de la lumină la întuneric și nesiguranța a intensificat tensiunea. Au trecut două ore până când a început dialogul între distrugătorul britanic și comandamentul nostru. Ne sfătuiam asupra textului nostru. În final, Mati a condus dialogul, iar eu am notat:

Întrebare: Ce vas sunteți?

Răspuns: „Mișcarea evreiască de revoltă"

Întrebare: Încotro?

Răspuns: Plecăm spre Ereț Israel

Întrebare: Fără lumină la bord, sunteți un pericol pentru navigație.

Răspuns: Dinamul nostru s-a stricat. Ne ocupăm de repararea lui.

Întrebare: Aveți ulei și carburanți în cantități suficiente?

Răspuns: Da.

Întrebare: Am o comunicare lungă pentru tine. Vrei s-o primești?

Mati răspunde afirmativ.

Radiotelgrafistul britanic, care ne vedea fără ca noi să-l putem vedea, a transmis comunicarea.

Punctul 1: Următoarea telegramă vă este trimisă din rațiuni umanitare. Sunteți deci rugați să-i acordați maximum de atenție. Nimeni de pe vasul nostru nu vrea să vă facă vreun rău; dar dacă veți încerca să debarcați în Ereț Israel, arestarea voastră va fi iminentă. Călătorii voștri, domnule căpitan de vas, vor fi îndepărtați din țară. Spre binele călătorilor, vă rugăm să vă îndreptați spre Famagusta. Te rog să judeci cu înțelegere consecințele negative ale ciocnirii dintre noi.

Punctul 2: Are cineva dintre voi nevoie de ajutor medical urgent? Vă rugăm să ne comunicați imediat, înainte de a se schimba condițiile atmosferice, care ne vor împiedica să vă trimitem o barcă.

Punctul 3: Care este numărul călătorilor voștri? Raportați sexul și naționalitatea.

După o scurtă consfătuire, Amnon recitește răspunsul nostru în limba engleză: „Studiem comunicarea voastră. Ne consultăm cu călătorii".

Orele treceau, noi continuam să înaintăm cu luminile stinse, iar britanicii erau pe urmele noastre. Un sfert de oră după miezul nopții, radiotelgrafistul britanic a transmis o nouă comunicare:

„Mă adresez din nou chibzuinței dumitale, domnule căpitan. Vasul dumneavoastră nu are nici o șansă de a ajunge la Tel Aviv. Imediat după intrarea voastră în apele teritoriale, ne vom urca pe vasul vostru și vă vom aresta. După aceea, călătorii vor fi siliți să treacă pe alte vase și vor fi deportați în Cipru.

Dacă vasul se va îndrepta spre Famagusta, suferința călătorilor tăi se va încheia chiar mâine. Repet: orice încercare de a ajunge la Tel Aviv este lipsită de șanse și vă va provoca suferințe inutile.

Pauză.

Reflectoarele sunt în repaos.

După o scurtă întrerupere pentru consultări, Mati transmite mesajul nostru patetic:

„Venim din lagărele de concentrare ale germanilor. Nu intenționăm să le schimbăm cu lagăre britanice. Călătoria noastră nu este una de plăcere. Patru mii de femei, bărbați și copii călătoresc aici în condiții cumplite. Îți poți oare imagina durerea mamelor care au născut copii pe acest vas? Oare suntem criminali sau ucigași? De ce ne goniți ca pe niște fiare? Sir, ești dumneata în stare să te gândești că un om liber va alege de bună voie un lagăr, chiar dacă este un lagăr britanic? Nu, Sir. Repetăm și noi cuvintele conducătorului vostru Winston Churchill: Vom lupta pentru dreptul nostru de a trăi. Vom lupta pe țărm, pe străzi și chiar de pe puntea vasului nostru".

Ca unul care a colaborat la formularea mesajului, eram mândru de răspunsul nostru patetic. Acesta era în concordanță cu situația noastră. Am încercat într-adevăr să facem apel la sensibilitatea englezilor, care știau într-adevăr ce înseamnă a lupta într-un război al disperării.

Englezii ne-au trimis răspunsul:

— Încercăm să vă transmitem părerea noastră personală; Anglia luptă pentru libertatea lumii. Nu este cazul de a provoca opinia noastră publică, care a dovedit în mod consecvent prietenia ei față de voi. Noi vrem să evităm orice acțiune pripită. Protestul vostru a fost înregistrat. Comandantul britanic ține să transmită călătorilor o comunicare personală.

La ora 7 dimineața am transmis acceptarea noastră. L-75 s-a apropiat până la circa doi metri de noi. Comandantul britanic vorbea într-un megafon. De data aceasta nu s-a adresat unui comandant necunoscut, ci „poporului". El a repetat sfatul său „prietenesc" de a ne îndrepta spre Famagusta. Călătorii au ascultat cu atenție.

Răspunsul nostru era un singur cuvânt:

„Palestina, Palestina, Palestina!!"

Decizia a fost luată.

Din când în când distrugătoarele se apropiau. Ofițerii ne studiau prin telescop. Erau echipați ca pentru o operațiune de luptă, cu căști albe din metal, urmărindu-ne cu priviri înghețate. Noi am mărit viteza, iar distrugătoarele veneau în urma noastră. La orizont se vedea coasta Siriei.

Am folosit o oră liberă pentru a nota un rezumat al convorbirii comandamentului. Amnon avea grijă ca jurnalul să nu cadă în mâinile britanicilor. În ce privește jurnalul meu personal, el era în grija mea. Mă gândeam că va veni ziua în care jurnalul îmi va aminti mie – poate și altora — zilele și orele acelea furtunoase. Dar atunci totul va părea o poveste sau un film de aventuri.

L-75 s-a îndepărtat. Locul său a fost luat de L-79. Britanicii au studiat din nou „dușmanul" și s-au îndepărtat. Oamenii noștri au rămas lipiți de pozițiile lor, decișI să-i împiedice pe englezi de a pune stăpânire pe vas prin surprindere. „Astăzi m-am bărbierit" – am notat în jurnal. „E ciudat că tocmai acum am grijă de înfățișarea mea".

Tripoli: navigăm la o depărtare de zece mile de coastă. De departe se vedeau satele pescarilor, oranjerii și munți pleșuvi.

În ședința de după amiază s-au luat decizii definitive. Continuăm spre Haifa. Ne vom împotrivi cu forța la orice încercare a britanicilor de a se urca pe vapor. Mati păstra o legătură strânsă cu comandamentul central din Ereț Israel. Ne-a surprins un ordin urgent de a schimba numele vasului. „Mișcarea de revoltă" suna prea provocator. În comandamentul nostru s-a încins o puternică discuție. Am propus să alegem numele de „Herzl". Din țară s-a propus „Knesset Israel" (ce simbolizează totalitatea și unitatea poporului evreu). Numele nu ne-a plăcut. Considerăm că nu este suficient de emoționant. Am anunțat prin radio că ne împotrivim. Cei din țară s-au încăpățânat. Nimic altceva decât „Knesset Israel". Pictorii Zeev Farkaș, Șmuel Catz, Arie Moscovici și colegii lor au intrat în acțiune, au vopsit din nou firmele, în ebraică și engleză. Noile firme au fost prinse de pereții vasului care-și continua drumul. Unul din distrugătoare se afla între noi și coastă, pentru a se asigura că nu vom încerca să acostăm cu forța.

La două ore după miezul nopții s-a auzit o alarmă. Un călător din grupul celor din Ungaria, profesor de înot, a sărit în mare. Prietenul său ne-a informat că intenționa să ajungă la coastă, parcurgând distanța de 30 de mile. Deoarece el era în pericol de moarte, am hotărît să-i informăm pe britanici.

În zorii zilei se vedeau la orizont coastele țării, munții Galilului și Carmelul. Lângă noi se aflau distrugătoarele și bărcile de coastă. Avioanele zburau deasupra noastră.

Într-o ședință specială, Amnon a anunțat că în numele nostru a fost înaintată la Curtea Supremă din Londra plângerea juridică sub procedura Habeas Corpus. Lista călătorilor a fost comunicată prin radio-telegrafie avocaților Sohnutului, A.D. Goitein și Arnold Sper. Secretarul-șef al guvernului mandatar și comandanții armatei și ai flotei britanice au fost solicitați să motiveze în fața Curții Supreme de la Londra de ce nu eliberează oamenii aflați pe bordul vasului „Lochita", care navighează acum sub numele de „Knesset Israel". Tribunalul a emis ordinul cerut și l-a aplicat și față de comandanții distrugătoarelor „Empire Rival",

„Empire Haywood" și „Ocean Vigour". Aceasta era formula juridică cu ajutorul căreia se luptau avocații pentru dreptul nostru de a putea călători pentru a debarca liberi pe coastele țării. Am decis să înaintăm cu toată viteza spre Haifa. Conform noilor dispoziții, în apele teritoriale ale Ereț Israelului nu ne vom opune la urcarea englezilor pe vasul nostru. Rezistența va începe numai când vor încerca să ne transfere cu forța pe vasele lor de deportare.

Eram răgușit și cu greu mă mai puteam auzi. În permanență eram obligați să explicăm pasagerilor situația, să-i liniștim pe cei nemulțumiți.

Ni se cerea să ne prezentăm în fața celor care se împotrivesc rezistenței noastre și care nu înțelegeau însemnătatea politică a luptei duse de zeci de mii de emigranți ilegali. Noi nu știam atunci cum reacționează evreii din țară la lupta noastră. După ani de zile am găsit ziarul „Haareț" din 26 noiembrie 1946. În articolul de fond scria: „Plecarea celor trei mii de evrei și venirea lor în țară constituie o uriașă demonstrație a dorinței de viață și forței de a trăi ale unui popor călcat în picioare de dușmani. Prietenii noștri de pretutindeni, împreună cu fondatorii patriei, le întind o mână frățească peste mica distanță care ne desparte încă".

În cele din urmă am intrat în apele teritoriale ale Ereț Israelului. De acum înainte legea era de partea lor. Distrugătoarele s-au apropiat la o distanță de centimetri, dând impresia că vor să sugrume micul nostru vas. Pe punțile lor erau concentrați soldați voinici, înarmați cu bastoane de cauciuc și purtând pe trupurile lor colaci de salvare. În fața lor se afla o armată de 4052 civili, din care 2100 bărbați bătrâni, maturi și tineri. Se mai aflau 1487 femei, 455 copii și 10 sugari, născuți pe vas. Cifrele exacte le-am notat în jurnalul meu. Parcă văd și acum tabloul: o armată în haine murdare, cu ochii înroșiți de nesomn, căreia îi era dor de o masă caldă și un acoperiș sigur. Dar acestea erau visuri. Acum, totul era pregătit pentru lupta decisivă.

Șlihimii (delegații) s-au grăbit să-și schimbe hainele și să se amestece în mulțime, pentru a nu putea fi identificați. În numele nostru, tratativele au fost duse de doi medici care purtau pe braț semnul „Crucii Roșii".

Haifa era în fața noastră. De pe vas, vedeam pe acoperișuri locuitorii ce ne făceau semne cu mâna.

Portul Haifa este cimitirul flotei emigranților ilegali, m-am gândit. Numele celorlalte vapoare nu ne erau cunoscute, dar în curând și „Knesset Israel" își va ocupa locul în acest cimitir plutitor.

Britanicii au ancorat vasul la chei și au coborât. La stânga noastră a ancorat „Empire Haywood", un vas de deportare. Oare și reprezentanții Solnut-ului se află în apropiere? Ce ironie amară. Astfel îi primește patria pe copiii ei, după o călătorie atât de grea?

Ritmul în care acționau și eficacitatea erau tipic britanice. După ce am ajuns la chei, am fost invitați în ebraică, prin megafon, să ne pregătim pentru transbordare. Numele de cod al acțiunii era „Operation London". Comandantul era un ofițer cu gradul de locotentent-colonel, cu o experiență bogată în asemenea acțiuni.

Cele trei vase ale deportării staționau în fața șubredului nostru vas. În acea clipă m-am gândit la David și Goliat. În port se aflau ziariști și foto-reporteri, iar pe chei, soldații marinei cu coifuri albe pe cap și înarmați cu bastoane, gata de atac. La noi s-a dat semnalul și o ploaie de cutii de conserve, scânduri și bucăți de fier au căzut în capetele polițiștilor și soldaților britanici. Lupta de rezistență a început. S-a auzit o singură împușcătură. Aisikl Rosenbaum, fiul rabinului din Nadvorna, originar din orașul meu, Siret, purtând o capotă neagră, tuns și cu perciuni, a căzut într-o baltă de sânge. Cutiile de conserve din capota lui nu l-au apărat. Până când au reușit brancardierii să se apropie de el, și-a dat sufletul. Răpăitul mitralierelor a continuat. Brancardierii alergau printre răniți, acordând primul ajutor. Ulterior, o nouă armă a fost pusă în acțiune: bombe cu gaze lacrimogene. Aerul s-a umplut de fum. În jurul meu nu vedeam decât o fugă disperată. Fiecare își căuta un adăpost. Prevăzuți cu măști de gaze, britanicii au exploatat din plin spaima noastră. Puntea distrugătorului era mai înaltă decât puntea noastră, ceea ce le permitea să sară direct pe bord, atacând masele de emigranți. În fugă, loveau cu bastoanele lor de cauciuc în dreapta și în stânga. Noi aruncam în ei muniția noastră – cutii de conserve și de marmeladă. Cei mai voinici dintre oamenii noștri au prins câțiva englezi și i-au aruncat în mare. Au fost și câțiva de-ai noștri care au sărit în mare, dar au fost prinși unul după altul.

Bombele cu gaze au fost îndreptate spre magazii, unde se înghesuiau sute de persoane. Oamenii se sufocau. Ochii le ardeau. Și eu eram în căutare de puțin aer curat. Bombele lacrimogene au ușurat evacuarea cu forța. Pe punte domnea haosul. Răniții stăteau culcați pe brancarde, iar femeile se țineau de copiii lor. După cele petrecute, pe punte s-a instalat o liniște grea. Prevăzut cu o banderolă a „Crucii Roșii", puteam să circul printre pozițiile santinelelor. Un soldat britanic înalt, care avea

mânile pline de sânge, m-a oprit. Am reușit să mă eschivez. Umblam în căutarea lui Mimi și a mamei.

Pe punte s-au urcat ziariștii. Amnon, care s-a dat drept unul din emigranții anonimi, a vorbit cu britanicii. Lanțul ancorei era pătat de sânge. Pe al doilea lanț a căzut cel de al doilea om al nostru. Erau zvonuri că sunt morți și răniți în rândul atacatorilor englezi. Răniții noștri erau în număr de 45. Unii au trebuit să fie transportați la spital.

Primii care au fost târâți spre vasele de deportare au fost bătrânii slăbiți, după care a venit rândul mamelor cu sugari și copii mici. Cei care au reușit să fugă de marinari, s-au întors, vrând-nevrând, în magazii, luptându-se cu fumul sufocant. Englezii evacuau fără ordine și fără vreun sistem. Pe cine puneau mâna, îl transportau cu forța. În felul acesta au fost despărțite familii, părinți de copii. În tot acest timp, oamenii serviciului secret încercau să scoată de la noi informații. Voiau să știe de unde am venit. Nimeni nu a deschis gura; am respectat cu rigurozitate dispoziția de a tăcea.

Prima fază a luptei noastre se încheiase.

Unul din vasele de evacuare s-a îndepărtat deja de chei. Încet-încet s-au golit punțile. Armele noastre primitive erau împrăștiate între bagaje murdare și pete de sânge. Eu am fost printre ultimii evacuați. Nu știam unde sunt Mimi, mama și ceilalți prieteni. Pe punte au urcat ajutoare de polițiști arabi (gafirim). Ei au concentrat restul călătorilor. Înainte de a părăsi „Knesset Israel", casa noastră plutitoare, am mai apucat să-mi schimb pantalonii, rupți și murdari, cu o pereche mai bună.

Am trecut zidul de soldați. Ei însoțeau rândul nostru cu priviri pline de ură. Arme n-au găsit asupra mea. Nu știu cum de mi-au lăsat caietele. Am trecut țarcul de DDT și am ajuns lângă vaporul de deportare. Între „Knesset Israel" și „Empire Rival" erau doar vreo două sute de metri. Pământul țării, sub forma cheiului de beton al portului Haifa, nu l-am sărutat. „Acolo n-ai să treci". Mi-am amintit de cuvintele pe care i le-a spus Dumnezeu lui Moșe pe muntele Nevo.

Pe scara vasului de deportare, un ofițer britanic mi-a oferit un pachet de biscuiți și o gumă de mestecat. Drept „gratificație" am mai încasat o lovitură cu patul armei sale. După aceea, am fost aruncat în magazia vaporului, un fel de închisoare improvizată. Înghesuiseră acolo peste o mie de călători de pe „Knesset Israel". Cu câteva ore înainte erau un grup unit. Acum însă, aveam în jurul meu un amestec de oameni murdari și disperați. Ochii lor lăcrimau nu numai din cauza gazului lacrimogen. Cine putea, cădea într-un somn adânc. Fără să vreau, mi-am

amintit de momentele grele prin care am trecut în subsolul unde am fost anchetat la poliția legionară din București, în timpul războiului.

La ușă stăteau santinelele. Auzeam vâjâitul motoarelor, ceea ce însemna că vaporul a pornit-o la drum. Acum câteva ore eram la Haifa. Acum ne îndepărtam. Poate că lupta noastră va avea parte de un titlu de ziar, apoi va fi uitată – am notat în jurnal. Celui care a trecut prin greutățile acestei călătorii, combinația de cuvinte „Knesset Israel" îi va rămâne adânc întipărită în memorie.

După multe căutări, am descoperit-o pe mama. Mi-am închipuit că Mimi, Berl și Hanele se aflau la bordul unui alt vas. Amnon, căpitanul, era și el în cala vaporului, ca un emigrant oarecare. M-am gândit că oamenii trebuie sprijiniți moral. Dar era greu, nu numai datorită spiritului de descurajare, ci și din cauza regimului dur, introdus de britanici. Nu aveam nici un fel de libertate de mișcare. La WC puteai merge doar însoțit de o santinelă. Amnon era într-o tensiune de nedescris. Trebuia să evadeze de pe vas cu orice risc. Trebuia făcut totul ca să nu fie prins de britanici și internat în Cipru. Afară îl așteptau alte misiuni importante.

„Trebuie să faci ceva pentru a-mi realiza planul", mi-a șoptit. Rugămintea lui Amnon era pentru mine un ordin. Până la urmă, mi-a venit o idee: vom declara greva foamei, cerând hrană rituală, cașer.

Dr. Edith Rintzler, avocat, care vorbea perfect engleza, a fost mobilizată pentru acest scop. Pe un evreu bărbos l-am declarat rabin. Astfel am format o delegație care a cerut o întâlnire urgentă cu comandantul vasului. I-am explicat care sunt regulile hranei rituale, adică ale cașrutului. Conform tradiției, comandantul nu ne putea refuza o cerere cu caracter religios. Astfel, bucătăria a fost predată conducerii noastre. Doisprezece emigranți erau lăsați să lucreze în bucătărie. Practic, englezii au fost nevoiți să le acorde libera circulație pe punte. Din clipa aceea, s-a ivit o fisură în disciplină, iar regimul dur al britanicilor s-a prăbușit. Santinelele nu au mai putut impune disciplina de dinainte. S-a renunțat ca ele să ne mai însoțească la toaletă.

Când s-a înnoptat, Amnon a profitat de gălăgie și de dezordine și a reușit să sară neobservat în mare. După câteva luni, el a fost comandantul faimosului vas „Exodus".

Cele trei zile până la primirea sentinței de la Curtea Supremă din Londra le-am petrecut navigând de-a lungul coastei mediteraniene. Fără decizia Curții Supreme, britanicii nu ne puteau transfera în Cipru. În această perioadă am văzut țara cu ochii noștri, navigând din nord, de la

Naharia, până la coasta Nițanim. În acele trei zile am învățat să identific poziția kibuțurilor lui „Hanoar Haționi", Tel-Ithak și Nițanim.

Când vasul a schimbat direcția, am știut că am pierdut procesul. Acum, destinația era Cipru.

La 30 noiembrie am notat în jurnal: „Famagusta văzută prin ceață. O coastă galbenă și rânduri de corturi. Acesta va fi lagărul. Aici vom aștepta, cine știe cât timp, până în ziua eliberării".

Deoarece distrugătoarele de război nu puteau ancora în portul Famagusta, unde marea nu era destul de adâncă, a început o acțiune complicată de coborâre pe țărm, în bacuri. De aici, grup după grup, am fost urcați în autocamioane și duși în lagărul Caraolos.

Și acum am opus o rezistență pasivă. De la bun început am convenit să nu ușurăm englezilor munca lor murdară. În jurnalul meu am notat: „Deși opunem rezistență, soldații voinici și odihniți reușesc cu ușurință să-i înfrângă pe emigranți, oameni flămânzi, murdari și slabi".

Nu știam câte jurnale de emigranți ca acesta s-au scris atunci. Rândurile palide din caietul îngălbenit, scris în românește, îmi aduc în fața ochilor ultimele imagini: Un grup de copii din Ungaria coboară scările. Nu aveau pe ei decât chiloți și maiouri, deoarece au refuzat să primească haine de la englezi. În fruntea lor merge șeful grupului. Mâinile primului copil strâng cu putere drapelul grupului, pătat, murdar și uzat. Acest drapel i-a însoțit peste tot, pe drum, pe vapor, în lupta contra englezilor. Drapelul fâlfâie peste capetele lor. Copiii pășesc tăcuți în urma lui, intonând o melodie. Soldații Majestății Sale, de lângă scară, privesc armata copiilor, „dușmanul" învins. Pe spatele soldaților, copiii sunt duși spre plute, în drum spre țărmul Ciprului.

Îmi șterg o lacrimă. Mi se pare că am văzut cum s-au umezit și ochii de oțel ai britanicilor. „Fuck in jews" – o înjurătură grosolană, pentru soldații mândri că trebuiau să îndeplinească o asemenea misiune murdară.

Mi-a tremurat mâna când am descris în jurnal ultimul marș al copiilor pe jumătate dezbrăcați. Era mai curând un marș al victoriei decât al capitulării...

12

ÎNGROPAȚI ÎN NISIP

În elenă, „Famagusta" înseamnă „adânciți în nisip". Citadela celebră a lui Othelo am văzut-o de pe vaporul care ne-a adus aici; însă spectacolul la care am luat parte – împotriva voinței noastre – nu a fost scris de Shakespeare. Englezii de astăzi au numit altfel acest trist spectacol.

Spre „un oraș portuar din Cipru", cum spune celebrul dramaturg englez, am ajuns după o călătorie îndelungată, care s-a încheiat cu un eșec. Mi-am amintit cuvintele lui Moșe Agami, trimisul „Mosad"-ului pentru alia, în preajma călătoriei noastre: „Nu veți ajunge în Ereț Israel, veți ajunge în Cipru" Proorocirea lui Agami s-a adeverit.

Peisajele fermecătoare, nuanțele mării, dunele aurii n-au mai impresionat pe nimeni dintre noi. Știam bine ce ne așteptă. Insula scăldată în soare o vom vedea din spatele unor garduri de sârmă ghimpată, aidoma unor pușcăriași.

Crucișătorul de deportare „Ocean Vigour" s-a apropiat încet de țărm, dar n-a ancorat. Marea nu era suficient de adâncă. A fost nevoie de plute care să ne aducă, într-o ordine exemplară, la țărm, până la autocamioanele ce așteptau în port.

În grupuri de câte cincizeci, bine păzite de soldații britanici, am fost transferați în lagărul Caraolos de lângă Famagusta. Lagărul era înconjurat de garduri de sârmă ghimpată. Pe turnurile de pază, santinele urmăreau farurile aprinse și cu ajutorul lor scrutau noaptea terenul.

La vederea lagărului, Mimi a fost zguduită. „Iar garduri de sârmă ghimpată, iar turnuri de pază"? Tot peisajul îi amintea lagărele de concentrare naziste de la Klein Schönau și Auschwitz. Rănile care abia se cicatrizaseră, s-au redeschis. Am îmbrățișat-o, încercând să-i spun câteva cuvinte de consolare. Esențial era că suntem mai aproape de Ereț Israel. Lui Mimi îi era greu să se liniștească. Pentru a doua oară în viața ei se vedea deținută. Fiecare dintre cei debarcați purta în inimă cicatrici adânci. Totuși, știam că prizonieratul englez va fi diferit. „Deportare de

lux", stil britanic, pedeapsă pentru încălcarea legilor de imigrare britanice, dar nu lagăr de exterminare.

Am trecut poarta, împinşi spre cortul de dezinfectare. Supravegheaţi de un medic militar, sanitarii britanici ne-au stropit cu D.D.T. Dezinfectarea era însoţită de înjurături. Sute de emigranţi îşi aşteptau rândul. Soldaţii obosiţi lucrau în schimburi, fără pauză.

I-am provocat: „Aşteptaţi, aşteptaţi – alte mii ca noi sunt pe drum!" „Fuck in the jews", era înjurătura lor preferată.

Lagărul Caraolos a fost deschis în august 1946. Când am ajuns la locul nostru permanent de internare – tabăra 62 – construită special pentru călătorii de pe „Knesset Israel", se găseau acolo peste două mii de persoane venite înaintea noastră. Sosirea noastră a triplat dintr-odată populaţia. Cei sosiţi înainte au servit britanicilor drept cobai de experienţă. Trupele imperiale aveau experienţa lagărelor de prizonieri de război. Ei nu ştiau ce să facă cu o populaţie civilă: bătrâni, femei gravide, copii, sugari.

În mod natural, am căutat pe reprezentanţii Agenţiei Evreieşti (Sohnut). Era firesc ca aceştia să ne ajute la organizare. Dar ei nu erau pe teren. Mai târziu am aflat că absenţa lor se datora unor motive politice. Ben-Gurion a refuzat să trimită în Cipru pe reprezentanţii Agenţiei Evreieşti. Se temea că prezenţa lor va fi interpretată ca un act de colaborare şi recunoaştere a politicii de deportare britanică. De asemenea, conducătorii Sohnut-ului s-au temut că activitatea lor cu deportaţii va da naştere unor revendicări financiare britanice, cărora nu le puteau face faţă. Am fost siliţi să ne resemnăm cu realitatea. Deci suntem aici – singuri. Ce nu vom face noi singuri, nu va face nimeni. Dacă deportarea în Cipru are drept scop să slăbească credinţa noastră sionistă şi să-i descurajeze pe alţii în a ne urma, noi trebuie să dovedim contrariul. Cipru era un examen pentru educaţia sionistă pe care am primit-o.

Unica instituţie evreiască care funcţiona pe teren era JOINT-ul. În baza tradiţiei de a-i ajuta pe evreii în suferinţă, JOINT-ul a însărcinat pe reprezentanţii săi din Cipru să se ocupe de problemele sănătăţii femeilor şi a pruncilor. Mai târziu, Morris Lau, american de origine, membru al kibuţului Ein Haşofet, a fost numit reprezentant permanent al JOINT-ului pentru lagărele din Cipru.

Politica britanicilor era să ne acorde o autonomie organizatorică. Erau convinşi că neamestecul lor va facilita desfăşurarea unei vieţi normale în lagăre. Această poziţie britanică am exploatat-o în favoarea noastră. Emigranţii veniţi înaintea noastră creaseră deja anumite realităţi

pe teren. Gardurile din sârmă ghimpată care despărțeau diversele sectoare au fost înlăturate. Caraolos a devenit un singur spațiu.

O dată cu venirea noastră a trebuit să satisfacem curiozitatea celor veniți înainte. Unele întrebări trădau pură curiozitate, altele erau în legătură cu problemele la care nu găsiseră răspunsuri.

„De unde sunteți? Ce se întâmplă afară?" Ei erau izolați, rupți de lume, dornici să afle măcar frânturi de informații.

La Caraolos am ajuns doar noi. Bagajul personal al fiecăruia a rămas la bordul lui „Knesset Israel". Englezii ne-au strâns lucrurile, claie peste grămadă și le-au adus în lagărul 62. În fața barăcii în care funcționa secretariatul comun, au expus un munte de zdrențe. Personal, am renunțat imediat să caut în acest haos de haine rupte și murdare. Știam că un tezaur nu voi găsi acolo. Puțini au reușit să „pescuiască" din grămada uriașă ceva bun de îmbrăcat.

Deși era în decembrie, ne indunda un soare plăcut. Gustam cu plăcere noul climat mediteranian. Totuși, aveam nevoie de ceva îmbrăcăminte. Așa s-a dezvoltat „industria de modă", caracteristică lagărelor din Cipru. Materia primă pentru noile noastre haine erau corturile în care locuiam. Cortul indian era compus din trei straturi de pânză de diverse culori: albastru, alb, galben și verde. Nevoia ne-a învățat să jupuim pânzele corturilor, un strat după altul. Șoferii greci, care ne aduceau apă de băut în autocisterne, ne-au adus prin contrabandă și mașini de cusut. Croitorii și croitoresele aveau de lucru până peste cap.

În depozitul grupului nostru colectivist „Bemaavak" (În luptă), aveam pentru membrii grupului pantaloni scurți și cămăși în trei culori. Acestea erau cele mai bune haine – Made in Cipru. Fiecare își potrivea o haină din pânză de cort. Noi, emigranții de pe „Knesset Israel" eram lipsiți de mijloace. Refugiații care au ajuns din Italia sau Germania au adus cu ei bani. Din Iugoslavia, noi am venit fără nimic. Dar Cipru ne-a învățat cum să câștigăm repede bani. Deoarece fiecare emigrant avea dreptul la o rație zilnică de șase țigări „Camel", o țigară mult căutată în Cipru, am strâns țigările de la nefumători și le-am vândut prin șoferi, pe piața cipriotă.

Șoferii cisternelor, în majoritate simpatizanți ai mișcării de rezistență cipriotă, erau clienții noștri permanenți. Ei voiau să ne ajute. În ochii lor eram luptători împotriva imperialismului britanic.

Într-o scurtă perioadă, am adunat o sumă frumușică, o casă mică pentru satisfacerea nevoilor noastre de bază: ace și ață, caiete și creioane, hârtie de scris. Mulți umblau flămânzi. Rația de hrană britanică, bazată

pe menu-ul lor militar, nu se potrivea cu obișnuințele noastre. Stomacul nostru nu digera cartofii conservați, carnea de cămilă și grișurile în stil englez. La întâlnirea cu reprezentantul temporar al JOINT-ului, Charles Passman, am cerut pește ca un surplus de alimente. Passman s-a purtat urât. El a promis să furnizeze rații de hrană specială doar femeilor gravide și bolnavilor. „Nu-i vom scuti pe englezi de răspunderea lor", a declarat el. Până la urmă englezii s-au înduplecat și au ameliorat menu-ul. Și totuși, de fiecare dată când eram flămând, obișnuiam să vizitez bucătăria grupului colectiv condus de Arie Hassenberg (răposatul avocat Arie Ben-Tov), pe care l-am cunocut la conferința europeană a lui Hanoar Haționi de la Paris. Veniți din Italia cu rezerve, el și grupul lui aveau bani să cumpere alimente suplimentare.

În primele zile am gustat plăcerea odihnei. Ciprul ne-a fost impus. Condițiile erau incomparabil mai bune decât cele insuportabile, din îndelungata noastră călătorie pe mare.

După ce ne-am organizat puțin, i-am depistat printre emigranți pe prietenii noștri din „Hanoar Haționi" veterani: grupul colectiv „Lehagșama" (Spre realizare) din Italia; pe membrii grupului „Aba Bardicev" din Polonia, pe care i-am cunoscut în Germania, cu prilejul vizitei mele la Greifenberg, unul din lagărele persoanelor deplasate din Germania (D.P.)

Acum ne-am încadrat și în conducerea lagărului. Berl a fost cooptat în secretariatul comun al lagărelor, iar eu m-am concentrat în acțiuni de îmbunătățire a vieții noastre pe plan cultural. Unul din cântecele populare din tabără suna așa: „Și Ciprul este Ereț Israel". Versurile poetului anonim erau cântate pe melodia faimosului șlagăr „Katiușa", popularizat de corul Armatei Roșii.

Dacă ne-a fost dat să fim deportați în Cipru, trebuia să exploatăm timpul ședерii, ca să ne pregătim pentru ziua cea mare când ne vom elibera și vom pleca, în sfârșit, în țară. Majoritatea dintre noi erau oameni tineri, plini de energie, intelectuali, învățători, profesori și unii chiar conferențiari universitari. De ce să nu folosim prezența lor printre noi? Așa s-a născut ideea unei „universități populare". Din trei corturi mari am creat un spațiu care putea adăposti circa 100 de persoane. În lagăr am strâns mese și bănci. Cu ajutorul megafoanelor improvizate, fabricate din tabla cutiilor de conserve, am comunicat celor interesați despre deschiderea „instituției academice". La ceremonia festivă a fost prezent primul „sol" trimis din țară, cunoscutul educator și poet Aharon Zeev, care a fost mai târziu primul ofițer de educație al armatei israeliene.

Conferențiari erau cu duiumul, iar „studenții" au venit în masă. Zilnic aveau loc patru conferințe despre istoria poporului evreu și sionism, filosofie iudaică, pedagogie.

Din tot bagajul meu sărac, mi-a rămas o carte în limba română despre geopolitică. Inspirat de această carte, am făcut un curs de „Introducere în geopolitică". Studenții au urmărit cu interes cursul. Stăteam în fața studenților mei, prezentându-le informații, împărtășind cu ei din ceea ce am învățat și am știut în trecut.

Apoi a venit rândul altor inițiative: emisiunea cotidiană de radio a emigranților. Oamenii erau însetați după orice fărâmă de informație din țară și din Europa. Cele două surse de informații ale noastre erau: cotidianul în limba engleză „Palestina Post", care apărea la Ierusalim și sosea în lagăr cu o întârziere de șase săptămâni și ziarul local „Cyprus Mail".

În condiții imposibile, fără mașină de scris sau orice alt instrument tehnic de bază, a apărut ziarul nostru, scris de mână: în ebraică, idiș și maghiară.

În fiecare zi la prânz, ediția zilnică era lipită pe pereții barăcii secretariatului și pe pânza exterioară a cortului universității. Corespondenții noștri erau cei care știau limbi străine. În fiecare dimineață ne întâlneam la „redacție" pentru a discuta știrile din „sursele" noastre de informații". În paralel, corespondenții notau traducerea, fiecare în limba pentru care era răspunzător. Apoi, copiau de mână un număr de exemplare și „ziarul era gata pentru difuzare". Cu timpul ne-am perfecționat. În ziarul îmbunătățit apăreau și ilustrații. Caricaturiștii Zeev Farkaș, Șmuel Catz și Arie Moscovici au contribuit cu desene și caricaturi, mai ales pentru zilele de sărbătoare. În desenele lor, ei au imortalizat viața din lagăr. Toți trei au devenit în țară caricaturiști celebri sau ilustratori de cărți. Postul de emisiune a fost creat și el prin improvizații. Cutiile goale de conserve le-am transformat în megafoane. Zilnic, la ora 12 fix, mă urcam pe acoperișul barăcii secretariatului. Citeam știrile și comunicările cu glas tare.

Centrul nostru de comunicații era pentru lagăre un serviciu de informații, ca și când am fi fost cel puțin agenția „Reuter". Viața noastră culturală era intensă și bogată.

Trimisul (șaliahul) din țară, Ițhak Ben Iosef, de meserie profesor, a condus cursuri de Biblie (Tanah) și ebraică. Oamenii au descoperit că piatra cipriotă este moale, bună pentru sculptat. Ulterior s-au organizat expoziții de sculptură în piatră cipriotă. Grupul „Lehagșama" a adus cu

sine un aparat de fotografiat. Eu am hotărât să mă ocup de documentația vieții de fiecare zi. Astfel am devenit producător de fotografii. Tema centrală a fotografiilor era „zile și nopți în Cipru". Neavând flash pentru a poza noaptea, am fost nevoiți să ne mulțumim cu fotografii de zi.

Am păstrat aceste fotografii, care înfățișează rândul pentru apă, de lângă cisternele din piațeta gălăgioasă a secretariatului, oaspeții din țară, lecțiile la universitate, sinagoga. Aceasta este aproape unică mărturie imortalizată pe peliculă a celor nouă luni petrecute „adânc în nisip".

Și satul tineretului a fost mult fotografiat. Cinci sute de copii s-au adăugat lagărului din Caraolos, o dată cu venirea grupului „Knesset Israel". Majoritatea erau orfani din România și Ungaria. Printre ei era și grupul „Făuritorii viitorului", care a venit din căminul „Aba Bardicev", din „Vila Proca" de la Vatra Dornei, instituție de fală a lui Aliat Hanoar din România.

Câteva zile după sosirea noastră în lagăr, englezii au hotărât deschiderea unui nou lagăr pentru imigranți ilegali pe teritoriul Dhekelia, lîngă satul Xilotimbu. Spre deosebire de lagărul de corturi, numit „lagărul de vară", noul lagăr, din barăci, a fost numit „lagărul de iarnă".

În barăci făcute din tablă galvanizată, înconjurate de garduri de sârmă ghimpată, zi și noapte sub paza santinelelor, au fost încartiruiți copiii și alături de ei, maturi care nu puteau locui în corturile din Caraolos. În lagăr s-a mai deschis un uriaș sat al tineretului. În scurt timp a sosit în vizită de lucru o delegație din Palestina, din partea lui „Aliat Hanoar" (Mișcarea de educație a tineretului). Conducătorii instituției, Hanoh Reinhold, David Umanski, Moșe Iaari și Iosef Rappaport, voiau să cunoască de aproape problemele tineretului din rândurile imigranților ilegali. După ani de zile, când am funcționat eu ca șef al lui „Aliat Hanoar", am avut privilegiul să lucrez cu toți cei susamintiți.

Delegația din țară voia să transfere și grupul nostru, „Făuritorii viitorului", în satul tineretului din lagărul de iarnă. Noi ne-am împotrivit. Ne temeam de o conspirație politică, având scopul de a pune mâna pe tineretul nostru pentru a-l orienta spre o educație socialistă. Experiența noastră din străinătate era amară. De aceea am învățat să nu avem încredere. Am vrut copiii lângă noi. Deci tineretul nostru a rămas în lagărul de la Caraolos cu Medi Lehrer și sub supravegherea noastră. Știam că la Caraolos vor fi discriminați și nu vor beneficia de o sumedenie de avantaje: nici cărți de învățat, nici caiete, fără un plan de învățământ. Noi puteam acorda copiilor doar dragostea și grija noastră. Pentru ei am mobilizat cele mai bune forțe de învățământ. Soția mea, Mimi, și-a reluat

acolo cariera de învățătoare. Micul sat al tineretului nostru era în fruntea priorităților preocupărilor noastre. Am vrut să dovedim nu numai că suntem în stare să acționăm prin propriile noastre forțe, dar că facem acest lucru mai bine decât alții.

Viața în lagăr a intrat în rutină. În primăvara anului 1947, numărul imigranților a ajuns la 14.000 de persoane. Deseori priveam feericul peisaj marin și-i spuneam lui Mimi: „Cât de aproape suntem de casă și cât de departe"... Cortul nostru de locuit l-am împărțit cu încă o pereche. Hanale și Berl. Împreună am „înfiat" un cățel, o corcitură. L-am iubit foarte mult. La noi avea ce mânca. Pretutindeni, câinele era cu noi. Și el, ca și noi, privea marea de dincolo de gard.

Coasta, cu nisipurile aurii și marea albastră ne fermeca. Am hotărât deci să începem o luptă pentru îmbunătățirea condițiilor de viață. Dacă marea era atât de aproape de noi, de ce să nu ne scăldăm în ea?

La început, ideea părea de neacceptat. Reprezentanții noștri au exercitat presiuni. Până la urmă, comandantul britanic a acceptat, făcând aranjamentele speciale pentru șirand. Ne scăldam sub supraveghere, în grupuri. O barcă militară cu motor patrula tot timpul în apropiere. Soldații din barcă, înarmați, îi păzeau pe cei ce se scăldau.

După ani, când mă duceam cu copiii mei la șirandul de la Reeding din Tel Aviv și ei priveau curioși bărcile de salvare, îmi aminteam de paznicii noștri englezi.

Dintr-un lagăr mic, Caraolos a devenit un adevărat oraș. În fiecare lună sosea un alt vas cu emigranți ilegali. Aglomerația creștea. Uneori aveam sentimentul că am fost uitați de conducere și că cei din Ereț Israel nu fac suficiente eforturi pentru eliberarea noastră. În schimb, opinia publică a început să se intereseze de soarta noatră.

Folosirea forței pentru capturarea vaselor cu „ilegali" supraviețuitori ai Holocaustului era considerată de opinia publică mondială un act de brutalitate care lovea în imaginea Marii Britanii. În Ereț Israel, ai noștri au făcut tot posibilul ca să-i prezinte pe britanici într-o lumină defavorabilă.

Viața în lagăr se desfășura sub semnul neliniștii și al tensiunii interne. Plecarea din lagăr în Ereț Israel se baza pe o cotă lunară de 750 certificate de intrare, jumătate din cele 1500 de certificate acordate lunar de britanici. Rândul plecărilor din lagăr se baza pe principiul „Primul intrat, primul ieșit". Sosirea unui delegat special pentru alia în persoana unui veteran al alialei, Abraham Silberberg, a trezit speranțe. El a ales-o pe Mimi ca secretara lui și ca „adjunctă" pentru probleme de alia.

Când a sosit rândul plecării din Cipru a celor veniți cu „Knesset Israel", am anunțat formal că atât eu, cât și familia mea vom ieși cu ultimul transport. Am vrut să ocolesc orice bănuială că voi profita de protecție.

Ne pregătisem deja sufletește de plecare, resemnați că rândul nostru va veni după opt luni, dar evenimentele politice din Erețt Israel și lupta armată a „Haganei" și a mișcărilor subterane „Etel" și „Lehi" au făcut ca britanicii să adopte sancțiuni, reducând 400 din cele 750 de certificate. Așteptarea se prelungea.

În aprilie 1947, forțele noastre de șoc (Palmah) au hotărât represalii contra anulării cotei de certificate. Iosele Huber (Dror) s-a furișat în portul Famagusta, s-a apropiat de crucișătorul de deportare „Ocean Vigour" (care ne-a adus și pe noi în Cipru) și „a lipit" pe peretele vasului o bombă-plastică.

După investigații și ample percheziții, Iosele Huber a fost prins și încarcerat. Reprezentanții „Haganei" au reușit să stabilească un contact cu el. Una din surori a cerut autorităților aprobarea să-l întâlnească, sub pretextul că trebuie să-i aducă medicamente și scrisori. În cortul nostru exista o carte groasă despre istoria literaturii ebraice, primită în dar de la „trimisul" lui „Hanoar Haționi", răposatul Iaakov Kroch, din kibuțul Nițanim. Am fost rugat să donez cartea, ca să servească pentru eliberarea lui Iosele. În legătura cărții a fost introdus un fierăstrău subțire. Într-una din paginile ei a fost strecurată o observație-cod. Cu ajutorul fierăstrăului, Iosele a tăiat zăbrelele celulei și a evadat, după care a ajuns înotând la barca ce-l aștepta. Evadarea sa curajoasă a fost încă o lovitură aplicată prestigiului britanic.

Eu am avut satisfacția specială că literatura ebraică a contribuit cu ceva la lupta noastră contra englezilor.

Au trecut ani. Despre biografia lui Iosele Huber știam foarte puțin. Într-o zi, la sfârșitul anilor '50, am primit prin poștă o invitație să fiu de față la lansarea primului submarin israelian „Dolfin". Am fost surprins. Ce legătură am eu cu marina militară? După ce am citit cuvintele scrise de mână pe invitație, am înțeles totul: „Eu Iosele Dror, fost Huber, comandantul submarinului „Dolfin", te invit ca oaspete personal pe puntea primului submarin israelian".

În vizita mea pe „Dolfin" l-am luat și pe fiul meu Șlomo, pe atunci în vârstă de șapte ani. Amândoi ținem minte ziua plină de emoții. Împreună cu copilul, am vizitat cabinele submarinului. Vizitatorul matur, ca și micuțul, au rămas gură-cască atunci când „Dolfinul" a coborât în adâncuri.

Masa am luat-o ca musafiri ai comandantului. Iosele i-a povestit lui Șlomo povestea cu fierăstrăul ascuns în copertele unei cărți. Nu puteam ști că aceasta va fi ultima noastră întâlnire. După scurt timp, Iosele a fost călcat și ucis de un cal pe care a călărit, în kibuțul său.

Timpul trecea, dar cota de 750 certificate n-a fost reînnoită. Era clar că britanicii adoptau o nouă politică și că ne vor lăsa în lagăr pentru multă vreme. Secretariatul comun a fost convocat într-o ședință excepțională, în care s-a luat o decizie drastică: greva foamei. Membrii secretariatului s-au deplasat în zona comandamentului, declarând acolo greva. Noi, emigranții lagărului, am organizat demonstrații și un meeting de protest. O coloană mare și agitată înainta spre poarta de ieșire. Imigranții din tabăra 55 au ajuns primii. Tensiunea în aer putea fi tăiată cu cuțitul. Ai noștri s-au năpustit asupra porților încuiate. Soldații gărzii au deschis focul. Prima victimă, Moșe Lehrer, a căzut într-o baltă de sânge. Alte șase persoane au fost rănite. Violența a atins punctul maxim. Masele au forțat porțile, au pătruns în locuințele personalului și au aprins corturile acestuia. Populația din lagăr era în grevă generală, refuzând să primească rația zilnică de alimente. Intrarea în lagăr a fost interzisă. Până și soldații britanici în misiune nu mai îndrăzneau să intre în lagăr.

Agenția Evreiască a fost solicitată să intre în acțiune. La Caraolos a sosit într-o misiune specială conducătorul mișcării noastre Moșe Kol (Misa Kolodoni), care deținea atunci funcția de președinte al Comitetului pentru deportații din Cipru. Vizita lui ne-a bucurat mult. În numele evreilor din Ereț Israel, Moșe Kol ne-a cerut să încetăm greva și să oprim demonstrațiile, pentru a crea un climat favorabil tratativelor pentru reînnoirea cotei de certificate. I-am propus lui Kol să vorbească la o adunare în masă a tuturor imigranților.

În piața din fața secretariatului s-au adunat mii de olim, care ascultau cuvântările transmise prin megafonul de tinichea. Moșe Kol a vorbit despre solidaritatea cu olimii închiși în lagăre. El a promis că cei din lagărele de imigranți ilegali se vor întoarce în patrie. Vorbele sale au contribuit la liniștirea spiritelor.

Victima tulburărilor era încă printre noi. Moșe Lehrer a plătit cu viața sa tânără aceste proteste. Atunci s-a mai ivit o problemă la care nu ne-am gândit până atunci: unde îl vom înmormânta? Unde vom îngropa morții noștri?

Am știut că în Cipru exista o mică comunitate evreiască. În 1892, emigranți din Rusia și Polonia au fondat la Londra asociația „Ahvat Sion" (Dragoste pentru Sion). Ei voiau să cumpere pământuri în Ereț

Israel, dar turcii le-au interzis intrarea în țară. Ca alternativă, au cumpărat un teren la Margo-Ciplik, la sud-est de Nicosia. Guvernul britanic a aprobat o colonizare evreiască în acel loc.

Secretariatul comun m-a însărcinat să mă întâlnesc cu oamenii comunității din Margo pentru a le cere un loc de înmormântare pentru imigranți. Britanicii mi-au pus la dispoziție un autocamion. Pentru prima dată am părăsit perimetrul lagărului, simțindu-mă pentru o clipă un om liber.

Am fost sfătuit să discut problema cu președintele comunității. Așa am ajuns la ferma unui bogătaș basarabean, sosit în acel loc la începutul secolului, după pogromul de la Chișinău. Am discutat în idiș, limbă pe care o vorbea încă. Omul m-a primit cu multă amabilitate.

„Sunt evreu din România, în drum spre Ereț Israel", i-am spus. „Mă aflu în Cipru contrar voinței mele. Știu că dumneata ești un refugiat evreu, scăpat dintr-un pogrom, care și-a găsit un adăpost pe această insulă. Ajută-mă să-l aduc la odihnă veșnică pe răposatul Moșe Lehrer, care n-a avut șansa să ajungă acasă".

Din cele învățate la heder am reținut pericopa „Haie Sara", care povestește despre patriarhul Avraham, care vine la fiii lui Het și le cere loc de înmormântare pentru răposata sa soție. „Sunt străin dar locuiesc printre voi. Dați-mi un loc de mormânt alături de voi, ca să îngrop mortul". Cuvintele din Biblie mi-au revenit proaspete în memorie.

Ochii fermierului evreu s-au umplut de lacrimi. „Am să-ți răspund cum au răspuns lui Avraham fiii lui Het: „Tu ești printre noi... În cele mai bune morminte, înmormântează-ți morții. Nimeni dintre noi nu-ți va refuza mormântul".

În timp ce stăteam pe terasa frumoasei case, evreul a ridicat brațele spunându-mi: „Uită-te la peisaj. Tot ce vezi până la linia orizontului și chiar dincolo, totul e pământul meu!"

El a desemnat locul de înmormântare în apropierea mormintelor familiei sale. Am hotărât să ebraizăm cimitirul, numindu-l „Margoa" (Odihnă). Acolo i-am înmormântat pe cei 169 de evrei care au decedat până la lichidarea lagărelor.

În 1969, din inițiativa unui imigrant ilegal din Haifa, s-a creat un comitet public pentru a aduce în țară osemintele celor înmormântați la „Margoa". Și eu am făcut parte din comitetul public.

Abia în iunie 1973, după peste 20 de ani în pământ cipriot, au ajuns morții noștri să fie înmormântați într-o parcelă comună, în cimitirul din Haifa.

În august 1947 ne-a venit rândul să plecăm în Ereț Israel. Oamenii din grupul „Bemaavak" știau încotro se vor îndrepta. Copiii din „Făuritorii viitorului" (Hoslei atidot) urmau să fie primiți la institutul educativ din Mașdiel. Soarta celorlalte grupuri era încă neclară.

Vara acelui an a fost grea. Am suferit mult din cauza lipsei de apă și a soarelui arzător care încingea pânzele corturilor. Numai briza mării mai răcorea puțin aerul. În preajma plecării noastre au ieșit la iveală crizele sociale. Mulți prieteni au anunțat că ajunși în Ereț Israel nu se vor alătura cadrului colectiv kibuțian. Atitudinea noastră față de acești camarazi era ca față de dezertori. Toate mișcările simțeau fenomenul de destrămare a cadrului educativ. În mare secret, Abraham Silberberg și cu Mimi pregăteau listele de plecare în Israel. Soția mea a ținut în secret numele celor care plecau spre libertate și nu mi-a dezvăluit nici măcar mie cine sunt fericiții. Lista se publica doar în ultima clipă, pentru a evita presiuni și tensiune.

În luna septembrie 1947 a venit, în sfârșit, și rândul nostru. Am început să ne facem bagajele. Circula un zvon că englezii percheziționează bagajele olimilor și confiscă hainele făcute din pânza de cort. Am dezbrăcat hainele cipriote, făcând din ele o grămadă. Voiam să păstrez ca amintire o pereche de pantaloni, dar m-am despărțit cu inima ușoară de acest suvenir.

„Aceste haine ne-au servit bine", i-am spus lui Mimi. „Acum le vom lăsa moștenire celor care vor veni după noi". Nouă luni după venirea noastră pe aceste nisipuri, le-am părăsit. Am luat cu noi bagajul sărăcăcios și ne-am prezentat la cortul de lângă poartă. La rând, am intrat în cortul unde se făcea percheziționarea. De partea cealaltă a porții așteptau autocamioane britanice care urmau să ne ducă în port. Cu ajutorul bărcilor ne-am îndreptat spre vasele cu care am fost deportați. Din vase de deportare, ele au devenit acum crucișătoarele eliberării. „Peste 24 de ore vom fi în Ereț Israel". Cu toții eram emoționați. Cu nouă luni în urmă, căutasem o consolare în faptul că, dacă ne-a fost scris să fim izgoniți în Cipru, vom profita cât mai bine de această ședere: vom învăța bine ebraica, ne vom cultiva, ne vom pregăti pentru viața din Ereț Israel. Stând acum lângă poartă, mă durea gândul că cele nouă luni trecuseră fără rost. Practic, ne risipiserăm aproape un an de viață. Precum am promis, Mimi, mama și cu mine am fost în ultimul transport al grupei „Knesset Israel". Dincolo de gard stătea câinele, care lătra fără încetare. Mimi și Hanale erau foarte triste. Cum puteam explica câinelui că noi plecăm acasă și că nu vom putea să-l luăm cu noi? Autocamionul s-a

îndepărtat. Am aruncat o ultimă privire asupra corturilor care ne-au fost casă, adăpost și chiar îmbrăcăminte. Câinele continua să plângă. Lătratul lui ne-a însoțit până când peretele de praf l-a ascuns.

La Haifa am așteptat transferul la tabăra engleză pentru noii imigranți de la Atlit. În port ancorau două vase cu imigranți proaspăt-veniți din România: „Gheula" și „Medinat haieudim". Ei așteptau deportarea în lagărele din Cipru.

Moșe Kol, care ne-a primit în port, ne-a adus un salut de la prietenii din „Hanoar Haționi" de pe cele două vapoare. „Ei merg pe drumul pe care am mers și noi", i-am șoptit lui Mimi. Noii deținuți au mai rămas acolo încă un an. De-abia în februarie 1949 s-au închis definitiv lagărele din Cipru și toți imigranții ilegali au ajuns în țară.

Primul studiu științific sistematic despre lagărele din Cipru l-a publicat prietenul meu, istoriograful dr. David Șaari. În decurs de treizeci de luni au trecut prin aceste lagăre circa circa 52.000 imigranți ilegali, dintre care 10.000 tineri. Printre ei, 2.200 erau copii, mulți dintre ei prunci, care s-au născut în aceste lagăre.

Am stat acolo doar nouă luni. În ciuda simțământului de frustrare provocat de amânarea sosirii noastre în țară, Ciprul a fost un eveniment de neuitat.

Cei veniți după noi l-au găsit printre corturile goale pe câinele nostru, șezând pe nisipul auriu și așteptându-și în zadar stăpânii care l-au părăsit. După eliberare, au venit să ne povestească că animalul nu mânca și nu bea. Stătea întins și plângea. Până la urmă a murit de durere.

Alt câine n-am mai crescut. Câinele din Cipru a fost singurul din viața mea. Când scriu aceste rânduri, mă străduiesc să-mi reamintesc numele lui. Dar, nici Mimi și nici Hanale nu țin minte numele acelei ființe care s-a lipit de noi cu o asemenea dragoste.

Câinele a rămas și el îngropat fără nume în nisipurile din Caraolos.

13

NEVEI IAAR (fost WALDHEIM)

Mă aflam la intrarea din lagărul Sohnut-ului (Agenția Evreiască) de la Kiriat Șmuel. Așteptam nerăbdător tenderul care trebuia să ne ducă de acolo „acasă". În sfârșit, trebuia să ne alăturăm kibuțului de care aparțineam, de departe. Mimi și cu mine eram nerăbdători. Drumul nostru spre țintă fusese prea lung, mult mai lung decât ne-am închipuit.

După lunile în Cipru, am fost obligați să stăm încă o lună, în condiții de arest, la închisoarea din Atlit. Aici, englezii făceau trierea, căutau organizații, spioni. După care au venit alte treizeci de zile de „aclimatizare" la Kiriat Șmuel, în lagărul Sohnut-ului, ce se ocupa cu plasarea noilor veniți. Am făcut socoteala: trecuse deja un an și o lună de când am părăsit Iugoslavia în drum spre Ereț Israel.

În acea zi de decembrie a anului 1947, ne-am adunat puținele lucruri și așteptam cu înfrigurare tenderul.

„Aceasta va fi prima și ultima noastră casă", le-am șoptit lui Mimi și mamei. Fără îndoială, eram naiv. Securitatea pe drumuri era destul de proastă. Răpăitul focurilor de armă care se auzeau pe șosele devenise un fenomen obișnuit. Tensiunea era mare. În oranjeriile din Raanana s-au găsit cadavrele a doi sergenți englezi, executați de „Lehi" (mișcare de rezistență evreiască extremistă), drept răzbunare pentru executarea lui Dov Gruner, un luptător al rezistenței evreiești.

Distanța dintre Haifa și Herzlia am parcurs-o fără incidente. Am sorbit cu nesaț peisajele țării, pe care le vedeam pentru prima oară cu ochii unui om liber, care așteaptă cu nerăbdare să se alăture grupului din kibuțul „Bemaavak".

Ideea de bază a unui kibuț nou în Palestina, bazat pe un grup din generația noastră de activiști, s-a născut în ambianța romantică a taberelor de vară din munții Transilvaniei, în anii 1936–1939. Prea multe nu știam despre ceea ce însemna kibuțul. Dar voiam să fim împreună pentru a întemeia o așezare nouă. Deoarece viața noastră era dominată

de valorile cercetășești, am dat grupului nostru numele ebraic de „Irgun Hațofim" (organizația cercetașilor).

Primii membri ai grupului s-au îmbarcat în 1941 la Sulina, pe vasul Darien 2. Din motive tehnice, vasul n-a plecat imediat. În timp ce colegii noștri își așteptau plecarea, noi, membrii grupului rămași în România, am trăit evenimentele rebeliunii din ianuarie 1941.

Într-o scrisoare datată din 26 ianuarie 1941, scrisă codificat, imediat după rebeliune, care s-a păstrat în arhiva mișcării, am descris în termeni de cod ceea ce ni s-a întâmplat. Corespondența mea cu prietenii plecați în Palestina o duceam pe formulare ale Crucii Roșii (care funcționa atunci în România sub protecția reginei-mame Elena). Într-un asemenea formular puteai scrie un text neutru de numai 25 de cuvinte. Ca exemplu, iată o asemenea scrisoare, pe care i-am trimis-o în luna decembrie 1942 lui Iehuda Șaari, stabilit atunci vremelnic în kibuțul Hadar-Ramataim. Stilul era personal, ca și când m-aș fi interesat de soarta membrilor familiei. Am vrut să știu ce face „Mișa" – numele de cod al mișcării noastre în Palestina. I-am scris ce face Tony (cod pentru mișcarea noastră din România). Cenzura n-a șters nici măcar un singur cuvânt. În cursul anilor acesta era singurul contact, până când am reușit să realizăm un contact direct prin curier diplomatic.

Spre seară am ajuns în kibuțul Bemaavak, o tabără de corturi între Herzila și Kfar Șmariahu. Ne-am îmbrățișat cu vechii prieteni, am strâns mâna celor pe care nu-i cunoșteam dinainte, nou-veniți din Austria. Mai erau și membrii lui „Hanoar Haționi", localnici din Palestina, care s-au alăturat grupului. Pe mulți dintre ei îi cunoșteam doar după nume.

Curtea kibuțului cuprindea o singură clădire de beton, așa-zisa casă de siguranță și o baracă verde, din lemn, care servea drept sală de mese. În jur se înălța un rând de corturi rotunde, imagine cunoscută din fotografiile de propagandă ale Fondului Național Evreiesc, pe care le văzusem în România.

Pe mama am cazat-o în baraca verde, împreună cu mamele altor doi camarazi. Baraca era una din locuințele de „lux". Noi, ca și celelalte perechi căsătorite, am primit un cort de familie. În comparație cu noua noastră reședință, corturile englezești din Cipru, mai largi și mai comode, erau mici palate. În prima noapte i-am șoptit lui Mimi: „Numai că acolo eram deținuți, pe când aici, aceste pânze sunt casa noastră".

Într-o noapte, s-a stârnit o furtună. Vântul umfla cortul, care stătea gata-gata să se prăbușească. La miezul nopții, cortul a căzut peste noi. Uzi și tremurând de frig, am alergat la vecinii ale căror corturi au rezistat.

Vecinii ne-au dat o mână de ajutor. Dimineața, am întărit stâlpii cortului. Așa aveam din nou o casă.

Ca noi veniți am petrecut multe ore în baraca ce servea drept sală de mese, cu colegii din trecut. Acum ei ne povesteau cum arată realitatea kibuțului, problemele sale. Terminasem cu visurile. Pentru noi însă, aceasta era prima ocazie de a cunoaște kibuțul real. Majoritatea colegilor aparțineau grupului fondator „Irgun Hațofim" din România. Acum i-am cunoscut și pe ceilalți ce s-au atașat fondatorilor, tineri veniți din Austria sau Palestina. Toți făcuseră un stagiu de pregătire în kibuțuri de veterani: Gheva și Așdot-Iaakov.

În acea perioadă s-au încins în grup discuții politice aprinse; colegii influențați de mediul kibuțurilor de stânga au negat justificarea existenței independente a kibuțului „Hanoar Haționi", cu orientare liberală de centru. Ei erau în favoarea alăturării noastre la mișcarea kibuțiană apropiată de Partidul Muncii din Ereț Israel (Partidul Social-Democrat).

În fruntea grupului care s-a împotrivit ferm la orice colaborare cu socialiștii stătea Iehuda Șaari. Una din victimele acestui conflict a fost atunci Zwi Yaveț, mai târziu profesor emerit pentru Istoria românilor, unul din întemeietorii Universității din Tel Aviv și apoi laureat al Premiului Israel. Zwi a fot acuzat de „flirt" cu socialiștii. Din motive de schismă ideologică, el a fost exclus din kibuț. După ani de zile, Yaveț i-a mulțumit în public lui Iehuda Șaari pentru că a provocat eliminarea lui din grup. „Datorită acestui act, am început o viață nouă, care m-a dus la Palmah (unitățile de elită ale armatei Israelului) și apoi, la cariera mea academică, internațională și națională", a remarcat Yaveț ironic, într-o întâlnire a promoției.

În kibuț am lucrat ca muncitor. Munca o exercitam în afara kibuțului. În prima mea zi de lucru, am lucrat la culesul portocalelor. Am primit un sac pe care mi l-am atârnat de gât și am fost instruit cum să asigur calitatea fructului, care era destinat exportului. În câteva minute am învățat „meseria", devenind culegător de portocale. În anii tinereții din România, am purtat diverse și nesfârșite discuții, încercând să ne închipuim viața în Ereț Israel. Am vorbit atunci despre raiul citricelor, despre evreul din oraș transformat într-un om al muncii, în sânul naturii. Toate acestea s-au realizat în prima mea zi de lucru, însă – cum se întâmplă adesea, realitatea a fost diferită de visurile romantice.

La cules trebuia să produc o normă minimală. Portocale puteam mânca fără nici o îngrădire, dar munca era plictisitoare și orele treceau greu în acea zi caldă de decembrie.

Spre seară am revenit în kibuț la o cină modestă. Rația principală erau... portocale. La intrarea în sala de mese, dintr-un sac de portocale de categoria a doua, puteai să te servești la discreție cu suc de portocale.

În câteva zile am avansat în grad. Cel de al doilea loc de muncă al meu a fost întreprinderea de blocuri a kibuțului, care funcționa în curtea noastră. Șilo Drach, cel mai tânăr dintre colegii mei, cu care am fost împreună la cercul de pregătire din Anton Pann, mi-a servit drept îndrumător. Știu că m-am străduit să lucrez cât mai bine. Trebuia să umplu o formă de metal cu un amestec de nisip și ciment, să presez materialul și să-l scot repede, după care puneam blocurile în raftul de uscat. Efortul fizic l-am simțit din plin. După câteva ore au început să mă doară mușchii. În această ramură n-am rezistat prea mult. În taină, îi invidiam pe acei colegi care au reușit fără probleme să-și găsească rostul în ramura blocurilor. Deși îmi era penibil, am cerut să fiu trecut la altă muncă.

Noul loc de lucru a fost cooperativa producătoare de nutreț pentru păsări din Kfar Șmariahu. Satul vecin, poreclit „Șmariekendorf", făcea parte din rețeaua așezărilor construite de emigranții veniți din Germania, cărora li se spunea „Iekes". Locuitorii erau în majoritatea lor intelectuali: foști profesori, academicieni, deveniți agricultori. Printre ei predominau crescătorii de păsări. Oamenii din kibuțul nostru lucrau la ei ca muncitori în gospodării sau în depozitul de grăunțe pentru păsări.

Primele luni al anului 1948 au fost luni de nesiguranță. Eram în preajma creării statului. Crescătorilor de păsări le era teamă că vor fi rupți de sursele de aprovizionare și că le va lipsi hrana pentru păsări. De aceea, au decis să facă stocuri de hrană. Aveau deci nevoie de un surplus de brațe de muncă.

În cooperativa lor am devenit al treilea salariat alături de directorul, dr. Herman, în trecut profesor de istorie la Viena și Willi Gutman, muncitor. Zilnic soseau din port autocamioane încărcate cu saci de nutreț importat din Egipt și Sudan. Le descărcam și le stocam în depozit, până la tavan. Aici mi-am descoperit un talent ascuns. Am devenit un hamal excepțional. Descărcam cu ușurință sacii făcuți din fâșii de frunze de banane, dure, țesute des. Această muncă mi s-a potrivit mai bine decât oricare muncă prestată până atunci. În magazia prăfuită, într-o căldură toridă, descărcam un camion după altul. Timpul trecea ușor. Vorbeam despre noi și mai ales despre speranțele noastre de viitor. Această muncă avea un avantaj: ziua de lucru începea la ora șase dimineața și se încheia la două după amiază. După ce mă spălam și mâncam, eram liber.

Prietenii mei mai munceau. Eu eram după ziua de muncă. Aveam posibilitatea să mă plimb puțin și să citesc cărți. Munca la cooperativă mi-a redat siguranța de sine. Eram mândru cu talentele mele de hamal. Nu mai era cazul să mă rușinez. Simțeam că îmi aduc contribuția la mica noastră societate.

Acasă, aproape de corturile noastre, locuia Lionel Feitelberg, cu timpul șeful biroului de presă al guvernului, pe numele ebraizat Lionel Paitan. El era originar din Africa de Sud și mare amator de muzică. Bogata sa colecție de discuri a fost pentru mine un rai. Cu Lionel am făcut cunoștință prin intermediul prietenului meu Sruliu Eisenberg, și el mare amator de muzică. Casa lui Lionel ne era deschisă. „Sunteți invitați să intrați când vreți. Chiar dacă nu sunt acasă, ușa este întotdeauna deschisă și patefonul vă stă la dispoziție". Am răspuns cu bucurie la această invitație. După încheierea zilei de lucru, intram în împărăția muzicii. Aveam senzația că o lume nouă mi se deschidea. Mă văd în hainele mele cele bune, spălat și curat, ascultând muzică de calitate, după ore de hamalâc. Mă urmărea mirosul hranei pentru păsări atunci când ascultam pe cei mai buni compozitori. Toscanini dirijează simfoniile lui Beethoven. Iașa Haifetz cântă la vioară, Vladimir Horowitz – la pian. Când proprietarii de gospodării din Kfar Șmariahu au aflat că grupul nostru urmează să plece din Herzlia ca să treacă la o așezare permanentă, dr. Herman mi-a făcut o propunere atrăgătoare: „Îți aranjăm un împrumut de 100 lire sterline, prețul necesar pentru achiziționarea unei case la Kfar Șmariahu, cu condiția să continui să lucrezi la cooperativă". Să-mi părăsesc prietenii? Am refuzat. Dacă dădeam atunci curs propunerii dr.-lui Herman, aș fi fost astăzi proprietarul unei vile la Kfar Șmariahu, care s-a transformat cu anii într-un cartier de vile, pentru oameni bogați și diplomați.

Tânărul nostru kibuț a fost solicitat și el să contribuie la efortul de război al așezărilor evreiești. În această perioadă își făceau de cap bandele de teroriști arabi, care voiau război. Cu trei ani înainte, de-abia se terminase războiul mondial, pe care l-am „gustat" din plin. Acum, se arăta la orizont un alt război.

La malul mării se construia atunci hotelul „Hașaron". Blocurile pentru această construcție le furniza kibuțul nostru. Scheletul blocului ne servea drept loc pentru instruirea cu arme de foc. Englezii erau departe. Așa puteam face exerciții cu foc într-un spațiu închis, fără ca cineva să ne urmărească. Ecourile împușcăturilor se rostogoleau pe coridoarele lungi ale construcției neterminate.

Pe baza sensibilității mele politice, am urmărit cu mult interes dezbaterile de la ONU privitoare la crearea statului evreiesc. Credeam în permanență că, în ciuda amenințărilor arabe, se va găsi un compromis de ultimă clipă care va evita vărsări de sânge. Speram că arabii vor accepta în ultimă instanță planul de împărțire.

Grupul nostru era subordonat comandamentului „Haganei" din Herzlia. În fiecare săptămână apărea la noi comandantul regional Iser Halperin (cu timpul, Iser Harel, șeful serviciului secret, Șin Bet), ca să ne mobilizeze ca forțe de pază la granița cu Kfar Saba arab.

„Vă culeg ca pe niște ouă", obișnuia Iser să glumească. Comandantul nostru era un fost partizan din Iugoslavia lui Tito, neevreu, cu multă experiență militară. În fiecare seară ne aflam în tranșee. Liniștea nopții era sfâșiată de împușcături. În zori, după o noapte de pază, ne întorceam acasă.

Fetele noastre au fost mobilizate pentru a lucra la baza marinei de la Sidni-Ali, din apropierea taberei noastre. Mimi a fost una dintre ele. Ea povestea cu emoție despre pregătirile Zahal-ului (armata de apărare), pentru apărarea coastelor țării. Pentru ea, salvată din Holocaust, supraviețuitoare de la Auschwitz, a fi soldat în armata evreiască, era un act emoționant.

În ziua proclamării Statului, la 14 mai 1948, ne-am adunat în sala de mese. Comandatura Haganei ne-a pus pe toți în stare de alarmă. Atenți la aparatul de radio, am ascultat discursul lui Ben-Gurion. Pentru prima oară i-am auzit glasul. Țin minte sentimentul de siguranță care m-a cuprins când a formulat obiectivele Statului, deși nu și-a ascuns îngrijorarea față de refuzul arabilor de a accepta proiectul de împărțire a Palestinei.

În fața Muzeului Tel Aviv de pe bulevardul Rothschild, masele aclamau și dansau. Dar în sala noastră de mese, în înghesuială, declararea independenței a fost primită cu reținere, fără entuziasm. Până astăzi îmi pare ciudat că în acea clipă festivă, unică, la care am aspirat atât, a trecut fără explozia de bucurie care era firească. Vinovată erau poate oboseala, tensiunea și greutățile de acomodare, sau poate teama de ce ne mai poate aștepta. Mi s-a părut că războiul e inevitabil. După câteva zile am făcut cunoștință cu războiul. Un avion egiptean a aruncat o bombă asupra Tel Aviv-ului, după care a fost doborât. S-a auzit o explozie puternică. Bomba a lovit întreprinderea de textile din apropierea kibuțului unde lucrau prietenii noștri, printre care și Mimi. Speriați, ne-am grăbit să ajungem acolo.

Din fericire, n-au fost victime. Au fost doar avariate mașini și o parte din pereții clădirii.

Sub presiunea conducerii lui „Hanoar Haționi", instituțiile de colonizare s-au convins că am terminat faza de pregătire și că a venit timpul să trecem într-o așezare stabilă. Circulau zvonuri că ni se va propune să ne așezăm în regiunea mlaștinilor Kabara de lângă Atlit. Alții spuneau că urmează să ne așezăm în satul Waldheim, unul din satele sectei germane a Ordinului templierilor din Ereț Israel. Despre viața acestei secte creștine germane, de la sfârșitul secolului trecut, știam foarte puțin. Totuși, nu mi-a scăpat semnificația simbolică a acestui eveniment. Un grup, format în majoritate din supraviețuitori ai Holocaustului, urma să-și construiască căminul într-o așezare întemeiată de germani. Această sectă de protestanți religioși, care credeau în venirea lui Mesia, a fost atrasă în timpul celui de al doilea război mondial de ideile naziste. Ei au căzut în capcana naționalismului și a rasismului. Copiii lor s-au întors în „Vaterland", adică în patrie și s-au mobilizat în armata nazistă. În 1942, toți locuitorii din Waldheim au fost deportați de către englezi în Australia. Casele acestor germani au rămas închise timp de șase ani.

După ce un grup de luptători din kibuțul apropiat, Alonim, s-a instalat în aprilie în satul Waldheim, adunarea generală a kibuțului nostru a hotărât să se așeze acolo. O săptămână după proclamarea Statului, a făcut parte din primul grup, avangarda trimisă acolo ca să sape tranșee și poziții de apărare. Comandamentul lui Fawzi Kaukagi se afla în apropiere, la Nazaret, la 10 kilometri depărtare de așezarea noastră.

Cu autocamionul nostru de tip „Fargo" am pornit de la Herzlia spre nord. Eram numai bărbați înarmați. Din motive de securitate, am lăsat la Herzlia femeile și copiii.

Pentru prima dată am traversat valea Wadi Milk, un drum de o frumusețe rară: vegetație bogată, plante și flori sălbatice. Culmea emoției am trăit-o când am intrat în Waldheim: pante deluroase, acoperite cu stejari, nu o pădure tânără, plantată recent, ci o pădure naturală. Printre pietre se înălțau ciclame roz. Am fost de-a dreptul fericit gândindu-mă că în curând casa mea se va găsi într-o asemenea frumusețe. Casele germane erau masive, din piatră, cu grădinițe și curți care dădeau așezării o înfățișare europeană. În centrul satului se înălța o biserică, cu o clopotniță, dar fără cruce pe acoperiș. În apropiere se găsea cimitirul templierilor. Natura încântătoare era în totală contradicție cu murdăria și paragina de la marginea satului. Cartierul muncitorilor arabi care lucraseră pe vremuri în gospodăriile templierilor era abandonat și pustiu. Grămezile de

gunoi și de reziduuri împrăștiau mirosuri insuportabile. Ce deosebire între moșierii germani și muncitorii lor arabi!

Prima noastră misiune era o rețea de tranșee de apărare și poziții de luptă. Am lucrat de dimineață, până noaptea târziu, îndrumat de către responsabilii din „Hagana" (forțele de apărare). Eram ajutați de un grup de tineri din cel mai nou dintre kibuțurile lui „Hanoar Haționi". La sfârșit de săptămână veneam acasă la Herzlia, pentru un scurt concediu în sânul familiei.

Numai după eliberarea Galilului de prezența forțelor militare arabe ni s-a permis, în luna iulie, să aducem la Waldheim copiii, femeile și părinții. Mișcarea avea nevoie urgentă de tabăra de la Herzlia. După căderea kibuțului Nițanim în mâinile egiptenilor, în corturile părăsite de noi au fost instalate acele femei și copiii kibuțului din sud, care au reușit să se salveze.

Îmi amintesc de ziua în care am adus-o pe Mimi la Waldheim. Și ea a fost fermecată de frumusețea locului. Simțeam că, în sfârșit, am ajuns la o stare de liniște și bunăstare. Casa centrală din sat, cea mai luxoasă, a devenit casa copiilor. Acum eram vecinii kibuțului Alonim și ai satelor cooperatiste (moșavuri) Kfar Iehoșua, Sde Iaakov, Beit Searim și Nahalal. Ne-a neliniștit zvonul că Waldheim nu este stația noastră finală. Două alte grupuri ale lui Hakibuț Hameuhad concurau cu noi pentru acest loc: grupul Lohamei Haghetaot și grupul Hagoșrim, doritori și ei de a se așeza aici. Conducătorii kibuțului lor erau comandanții răscoalei din ghetoul Varșoviei: Antek Zukerman și Zvia Liubatkin. Din grupul concurent Hagoșrim făcea parte Pedro, unul din comandanții vasului nostru „Knesset Israel".

În ciuda bunelor relații cu membrii celorlalte mișcări, eram îngrijorați. Mișcarea „Hanoar Haționi" era mică și slabă. Ne temeam că în concurența cu marea organizație Hakibuț Hameuhad, vom pierde. Voiam foarte mult să rămânem la Waldheim, ca să transformăm acest sat german într-un sat evreiesc, de-al nostru.

Decizia în această problemă a fost până la urmă luată de Avraham Harzfeld, considerat părintele așezărilor. Harzfeld a decis în favoarea noastră. Celelalte două grupuri au părăsit fără probleme Waldheim-ul, așezându-se în Galileea.

Odată așezați definitiv, am socotit că venise timpul să ebraizăm numele Waldheim. L-am tradus în „Nevei Iaar". Între timp, Ministerul Agriculturii a hotărât să instaleze la Waldheim o stație de experimentări agricole. Aici se făceau cercetări științifice pentru a mări producția de

porumb. Câțiva dintre membrii kibuțului nostru lucrau ca salariați ai stației agricole.

În acest loc fermecător, în casa de piatră a templierilor, s-a născut și primul nostru fiu, Șlomo. Stăteam fericiți în fața casei copiilor din kibuț. Contrar simțămintelor avute la Kfar Șmariahu, am simțit că aici este într-adevăr casa noastră.

Foarte curând a dispărut aici și simțământul de confuzie și înstrăinare față de colegii veterani care aduseseră cu ei experiență din vechile kibuțuri, cum erau Gheva și Așdot Iaakov.

La început am fost amestecat în toate problemele la ordinea de zi ale kibuțului: organizare, democrație internă, alegerea comitetelor, organizarea muncii, probleme gospodărești și sociale. Activistul din mine a reînviat. Deoarece eram cunoscut ca un om priceput în probleme culturale, am fost însărcinat cu realizarea unei biblioteci. M-am străduit să aduc în kibuțul nostru întăriri din nucleele îndrumate de mine în Cipru, ca de exemplu grupul poreclit „Cei șapc parașutiști", (Irgun Șivat Hațanhanim), tineri olim (emigranți) sosiți din Irak, și un grup de bulgari care nu erau membri vreunei mișcări, dar au găsit drumul spre noi.

În prima perioadă m-am frământat între voința de a mă încadra în viața de kibuț și înclinația mea pentru activitate publică. Încotro se îndrepta așezarea noastră? Acesta era problema principală care ne preocupa. Secretariaul a luat hotărârea de a baza satul nostru pe un sistem de agricultură intensivă, care să fie capabil să hrănească decent un mare grup de agricultori.

Omul care s-a dedicat cu tot sufletul muncii agricole era Așer Samovski, născut în Canada. Așer se trăgea dintr-o casă bogată. Familia sa avea pământuri la Petah Tikva. Experiența și practica de agricultor n-au știrbit cu nimic entuziasmul său pentru viața colectivă din kibuț. În schimb, mi-a fost greu să recunosc că problemele gospodăriei kibuțiene nu stau în fruntea preocupărilor mele. Capul meu era încă la politică. Înghițeam cu sete orice ziar. Doream să iau atitudine publică, să țin discursuri. La un loc de muncă important în kibuț n-am ajuns. Eforturile mele de a mă încadra într-o muncă agricolă care să-mi dea satisfacție au eșuat. Iată câteva din funcțiile mele, în cariera mea kibuțiană: păstor de vaci, paznic de noapte, chelner în sala de mese – nu tocmai funcții importante în kibuț.

Din aceste meserii mi-a plăcut mai ales funcția de păstor de vite. Încălțat cu cizme de cauciuc, ieșeam în zorii zilei cu turma de vaci și cu o carte în traistă. Câmpurile din Waldheim și colinele din Emek Izreel

erau un rai pentru vite și pentru păstor. Obișnuiam să intru într-un vadi (vale), mă așezam pe vârful unei coline și urmăream de la distanță animalele. Uneori această liniște pastorală era întreruptă când trebuia să urmăresc o vită care se îndepărta de turmă. În general, eram fermecat de peisajele de vis. Descopeream mereu colțuri noi, ascunse. Primăvara florile sălbatice prefăceau pajiștile într-un imens covor. După o zi de muncă la pășune, obișnuiam să vin acasă cu un buchet de flori. Mă simțeam fericit când le puteam identifica după numele lor în ebraică.

Funcția mea de păstor îmi permitea să termin o carte pe zi. Astfel am reușit să „înghit" toate cărțile din biblioteca noastră. Aceasta a fost perioada cea mai fericită din cariera mea în kibuț. După încheierea zilei de muncă, sarcina mea era să readuc vacile la grajd. La întoarcere treceam pe lângă Casa copiilor. Șlomo, care avea pe atunci un an, gângăvea primele sale cuvinte, în ebraică: Aba-bu. Muu-ul vacii s-a schimbat la el în „bu". În fiecare seară când treceam pe sub ferestrele Casei copiilor, tot kibuțul auzea strigătele sale: Aba bu! Aba bu!

Prietenii săi vechi îi amintesc și astăzi că aceasta a fost începutul carierei sale de cântăreț.

În funcția de paznic de noapte am reușit mai puțin. Mi se cerea să intru la miezul nopții la Casa copiilor, pentru a controla dacă dorm cu toții, liniștiți. Dacă vreunul din ei era trezit de un coșmar, făceam totul ca să-l liniștesc.

O altă sarcină: să pregătesc bucătăria pentru ieșirea la muncă a colegilor în zorii zilei. Esențialul era să păzesc satul de furturi. A fi paznic de noapte era o muncă minoră. Am îndeplinit toate misiunile cu promptitudine. Suferind de insomnii, nu reușeam să-mi completez orele de somn. Lipsa somnului m-a făcut morocănos, nervos. Mi-era dor de vaci și pășune. Într-o noapte, în timpul orelor mele de lucru, s-a furat un catâr. M-am simțit răspunzător. Eșuasem în misiunea mea. Cel care a anchetat cazul a fost Așer Samovski. El a cerut sprijin vecinilor arabi. Catârul n-a fost găsit. Am avut mustrări de conștiință, neînțelegând cum de mi s-a întâmplat așa ceva. Aveam impresia că toți colegii mei mă privesc urât, cu dispreț. Parcă le citeam gândurile: nu te poți bizui pe un politician, pe un responsabil cu probleme culturale, care este întotdeauna cu capul în nori.

După furtul catârului, am fost trecut la lucru în sala de mese. M-am străduit din răsputeri, lucram rapid, ofeream farfuria însoțită de un zâmbet profesional. Mă străduiam să dau curs oricărei cereri speciale: o mâncare dietetică, un menu vegetarian. Femeilor gravide li se servea

un regim special. Prin talentele mele de chelner, mi s-a părut că am recâștigat încrederea tovarășilor mei; mai munceam și la toalete. Această muncă n-a avut darul să-mi întărească siguranța de sine. Aspiram să devin un membru de kibuț cu o poziție. Speram că în munca agricolă adevărată voi găsi satisfacție. Doream să pot afirma cu mândrie că sunt tractorist, munca nobilă a agriculturii. Așer Samovski, care voia ca eu să reușesc, m-a inclus în echipa care avea misiunea de a ara pământurile depărtate din Emek Beit Netufa (Valea Beit Netufa), care au fost alocate kibuțului nostru. După câteva lecții am devenit tractorist.

În zorii zilei tenderul kibuțului ne transporta pe terenul care se afla nu departe de kibuțul „Hasolelim", și el aparținând de „Hanoar Haționi". Tovarășii mei de muncă erau Morit Israelovici și Haim Lokș. Pentru a ara o brazdă într-o singură direcție era nevoie de o oră și încă o oră pentru direcția inversă. Norma pentru o zi de lucru era de nouă brazde. Spre seară, când terminam lucrul, reveneam acasă acoperit de praf și noroi, dar satisfăcut.

În afara muncii de tractorist, mi-am asumat și o nouă misiune. Începuse valul de emigrație în masă din România. Cu acest val soseau și părinți ai camarazilor noștri. Un kibuț tânăr ca al nostru nu era în stare să-i absoarbă. Am decis că trebuie să facem totul pentru ca tovarășii noștri cărora le-au venit părinții să nu fie nevoiți a părăsi kibuțul, din dorința de a-i ajuta. Am fost deci însărcinat cu absorbția părinților. Mulți au preferat să se așeze în zona din apropierea noastră, la Iokneam și Nesher. Această sarcină mă obliga să plec des la Tel Aviv. Am căutat ajutor în rândurile Partidului Progresist, care făcea pe atunci primii pași în politica israeliană. Partidul a creat un serviciu pentru absorbția noilor veniți, în frunte cu Hilel Zeidel, din conducerea mișcării din Polonia. El s-a străduit să mă ajute. Fiind la Tel Aviv, am început să mă încadrez din ce în ce mai mult în activitatea de partid, participând deseori la ședințe. Astfel am învățat care sunt problemele arzătoare la ordinea zilei. Secretariatul lui „Hanoar Haționi" a început să se intereseze și el de activitatea Partidului Progresist.

O dată cu lichidarea lagărelor din Cipru au ajuns în țară multe nuclee din „Hanoar Haționi". Cele trei kibuțuri veterane și „Nițanim" – în ruine, nu-i puteau absorbi pe toți noii veniți. Eram deci nevoiți să-i trimitem în kibuțuri care nu erau ale mișcării noastre. M-am bucurat să primesc propunerea de a mă elibera vremelnic de munca de fiecare zi a kibuțului, pentru a mă alătura secretariatului mondial al lui „Hanoar Haționi".

În fiecare duminică plecam spre Tel Aviv cu autobuzul ce ieșea din Tivon. La kibuț mă întorceam la sfârșitul săptămânii. Sâmbăta lucram în sala de mese. Un an întreg am trăit astfel. Vizitam kibuțurile mișcării și kibuțurile altor mișcări, cutreierând țara în lung și în lat. În timpul liber mergeam la ședințe de partid. Nu îndrăzneam încă să deschid gura, preferând să ascult ce spun alții. Între timp, prietenii din România, în frunte cu dr. Șmuel (Stern) Kohavi și Moșe Levanon, au fondat un săptămânal pentru olim cu numele „Renașterea noastră". Ei m-au invitat să colaborez la această publicație. Încet-încet, activitatea extra-kibuțiană a început să concureze cu viața din kibuț. În zilele în care rămâneam la Tel Aviv, locuiam într-o cămăruță de pe strada Șenkin. Am simțit că noile mele sarcini mă îndepărtează de activitatea zilnică a kibuțului. M-au frământat gânduri eretice. Politica mă atrăgea. Ce trebuia să fac mai departe? Asta era eterna întrebare. Ce viitor mă aștepta în kibuț, un loc închis și strâmt, când eu am ambiția de a influența întreaga societate tânără a Israelului. Am căutat un rost, o satisfacție. Îndoielile nu le-am împărtășit cu nici unul dintre prietenii mei. Numai Mimi a fost martora frământărilor mele. Cu cât creștea implicarea mea politică în viața mișcării, cu atât s-au trezit în mine ambițiile adormite. Realizarea din kibuț nu a schimbat năzuința mea naturală. Oare tocmai în țara mea va ajunge cariera mea politică la capăt?

În kibuț s-au intensificat discuțiile privind drumul în viitor. Tensiunea a început tocmai printre femei. Epidemia de poliomielită (paralizie infantilă) care a izbucnit în țară a ajuns și la noi. Câțiva copii au contractat această boală. Părinții trăiau într-o permanentă spaimă. Ne întrebam dacă viața în colectiv a copiilor în Casa de copii nu mărește pericolul contaminării. Întrebarea a fost pusă cu glas tare într-una din adunările kibuțului. De aici și până la ideea lichidării Casei de copii, distanța era mică. Și sala de mese a dat loc la discuții. Colegii au criticat menu-ul care era mereu același, ca și calitatea lui. De ce ne trebuia o sală de mese comună? au întrebat nemulțumiți. Fiecare să mănânce acasă la el din bucatele pe care le preferă și pe care i le va pregăti nevasta.

În mișcarea „Hanoar Haționi", nesocialistă, conștiința colectivului era mai slabă decât la mișcarea socialist-marxistă a lui „Hașomer Hațair". Pentru noi viața colectivă era un mijloc și nu un scop în sine. Disputele și propunerile de schimbare a stilului nostru de viață n-au încetat. Pe mine mă preocupa dilema mea personală. Dacă treceam de la kibuț la o asociație economică (moșav șitufi), fără cameră de copii comună și

fără sală de mese, însemna să adoptăm o formă de viață nouă, care lichida forma kibuțiană, înlocuind-o cu o cooperativă.

În cele din urmă au învins cei care au opinat pentru reformă. Asociați în muncă și agricultură, dar fără educarea copiilor în comun și fără sală de mese. La începutul lunii mai a anului 1951, s-a adoptat hotărârea: trecerea de la forma clasică de viață a kibuțului spre o formă mai individualistă, „meșek șitufi". Și numele de Nevei Iaar s-a schimbat în Alonei Aba. Astfel s-a realizat, în sfârșit, eternizarea numelui lui Aba Bardicev, colegul nostru parașutist, executat de germani în 1945, în lagărul Mauthausen. Acesta a devenit numele definitiv al așezării.

Conflictul ideologic mi-a dat ultimul impuls pentru a părăsi kibuțul. Dacă într-adevăr vom înceta de a fi kibuț, cum mă voi încadra într-un „moșav șitufi"? Într-un asemenea cadru agricol, cel mai important fapt este comunitatea economică agricolă. Eu știam că în acest domeniu n-am șanse de reușită. Am început să vorbesc deschis despre ieșirea din kibuț. Cearta a izbucnit la noi acasă. Spre deosebire de mine, lui Mimi îi plăcea viața de kibuț. După cele îndurate, căuta un loc care să le ofere ei și copiilor ei liniște și siguranță.

Cum ne vom aranja afară? a întrebat speriată. Unde vom locui? Din ce vom trăi?

Eram conștient că Mimi s-a încadrat mai bine decât mine în kibuț. Aici era învățătoare, ocupându-se de tinerii imigranți, majoritatea copiilor veniți din Irak. Tinerii o apreciau. Munca ei îi dădea satisfacție. Pentru ea kibuțul era într-adevăr prima și ultima ei casă. Dar și eu îmi căutam rostul, satisfacția.

Gândul plecării din kibuț îmi răpise liniștea. Stările mele sufletești erau schimbătoare. Dacă plec, nu voi fi nici primul, nici ultimul – spunea apărătorul din mine. Și Iehuda Șaari a părăsit kibuțul și s-a integrat în activitatea politică.

Dar atunci apărea acuzatorul și prezenta în fața ochilor mei situația dificilă. Conducător al lui „Hanoar Haționi" din România, care a încercat să convingă sute de tineri de importanța vieții din kibuț, părăsește kibuțul! Se furișează pe ascuns, în zori de zi, își încarcă într-un tender sărăcia, câteva lăzi de portocale în loc de mobile și câteva haine. Așa ne vom furișa și noi din kibuț noaptea, spre necunoscut, aidoma unor hoți.

Eram conștient de limitele mele. Spre deosebire de alții care au optat pentru părăsire, nu aveam o meserie. Nici la o muncă fizică nu eram prea potrivit. Rușinea m-a preocupat mai mult decât orice. Mă mustra conștiința; ani de zile am predicat pentru o viață de realizări în

Ereț Israel. Deși kibuțul nu era chiar așa cum îl credeam în imaginația mea, atașarea mea la kibuț deriva dintr-o obligație morală. Mă simțeam eretic, trădător al valorilor care m-au îndrumat în drumul meu educativ. Cum voi privi în ochii celor care m-au ascultat și au mers după mine, rămânând fideli valorilor comune?

Într-un târziu, mi-am deschis inima în fața lui Berl. Ani îndelungați am pășit împreună. Acum se întrevedea la orizont despărțirea. Berl, tip de optimist, vedea părăsirea kibuțului într-o lumină mult mai puțin gravă.

„Dacă inima îți spune să pleci, trebuie să pleci", m-a sfătuit. „Criza va fi inevitabilă. Cu timpul rănile se vor cicatriza. Vor fi unii care te vor găsi vinovat, așa cum vor fi alții care te vor înțelege. Care dintre noi nu este mistuit de întrebări?" a încheiat Berl cu surâsul său cald.

Până la urmă zarurile au fost aruncate. Mimi a plâns. Despărțirea de prietenele ei, mai ales de Hanale și Bianca Rudich, a fost grea. Și tinerii pe care-i educa au fost decepționați. Numai Șlomo, copilașul nostru, râdea.

Eram veniți doar de patru ani, iar acum porneam spre necunoscut. Mimi vedea pericolele, dar eu am preferat să mă gândesc mai mult la șanse.

În dimineața plecării am evitat să mă întâlnesc cu prietenii. Viziunea care mă chinuia noaptea devenise realitate. Am încărcat pe tender lăzile de citrice, creațiile de tâmplărie ale lui Iankale Liberman, care le-a transformat în mobile. Am mai primit câteva haine din magazia comună. Mimi îl purta în brațe pe Șlomo. Știam că hotărârea noastră îi marchează viitorul. Mama mea, Fany, s-a urcat și ea în tender. În viața ei – fără un soț și fără dragoste, exista o singură poruncă: să meargă după mine oriunde mă voi duce. Peisajul lui Nevei Iaar-Alonei Aba a început să se îndepărteze. Pentru o clipă, am mai fost în fantezia mea păstorul care-și duce turma la pășune. Acum porneam spre necunoscut. Nu puteam ști dinainte dacă voi găsi ceea ce caut.

Nu aveam unde sta. Și nici bani de chirie. Ne-am întors la Herzlia. Terenul fostului kibuț era acum viran. Mișcarea s-a purtat cu înțelegere, permițându-ne să locuim temporar în casa de beton, singura clădire de pe terenul viran. Am revenit deci în acel loc din care plecasem cu multe speranțe, acum patru ani.

Așa s-a încheiat pentru mine primul capitol al vieții din Ereț Israel.

14

INTRAT HERZIG – IEȘIT ARTZI

Nu de mult părăsisem kibuțul. Bani nu aveam și mai eram fără meserie. În această situație, aveam de întreținut trei suflete. Mă aflam deci la o răscruce de drumuri.

În blocul de beton de la Kfar Șmariahu ne-am organizat în două „spații" goale, pe care le-am denumit „camere". Într-unul din spații locuiam împreună cu copilașul nostru Șlomo. Cea de a doua „cameră" era destinată mamei. Frigider n-aveam. Laptele pentru Șlomo îl țineam proaspăt în frigiderul lui Tivia Grünvald, fostă Tamler. Țevia și soțul ei David părăsiseră kibuțul înaintea noastră. David era grădinar cu experiență. Nu i-a fost greu să găsească de lucru la Kfar Șmariahu. Deși distanța dintre casele noastre era destul de mare, acești prieteni au înțeles situația noastră și s-au străduit să ne dea o mână de ajutor. Nu aveam nici duș, de aceea ne-au pus la dispoziție dușul din locuința lor. Dar, dată fiind distanța dintre casele noastre, ne-am deprins să mergem mult pe jos. Sarcina mea era să găsesc de lucru. Partidul în care eram activist, Partidul Progresist, se pregătea pentru alegeri pentru cel de al doilea Knesset. Idov Cohen, care m-a cunoscut bine, însărcinat cu propaganda, mi-a propus să lucrez cu el. Cu tot sufletul m-am dedicat noii mele activități. Eram fascinat și atras de activitatea politică.

Zilnic parcurgeam distanțele dintre Kfar Șmariahu până la birourile de pe strada Allenby 18 din Tel Aviv. Secretarul partidului era Moșe Goldstein, fost profesor, ulterior funcționar superior la Keren Kayemet (Fondul Național Evreiesc). Am fost avertizat că nu e ușoară colaborarea cu el. El era extrem sensibil la nuanțe și căuta onoare și prestigiu. M-am străduit să găsesc de la bun început un limbaj comun atât cu el, cât și cu ceilalți membri ai aparatului administrativ.

În vremea aceea, în țară domnea o perioadă de austeritate. Majoritatea produselor se distribuiau pe cartelă. Era foarte greu să găsești zarzavaturi, carne, ouă și alte alimente, în afara celor primite prin alocația

cu cupoane pentru fiecare persoană. Alimentele primite erau aproape în întregime păstrate pentru Șlomo. Norocul meu era că prietenul meu Haim Weissman, proprietarul unui magazin de zarzavaturi în vecinătatea noastră, în Herzlia-Ghimel, m-a ajutat mult să mă descurc. În drum spre casă, poposeam la prăvalia lui și el mă aproviziona cu unele alimente, peste cele primite prin alocație. Tata s-a străduit și el să ne ajute, trimițându-ne de la New York ceva bani.

Primul „seder" în țară l-am petrecut împreună cu părinții lui Mimi, recent veniți din România (Suceava) – în mica lor locuință de la Gav-Yam, de lângă Haifa. Baza festivă a mesei din acea seară erau câteva porții de conserve de carne de pasăre, cadou de Pesah trimis de tatăl meu din Statele Unite.

Cu timpul am început să mă interesez pentru achiziționarea unei locuințe din casele construite de partid, într-un cartier ieftin – Bițaron, între Tel Aviv și Ghivataim.

În cadrul campaniei electorale, am inițiat o nouă formă de lămurire ideologică: „Cuvântul Partidului Progresist", rubrica zilnică apărută în același loc pe prima pagină a ziarului „Haareț". Eu concepeam textele, iar Idov Cohen le stiliza. Am muncit cu entuziasm și pasiune. Din păcate, după terminarea campaniei electorale pentru Knesset s-a terminat și cu primul meu loc de muncă. Partidul nu avea buget pentru a mă plăti în continuare.

Deoarece n-aveam rezerve financiare, îmi trebuia urgent un loc de muncă stabil, care să-mi permită să mă întrețin și de unde să pot avansa. Am hotărât deci să verific posibilitatea de a lucra la Ministerul de Externe, care funcționa atunci la Tel Aviv.

Am apelat la cunoscuți și prieteni care eventual mă puteau ajuta. Așa am ajuns la vechiul meu amic Șaike Dan, unul din parașutiștii salvării, lansați în România în anii războiului. În București eu eram acela care i-am procurat acte false. În 1946 am colaborat cu el în Iugoslavia la organizarea plecării vasului „Knesset Israel". Șaike n-a uitat colaborarea noastră strânsă.

Când m-am gândit la un eventual sprijin din partea lui Șaike, nu știam exact cu ce se ocupă acum. Presupuneam doar că are legături cu Ministerul de Externe. De aceea i-am solicitat ajutorul.

„Am nevoie de un serviciu. Existența a trei persoane depinde de mine", i-am spus fără ocolișuri. Șaike s-a adresat lui Rehavam Amir, și el unul din grupul parașutiștilor, care deținea un post administrativ superior la Ministerul de Externe. Șaike m-a recomandat călduros. Amir

a ținut să mă cunoască personal. Tratarea practică a cererii mele a fost predată lui Gabi Doron, responsabil pentru aparatul administrativ al ministerului. A trebuit să particip la un concurs și să trec un sever control de securitate. Mi s-a părut că acel concurs a fost inițiat special pentru mine. Am fost nespus de fericit când mi s-a comunicat că am fost acceptat într-un post la Ministerul de Externe.

Ajutat băneşte de tatăl meu, am reuşit să ne mutăm într-o locuință cu două camere în cartierul Bițaron. Eram optimist și satisfăcut. Aveam impresia că sunt pe drumul cel bun. După cinci ani de la sosirea în țară, am devenit membru al diplomației israeliene. Nu puteam cere mai mult. M-a bucurat că, deși am fost repartizat la secția de cercetări și informații a ministerului, foarte curând am descoperit că era vorba de o secție ultra-secretă, puțini știind despre existența ei și despre funcțiunile pe care le îndeplinește. Secția prelucra materialul informativ, atât cel public, cât și cel secret, care provenea din țările Orientului Mijlociu și din răsăritul Europei. În fruntea secției stătea Catriel Katz, iar primul său colaborator era Tamar Șoham. Birourile departamentului „cercetări" erau în fostul sat german Sarona, devenit centrul administrativ guvernamental Hakiria, într-o casă veche din piatră, de pe vremea templierilor, care-mi amintea de casele din Waldheim. În primele zile am făcut un curs-fulger în legătură cu felul în care trebuia să mă ocup de materialul secret. Bineînțeles că mi s-a atras atenția că n-aveam voie să discut cu nimeni despre activitatea mea. Faptul că stăpâneam șase limbi: ebraica, idiș, franceza, germana, româna și engleza, era un avantaj pentru mine. Funcția mea era legată de lectura materialelor, redactarea și traducerea lor. Spre norocul meu, eram înzestrat și cu o memorie bună și foarte curând m-am integrat complet în activitatea ministerului. Regimul din acest departament secret era dur: orice document era înregistrat, inclusiv transferarea sa de la om la om. Zilnic găseam pe masă presa din țările arabe, redactată în franceză sau engleză. În plus, aveam la dispoziție toată presa în limba arabă, citate și prelucrate de specialiștii noștri pentru fiecare țară arabă. Mi s-a povestit că la punctele de frontieră de la granițele cu Iordania, Egipt, Siria și Liban, aveau loc zilnic schimburi de ziare. Arabii ne aduceau presa care apărea în țările lor, iar noi le-o ofeream în schimb pe a noastră. Arabă nu citeam, dar îmi plăcea să citesc ziarele din țările arabe care apăreau în franceză sau engleză. Pentru prima oară puteam afla din prima sursă de se întâmpla dincolo de granițele dușmănoase. În comparație cu ceilalți, eram mai versat în legătură cu ce se întâmpla în Orientul Mijlociu. Citeam cu mare interes rapoartele pentru ministrul de Externe

Moșe Șaret, trimisc de prietenul său devotat Elias-Eliahu Sason, tatăl diplomat, al cărui fiu, Moșe Sason, a fost primul ambasador al Israelului la Cairo.

Foarte curând am descoperit că mitul romantic al serviciilor de spionaj este departe de realitate. Majoritatea informațiilor proveneau din surse deschise, publice. Trebuia doar să știi să citești printre rânduri și să le descoperi. În locul unor James Bond înconjurați de aureola celebrității, ședeau la mese funcționari harnici, care citeau documente sau înregistrau în cartoteci știri, în aparență triviale.

Secția de cercetări concentra creierele departamentului, a căror misiune era să citească printre rânduri, găsind ceea ce căutam.

Eram fascinat de munca pe care o depuneam, conștient fiind că nu sunt mulți oameni în Israel în posesia informațiilor secrete pe care le dețineam eu. Secția în care lucram s-a bucurat de mare prestigiu. Ea pregătea materiale pentru Ministerul de Externe și pentru directorul general al ministerului. În acest post am făcut cunoștință cu prima generație de diplomați israelieni și cu corpul nostru diplomatic din străinătate. Ca director general al ministerului funcționa pe atunci Walter Eitan, absolvent al primului curs de diplomați israelieni, organizat de Moșe Șaret înaintea creării Statului. Eitan obișnuia să-și noteze observațiile cu cerneală verde. El nu era un cititor pasiv. De multe ori cerea completări și lămuriri. Între noi s-a creat o legătură personală mai strânsă la sfârșitul anilor '70, pe când eram membru în Comitetul de conducere al Radioteleviziunii. Eitan funcționa ca președinte. Nu o dată ne trezeam evocând amintiri nostalgice de pe vremea Ministerului de Externe de la Tel Aviv.

Consilierii speciali ai ministrului de Externe Moșe Șaret erau Leo Cohen și Iacov Herzog. Acesta din urmă era fiul șef-rabinului Ithak Halevi-Herzog și mâna dreaptă a ministrului de Externe pentru probleme politice sensibile. Leo (Iehuda) Cohen era un „ieke" (de origine germană), un om modest, prieten personal cu primul președinte al Statului, Haim Weizmann, care îl poreclea cu dragoste „Înțeleptul lumii". Amândoi erau evrei religioși. Când ședințele se prelungeau până spre seară, doctorul Leo Cohen și Iacov Herzog obișnuiau să ceară scuze celor prezenți, se retrăgeau într-un colț pentru a face rugăciunea de Minha (rugăciunea de după masă).

Curând s-a descoperit la minister că sunt un „cal bun de muncă". Mi s-au atribuit sarcini suplimentare. Redactam buletinele de informații pentru șefii diverselor birouri și traduceam materiale destinate difuzării. Moșe Leșem, specialistul nostru pentru problemele Uniunii Sovietice

și Europa de răsărit, fost colaborator al lui Ian Massarik la Praga, avea greutăți cu limba ebraică. Eu eram însărcinat să traduc în ebraică evaluările și analizele sale informative.

Un semn sigur de întărire a poziției mele a fost permisiunea de a citi telegramele albastre – materialul strict secret, „sfânta sfintelor" Ministerului de Externe. Foarte puțini funcționari aveau acces la telegramele albastre. Chiar de la o masă la alta aceste telegrame erau transferate în plicuri închise.

Cel care citea materialul era solicitat să semneze pe un formular de securitate, lipit ca orice telegramă. Când numele meu a fost adăugat la lista de difuzare a acestor telegrame, am simțit că am un viitor în acest birou.

Ca urmare a permisiunii ce mi s-a acordat de a citi materialul secret, am mai primit o sarcină: aceea de a selecta și pregăti materialul special pentru ministru.

Am fost avertizat că Moșe Șaret e un om pretențios și pedant. Mi s-a cerut să am grijă ca ebraica să fie curată, clară, impecabilă, iar materialul bătut la mașină fără greșeli. Șaret obișnuia să trimită înapoi orice scrisoare sau document pe care nu-l considera perfect. Deci, trebuia să acord un maximum de atenție oricărei scrisori care urma să ajungă pe masa lui. Aveam cea mai mare admirație pentru dactilografele Pnina Perah și Clara Ghilon, care munceau cu devotament, scoțând din mâinile lor lucrări perfecte, fără greșeală. Din când în când, ministrul îmi returna documente cu observațiile sale. Țin minte reacția sa furioasă pentru că am folosit cuvântul „prestigiu". „De ce acest „cuvânt barbar?", m-a dojenit Șaret. „Oare nu ții minte versetul din cartea „Iehoșua":? Acolo se folosește expresia ebraică clasică și nu neologismul „prestigiu". Cuvântul „iokra", de care ne folosim astăzi, nu era încă în uz.

Șaret dorea să fie la curent cu tot ce se întâmpla în literatura profesionistă. Deoarece timpul său era limitat, am fost însărcinat să concentrez pentru el conținutul unor cărți importante, subliniind fragmentele pe care era obligat să le citească. Pentru mine aceasta era o ocazie minunată de a citi literatura politică sosită la cabinetul ministrului din diverse colțuri ale lumii.

În ciuda legăturii zilnice dintre noi, Moșe Șaret a refuzat să semneze actul oficial al numirii mele, atunci când perioada provizoratului meu s-a terminat. Conform regulamentului, aveam dreptul să cer numirea mea definitivă, mai ales că m-am bucurat de recomandări călduroase.

Șeful aparatului administrativ, Gabi Doron, a pregătit documentele în vederea numirii mele. Pe prima pagină se putea citi numele meu: Itzhak Herzig. Ministrul a refuzat să semneze. „Refuz să semnez o numire cu un nume atât de german. Să-și ebraizeze numele".

I-am explicat lui Gabi Doron că sunt singur la părinți. Relațiile cu tatăl meu sunt mai mult decât reci. El nu mă va ierta dacă eu, singurul supraviețuitor al familiei Herzig, îmi voi schimba numele. Gabi Doron n-a reușit să învingă împotrivirea ministrului. „Numele trebuie să fie ebraic", insista Moșe Șaret. Doron mi-a facilitat o întrevedere cu ministrul Șaret, care desigur m-a emoționat. Am simțit că trebuie să lupt pentru numele meu de familie. „Este straniu că tocmai în Israel trebuie să lupt pentru un nume", m-am spovedit ministrului. Șaret a reacționat nervos: „Și ce să spun eu despre numele „Șertok"? Noi provenim dintr-o familie de viță veche, dintre primii locuitori ai țării. Fără șovăială mi-am schimbat numele cu răsunet rusesc în ebraicul Șaret. Trebuie să avem grijă de imaginea ebraică a serviciului de externe. Nu vreau aici o legiune străină!". Fiind conștient de disperarea mea, Șaret s-a mai îndulcit. „Am să-ți caut un nume care va suna identic cu numele dumitale". El a început căutările, în fața mea. „Herzig, Har-ți, nu-i logic. Ce legătură poate fi între Har (munte) și ți (flotă)?"

Stăteam neputincios în biroul său . Numele meu se rostogolea în gura sa și se schimba la intervale scurte.

„Am o idee", a exclamat Șaret: „Artzi este un nume și frumos și original". După care a adăugat ironic: „Cu acest nume, te vor și iubi".

Am intrat Herzig și am ieșit Artzi. Actul de numire a fost semnat. Pentru început numele îmi părea străin. Cu timpul, m-am obișnuit cu el, până când a devenit o parte din mine.

Ceea ce am prevăzut inițial, s-a și întâmplat. Când tatăl meu a aflat la New York că mi-am schimbat numele, nu și-a ascuns furia: „De ce trebuia să-ți fie rușine cu numele nostru de familie? Oare erau printre noi hoți sau infractori? Toate explicațiile mele au fost zadarnice. Semnificația sionistă a schimbării de nume nu l-a impresionat pe tatăl meu. Ani de zile nu m-a iertat, considerând schimbarea numelui drept o trădare. Nu ascund că și pe mine mă obseda un simț al vinovăției. Cu timpul am devenit din ce în ce mai conștient că sunt ultimul vlăstar al familiei Herzig. Ani de zile după ce am părăsit Ministerul de Externe, am adăugat numelui meu ebraic, vechiul nume de familie Herzig, ca nume suplimentar. Azi apar în documentele oficiale ca Itzhak Artzi-Herzig.

Principala misiune a secției de cercetări de pe lângă minister era redactarea de aprecieri asupra Orientului Mijlociu și a blocului răsăritean. În fruntea biroului pentru Orientul Mijlociu stăteau tineri pe care obișnuim să-i numim viitorii noștri ambasadori în lumea arabă. Pe Iair Algom, vecinul de pe strada Brandes din Tel Aviv, prieten personal, îl numeam „ambasadorul nostru în Iordania". Pe Iakov Baram l-am „numit" ambasadorul nostru în Egipt, iar pe Iosi Hadas l-am destinat pentru Siria.

Au trecut 40 de ani de când ne distram cu aceste proiecte fantastice. Fără îndoială că pe atunci eram foarte naivi, iar pacea la care aspiram a întârziat prea mult.

Iair Algom a fost ambasador, dar în țările Africii. Când s-a încheiat pacea cu Iordania, el era deja pensionar. Ceilalți au reprezentat și ei Israelul în diverse capitale ale lumii, dar nici unul din ei în țările arabe. Singurul care s-a apropiat de visul de acum 40 de ani a fost Iosi Hadas. El a fost șeful echipei care a dus tratative cu sirienii după Conferința de la Madrid. Mă îndoiesc dacă îl voi mai apuca pe el, sau dacă el personal va ajunge ambasador al Israelului la Damasc. Astăzi el a ieșit la pensie și este un ex-diplomat apreciat.

Cunoașterea limbii germane m-a ajutat să pot urmări tratativele cu Germania în problema despăgubirilor.

La Köln se afla atunci pe post de diplomat oficial Michael Paswig. Contactele semi-oficiale cu Germania au stârnit împotriviri energice în rândurile supraviețuitorilor Holocaustului și în cercurile de dreapta. Într-una din zilele lui octombrie '52, din biroul în care lucram am auzit o explozie care venea de departe. Ulterior am aflat că un tânăr cu concepții anti-germane extremiste a fost prins punând o bombă lângă Ministerul de Externe, în urma căreia a fost avariat ușor peretele secției de cercetări. Numele tânărului era Dov Șilanski. În acest mod el a vrut să protesteze împotriva acordului de despăgubiri cu Germania. Șilanski a fost prins, judecat și condamnat la 21 luni de închisoare efectivă, o pedeapsă relativ ușoară. Judecătorul Max Kenet a subliniat în sentința sa conflictul grav în care se afla tânărul, între respectarea legilor țării și dorința de a se răzbuna pe poporul german. În închisoare, Dov Șilanski a studiat dreptul. După circa doi ani, el a fost eliberat.

Când după 32 de ani am fost ales deputat în Knesset, m-am întâlnit deseori cu Dov Șilanski, în calitatea sa de președinte al Knessetului. La o ocazie publică, i-am făcut în glumă o observație: „Ai încercat să mă omori". Șilanski m-a privit cu un zâmbet cald, prietenos. Acest episod,

pe care-l puteam califica drept un păcat al tinereții noastre zbuciumate, a avut un efect contrariu. Relațiile noastre personale au rămas strânse până astăzi.

După 40 de ani mi-a fost dat să fac ceva pentru memoria lui Moșe Șaret: un comitet public condus de fiul său, Iacov Șaret, a inițiat publicarea unui volum special care să releve contribuția lui Moșe Șaret în capitolul luptei pentru despăgubirile din Germania. Pentru finalizarea acestui proiect era nevoie de mijloace materiale.

Cu ajutorul lui Claims Conference, în care sunt activ, am putut aloca un fond care să faciliteze publicarea cărții.

Cu cât s-a consolidat poziția mea la Ministerul de Externe, cu atât m-a preocupat din ce în ce mai mult viitorul. Titlul universitar de literatură și filosofie obținut la Colegiul pentru studenți evrei – „Onescu", din București în anii războiului, mi-a conferit o bază importantă pentru înțelegerea fenomenului cultural, dar nu-mi oferea aproape nimic din punct de vedere practic. Pe acest fond s-a copt hotărârea mea de a reveni pe băncile universității. Eram conștient de greutățile la care mă angajez dacă încep studiile. Aveam de întreținut patru persoane. Am luat decizia, convins fiind că voi reuși să fac ambele lucruri: să studiez și să lucrez.

La Tel Aviv funcționa atunci Școala superioară pentru drept și economie – o instituție particulară, ale cărei cursuri aveau loc seara în clădirea unei școli profesionale orășenești. „Școala superioară" era o instituție de învățământ pentru „generația pierdută", generația Holocaustului, căreia războiul i-a răpit posibilitatea de a studia. Unul dintre elevii din clasa mea era Moșe Dayan. O schiță literară publicată în ziarul „Maariv" sub pseudonimul meu literar, „Itzhak Levavi" purta titlul de „Generalul student". În această schiță am descris atmosfera studiilor. Pe băncile sălilor de studii ședeau ofițerii superiori ai armatei și poliției, pe care îi porecleam „tați". Acum ei erau studenți. Dayan, pe atunci comandantul regiunii de nord, venea din când în când și se așeza pe una din băncile din spate, ascultând lecțiile despre teoria dreptului sau introducerea în dreptul penal. După acțiunea de război din Sinai împotriva Egiptului din anul 1956, ne-am întâlnit la un examen dificil. Purtarea lui Dayan dovedea că nu era deloc pregătit. Toți l-au văzut copiind după formularul de examene al colegului său, un tânăr soldat.

În schița mea am scris: „Datele acțiunii din Sinai nu au fost coordonate cu datele examenelor de la Școala superioară pentru drept și economie. Notele lui Dayan la acest examen au fost mult mai mici decât cele primite de la strategii lumii pentru planificarea acțiunii din Sinai".

Examinatorul care ne supraveghea a închis ochii. El a înțeles situația unică și nu a anulat examenul lui Dayan. După câțiva ani, întâlnindu-l întâmplător pe examinator, am reluat discuția despre examenul cu pricina: „N-am putut să anulez examenul șefului de Stat Major, unul din eroii campaniei din Sinai. Cum putea acesta să se pregătească pentru examen, când el a trebuit să pregătească victoria, o răspundere de stat atât de grea pentru viitorul nostru?

La început, m-am înscris la economie. Mi-a fost suficientă o singură lecție pentru a mă convinge că economia nu este pentru mine. Am trecut deci la drept. Mulți dintre studenți erau deja căsătoriți și pe umerii lor apăsa sarcina întreținerii familiei. Totuși, după o zi de muncă extenuantă, ei veneau să învețe până noaptea târziu.

Mă țin minte șezând în bancă aproape extenuat. Mă străduiam să înțeleg cursul. Dar trebuia să mă lupt și cu pleoapele care mi se închideau. În jurul meu erau și unii care dormitau. Nu era ușor să termin o zi de lucru căreia să-i adaug și o zi de studiu. Student excelent n-am fost, dar am reușit să-mi termin studiile.

Anii mei de studii s-au desfășurat sub semnul luptei dintre cele două universități – Ierusalim și Tel Aviv.

Universitatea Ebraică din Ierusalim se lupta împotriva instituției din Tel Aviv. Absurd era ca aceiași profesori care predau la Facultatea de drept din Ierusalim, predau cursurile și la Tel Aviv. Programul de studii era identic. Totuși, Ierusalimul voia monopolul. Îi era frică de acest nucleu al unei universități din Tel Aviv. Absolvenții de la Tel Aviv, discriminați, primeau statutul de avocat străin (foreigner), fiind nevoiți să treacă examene de stat suplimentare pentru a obține licența.

Am încercat să ne organizăm pentru a lupta împotriva discriminării. Lupta a eșuat. Am părăsit Școala superioară de drept și economie cu un document care confirma că am studiat „chipurile" în străinătate. Acest aranjament ne-a lăsat la toți un gust amar.

Salariul cu care eram retribuiți a fost mic, iar locuința din modestul cartier Bițarom, neîncăptătoare. Era clar că, dacă ne gândeam la încă un copil, va trebui să schimbăm locuința. Aveam deci nevoie de un venit suplimentar. M-am adresat ziarului „Maariv", unde publicam foiletoane sub pseudonimul „Itzhak Levavi". Redactorul rubricii literare, doctor David Lazar, mi-a deschis pagina sa literară. Publicam acolo articole despre literatura franceză contemporană. Venitul de la „Maariv" a mărit cu ceva bugetul nostru. Dincolo de acest venit aveam simțământul unui succes. Mi-am dovedit că sunt în stare să fiu ziarist, nu numai în limba română,

ci și în ebraică. Fiecare articol mi-a mărit sentimentul de mândrie și de apartenență. Deși nou venit, am reușit să colaborez la un ziar ebraic.

Moșe Șaret credea că diplomația are un rol central în luptele Statului Israel. Prin strângerea relațiilor și prin captarea simpatiei internaționale, vom obține pacea. De aceea, el considera Ministerul de Externe drept un minister de prim rang și pe diplomat, numărul unu al Israelului.

La un moment dat, Moșe Șaret mi-a alocat suma de 100 lire, împuternicindu-mă să fondez o „Asociație israeliană pentru politica externă", conform cu modelul lui „Foreign Policy Association", care exista în Anglia. Șaret vedea necesitatea unui for neoficial, care să permită diplomaților și oaspeților din străinătate să se întâlnească cu israelieni de poziție, într-o atmosferă liberă și comodă, fără riscul să transpire în public conținutul acestor întâlniri.

Din comitetul asociației au făcut parte: deputatul Izhar Harari din Partidul Progresist, Ben-Zion Kaduri, pe atunci funcționar superior la primăria din Tel Aviv, dr. Waler Gross, redactor-prim de la ziarul „Haaret", Aric Disencic, publicistul de frunte al cotidianului „Maariv" , Moșe Jack de la „Maariv" și Moșe Izraeli și Ben-Zion Razin, ambii directori la Bank Leumi (Banca Națională).

Deși în asociație activau ziariști de frunte, nimic n-a transpirat din dezbaterile care au avut loc.

O dată pe lună ne întâlneam într-o locuință particulară, de fiecare dată în altă parte, și discutam probleme politice, de obicei în prezența unui musafir străin sau a unui diplomat. Țin minte apariția ambasadorului Franței în Israel, Pierre Gilbert. El a fost primul diplomat străin care a învățat ebraica și o vorbea la perfecție. El se folosea de ebraică în toate aparițiile sale publice, fapt pentru care s-a bucurat în țară de multă simpatie, prestigiu și admirație.

Diplomatul stătea în fața noastră și ataca cu vehemență politica țării sale, Franța. Eram uluiți. Dacă declarațiile sale ar fi transpirat, fără îndoială că ar fi fost rechemat imediat.

În decursul anilor s-au intensificat deosebirile de păreri între Ben Gurion și Moșe Șaret. Șaret era pentru primatul diplomației. Iar Ben Gurion acorda prioritate considerentelor de securitate, chiar dacă erau contrare uzanțelor și normelor diplomatice. Ruptura dintre Ben Gurion și Șaret era inevitabilă. În cele din urmă, Șaret a fost înlăturat.

După înlăturarea lui Șaret „Asociația israeliană pentru politică externă" și-a continuat experiența. Sub egida ei s-a organizat în 1964 o

mare delegație, formată din reprezentanții diverselor ramuri economice. Delegația trebuia să ne dea posibilitatea de a studia tema Pieții Comune europene, care apăruse atunci pe ordinea de zi a Europei apusene. Oficial, eram oaspeții unui for german cu numele de „Europa-Union", în fruntea căruia stătea baronul evreu Von Oppenheim. Plecarea delegației noastre în Germania a provocat o furtună publică. Relațiile cu Germania erau încă „tabu". Totuși, în ochii noștri această întâlnire era de mare importanță pentru viitorul economic al Israelului.

Izolați într-un mic palat de lângă Köln, am ascultat conferințele de specialitate despre organizarea Pieței Comune europene. Conferențiarul principal era germanul dr. Birrenbach, unul din specialiștii de seamă în acest domeniu. Am fost primiți călduros la Frankfurt și Hamburg, iar la Berlin ne-a găzduit Willy Brand, ulterior cancelarul Germaniei.

Părăsind Ministerul de Externe, am părăsit și funcția de secretar al asociației. Ea a fost preluată de răposatul meu prieten, av. Aric Ben-Tov. Eu am rămas membru activ al asociației. Am continuat să particip la activitățile ei, până când ea a dispărut din viața noastră publică, o dată cu toți conducătorii ei.

În cadrul luptei sale pentru transferarea capitalei la Ierusalim, David Ben Gurion a hotărât să-și asume asume riscul, transferând birourile Ministerului de Externe la Ierusalim. Aprecierea era că ambasadele străine care vor boicota birourile din Capitală, vor trebui până la urmă să se împace cu ideea transferării și să colaboreze cu Ministerul de Externe, oriunde s-ar afla. În acest scop a fost numită o comisie prezidată de Pinhas Lavon, care trebuia să pregătească transferarea. În cadrul tratativelor cu salariații, mi s-a propus să mă mut la Ierusalim, promițându-mi-se o locuință corespunzătoare. Nu m-am lăsat ispitit, conștient fiind că refuzul meu îmi periclitează cariera.

Eram îndrăgostit de Tel Aviv. Ritmul dinamic al acestui oraș era mai aproape de mentalitatea mea, mi se potrivea: laic, deschis, pluralist. Ideea de a porni iar pe drumuri cu toată familia nu m-a încântat. M-am despărțit cu regret de departamentul de cercetări, de prieteni și de o muncă pe care o iubeam. Visul unei cariere diplomatice s-a încheiat aproape la începuturile sale. Acum m-am trezit din nou la vechea realitate amară: găsirea unui loc de muncă potrivit. De data aceasta am pornit la drum cu numele pe care mi l-a ales Moșe Șaret. Am reținut propunerea lui și anume: „Cu acest nume te vor iubi". Nu-mi rămânea decât să sper că fostul ministrul de Externe avea dreptate. La minister intrasem Herzig. Acum ieșeam, Artzi.

15

PRIMA SAU A DOUA CASĂ

„Liberal" este – conform dicționarului Oxford – un om tolerant, cu orizonturi largi, liber și uman". Timp de cincizeci de ani am aparținut în Israel taberei politice liberale. Am trăit schimbările politice și organizatorice: la început, Partidul Progresist – apoi Partidul Liberal Unificat și mai târziu, moștenitorul său, Partidul Liberal-Independent. Timp de ani de zile acest partid a acționat ca factor politic independent. Până la urmă el a fost absorbit de Partidul Social-Democrat al Muncii (Mifleghet Haavoda). Retrospectiv susțin că Progresiștii și Liberalii-Independenți au înscris pagini glorioase în istoria politică a Israelului.

Contrar altor partide, curentul politic liberal nu s-a bucurat de o documentare istorică serioasă. Când îi întreb pe nepoții mei dacă știu ceva despre capitolul liberal din istoria politicii israeliene, descopăr că acest capitol a fost rapid uitat.

Încă înaintea creării Statului și apoi timp de trei decenii după 1948, acest partid a fost un tovarăș politic credincios al lui Ben Gurion și al partidului Mapai (Partidul Muncitoresc din Ereț Israel). Reprezentanții săi au funcționat ca miniștri în guvernele prezidate de Ben Gurion, Moșe Șaret, Levi Eșkol, Golda Meir și Ițhak Rabin. În aceste guverne, liberalii au luptat pentru valori umaniste și pentru generozitate socială. Ei erau luptători naivi.

Chiar și astăzi, când naivitatea este un aspect necunoscut în lumea politică, nutresc respect și admirație pentru această grupare.

Fără Pinhas Rosen – primul ministru de Justiție al Israelului – un „ieke" (porecla dată celor originari din Germania), fără compromisuri, Israelul nu ar fi avut un sistem juridic curat, competent și independent. Iar fără dr. Siegfried Moses – alt „ieke" — contabil expert, care a fost primul Controlor de stat din țara noastră, cetățeanul de rând n-ar fi avut nici o speranță în încercările sale de a lupta contra nedreptăților birocratice și a șicanelor administrative.

Controlorul de stat, o creație eminamente liberală, care îndeplinește și funcția de Comisar pentru plângerile cetățenești, apără drepturile cetățenilor, fiind un câine de pază al corectitudinii și al cinstei și chezășia unei administrări corecte și a respectului pentru igiena publică.

Liberalul Idov Cohen, originar din Mihăileni, Moldova, a fost un luptător fără prihană pentru drepturile noilor imigranți. Dr. Kanovitz a inițiat prima lege ecologică din Israel, contra poluării aerului, lege care-i poartă numele. Moșe Kol a pus bazele Ministerului Turismului, Izhar Harari s-a dedicat problemelor securității naționale, iar Ghideon Hausner va rămâne înscris în istorie ca procuror în procesul lui Eichmann, asasinul nazist al evreilor.

Amintesc aceste nume nu numai ca un gest de cinstire, ci mai ales pentru că, contribuția fiecăruia dintre ei la dezvoltarea tânărului stat evreu a fost de maximă importanță. Ei au trasat într-o mare măsură normele de conduită. Curentul liberal a fost casa mea politică, a doua mea casă. De multe ori, soția mea Mimi, în contradictoriu cu cele spuse de mine, susținea că aceasta a fost de fapt prima mea casă.

În trecut, această teză mi s-a părut exagerată. Astăzi, privind înapoi, apreciind energia spirituală investită în partid, și întrebându-mă în ce măsură el a ocupat un loc central în viața mea, îmi dau seama câtă dreptate a avut Mimi.

Partidul Progresist, primul nume al Partidului Liberal israelian, a fost fondat la cinci luni după crearea Statului, în preajma primelor alegeri pentru Knesset, parlamentul israelian. Partidul Progresist a obținut atunci cinci mandate.

În acest cadru mi-am început activitatea politică în Ereț Israel, Palestina de atunci.

În Palestina n-am ajuns ca un necunoscut. Numele meu era cunoscut ca activist sionist încă din 1943, anul în care am întreținut un contact strâns cu trimișii (mesagerii) mișcărilor de tineret din Ereț Israel (Palestina) de la Istanbul, Venia Pomerantz, astăzi profesorul Zeev Harari, savant nuclear de la universitatea Ben Gurion din Beer Șeva, Kalman Rosenblat, Akiva Lewinski și David Zimand și cu trimisul mișcării „Hehaluț" din Geneva, Natan Schwalb. Acestora le trimiteam rapoarte despre situația evreilor din România și a deportaților din Transnistria, precum și despre acțiunile pe care le-am inițiat: vizitele mele ilegale la Cernăuți, călătoria mea în Transnistria, activitatea în favoarea refugiaților din Polonia și Ungaria. Aceste rapoarte au ajuns în mâinile celor doi conducători ai mișcării, Moșe Kol și Zwi Herman,

fiind difuzate în instituții care se ocupau cu salvarea evreilor din țările europene. Astfel, numele meu a început să fie cunoscut și de cercurile de conducere sioniste centrale din Palestina. Cu timpul am aflat că printre permisele de emigrare (certificate) în Eretz Israel, trimise în perioada războiului la București, era unul pe numele meu – Itziu Herzig. Din cauza activității mele în mișcare, am decis să nu fac uz de acest certificat. Acesta a fost acordat unei alte persoane care a plecat în locul meu, pe numele meu. Mi s-a povestit ulterior că Ben Gurion în persoană a venit în portul Haifa pentru a-l primi pe Itziu Herzig. El voia să asculte un raport din prima sursă despre ce se întâmpla în România! Probabil că a fost decepționat să descopere că adevăratul Itziu Herzig a rămas în România.

În anul 1947, când în sfârșit am sosit în țară, m-am bucurat de o primire impresionantă din partea membrilor mișcării Hanoar Haționi. După străduințe pe lângă autoritățile britanice, mi s-a acordat o aprobare specială, permițându-mi-se să părăsesc tabăra noilor veniți de la Kiriat Șmuel, pentru a participa în kibuțul Ușa la adunarea Consiliului mișcării kibuțiene a lui „Hanoar Haționi". Acestea erau primele consfătuiri după hotărârea Națiunilor Unite de la Lake Sucess: terminarea mandatului britanic și după aceea soluția, împărțirea Palestinei între evrei și arabi. În cercurile politice ale Centrului sionist se vântura deja ideea creării unui nou partid, bazat pe concepția lui Weizmann – acceptarea împărțirii Palestinei și crearea a două state, unul evreiesc și celălalt arab. Gruparea noastră a fost solicitată și ea să-și clarifice pozițiile politice.

La început m-am considerat observator. Eram prezent în forurile politice, ascultam opiniile exprimate. Foarte curând am făcut cunoștință cu personalități de frunte din conducerea mișcării: dr. Avraham Granot, specialist pentru probleme agrare din Palestina, m-am apropiat de Pinhas Rosen, Moșe Kol și Idov Cohen.

Acești oameni, care în cursul anilor erau pentru mine doar nume respectate, au devenit dintr-odată persoane în carne și oase. Îi priveam cu mare admirație. Îmi venea greu să concep că eu, tânărul originar dintr-un orășel bucovinean, stau ca egal la această masă cu asemenea conducători. Nici ebraica mea nu era încă fluentă. De aceea, mă sfiam să cer cuvântul. A fost nevoie de timp ca să acumulez un plus de experiență pentru a mă integra în viața forurilor centrale ale partidului.

Mai în largul meu mă simțeam la întrunirile lui „Haoved Haționi", cadrul pentru foștii membri ai lui „Hanoar Haționi", care nu se alăturaseră

unei așezări agricole. Eram o fracțiune mică, reprezentată în Comitetul Executiv al Histadrut-ului (Sindicat).

În calitate de nou venit, cu experiența din Cipru, ceream intensificarea activității printre cei nou veniți. Nu voiam ca legăturile lor cu mișcarea să slăbească o dată cu venirea acestora în țară. Investisem eforturi uriașe în organizarea și educarea lor. Era păcat ca aceste eforturi să se risipească în Ereț Israel. Venirea masivă a evreilor din România mi-a prilejuit o serie de misiuni și confruntări. Această activitate m-a apropiat de Idov Cohen, pe atunci singurul deputat din Knesset originar din România.

Năzuințele partidului de a absorbi în rândurile sale valul de noi-veniți au dus la crearea unui birou de absorbție a noilor emigranți care funcționa la Tel Aviv, în frunte cu Hilel Seidel, activist emigrat din Polonia.

Veneam des în acest birou. Căutam ajutor și protecție pentru absorbția părinților ai căror copii erau membri în kibuț.

Mărturisesc că din prima clipă a activității mele publice m-am simțit atras din ce în ce mai intens de activitatea politică.

În viața politică israeliană am intrat entuziast, dar naiv. Eram un tânăr, educat în mișcarea de tineret, care năzuia spre perfecțiune, nutrea încredere, căuta prietenie adevărată și corectitudine în relații. În decursul anilor au venit și decepțiile. Am descoperit conflictele interne, luptele dintre conducători, pentru putere și influență. Nici Partidul Progresist, simbolul cinstei și al corectitudinei în politică, nu era privat de conflicte interne și fricțiuni personale.

Multe eforturi s-au investit pentru a atrage în rândurile partidului pe cei nou veniți. Majoritatea votanților pentru Partidul Progresist veneau din țările Europei de răsărit: România, Ungaria, Polonia. Din primul moment am înțeles că pentru a ne dezvolta și crește trebuie să atragem în rândurile noastre și noii emigranți ce veneau din țările orientale, lipsite de orice tradiție liberală: Yemen, Irak, țările Africii de nord, Maroc, Algeria, Tunis. Exponentul în partid al cercurilor românești era Idov Cohen. El era originar din orășelul moldovean Mihăileni. În partid, el a adus cu sine o vastă cultură tradițională iudaică și ebraică. Cunoștințele sale ebraice l-au ajutat să se integreze repede în viața publică, devenind unul din conducătorii lui „Haoved Haționi" (aripa muncitorească liberală) și ai Partidului Progresist. Începând din primul Knesset, el a fost „reprezentantul românilor" în parlament.

Partidul Progresist, deși mic, a înțeles importanța unui reprezentant de origine română în Knesset. Spre deosebire de partidele mari, care au

ignorat total emigrația din România și nu i-au dat reprezentanți pe listele lor, deși originarii din România constituiau cea mai masivă emigrație în primii ani ai Statului Israel.

Noii emigranți aveau nevoie de ajutor, de îndrumare. În primul rând era nevoie de o legislație care să răspundă la problemele de bază ale noilor imigranți.

Azi, fiecare nou imigrant, în clipa în care pășește pe pământul țării, capătă imediat o alocație minimală, asigurare socială, o participare bănească la chirie și asigurarea de sănătate.

În anii emigrației de masă din România, 1948–1952, nimic din toate acestea nu exista. Țara era împânzită cu așezări de corturi sau barăci din tinichea, care se chemau maabarot (tabere de tranzit). O asemenea locuință era prima stație a noului venit. Locuri de muncă nu erau. Noii veniți erau trimiși la munci de dezvoltare, plantarea de păduri pentru Fondul Național Evreiesc și proiectul lui Ben Gurion, plantarea de pomi de-a lungul șoselelor naționale.

Cine se potrivea și voia, era trimis să întemeieze așezări noi agricole, moșav-uri, adică sate cooperatiste. În fruntea acțiunii de colonizare stătea basarabeanul Ithac Korn.

Majoritatea imigranților, foști negustori din Văcărești, Dudești, Gabroveni, mici burghezi evrei din provincie, habar n-aveau de agricultură, nu știau ce înseamnă creșterea vitelor, a păsărilor, cultivarea de zarzavaturi. Ani grei de mizerie a trăit această generație până când a ajuns la o existență normală.

Idov Cohen a creat în sânul partidului o secție a originarilor din România, condusă de Bibi Brandt, secretar general și Malvina Bandel. Ei erau o adresă pentru toți și pentru toate. În paralel, Idov Cohen a luptat în Knesset pentru o legislație care să asigure un minimum de drepturi pentru toți noii veniți.

Au apărut și alte inițiative pe plan cultural și de lămurire. Dr. Smuel Kohavi (Stern), fost președinte al Organizației Sioniste din România, secondat de administratorul Moșe Levanon, au reîntemeiat în Israel un bi-săptămânal sub numele de „Renașterea noastră", moștenitorul prestigiosului săptămânal sionist care apăruse până în anul 1942 la București, când a fost închis de regimul antonescian. În calitate de fost colaborator al gazetei, mi s-au adresat și mie. Astfel am redevenit colaboratorul permanent al publicației. Aceasta a fost prima publicație de limba română pentru noii veniți – informativă și combativă. Mai târziu a apărut și săptămânalul „Adevărul", fondat de Iehuda Maerson-Severin și fratele său

Sufrin, o publicație de opoziție față de guvern, care a luptat cu îndârjire pentru drepturile noului venit. Nevoia acestuia de informații a dus mai târziu și la editarea cotidianului de partid „Viața noastră".

Azi apar în Israel două cotidiene în limba română: „Ultima oră" și „Viața noastră". La „Ultima oră" funcționez ca președinte de onoare al Comitetului de administrație și colaborator permanent.

Cu anii, originarii din România au găsit în Partidul Progresist și în cercurile afiliate lui mult sprijin. Cercuri din afară vedeau în Partidul Progresist „partidul românilor". Totuși, rezultatele electorale ale partidului au dovedit că doar o infimă parte din votanții originari din România au dat voturile acestui partid. Dacă ar fi fost altfel, acest partid ar fi trebuit să aibă în Knesset o reprezentanță mult mai mare decât a avut-o.

În anul 1958 am acceptat postul de secretar general al partidului. Am intrat cu ambiția de a îmbunătăți șansele partidului la alegerile ce se apropiau. Primul pas a fost lărgirea activității pe teren. Constatând că partidul nu înțelege importanța relațiilor publice cu cercuri largi ale populației și cu presa, mi-am apropiat un cerc de ziariști care au început să raporteze despre activitatea partidului. Conducătorii partidului, obișnuiți cu o discreție politică exagerată, n-au fost întotdeauna mulțumiți de această schimbare.

O altă schimbare: în loc de a conduce partidul din birou, am preferat ieșirea pe teren. Am călătorit mult. Astfel aveam un contact direct cu activiștii și cu masele.

De pe urma acestei schimbări din viața mea a suferit în primul rând familia. Acum eram și mai puțin acasă.

Unul din vecinii mei, Mordehai Stern, era și el activist de partid. În viața de fiecare zi era directorul general al uneia din cele mai importante societăți de construcții, „Rassco". Stern era observant religios. Într-o zi de sâmbătă, în timp ce mergea la sinagogă, a observat că mă urc pe un jeep care urma să mă ducă într-o așezare sătească depărtată, pentru o întâlnire politică. Stern s-a apropiat de mine, întrebându-mă sarcastic: „Ce-ți trebuie asta? Uită-te la mine. După rugăciunea de la sinagogă îmi adun în casă familia, îi vorbesc despre pericopa săptămânii. Ziua de odihnă tradițională este pentru mine familie, rude, studii. După încheierea Șabatului, seara, trec la teancul de dosare și lucrez. Iar tu, alergi din loc în loc, îți neglijezi soția și copiii. Crede-mă că amândoi vom ajunge în același loc, în același timp".

În parte, Stern a avut dreptate. Amândoi am ajuns în același loc, la Primăria Tel Aviv, la Knesset. Cu o singură deosebire: el a ajuns cu mulți ani înaintea mea.

Liderul nostru necontestat era ministrul Justiției, Pinhas Rosen (fost Rosenblüth). În el am văzut nu numai un conducător, ci și un fel de părinte. Rosen era un exemplu de cinste și integritate morală. El nu și-a abandonat principiile, deși trăia într-o lume politică în care dominau manipulări, manevre și confruntări. Totdeauna a refuzat să promoveze o numire de membru de partid pentru că era membru de partid. Criteriul său suprem pentru orice numire era capacitatea profesională și intelectuală a candidatului.

Puțini știau că Pinhas Rosen, deși considerat luptător consecvent pentru separația dintre religie și stat, a fost, de fapt, evreu observant. Când, după unificarea celor două partide, tensiunea dintre membrii Partidului Progresist și partenerul său politic Clal-Sioniștii s-a intensificat și s-a ivit pericolul scindării, au avut loc nenumărate ședințe în care se căuta un compromis. Una din aceste ședințe a fost fixată pentru ziua de sâmbătă. Afară era un adevărat potop. Rosen, care nu călătorea sâmbăta cu mașina, a ajuns la ședință pe jos. Fiind printre primii care se aflau acolo, am observat că Rosen și-a scos pantofii, rămânând în ciorapii uzi. Mă temeam să nu răcească. M-am deplasat până la locuința unui camarad de partid care locuia în apropiere, rugându-l să-mi dea pentru Rosen o pereche de ciorapi uscați și niște pantofi de casă. Cu greu l-am convins pe Rosen să-și scoată ciorapii uzi și să-și pună pantofii de casă.

În anul 1965, o dată cu instituirea relațiilor oficiale între Israel și Germania, Pinhas Rosen l-a primit pentru o convorbire pe Rolf Pauls, primul ambasador al Germaniei în Israel. Ambasadorul Pauls voia să se întâlnească cu unicul ministru din guvern, originar din Germania. Pauls, invalid de război, avea doar o singură mână. Pe cealaltă o pierduse pe front, fiind soldat în Reichswehrul german.

După mari frământări, s-a hotărât ca întrevederea să nu aibă loc în biroul sau în locuința lui Rosen, ci în birourile Partidului Progresist. De teamă să nu se încerce un atentat împotriva ambasadorului, Serviciul de Ssecuritate (Șin Beth) a făcut un control riguros al clădirii din strada King George.

În calitate de secretar general al partidului, l-am primit pe ambasador la intrare. Am schimbat câteva cuvinte de curtoazie și l-am condus imediat în biroul lui Rosen.

Emoția de pe fața ambasadorului era vădită. El s-a adresat lui Rosen în engleză: „ Ca prim ambasador al Germaniei în Israel, am găsit de cuviință să mă întâlnesc cu un fiu al țării mele, care a ajuns la o poziție atât de înaltă în Israel". Rosen ședea lângă masă, concentrat în sine. Era clar că această întrevedere îi provoca frământări. Încercam să mă întreb ce-i trecea prin cap în acele momente.

Rosen a ascultat tăcut. La un moment dat a ridicat mâna, ca și când încerca să întrerupă interlocutorul și a spus în germană: „Domnule ambasador, am o răfuială lungă cu poporul german, dar nu și cu limba germană. Puteți vorbi în germană".

Pe tema relațiilor israelo-germane exista un consens între Rosen și Nahum Goldman. Rosen a sprijinit acordul despăgubirilor și instituirea de relații oficiale cu Germania. Cu toate acestea, a jurat că el personal niciodată nu va pune piciorul pe pământul fostei sale patrii.

Într-unul din zborurile sale, avionul El-Al a fost nevoit să aterizeze la Frankfurt. Călătorii au fost rugați să coboare din avion. Rosen s-a dus la pilot și i-a povestit despre jurământul său, „Te rog nu mă sili să pun piciorul pe solul Germaniei și să-mi calc jurământul". Pilotul l-a înțeles și i-a permis să rămână în avion.

După demisia sa din guvern și Knesset, Rosen continua să participe la ședințele fracțiunii parlamentare. Într-o zi, după încheierea ședinței, s-a aplecat spre mine, șoptindu-mi: „Artzi, te rog, du-mă acasă. Am uitat adresa".

Am încercat să-mi ascund durerea încercată atunci. L-am condus la locuința sa de pe strada Rambam din Ierusalim. Mă simțeam ca un nepot care-și conduce bunicul – cu inima plină de dragoste pentru acest bunic. Într-una din întâlnirile noastre mi-a dezvăluit că ar dori să aibă un televizor. Abia începuseră atunci transmisiile televizate. În cercurile partidului se cunoșteau greutățile financiare ale lui Rosen. Salariul său de ministru nu-i ajungea, deoarece avea plăți obligatorii față de fosta soție, de care divorțase. Pe de o parte, n-am vrut să-l pun într-o situație penibilă, iar pe de alta, simțeam obligația de a-i satisface dorința. Până la urmă am cumpărat un televizor plătit de partid. „Acesta este un cadou din partea partidului nostru", i-am spus.

— Acesta e doar un împrumut, s-a încăpățânat. Rosen a returnat suma până la ultimul ban.

Într-una din zile m-a rugat să-l însoțesc la cimitirul din Nahlat Itzhak. Pășeam împreună pe cărări, printre pietrele funerare. El s-a oprit lângă parcela de mormânt destinată lui. „Aici vreau să-mi găsesc odihna de

veci, între prima și a doua mea soție", a explicat. Tonul era un amestec de umor și seriozitate. A mai avut o rugăminte: să nu se țină discursuri la înmormântarea sa. „Accept să fiu comemorat și deplâns la un an după moartea mea", a spus Rosen. „Acela care va veni peste un an la comemorarea mea va dovedi că într-adevăr m-a apreciat".

Pinhas Rosen a murit la o vârstă respectabilă. Oare vizitează cineva mormântul său? De câte ori trec pe la locuința fiului meu Șlomo, trec și pe strada care-i poartă numele. Am luptat la primăria din Tel Aviv pentru o stradă Rosen, având astfel satisfacția că am putut contribui la eternizarea sa.

Frământările mele ideologice au continuat de-a lungul existenței partidului. Una din realizările mele în anii în care am fost secretarul general al partidului a fost cultivarea relațiilor cu Internaționala Liberală, for internațional cu sediul la Londra, în care se concentrau partidele liberale din întreaga lume, cu concepții apropiate de ale noastre. Mă temeam de izolarea provincială și de pietrificarea gândirii. Speram că un contact cu curentele liberale din lume va influența și împrospăta și concepțiile noastre.

Primele legături le-am stabilit cu liberalii francezi. Cu liberalii englezi și cu destoinicul lor secretar general Richard Moore, am stabilit contactul în timpul unei vizite la Londra. Ulterior am fondat secția israeliană a Internaționalei Liberale. Contactul cu liberalii a provocat o discuție internă. De ce contact cu liberalii, un curent politic în decădere? Eu am argumentat în favoarea acestor contacte care ne scoteau dintr-o stare de izolare.

În baza acestor vederi am inițiat contacte cu ambasadori străini acreditați în Israel, pentru a cunoaște prin ei situația curentelor liberale din țările lor. În acest cadru ne-am întâlnit și cu ambasadorul sovietic.

În acei ani am stabilit și primele contacte cu reprezentanții diplomatici ai României.

Adieri de unificare au început să se simtă în tabăra ambelor partide liberale. Israelul avea nevoie de o forță de centru, care să slăbească monopolul politic al Mapai-ului (Mișcarea muncitorească), partid de frunte socialist.

În 1961, dr. Nahum Goldman, conducător sionist mondial, unul din cei care s-au străduit la ONU pentru ideea de împărțire a Palestinei și crearea Statului Israel, reușește să ducă la unificarea dintre cele două partide israeliene de nuanță liberală: progresiștii și sioniștii generali de centru. În partidul socialist-muncitoresc Mapai a izbucnit o mare criză.

Ben Gurion și guvernul său au fost slăbiți de scandalul Lavon. Ben Gurion l-a acuzat pe Pinhas Lavon, ministrul Apărării, membru al partidului său, că acesta ar fi încurajat un grup de tineri patrioți evrei din Egipt să comită atentate pentru a deteriora relațiile dintre Anglia, SUA și Egiptul președintelui Nasser. Lichidarea brutală a lui Pinhas Lavon, care afirma că este nevinovat și că este vorba de o uneltire împotriva sa, a creat o opoziție și lipsă de simpatie față de Ben Gurion și Partidul Muncii.

Pe acest fond, unificarea era posibilă. Șase deputați progresiști și opt deputați ai sioniștilor generali, cu o orientare mai de dreapta, au creat în Knesset o fracțiune unită de 14 membri, Fracțiunea Partidului Liberal Unificat.

Pentru perioada de tranziție au fost aleși doi secretari generali.

Ceremonia de unificare a fost un eveniment politic de mare răsunet. Pe tribuna Teatrului Național „Habima", Ben Gurion stătea alături de istoricul său adversar, Nahum Goldman. Liberalii de dreapta alături de liberalii de stânga și în plus, forțe noi, tinere, academicieni, în frunte cu profesorul Iacob Talmon, care au aderat la noul partid.

Noul partid a generat noi speranțe. Mulți au crezut că datorită schimbării din tabăra liberală, în anii ce vor veni, societatea israeliană se va dezvolta în spiritul unui liberalism luminat.

După ceremonia de unificare a venit campania electorală pentru cel de al cincilea Knesset. Alături de Pinhas Rosen și Nahum Goldman, am străbătut țara în lung și în lat. În timpul campaniei am introdus inovații: nu numai adunări în săli. În orașe și sate, inclusiv cele arabe și druze, Pinhas Rosen și alți conducători umblau în locuri publice, vizitau localitățile, strângeau mâinile pietonilor, cerându-le sprijin pentru noul partid.

La alegerile din 15 august 1961, am trecut primul examen electoral: un adaos de trei mandate, 17 în loc de 14, deci o creștere cu circa 23%, ceea ce nu era rău pentru un partid la început de drum.

Contrar tradiției de coaliție între socialiști și liberali, Mapai, partidul socialist, influențat de radicalii de stânga, a optat pentru o coaliție fără liberali. În ochii lor, liberalii deveniseră prea puternici, „Ținându-i departe de putere, îi vom usca", era teza care domnea în Partidul Muncii, socialist.

În perspectivă, această atitudine a provocat sciziune în tabăra liberală. „Dacă ei nu ne vor ca parteneri, ne vom dezvolta ca alternativă". În rândurile liberalilor de dreapta s-a simțit decepția. Pe acest fond a început flirtul liberalilor de dreapta cu Menahem Beghin și partidul său

de extremă dreaptă – Herut. Țelul: crearea unui partid de dreapta, care să înlăture Mapai-ul socialist de la putere, luându-i locul.

Noile tendințe au produs tensiuni interne. Atmosfera de încredere a fost înlocuită de un spirit de rivalitate exagerată și suspiciune. Liberalii de dreapta au început să atragă în tabăra lor câțiva lideri din rândurile noastre. Ședințele interminabile n-au fost în stare să restabilească armonia internă. Așa s-a produs sciziunea. Majoritatea membrilor din fostul Partid Progresist au decis revenirea la situația dinainte de unificare. Așa am creat la 7 martie 1965 Partidul Liberal Independent. Eu am fost ales secretar general, responsabil cu pregătirea alegerilor.

După 12 ani, în 1977, partidul format din liberalii de dreapta și Herut și-a văzut visul politic împlinit, ajungând la putere.

La alegerile din 1965, Liberalii Independenți au obținut cinci mandate, ceea ce era un rezultat onorabil, având în vedere prognozele pesimiștilor că partidul va fi lichidat. În acest succes relativ am avut și eu un rol.

După tratative anevoioase, partidul a intrat într-o coaliție cu Partidul Muncii, reprezentat fiind în guvern de doi miniștri – Moșe Kol și Ghideon Hausner și un vice-ministru – Iehuda Șaari, de origine română.

Lovitura de grație liberalii independenți au primit-o în 1977. La aceste alegeri a apărut o formație nouă, „Daș", având în frunte pe fostul șef de Stat Major al armatei israeliene, Igael Iadin. Poporul, obosit de Partidul Muncii în care apăruseră semne de corupție, l-a pedepsit la urne, dar a pedepsit și pe tovarășii tradiționali ai Partidului Muncii, pe Liberalii Independenți. La aceste alegeri am pierdut trei sferturi din zestrea noastră electorală, trezindu-ne cu un singur mandat. Acesta a fost începutul sfârșitului.

Între anii 1984-1988 am intrat în Knesset – ultimul deputat al Liberalilor-Independenți. Am fost ales în această funcție nu ca independent, ci pe locul 35 de pe lista Partidului Muncii, pe baza unui acord politic încheiat între cele două partide. În cursul celor patru ani am fost reprezentantul Liberalilor Independenți în cadrul fracțiunii Partidului Muncii din Knesset. Am rămas un general fără armată, știind bine că sunt ultimul mohican, încercând în zadar să insuflu viață principiilor liberalismului iluminat, în care continuam să cred.

După 1988 n-am mai avut nici o reprezentare în Knesset. În ultimul timp am pierdut și reprezentarea în Comisia centrală a sindicatelor. Partidul nu mai are nici o poziție de influență în viața politică.

Am fost unul din arhitecții Partidului Liberal Independent, asociat la construcția lui atât organizatoric, cât și ideologic. Am luptat în favoarea unificării cu liberalii de dreapta și am fost tovarăș și la scindare. Din generația care a trăit zilele glorioase ale partidului, eu sunt unul din ultimii supraviețuitori. Pe teren a mai rămas o mână de activiști, care nu sunt în stare să se împace cu realitatea amară: un partid fără alegători și fără reprezentare în pozițiile executive nu este partid, ci o asociație de oameni nostalgici. Din fidelitate și loialitate am rămas cu ei, până în clipa în care am simțit și eu că partidul și-a dat sufletul.

Personal am renunțat la orice năzuințe de ordin politic. Am respins de câteva ori propuneri politice venite dinăuntru și din afară.

Acum sprijin net Partidul Muncii. Este dureroasă situația pentru cine a avut ocazia să trăiască începutul drumului și zilele de glorie ale partidului. Așa cum este grea împăcarea cu moartea unei rude dragi, la fel de greu este să te împaci cu moartea unui partid, în sânul căruia ai visat cele mai frumoase visuri.

În acest partid am văzut zile mari. Am avut marele noroc de a trăi în societatea unor oameni iluștri, de un înalt nivel intelectual și moral. În sânul acestui grup am putut realiza multe năzuințe frumoase ale vieții mele. Acum toate acestea s-au terminat.

În perioada de declin mi-a fost greu să privesc cu ochi lucizi realitatea. Preferam să nutresc iluzii, să izgonesc adevărul. N-am crezut că vom dispărea așa cum am dispărut, uitați de Dumnezeu și de oameni. Singurele noastre urme pe care le-am lăsat sunt ziarele vechi în arhive și în analele Knessetului.

Nu odată mă văd în postura unui general singur, pe câmpul de luptă, iar mâna crispată ține drapelul care fâlfâie în vânt. Dar unde sunt soldații?

16

AU FOST ODATĂ TIMPURI
(O aventură ziaristică)

„Zmanim" (Timpuri) – un nou cotidian în Israel. Emoționat ca un copil, am ținut în mînă, în septembrie 1953, în ajunul sărbătorii de Roș Hașana, primul exemplar al ziarului abia ieșit din rotativă: patru pagini de știri, articole și un supliment literar. Încă un vis de-al meu care s-a împlinit.

Din copilărie doream să fiu ziarist, să influențez prin cuvântul scris. Până la apariția ziarului „Zmanim" am făcut uz de talentele mele de publicist doar pentru ziarele de noi veniți, în românește, în germană și în idiș. Din când în când publicam materiale și la pagina literară a prestigiosului cotidian de seară „Maariv", pe care le semnam cu pseudonimul Itzhak Levavi, traducerea numelui meu Herzig. Căci „lev" în ebraică înseamnă ceea ce în germană înseamnă „Herz", adică inimă. Acum țineam în mână un ziar al cărui întemeietor eram. Nu un musafir la alții, ci unul din proprietari, tovarăși.

Numele cotidianului „Zmanim" nu era întâmplător. În anii '40 a apărut la Ierusalim un ziar sionist liberal cu un nume similar, „Hazman" (Timpul), întemeiat de Itzhak Grünbaum și dr. Moșe Sne, care trebuia să înlocuiască ziarul idiș „Haint" (Azi) din Varșovia, ziarul cercurilor evreiești din Polonia, care a fost închis o dată cu izbucnirea celui de al doilea război mondial. În alegerea numelui „Zmanim" era exprimată și năzuința noastră de a edita un fel de „Times" israelian. Într-adevăr, numele ziarului tradus în engleză era „Times of Jerusalem".

Ideea de a edita un cotidian la Ierusalim a fost a lui Moșe Kol, președintele executivei partidului. Înzestrat cu o puternică intuiție politică, Kol a înțeles că un partid are nevoie de un ziar care să exprime ideile și pozițiile sale. Toate celelalte partide aveau pe atunci oficioasele lor. Cu ajutorul unui oficios – Moșe Kol credea că Partidul Progresist va reuși să escaladeze bariera celor patru-cinci mandate în Knesset, devenind o forță cantitativă și nu numai calitativă. Alegerile pentru cel

de al treilea Knesset se profilau la orizont. Speram că ziarul ne va ajuta să ne promovăm mesajul.

În anul 1953 am început cu o echipă de planificare care a pregătit planul de acțiune. În ramura ziaristică aveam deja un ziarist experimentat. Răposatul Iehoșua Ghilboa a acumulat experiență atât în calitatea sa de membru în redacția ziarului „Davar", cât și ca redactor al oficiosului nostru, revista lunară „Haoved Haționi". Eu am făcut parte din comisie. Experiența câștigată în domeniul presei neebraice, precum și cea în calitate de responsabil pentru propagandă la alegerile pentru cel de al doilea Knesset, mi-au adus în mod natural sprijinul lui Moșe Kol. El mă vedea potrivit ca om de legătură între partid și ziar.

Pentru ideea ziarului semi-oficios, Moșe Kol a reușit să-l atragă pe dr. Nahum Goldman, proeminentul conducător evreu. Cei patru ani de existență a Statului Israel l-au învățat și pe dr. Goldman că pînă și o personalitate ca el, diplomat, dar fără o bază solidă, care acționează doar în numele unor organizații ca Agenția Evreiască (Sohnut) și Congresul Mondial Evreiesc, are șanse slabe de a influența politica israeliană. Partidul Muncii – Mapai și Ben Gurion conduceau cu mână forte treburile țării. Ben Gurion nu-l prea agrea pe Goldman. În ochii lui Ben Gurion, Nahum Goldman era un evreu din diaspora care intervine pe lângă autoritățile internaționale în favoarea evreilor. Pentru Ben Gurion el era un om al compromisurilor, lipsit de spirit de luptă, care se bizuie în primul rând pe farmecul său personal și nu este familiarizat cu regulile de joc pe arena politică internațională. Nahum Goldman credea că un ziar care va reflecta concepțiile sale și va oglindi activitatea și pozițiile sale, va fi un instrument de influență vital. Goldman s-a adresat lui Zwi Herman, reprezentantul numărul doi al lui „Haoved Haționi" în conducerea Agenției Evreiești, alături de Moșe Kol. Zwi Herman era simpatizat de conducătoarele „Hadassa", o organizație americană importantă a femeilor sioniste, cu o orientare pro-liberală. Din gura lui Zwi Herman am auzit amănunte despre felul în care a făcut uz de carisma personală pentru a le convinge pe cele două conducătoare importante din „Hadassa" – Judith Epstein și Rose Halperin, să acorde un sprijin material proiectului ziarului nou-născut.

Existența unui cotidian ebraic în Ierusalim avea o justificare: la Ierusalim apărea „Jerusalem Post", singurul cotidian sionist, dar în engleză. În afara lui apărea în Capitală, în ebraică, „Hamodia" – oficiosul lui „Agudat Israel", ziar religios extremist și anti-sionist. Colaborarea

cu „Jerusalem Post" era absolut necesară. Gherșon Agron, redactorul șef al ziarului, a acceptat să pună la dispoziția lui „Zmanim", pentru o încercare de un an, pe adjunctul său Ted Lurie. Lurie, american de origine, ziarist profesionist de prima clasă, avea o parte slabă: el nu era prea versat nici în tradiția evreiască și nici în limba și literatura ebraică. De asemenea, el era departe de viața de partid. Din echipă mai făceau parte Iehoșua Ghilboa și Avraham Rosenman. Eu eram interesat în asigurarea caracterului evreiesc, sionist și israelian al ziarului. Toți trei eram conștienți de datoria de a menține legături ideologice cu partidul, fără însă a fi aserviți liniei de partid. Am sperat că vom face un ziar atât de bun încât vom reuși să convingem mase de cititori potențiali să treacă de la ziarul concurent „Haareț" la „Zmanim".

Pentru a face ca ziarul să pătrundă printre membrii partidului, Moșe Goldstein, secretarul general al partidului, a organizat seri de lămuriri sub titlul: „Cititorii în favoarea lui Zmanim". Îmi amintesc de o asemenea seară la Rișon Lezion. Gazda serii era dr. Leon Rosenblüth, fratele lui Pinhas Rosen și tatăl faimosului autor de jocuri la radio, Șmulic Rosen.

Eu trebuia să explic celor prezenți, în majoritate activiști ai Partidului Progresist, de ce este necesar un ziar liberal în afară de „Haareț", considerat ziar liberal independent și de ce merită să preferăm tânărul ziar „Zmanim" în locul unui ziar consolidat.

N-am contestat caracterul liberal al lui „Haareț" și deschiderea sa ideologică. Mi-am exprimat aprecierea pentru lupta dusă în acest ziar în favoarea valorilor democrate, libertatea de exprimare și acordarea de drepturi egale cetățenilor arabi. Obiecția mea consta în aprecierea că acest ziar veteran adopta o atitudine de critică exagerată față de așezările agricole noi, absorbția celor proaspăt veniți și Histadrut (Sindicat). Am susținut că „Haareț" nu înțelege locul și rolul noilor imigranți și al noilor așezări în dezvoltarea țării. Deși noi, progresiștii, eram critici față de Mapai și sistemele sale, ne-am considerat totuși ai constructivismului israelian.

Am promis că ziarul va exprima pozițiile confraților noștri de idei, fără ca el să fie un ziar care adoptă automat pozițiile partidului. Am mai promis că oriunde va fi necesară critica, dezvăluiri sau blamarea negativului, chiar dacă această critică privește colegii și apropiații noștri, o vom face fără șovăială.

Dr. Rosenblüth și-a prezentat într-un mod pitoresc frământările: „Un ziar este ca o femeie. Ea îmbătrânește, își pierde frumusețea, dar n-o părăsești. E adevărat: „Haareț" și-a schimbat fața. Are riduri ideologice, dar ne-am obișnuit cu ele și nu-i ușor să divorțăm de el".

În primul număr din „Zmanim" era greu să remarci revoluția. Formatul era de patru pagini mari. Trei din cele patru erau dedicate știrilor externe și interne. Pagina a treia era dedicată articolelor de publicistică. În cinstea Anului Nou (Roș Hașana) ziarul avea un supliment literar-politic de 16 pagini, de format mic.

Soarta a vrut ca titlul principal al primului număr să fie legat de Germania: „Adenauer condiționează crearea unei armate europene de eliberarea Germaniei de Răsărit".

Articolul de fond a fost dedicat prezentării ziarului: nu un oficios de partid care primește dispoziții de la conducerea partidului, ci un ziar care se inspiră din tradiția liberală din țară și din lume și care va însoți zilnic experiența israeliană de liberalism social, care îmbină ideologia clasică liberală cu o atitudine pozitivă față de sindicatele și întreprinderile agricole colective și cooperatiste, cum ar ar fi kibuțul și moșav-ul.

În primul număr s-au publicat și urări la adresa ziarului. Pinhas Rosen, reținut din fire, a menționat contopirea de generații în redacție și a reliefat alegerea Ierusalimului ca loc de apariție a ziarului. El ne-a cerut să rămânem strâns legați de adevăr și să ne ferim „nu numai de denaturări, ci și de „umflarea faptelor". În stilul său ironic, Rosen ne-a avertizat: „Să nu faceți un ziar prea academic, pentru că nimic nu este mai periculos pentru un ziar decât plictiseala".

În salutul său, dr. Nahum Goldman a accentuat că ziarul va apăra idealurile sioniste și va contribui la unitatatea internă a poporului evreu. Primarul de atunci al Ierusalimului, Ițhak Kariv, a exprimat speranța că „Zmanim", care apare la Ierusalim, va exprima spiritul Capitalei și nevoile ei.

Moșe Kol a dedicat un articol programatic temei: „Misiunea unui ziar progresist în Ierusalim". Fiind omul instituțiilor sioniste, el voia un ziar sionist care încurajează absorbția noilor veniți și contopirea celor veniți din diverse țări. În calitate de liberal, și-a exprimat dorința ca ziarul să fie pătruns de sentimente umane și să acorde spațiu problemelor individului. „Acesta nu trebuie să fie un ziar de partid", a scris Moșe Kol, „ci el trebuie să exprime oamenii Partidului Progresist și să asigure partidului contactul cu masele, care-i lipsește".

Conform uzanței din presa americană, Ted Lurie a concentrat articolele de fond și publicistica într-o singură pagină, redactată de Iehoșua Ghilboa.

Atât redactorul Iehoșua Ghilboa, cât și eu, redactorul-adjunct al biroului din Tel Aviv al ziarului, n-am publicat nimic în primul număr. Aceasta era concepția ziaristică a lui Ted Lurie. Redactorii trebuie să facă ziarul și să fie atenți la redactarea sa. Scrisul trebuie lăsat pe mâna corespondenților de pe teren și a publiciștilor profesioniști care se ocupă de probleme externe și interne.

Numărul doi al lui „Zmanim" a apărut imediat după Roș Hașana. El conținea o știre tristă legată de partid: moartea într-un accident a dr.-lui Nusbaum, consilierul juridic al delegației israeliene pentru tratativele de despăgubiri din Germania. În acest număr a apărut primul articol semnat de Iehoșua Ghilboa, care ulterior a devenit specialist pentru probleme sovietice. Primul său articol se ocupa de problema dacă există antisemitism în Uniunea Sovietică.

Primul meu articol a apărut abia în numărul opt din „Zmanim", sub titlul „În Maroc, sudul învinge nordul". Până astăzi nu-mi amintesc cum am ajuns la această temă și m-am transformat pe neașteptate în specialist pentru probleme nord-africane. Numai în numărul următor a apărut contribuția secției din Tel Aviv, condusă de mine. Ea consta în reportajul despre deschiderea celei de a patra Macabiade (un fel de olimpiadă evreiască, condusă de asociația sportivă „Macabi").

În acea perioadă nu scriam mult. Misiunea mea era de a pune în funcțiune redacția din Tel Aviv. Leon Kraft, care fusese în România un om bogat, proprietarul unor mori, era la noi un fel de băiat de serviciu, care expedia materialul la redacția din Ierusalim. El se comporta ca un tată, având grijă de fiecare dintre noi. Foarte curând, camerele din clădirea liniștită de pe strada Gruzenberg s-au transformat într-un loc trepidant.

Activiștii de partid veneau și ei acolo. Teleprinterele lucrau de dimineață până noaptea. Totuși, n-a domnit aici atmosfera intensivă, caracteristică unei redacții de ziar, unde materialul trebuie dus la tipografie și lucrezi sub presiunea orei de închidere a ziarului. Tel Aviv era mai mult un birou regional, în care majoritatea angajaților erau „stringers" – adică ziariști care lucrează și în alte locuri și primeau de la noi plata „la bucată". Principala lor misiune era să furnizeze materialul. În zia-

rul nostru ei au rămas anonimi. Ei nu erau interesați ca numele lor să fie menționate.

Viața caracteristică unei redacții de ziar pulsa la Ierusalim. Acolo lucrau redactorii de știri, redactorul de noapte, redactorii de rubrici, tipografia. Un stup de albine în permanentă creație și mișcare. Încet, încet s-a creat concurența ascunsă între cele două redacții. Iohanan Goldberg (Dobje), corespondentul nostru militar și cu mine, interesați în reliefarea redacției telaviviene, am inițiat noi rubrici: pentru femei, sport, tineret și sănătate. Noi aprovizionam redacția cu multe materiale. Legătura cu forurile partidului se realiza tot prin intermediul nostru.

La Ierusalim lucrau oameni tineri, ambițioși. În schimbul unor salarii frumoase, Nahum Goldman a ispitit celebrități să treacă la noi. Am reușit să-l avem la „Zmanim" pe John Kimchi, un nume de răsunet în presa mondială, devenit corespondent la Londra. Apoi ni s-a alăturat Arie Gelblum, devenit celebru prin corespondențele sale senzaționale la „Haareț" despre eșecurile absorbției. Geldblum s-a deghizat în nou venit și a petrecut o lună într-o „maabara" (un lagăr de noi veniți). Treptat ni s-au alăturat alți ziariști de primă categorie: Iuval Elițur, care trimitea corespondențe din Statele Unite și Șaike Ben-Porat din Paris. Mulți dintre acei care au lucrat la „Zmanim" au ajuns celebri în presa israeliană. Ioel Marcus, care a venit la noi de la „Davar", Naftali Lavi, care a venit de la „Șaarim", Șlomo Șamgar – de la „Iediot". Printre corespondenții tineri îi reții pe Șimșon Ofer, Uri Oren și caricaturista Friedel, care a adăugat ziarului ceva din incisivitatea ei umoristică. Dintre tinerii scriitori din Ierusalim s-au reliefat Dan Horowitz, fiul lui David Horowitz, primul guvernator al lui Bank Israel, care a fost la noi corespondent parlamentar. Ulterior, Dan Horowitz a devenit profesor emerit în sociologie politică la Universitatea Ebraică din Ierusalim. Corespondentul nostru economic de atunci, Zwi Zusman, este acum un renumit cercetător în domeniul economiei, iar Șlomo Șoham, care și-a început drumul în calitate de corespondent penal, este acum un gânditor și specialist mondial în criminologie, la Universitatea Bar-Ilan.

Marea descoperire a ziarului a fost Arie Lifschitz, scriitor din Ierusalim, colaboratorul lui Moșe Kol la Aliat Hanoar. Lifschitz a redactat pagina literară a lui „Zmanim", deschizând poarta unor tineri cum ar fi Dan Meron și David Avidan, alături de personalități literare consacrate ca Iosef Klausner și Uri-Zwi Grünberg. Suplimentul literar redactat de Arie a fost unul din suplimentele excelente ale lui „Zmanim".

Fidel concepției sale că redactorul trebuie să fie numai redactor, Ted Lurie, nu a lăsat în cei doi ani de apariție a lui „Zmanim" sub redactarea sa, nici măcar un singur articol semnat de el.

Alături de activitatea mea ca șef al biroului din Tel Aviv, care conduce activitatea administrativă, am fost și corespondent de ocazie. Sub numele de A. Itzhak am „acoperit" sectorul municipal și sindical. Mai târziu am publicat articole de fond nesemnate. Nu puteam să-mi stăpânesc dorința de a publica, de a lua o atitudine, de a-mi vedea numele tipărit în ziar și de a mă bucura de reacții. Am vrut să dovedesc altora, și mai ales mie, că nu sunt doar activist de partid, dar și om de meserie, unul din grup. La „Zmanim" am fost un factotum. Am scris serii despre partide, interviuri cu personalități publice, articole, comentarii despre politica externă și internă. Pentru toate acestea am plătit un preț scump. Acasă veneam la orele mici ale nopții. La șase dimineața fiul meu, micul Șlomo, obișnuia să ne trezească. Sufeream de o oboseală cronică. Stilul de viață trepidant a început să mă epuizeze. Mimi continua să ducă tot greul vieții de acasă. Puținele ore libere le dedicam legăturilor cu partidul, căci membrii săi constituiau majoritatea abonaților ziarului. În partid am văzut și o sursă importantă pentru publicitate și reclame. Satisfacția profesională m-a despăgubit: scrisorile către redacție, reacții de apreciere și tonul pozitiv din presa israeliană față de alăturarea ziarului din Ierusalim la familia presei ebraice. Singurul care a ignorat total apariția noastră a fost, bineînțeles, „Haareț".

Începând cu primul număr, am oferit oamenilor de partid care ocupau poziții înalte ocazia de a-și exprima opiniile, mai ales cu privire la chestiuni economice și sindicale (Histadrut). Foarte curând au început disensiunile între ziar și partid, finanțat în parte de el și care năzuiește totuși să rămână independent, critic și nelegat de partid.

Am respins fără milă material de partid scris de grafomani, lipsit de valoare. Așa m-am trezit în conflict cu unii activiști care credeau că ziarul este un fel de buletin de partid. Mai grea era lupta cu problemele de difuzare și expediție. Orarul obliga redacția din Tel Aviv să transmită ultima știre la miezul nopții, deoarece ziarul trebuia să fie gata pentru expediția de la Ierusalim la ora două noaptea. La ora aceea porneau autocamioanele de expediție cu „Zmanim" și „Hamodia" spre Tel Aviv. Cea mai mică întârziere în transferarea ziarului la autocamion însemna o defecțiune gravă. În acea zi ziarul nu se mai difuza în întreaga țară. Totuși, defecțiuni n-au lipsit. Tipografia lui „Jerusalem Post" era organizată

pentru un ziar în engleză. Trecerea la ebraică era legată de greutăți tehnice. Am discutat problema cu cei responsabili. O rezolvare satisfăcătoare nu s-a găsit. Până la urmă, aceste lipsuri au decis soarta ziarului.

Majoritatea eforturilor le-am investit în căutarea de legături, surse și condeieri buni. Pe dr. Haim Schieber (Șiba), directorul spitalului Tel Hașomer, l-am cunoscut încă în Cipru în calitatea sa de colonel în armata britanică. El a fost trimis în lagărele refugiaților ilegali de către autoritățile mandatare britanice pentru a controla condițiile lor de igienă. Când a aflat de misiunea mea ziaristică, m-a invitat la o convorbire. Ca unul din piloniі de bază ai serviciului de sănătate din țară, Șiba era preocupat de problema discriminării în acordarea serviciilor medicale.

„Am să-ți dau material despre situația din spitalele din țară", mi-a promis dr. Șiba. „Vreau să arăt discriminarea care există între spitalele lui Kupat Holim (Casa de asigurare a sindicatelor) și cele guvernamentale. Kupat Holim tratează aristocrația, pe când eu conduc spitale pentru săraci, cazuri de asistență socială și arabi".

Era clar că o asemenea serie de reportaje va duce la o ciocnire inevitabilă cu membrii lui Haoved Haționi, care făceau parte din conducerea sindicatelor și din Comitetul de control al lui Kupat Holim. (Serviciul de asistență medicală sindicală).

În atmosfera din 1954 era clar că forurile Partidului Muncitoresc-Mapai nu se vor împăca cu faptul că ziarul nostru oferă o tribună unui „eretic" de genul dr.-lui Șiba. Seria de articole era deci un examen pentru credo-ul nostru ziaristic. Oare va învinge libertatea de exprimare sau interesele politice strâmte? Știam că dr. Șiba face parte din cercul apropiat de Ben Gurion. „De ce nu aduceți aceste lucruri direct la cunoștința primului-ministru?", l-am întrebat.

Răspunsul dr. Șiba a fost că „Ben Gurion este prea ocupat cu probleme de securitate și politică. Pentru un fapt atât de banal cum este sănătatea poporului, el nu are timp".

Seria publicată a provocat ecouri până și în Knesset. Prietenii din partid, legați de Kupat Holim, nu și-au ascuns nemulțumirea. Neavând încotro, au fost nevoiți să se împace cu situația. Am trecut cu bine primul examen.

În acel an a apărut pe ordinea de zi a vieții publice problema Kastner. Procesul Kastner a început în mai 1954. Procesul s-a bazat pe acțiunea dr.-lui Rudolf-Reje Kastner, funcționar superior la Ministerul Industriei și Comerțului, unul din fruntașii evreilor din Transilvania în anii Holo-

caustului, împotriva lui Malkiel Grünwald, om de dreapta, care l-a acuzat pe Kastner de colaborare cu naziștii și de trădarea poporului evreu.

Ca unul care a trăit perioada Holocaustului și evenimentele ei de groază, am înclinat în favoarea lui Kastner. Încercarea tânărului și ambițiosului avocat Șmuel Tamir – având în spatele lui un grup politic identificat cu „Herut" – de a prezenta acțiunile de salvare ale lui Kastner drept trădare, mi se părea neîntemeiată. Adversarii lui Kastner n-au trăit Holocaustul. Ei nu înțelegeau condițiile disperate de atunci. De aceea am răspuns pozitiv tinerei Șula Arlozorov, fiica conducătorului politic israelian Haim Arlozorov (asasinat în mod misterios), când m-a invitat să mă alătur unei acțiuni având drept scop lămurirea opiniei politice, pentru a crea un curent în favoarea lui Kastner.

Șula Arlozorov m-a ajutat să obțin raportul înaintat de Kastner juriului de onoare, care în 1946, în cadrul Congresului Mondial Sionist de la Basel, a discutat comportarea lui Kastner în anii războiului, absolvindu-l de orice vină.

Simțeam că mi-a căzut în mână un „scoop" ziaristic de prim rang. După o discuție cu Iehoșua Ghilboa și Ted Lurie, am convins redacția să publice fragmente din raport. Anunțuri mari au pregătit cititorii ziarului în vederea materialului dramatic. Publicarea seriei a început în numărul din 28 mai 1954. „O propunere specială a Wermacht-ului" era primul titlu. Cu mult talent, Kastner descria împrejurările grele și contactele sale cu ofițerii naziști. Fază după fază, am urmărit cum funia se strânge în jurul gâtului său, atunci când a condus tratativele pentru salvarea a 30.000 de evrei.

După opt fragmente, începând cu data de 13 iunie 1954, materialul a dispărut din paginile ziarului, fără nici o explicație pentru cititor. Fragmentele au încetat să apară exact în faza când procesul se apropia de dramaticul său punct culminant. Acum era rândul martorilor apărării – printre care și Katherine Seneș, mama Hanei Seneș, parașutista palestiniană care a fost prinsă în Ungaria, condamnată și executată. Ce s-a întâmplat în culise și ce a provocat încetarea publicării materialului? Un amestec agresiv din partea consilierului juridic al guvernului, Haim Cohen.

Am fost surprins de amestecul său. „Domnule", mi-a spus cu un aer oficial dar nervos, „dumneata încalci regula sub judice (interdicția de a te ocupa public de o temă ce se află în dezbaterea forurilor judiciare). Acesta e un delict grav. Cazul Kastner se află acum în fața tribu-

nalului. Cum vă permiteți să publicați în ziar material care ar putea influența instanța juridică? Dacă nu încetați publicarea materialului, vom dispune ca ziarul să fie imediat închis".

— Eu știu că sunteți mai apropiați de ministrul de Justiție Pinhas Rosen. Această apropiere nu face nici o impresie asupra mea. Nu voi ezita să cer un ordin de închidere a ziarului vostru.

Imediat am convocat o ședință specială a redacției. După o dezbatere grea, am decis să ne conformăm cererii consilierului juridic al guvernului. Motivul pentru care am capitulat și n-am pornit o campanie publică era convingerea că am încălcat legea. Știam că în acest război vom pierde. De aceea, povestea lui Kastner a dispărut de pe paginile ziarului. Prestigiul nostru ziaristic a primit o lovitură grea.

În iulie 1954 urma să „acopăr" pentru gazetă un eveniment emoționant pentru mine. Guvernul israelian a hotărât să comemoreze un deceniu de la acțiunea parașutiștilor de salvare, în Europa nazistă, printr-o adunare de masă care urma să aibă loc în kibuțul Maagan de pe coasta Kineret. Comemorarea urmărea și un scop politic. Având în vedere procesul Kastner, această comemorare trebuia să accentueze contribuția instituțiilor sioniste din Ereț Israel la acțiunea de salvare a evreimii europene.

Toate personalitățile legate de această acțiune au fost invitate, inclusiv parașutiștii rămași în viață.

Kibuțul Maagan a fost ales pentru această comemorare deoarece parașutistul Pereț Goldstein, care nu s-a întors din misiune și Iona Rosen (Rosenfeld) rămas în viață, erau membrii acestui kibuț.

Această comemorare m-a emoționat profund. Era un episod nostalgic din viața mea. Mi-am adus aminte cum i-am primit la București în 1944 pe Șaike Dan, Ițhak Ben Efraim (Menu), Bareuh Kamin (Kaminker) și Dov Harari (Berger). Am vrut să-i întâlnesc și pe Arie Orni (Fichman) și pe Leova Gukovski, primii parașutiști lansați în România în 1943. Știam atunci de venirea lor și îi așteptam. Dar din cauza unei erori de navigare, parașutiștii nu au ajuns la destinația stabilită. Fichman și Gukovski și-au fracturat picioarele în timpul aterizării. Ei au fost arestați de către autoritățile românești și eliberați numai după terminarea războiului. Asupra acestei comemorări plana și figura prietenului meu Aba Bardicev, unul din cei șapte parașutiști căzuți în misiune în Europa, care nu mai putea ajunge la această comemorare. Mă

gândeam la o întâlnire emoționantă și la amintirea unuia din cele mai frumoase capitole ale tinereții mele.

Nu țin minte ce a intervenit în ultimul moment, reținându-mă de a pleca la Maagan. Poate că această hotărâre a dus la salvarea vieții mele. Am fost nevoit să rămân la redacție. L-am trimis pe Șimșon Ofer, pe atunci un tânăr corespondent la începutul carierei, rugându-l să mă înlocuiască.

Spre seară mă aflam în redacție, adâncit în muncă. Deodată a sunat telefonul. Pe fir am distins vocea tremurătoare a lui Șimșon Ofer: „S-a întâmplat o groaznică nenorocire. Un avion „Piper" s-a prăbușit deasupra adunării de la Maagan. Sunt mulți morți și răniți. Voiam să te anunț că eu sunt bine-sănătos".

Cutremurat și afectat, am deschis radioul, pentru a asculta știrile. Printre morți se numărau Leova Gukovski, Arie Fichman și Dov (Jack) Harari, pe care voiam atât de mult să-i întâlnesc. Avionul s-a prăbușit la o distanță de 10 metri de locul unde ședea primul-ministru Moșe Șaret. A fost o adevărată minune că a scăpat cu viață.

În acea clipă mă gândeam că puteam fi și eu printre cei morți. Mă țin minte, îndurerat, pregătind materialul pentru tipărit și gândindu-mă la căile întortocheate ale soartei. Nu numai la soarta mea mă gândeam, ci mai ales la eroii care au fost parașutați într-o acțiune îndrăzneață, plină de pericole, și-au îndeplinit misiunea și au supraviețuit. Și tocmai acum, la comemorarea în cinstea lor, și-au pierdut viața din cauza unui accident stupid. Nenorocirea lor s-a întîmplat din cauza încercării pilotului de a arunca de sus un mesaj de felicitare. Hârtiuța s-a încurcat printre roțile avionului. Pilotul s-a aplecat s-o elibereze, avionul și-a pierdut echilibrul, prăbușindu-se. Sâmbătă m-am dus la sinagogă să spun rugăciunea de Hagomel (rugăciunea celor scăpați dintr-un mare pericol). Deși nu eram un om religios, simțeam nevoia de a mulțumi cuiva pentru marele meu noroc.

„Zmanim" a intrat în rutină, dar s-a lovit și de mari greutăți. Credeam că acestea sunt dureri ale creșterii și speram că le vom învinge. Atmosfera era optimistă. Munca ziaristică mi-a deschis multe uși. Am făcut cunoștință cu oameni interesanți. Un regal de satisfacții ideologice și intelectuale mi-a prilejuit seria de convorbiri cu doctorul Moșe Sne. Sne era lider sionist de frunte, trecut la comunism. Dr. Sne m-a invitat la locuința sa din Tel Aviv. Semiobscuritatea domnea în această locuință. Perdele grele izolau camera sa de lucru de lumea exterioară. Deși era

ora amiezii a unei zile calde, am discutat la lumina becului electric. În papuci de casă, el se învârtea în imperiul său, camera plină de cărți. La început eram nedumerit. I-am povestit despre mișcarea „Hanoar Haționi" din România. În misiunea sa de șef al Haganei, Sne vizitase România. Vizita a avut loc după plecarea mea în Palestina. În vizita sa din România l-a însoțit prietenul meu Șmaia Avny. Intenționat i-am povestit lui Sne că însoțitorul său de atunci e închis acum într-o închisoare comunistă. Fără nici o îndoială că Sne a sesizat tonul ironic în care au fost rostite aceste cuvinte. Eram curios să cunosc reacția sa. Dar Sne a tăcut.

De asemenea, i-am povestit cum obișnuiam să citesc în tinerețe cu mult interes ziarul sionist „Haint" (Azi), care apărea la Varșovia. În fiecare număr de sâmbătă sorbeam articolul lui publicistic, semnat cu numele de atunci, Moșe Kleinbaum. Prietenii obișnuiau să-l poreclească „Klein-Grünbaum", aluzie la viitorul său ca moștenitor al lui Ițhak Grünbaum, atunci conducător venerat și consacrat al evreilor din Polonia. Amintirile mele i-au făcut plăcere.

În mod natural, convorbirea a ajuns la ideologia sionistă și la viitorul sionismului. Despre întorsătura ideologică care l-a dus în lagărul comunist, Sne a mărturisit: „Am ajuns la această soluție politică după frământări grele". Sne a scos dintr-un raft o carte a lui Engels și a deschis-o. Paginile cărții erau pline de sublinieri, adnotări și comentarii. „Am petrecut multe nopți citind acest material. M-am luptat cu mine însumi. Decizia n-a fost ușoară. Cred astăzi cu fermitate în forțele de mâine. Va veni ziua când societatea capitalistă decadentă se va prăbuși. Socialismul, în frunte cu Uniunea Sovietică, va învinge".

Am notat credo-ul său. „Uniunea Sovietică, eliberată de interese colonialiste, va rezolva problemele Orientului Mijlociu. În tabăra învingătoare este nevoie de prezența unui om de formație sionistă, care crede în caracterul specific al poporului evreu și într-o soluție sionistă. Totuși, el trebuie să fie comunist ca să poată construi o punte de colaborare cu Uniunea Sovietică. Eu vreau să fiu acest om!", a declarat Sne patetic, în camera semi-obscură.

Articolele sale se publicau în acea vreme în oficiosul comunist „Kol Haam" (Glasul poporului). În ciuda încercărilor de a le scrie pe un ton dur și dogmatic, izbucneau din ele, fără să-și dea seama, originalitatea gândirii sale și talentul său de publicist de înaltă școală. L-am privit pe acest conducător fascinant, înțelegând cât de mare este pierderea pentru sionismul de nuanță liberală și poporul evreu. În rătăcirile lui Sne de la

centru spre dreapta și de la dreapta la extrema stângă, Israelul a pierdut unul din oamenii cei mai talentați, care ar fi putut să ajungă pe culmi. În acest sens am scris articolul. Interviul mi-a adus laude și satisfacție.

În decursul anilor, l-am întâlnit de multe ori pe dr. Sne. Încă din timpul vieții sale, după procesul medicilor evrei din URSS, și-a dat seama că lumea de mâine este o iluzie. Comunismul în care credea și-a dezvăluit adevărata față.

La capătul zilelor, Moșe Sne s-a întors la iudaism. Nu și-a mai putut reface cariera pierdută. Încă la această primă convorbire, în camera lui semi-obscură, am văzut în el o figură tragică a istoriei sionismului. N-am îndrăznit s-o scriu atunci în articol, pentru a nu-l jigni.

Ani mulți după moartea lui Sne, fiind activ la Primăria Tel Aviv, alături de prietenul Iair Țaban, am făcut tot ce era posibil pentru eternizarea lui, dând numele său unei străzi din Tel Aviv.

Tânărul cotidian „Zmanim" înregistra succese ziaristice, dar de greutățile sale financiare nu scăpa. Datorită defecțiunilor în difuzare, mulți cititori și-au anulat abonamentele. Pentru a acoperi bugetul, trebuiam să ajungem la o difuzare minimală de 10.000 de exemplare. Nici veniturile din anunțuri de publicitate n-au corespuns așteptărilor noastre. Sentința era scrisă pe perete. Problema se punea cu toată gravitatea ei: cum salvăm ziarul?

La una din ședințe a apărut propunerea să trecem la Tel Aviv ca să scăpăm de problemele difuzării din Ierusalim. Hotărârea a fost precedată de discuții grele. Redactorul Ted Lurie a susținut, și pe bună dreptate, că prin trecerea la Tel Aviv, „Zmanim" își pierde principala rațiune de existență: misiunea sa de ziar ebraic în Capitala țării. „La Tel Aviv, a spus Lurie, „Zmanim" va fi încă un ziar oarecare".

În martie 1955 au început pregătirile practice de mutare la Tel Aviv. Eu am preluat organizarea biroului redacțional. Am închiriat un local modest pe strada Heneghev de lângă stația centrală de autobuze și am adaptat camerele nevoilor unei redacții de ziar. În paralel, am fost nevoiți să pregătim un plan de reduceri și concedieri de salariați. Zvonurile despre intenția noastră de a părăsi Ierusalimul au zguduit opinia publică. Președintele Statului de atunci, Itzhak Ben Zwi, ne-a invitat la o convorbire, încercând să influențeze schimbarea hotărârii. „Mă oblig de a merge de la întreprindere la întreprindere și de la magazin la magazin ca să vă aduc anunțuri", a spus președintele. Dovada sa de abnegație a fost emoționantă. Roade efective n-am văzut. Ziarul continua să agonizeze.

Trecerea la Tel Aviv era inevitabilă. În căutarea unei caracteristici specifice și a unei justificări pentru existența ziarului, am găsit o nouă formulă. „Zmanim" va fi un ziar de format mic, „tabloid", mai ieftin decât celelalte ziare: un fel de ziar de dimineață, în format de ziar de seară. Speram că în felul acesta vom putea reduce cheltuielile și vom atrage noi cititori. În perspectivă, am înțeles că n-aveam mijloace de a crea un ziar de tip nou, atrăgător. Nu eram în stare să editâm un ziar popular care să se elibereze de balastul problemelor politice și ideologice, concentrându-se în reportaje de culoare și bârfe.

O dată cu trecerea noastră la Tel Aviv au survenit schimbări personale în redacție. Ted Lurie s-a întors la „Jerusalem Post". Iehoșua Ghilboa a fost numit redactor-șef în locul său, iar eu am devenit adjunctul său. Dintr-un birou regional cum eram înainte, Tel Aviv a devenit centrul ziarului. Redactorul de noapte Ioș Halevi a investit eforturi mari pentru a face un ziar mai popular. Dar nici la Tel Aviv n-am rezolvat problemele financiare. N-am reușit să oprim valul de pierdere masivă a cititorilor. Chiar și membrii partidului nostru nu s-au putut obișnui cu un ziar care era cu totul diferit de modelul ziarului „Haareț". Negăsind nici o soluție, zarurile au căzut: partidul, care ne-a sprijinit la începutul drumului, opina acum pentru închiderea ziarului.

Deficitul acumulat de „Zmanim" constituia o sarcină grea ce greva asupra bugetului partidului. Glasul lui Nahum Goldman, atât de implicat în întemeierea ziarului, nu s-a mai auzit.

Am început concedierile de personal. Ne-am ocupat de lichidarea datoriilor. Circula un zvon că Moșe Kol poartă tratative secrete cu Gherșon Șoken, redactorul ziarului „Haareț", pentru închiderea concurenței sale „Zmanim". „Zmanim" n-a luat locul lui „Haareț", dar i-a luat venituri marginale importante pentru bugetul vechiului cotidian.

Dovezi despre un asemenea aranjament secret între Partidul Progresist și „Haareț" n-am găsit. În mod ciudat, pe neașteptate, Gherșon Șoken a apărut pe lista candidaților Partidului Progresist la alegerile pentru cel de al treilea Knesset. La aceste alegeri partidul a obținut succesul său cel mai remarcabil – șase mandate. Proprietarul și redactorul șef al ziarului „Haareț" – Gherșon Șoken, a devenit deputat al Partidului Progresist. Oare a fost acesta prețul plătit de „Zmanim" lui „Haareț", sau poate că noi ziariștii am plătit socoteala? La această întrebare n-am un răspuns nici până astăzi.

La 4 noiembrie 1955 a apărut ultimul număr al lui „Zmanim". În articolul de adio, Iehoșua Ghilboa a scris: „Acest număr al lui „Zmanim" marchează sfârșitul unui efort ziaristic public, care s-a lovit din prima sa zi de multe greutăți... S-a dovedit că realitatea materială este mai puternică decât valorile ziaristice cele mai bune, decât capacitatea de muncă și abnegație a unui colegiu de ziariști și tipografi".

Am predat cheile redacției proprietarului. Pe stradă auzeam gălăgia stației centrale de autobuze. Redacția era închisă, pustie, iar teleprinterele amuțiseră. „Zmanim" a fost o încercare îndrăzneață de a publica în Capitala țării, Ierusalim, un cotidian care să se sprijine pe un partid, fără a deveni un ziar de partid. Cu acest paradox am încercat să trăim timp de 26 de luni.

Deși ziarul a cunoscut multe zile frumoase, n-am găsit în aceasta nici o consolare. „Zmanim" a fost o premieră pentru tinerii ziariști, care s-au încadrat apoi în presa ebraică. Iehoșua Ghilboa s-a dus la „Maariv". Aici el a devenit comentator de frunte pentru problemele Uniunii Sovietice; David Pedațur a ajuns redactor adjunct la „Davar", Eli Eyal și Naftali Lavi au trecut la „Haareț". De acolo, Naftali Lavi a devenit purtător de cuvânt al lui Moșe Dayan și Șimon Peres și – apoi diplomat. Eli Eyal este în prezent membru al Agenției Evreiești mondiale. Zwi Zusman, cel mai tânăr dintre corespondenții ziarului, este azi unul dintre economiștii superiori ai țării, iar Șlomo Șoham, corespondentul penal, este astăzi profesor universitar, gânditor original de renume mondial.

Și eu am vrut să continuu cariera ziaristică. M-am adresat redactorului ziarului „Maariv", Arie Disencik. Având în vedere venirea maselor de evrei din România, i-am propus scoaterea cu un buget mic a unei versiuni a lui „Maariv" în limba română. Credeam că aceasta poate fi o cale originală de absorbție spirituală a noului venit în societatea israeliană.

Proiectul nu s-a realizat. În anii '90, o dată cu venirea unor mase de evrei din fosta Uniune Sovietică, aceeași idee veche și-a găsit rezolvarea în ziare rusești, legate de cotidiene ebraice.

Omul se trezește dimineața – așa cum sună o strofă celebră a poetului Amir Ghilboa – și descoperă că e șomer. A fost „Zmanim", au fost timpuri, spune un cântec popular, cam ironic.

Nu eram obișnuit să trăiesc fără a face ceva. Încotro să mă duc dimineața? Îmi era greu să mă confrunt cu o zi goală; mă mai apăsa și

sarcina întreținerii familiei. Faptul că am rămas printre cei puțini care n-au reușit să se încadreze în presa ebraică, m-a deprimat.

Totuși, acest capitol a constituit o experiență importantă în viața mea, deși s-a încheiat printr-un eșec. După puțin timp mi-am revenit din criză. M-am înscris la cursurile serale ale Facultății de Drept și am redevenit student.

Șapte ani după aceea, când Partidul Progresist s-a unificat cu Partidul de Centru, clal sionist, am redevenit ziarist pentru un timp scurt. De data aceasta, la oficiosul clal-sionist „Haboker" (Dimineața). Redactorul era Gabriel Zifroni, ziarist veteran, talentat și erudit în temele din Eretz Israel.

„Haboker" era considerat ziar de dreapta care scria contra sindicatelor și contra așezărilor agricole colectiviste. Articolele mele trebuiau să echilibreze pozițiile ziarului și să-l deschidă pentru opinii noi.

Gabriel Zifroni mi-a acordat deplina libertate. Majoritatea articolelor publicate erau politice. Dar pentru prima dată am publicat aici și „Jurnalul lui Knesset Israel", un document autentic, acel jurnal personal pe care l-am notat pe puntea vasului cu emigranți ilegali, cu care am venit via Cipru, în Palestina. „Haboker" a fost pentru mine doar o gazdă. Sarcina existenței sale și permanenta grijă pentru întreținerea ziarului apasă acum pe spatele altora. Când aduceam articolele la redacție, mă simțeam eliberat. Am reușit să realizez și la „Haboker" un „scoop" mare. L-am descoperit pe Norbert Mazur, un evreu suedez, care a dus tratative cu Heinrich Himmler pentru salvarea evreilor care au mai rămas în lagărele de exterminare.

A fost necesară o acțiune de detectiv pentru depistarea urmelor lui Mazur în Israel. Într-un interviu pe care i l-am luat, omul a dezvăluit povestea sa senzațională despre legătura secretă dintre el și Himmler, în spatele lui Hitler, cu ajutorul lui Felix Kersten, medic finlandez, care se ocupa de sănătatea lui Himmler (de fapt, practica ceea ce astăzi se numește „medicină alternativă", aplicînd o practică de vindecare a călugărilor «lama» tibetani, pe care a învățat-o cu unul dintre ei).

În reportaj am descris zborul secret al lui Mazur spre Germania, întâlnirea dramatică cu arhi-asasinul Himmler, și discuția grea la sfârșitul căreia Himmler a acceptat să oprească exterminarea evreilor din lagăre.

În cursul anilor am continuat, din când în când, să public articole în presa israeliană. Visul de a redeveni ziarist l-am abandonat.

Când fiica mea Nava a început să publice articole despre artă și literatură, s-a trezit în mine speranța: copiii mei vor realiza poate ceea ce eu n-am reușit. Până la urmă, fiica mea nu a devenit ziaristă. Ea este scriitoare. Și fiul meu Șlomo a publicat articole în presă. Acum scrie cu talent textele cântecelor sale și are la radio un program politic săptămânal.

Cea mai mare dintre nepoatele mele, Șiri, dotată și ea cu harul scrisului, publică articole în presă. Cine știe, poate că aceasta va fi alegerea ei finală. Patima scrisului a trecut poate prin moștenire, sub forma acelui microb care te face să te dedici ziaristicii ca stil de viață. Această tendință n-o găsesc la urmașii mei.

Până în ziua de azi a rămas în mine ceva din vraja ziaristicii. Până în ziua de astăzi sunt un cititor fervent de ziare. Deseori decupez fragmente alese pentru „ziua de mâine", când voi fi mai liber și le voi putea citi pe toate. Din când în când public. Dar membru în clubul de prestigiu al celei de a „șaptea puteri" nu voi mai fi. „Zmanim" a devenit pentru mine o amintire nostalgică a unui capitol interesant din viață, ce a durat doi ani și ceva.

17

SCUFUNDAT ÎN ÎNTUNERIC

Vestea că tatăl meu este pe punctul de a orbi mi-a adus-o colegul de partid Iţhak (Iju) Golan. Aflând că el urmează să plece în Statele Unite, l-am rugat să se întâlnească cu tata. În acea perioadă America era considerată la capătul lumii. Ori de câte ori vreun cunoscut de-al meu se pregătea să plece acolo, îl rugam să-l vadă şi pe tata. Astfel primeam o informaţie din prima sursă asupra situaţiei tatei. Iţhak Golan mi-a adus trista veste: „Tatăl tău este pe punctul de a-şi pierde vederea".

După vizita tatei în anul 1949, după naşterea lui Şlomo, legăturile noastre au devenit mai strânse. Deşi familia nu s-a reunificat, întâlnirea personală a schimbat fundamental relaţiile dintre noi.

Înainte de a se reîntoarce la New York, atât el, cât şi mama au luat o hotărâre normală: să divorţeze. Amândoi au realizat că nu mai are rost să menţină cu forţa o legătură aproape fictivă, după atâţia ani de ruptură şi înstrăinare. Mama nu-l mai iubea şi nicidecum nu era dispusă să se despartă de noi pentru a-l însoţi pe tata în America. I se părea de neconceput ideea de a reîncepe un nou capitol familial cu un bărbat care o părăsise cu mulţi ani în urmă.

În mica noastră locuinţă din cartierul Biţaron, mama îşi avea colţul ei. Şlomo a crescut alături de ea, în aceeaşi cameră. „Savta Fani" („Bunica Fani"), aşa au numit-o copiii până în ziua morţii ei. Noi ne-am obişnuit să împărţim cu ea viaţa. Ideea unei recăsătoriri nu intra în considerare pentru ea.

Ea se considera în primul rând mamă şi apoi bunică! La rolul de soţie renunţase definitiv.

Vestea adusă de prietenul meu m-a tulburat adânc. Am simţit că trebuie să fac ceva, să plec în America, să văd situaţia de aproape. Până atunci nu m-am gândit la o asemenea călătorie. Eram absorbit de

problemele existenței. Purtam răspunderea unei familii mari. Oricum, nici nu aveam de unde să iau banii de drum.

Scrisorile tatei veneau cu regularitate. Scrisul nu mai era același. Îmi venea din ce în ce mai greu să-i citesc scrisorile. La una din întrebările mele directe a răspuns că într-adevăr starea vederii sale s-a agravat. Până la urmă am considerat că trebuie să fac un maximum de efort ca să ajung la el, ca să văd la fața locului ce se poate face. Ideea acestei călătorii a zdruncinat liniștea familiei. Era cert că pe Mimi și pe copii îi aștepta o perioadă grea. Ea va trebui să ducă greul și să poarte și grija mamei, care în lipsa mea, va intra într-o stare de panică permanentă. De-a lungul anilor am fost pentru ea nu numai un fiu, ci totul – soț, părinte și sprijinitor.

L-am înștiințat pe tata că vreau să-l vizitez. Spre surprinderea mea, mi-a trimis imediat bilet de vapor. Pe linia Haifa – New York circulau atunci două vase ale lui „Zim": „Israel" și „Zion". Prietenul meu Zwi Herman, membru în direcția societății de navigație „Zim", a făcut totul pentru a-mi organiza o călătorie plăcută.

În luna iunie a anului 1958 am pornit-o spre New York, la bordul vasului „Israel". În cursul călătoriei am făcut cunoștință cu fotografa Hazel Grünwald și cu soțul ei. Hazel era fotografa oficială a organizației femeilor americane „Hadassa". Tocmai se întorcea dintr-o vizită făcută în Israel, unde fotografiase instituțiile lui Aliat Hanoar.

Hazel era apropiată atât de Moșc Kol, cât și de Zwi Herman. Deoarece am stat la aceeași masă, era firesc să aflu câte ceva despre viața evreilor americani și curentele lor religioase. Călătoria noastră a durat două săptămâni. Prima săptămână s-a scurs într-un mod foarte plăcut. Zilnic vasul ancora în alt port: Pireu, Napoli, Gibraltar. La Napoli m-am alăturat lui Hazel pentru un tur în „Peștera albastră" din insula Capri. În acea zi m-am putut simți și eu turist. La Palma de Majorca am vizitat locul unde s-a desfășurat dragostea dintre scriitoarea George Sand și compozitorul Frederic Chopin. Turul în vechiul cartier evreiesc a fost emoționant. Strada evreiască Rua des Judeos era o stradă de amintiri evreiești, însă fără evrei. Mulți dintre negustori se prezentau drept marani, urmașii evreilor botezați cu forța în epoca inchiziției din secolul al XV-lea. Poate că voiau să impresioneze turistul israelian, sau poate era un dram de adevăr în spusele lor.

La sfârșitul primei săptămâni, noaptea târziu, vasul a ancorat în Gibraltar. Am apucat să fac o plimbare rapidă pe strada principală a orașului construit pe faimoasa stâncă. În cinstea noastră, negustorii,

majoritatea evrei, și-au deschis în mod special magazinele. A doua săptămână a fost monotonă: doar marea și cerul senin. Nu puteam să nu fac comparația între această călătorie de plăcere și călătoria mea pe puntea vasului cu emigranți ilegali „Knesset Israel", în urmă cu doisprezece ani. Atunci domneau sărăcia și austeritatea. Aici totul era răsfăț. Serveam cinci mese copioase pe zi, făceam plajă, înotam în bazinul de pe punte și dansam. Trebuie să recunosc că nu m-am simțit în largul meu, din cauza educației primite în mișcarea de tineret. Nu știam nici să dansez prea bine și nici să joc cărți.

Pe vapor am descoperit repede că trândăvia obosește. Cu plăcere mi-am amintit de călătoria aventuroasă spre coastele țării noastre, când ne străduiam să scăpăm de urmărirea englezilor. Când am zărit de departe profilul coastei Statelor Unite, mi-au revenit în minte povestirile unchiului Strulțe Landman. El, americanul, a venit în 1933 la Siret într-o vizită familială. În micul orășel, unchiul bogat din America s-a bucurat de o primire regească.

În anii '20, a emigrat și el la New York, împreună cu tata. Călătoria lor de la Hamburg la New York a durat atunci șase săptămâni. Pentru o cabină particulară ei n-aveau bani. S-au mulțumit să doarmă pe punte. Ochii lui Strulțe străluceau de bucurie atunci când a descris simțământul celor doi emigranți descoperind Statuia Libertății, care pentru ei era semnul că au ajuns în „țara de aur".

De pe puntea vasului priveam peisajul încântător. Tata mă aștepta. L-am zărit de departe. Era bine îmbrăcat, însoțit de o femeie bătrână, pe care n-o cunoșteam. El se sprijinea de ea. Ghiceam că aceasta este prietena lui, Clara Mandel, alături de care trăia de douăzeci de ani. De altfel, el nu a ascuns această legătură. Pe Clara o cunoscuse în zilele bune ale tinereții.

După ce ne-am îmbrățișat, am observat imediat că ochii tatei sunt aproape stinși. Am izbucnit în plâns. Clara, mică de statură, cu părul vopsit și fardată abundent, s-a apropiat cu ezitare, dar până la urmă ne-am îmbrățișat. Nu puteam să-i aduc tatei nici o acuzație. Era un om în vârstă, divorțat și liber. Mă întrebam doar de ce nu s-a căsătorit cu Clara. Unii susțineau că din cauza zgârceniei sale exagerate, Clara a refuzat să-i fie soție legitimă. Poate că era de vină trauma, ca și eșecul primei sale călătorii. Acum, fiind invalid, Clara nu l-a părăsit. Era alături de el, fapt pe care l-am apreciat foarte mult.

La 38 de ani, când eram deja tatăl a doi copii, am devenit din nou fiu. În această situație, străină pentru mine până atunci, am trăit în lunile

ce au urmat. Am locuit împreună cu tata, am dormit în același pat, am petrecut multe ore alături de el. Târziu, am început să-l cunosc. Nu s-a dezvoltat o dragoste mare între noi. Era imposibil să trecem peste anii în care am fost străini unul de altul. Între noi se întindea un abis emoțional. Mai aveam și concepții diferite despre lume: eu vedeam în sionism și Israel rostul vieții mele. El considera America drept patria sa. Eu l-am cunoscut îndeaproape în timp ce se lupta cu greutățile sale; întunericul pogorât peste el i-a tocit nervii. Era trist să-l vezi pipăind pereții, târându-se de-a lungul lor și încăpățânându-se să facă singur drumul din camera sa, închiriată de la doamna Brodski, de pe strada Norfolk, până la locuința Clarei de pe strada Clinton, o distanță de câteva sute de metri.

Ziua și-o petrecea la Clara, unde lua și masa. Viața sa se desfășura în jurul emisiunii de la radio despre hârtiile de valoare și bursa de la Wall-Street. Uneori își pierdea cumpătul. Atunci se răstea la ea fără motiv. Clara primea totul cu înțelegere. Seara ne întorceam în camera sa, cu miros de mucegai, neglijată. Era greu să mă obișnuiesc cu condițiile precare și cu mirosul din locuință. Vara era caniculară și căldura insuportabilă. În timpul nopții deschideam fereastra, căutând o adiere de vânt. Seara stăteam în grădina publică din apropiere, unde nu eram singuri. Aidoma nouă veneau sute de bătrâni pentru a se răcori în parc. În orele petrecute în parc îmi povestea viața sa:

„Sunt un patriot american", astfel s-a prezentat el cu mândrie. El simțea că Statele Unite l-au transformat dintr-un refugiat anonim într-un om liber și dintr-un imigrant mizer într-un cetățean cu drepturi. Existența Statului Israel și independența evreiască nu i-au provocat nici o emoție.

Tata mi-a povestit cum a trăit în primii ani. La început lucra la un abator de păsări, unde curăța păsările de pene. Ulterior a ajuns la o societate de asigurări. După trecerea unui examen a primit autorizația de a lucra ca agent de asigurare și și-a strâns un cerc de clienți. Pentru existența sa îi ajungeau câteva ore de muncă pe zi. Atunci a descoperit bursa de acțiuni, Wall-Street. Banii i-a investit în acțiuni americane. Tot timpul său liber și-l petrecea urmărind comerțul acțiunilor la bursă.

Înainte de a se îmbolnăvi obișnuia să petreacă o parte din orele zilei în birourile consilierilor de bursă. Aici el urmărea cursul la zi al acțiunilor de pe banda de prețuri care apărea pe ecran. După ce și-a pierdut vederea, a încetat să mai frecventeze aceste birouri. Afaceri nu mai făcea și deși n-a mai vândut și n-a mai cumpărat acțiuni, tensiunea de la bursă era pentru el oxigen. Radioul a rămas pentru el o ferestruică spre lumea

afacerilor, pe care o iubea. Povestirile sale despre lumea bursei au trezit în mine curiozitate. M-am hotărât să fac o vizită în Wall-Street. Am rămas uimit privind acest centru nervos intensiv al economiei americane. Tata a încercat să mă contamineze și pe mine cu microbul său. El m-a făcut să înțeleg concepția de bază și ce însemna „mișcarea de prețuri", situația acțiunilor schimbătoare, plata de dividende.

În lunile petrecute cu el am aflat amănunte despre „raiul" său american. În anii '20 a imigrat la New York. Sora sa Ana a emigrat de asemenea în America. Acolo s-a căsătorit cu Abraham Zimmer, ca și ea, nou venit din nordul Bucovinei. Familia îl numea unchiul Abe. Și ei au trecut în „țara de aur" prin împrejurări grele de absorbție. Ana a fost croitoreasă într-una din întreprinderile de „transpirație" – așa se numeau atelierele de croitorie unde muncitorii lucrau în condiții grele din zorii zilei până noaptea târziu. Abe a lucrat ca hamal la o zarzavagerie. Între tata și Ana relațiile nu au fost prea cordiale.

O dată cu izbucnirea celui de al doilea război mondial, amândoi erau convinși că toate rudele lor din lumea veche au murit. Tata era un om închis. Singurătatea a fost a doua sa natură, străduindu-se să se elibereze de orice obligație. După ce afacerile sale ca agent de asigurare i-au adus o oarecare prosperitate, obișnuia să petreacă multe ore la hoteluri, citea ziare și fuma țigări Chesterfield, după care se ducea la locuința Clarei. Totuși, el a păstrat legătura cu „Landsleit", adică cu originarii din orașul său, vizitând prietenii din tinerețe. Dar stilul său de viață nu era pe placul surorii sale. Ea încerca să-l convingă să-și întemeieze un cămin și să-și respecte obligațiile față de soție și de băiat, rămași în Europa. Ana a născut în Statele Unite doi copii, verii mei Simone și Florence. În lunile cât am stat la New York i-am vizitat ades pe Ana și Abe. Îi simpatizam, căci erau oameni calzi și iubitori. I-am mobilizat și pe ei ca să-l convingă pe tata să plece cu mine în Israel și să-și refacă acolo viața de familie.

Cu timpul am realizat că singurătatea și zgârcenia lui au avut un rol în procesul său de orbire.

Când i s-a diagnosticat glaucomul, el s-a adresat unui medic mediocru pentru operație. Acesta i-a nenorocit ochiul. Curând boala a trecut și la celălalt ochi. Acum tata putea deosebi doar între lumină și întuneric. Poate că, dacă s-ar fi dus de la bun început la un medic specialist și-ar fi putut salva vederea.

Cu ajutorul unor prieteni, am ajuns la un oculist cu renume. Medicul l-a examinat și a confirmat diagnosticul anterior. Situația era fără leac. Procesul de orbire progresa.

I-am vorbit medicului despre intenția mea de a-l lua în Israel. Răspunsul său a fost: „În Israel sunt oculiști excelenți".

Când am ieșit din cabinetul medicului eram deja decis să-l aduc în Israel. Știam că nu-l pot lăsa singur într-o țară străină. El m-a părăsit când eram copil și nu și-a îndeplinit rolul de tată. Eu răspundeam acum altfel simțului datoriei. Eram unicul său fiu. Sângele apă nu se face, spune o veche zicală. El este tatăl meu, la bine și la rău.

Eu eram sigur că-mi va respinge propunerea. De aceea, am hotărât să procedez cu tact. Iată cum i-am prezentat planul meu: „Vei veni în Israel în calitate de nou venit. Noi te vom ajuta". Speram că ideea de a avea la bătrânețe un cămin și o familie îl va atrage. Bani pentru cumpărarea unei case nu aveam. Dar eram convins că economiile sale și pensia sa americană îi vor permite o viață onorabilă.

Ideea de a părăsi America l-a cutremurat. Țin minte că i-am spus: „America ta este acum o lume de întuneric și beznă". De fiecare dată stabilea un alt termen pentru întoarcerea acasă. El îl amâna în ultima clipă pentru o nouă dată. Familia din țară trăia în tensiune. Din scrisorile lui Mimi am înțeles neliniștea copiilor. Ei se temeau că tatăl lor nu se va mai întoarce. Am încercat să-i liniștesc prin scrisori adresate direct, ba chiar am telefonat acasă, un act ce era pe atunci complicat și foarte scump. Noi nu aveam telefon. Șlomo și Nava au așteptat emoționați, în locuința vecinilor, o chemare din lumea îndepărtată. Am înțeles trauma copiilor, traumă prin care trecusem și eu.

I-am propus tatei să vină în Israel cu statutul de cetățean temporar. I-am promis că, dacă lucrurile nu se vor aranja așa cum dorește, îl voi aduce înapoi în Statele Unite. Până și pe Clara am mobilizat-o în favoarea planului nostru.

Plecarea tatei n-a fost pentru ea un lucru ușor. Relațiile lor erau departe de a fi perfecte; am fost martor la unele certuri dintre ei și grosolănii din partea tatei. Pentru Clara, tata era un bărbat căruia îi purta de grijă, afirmând cu durere: „Fără el, viața mea va fi goală".

În cele din urmă, Clara a trecut de partea mea. Poate că ea se temea de răspunderea grea pentru un bărbat orb și bătrân. Ea i-a explicat că spre binele său, el trebuie să accepte propunerea mea. L-am mobilizat în ajutorul meu și pe vărul Strulțe Landman. Legenda despre „unchiul bogat din America" s-a spulberat. El era doar un biet șofer de taxi, care

trăia singur, departe de copiii săi. După pensionare, a devenit șofer de duminică, schimbând în ziua de odihnă un șofer de la societatea taxiurilor galbene. Pasiunea lui erau mâncărurile evreiești. Era fericit să mă invite la masă, pentru a-mi oferi răcitură și „pâté" de ficat, preparate de el. Atunci vorbeam mult despre familie și despre orășelul Siret. Și Strulțe a consimțit să vorbească cu tata pentru a-l convinge să plece cu mine.

Șederea mea în America s-a prelungit. Mă simțeam ca într-o capcană. Nu aveam alte resurse, decât banii tatălui meu. Mă simțeam ca un copil dependent. Din când în când îmi dădea bani de buzunar, care cu greu îmi ajungeau pentru călătorii. Situația era ciudată și umilitoare. Un bărbat la sfârșitul celui de al patrulea deceniu al vieții lui depinde financiar de bunăvoința unui tată zgârcit.

După ce mi-a devenit clar că scurta mea vizită nu se va termina curând, am încercat să-mi găsesc o sursă de existență. Revolta tinereții mele împotriva dependenței de tata a venit cu întârziere. Până la urmă am reușit să-mi recâștig independența. În preajma plecării în America am obținut, spre norocul meu, o legitimație de ziarist. Prietenul meu, dr. Ernest Marton, redactorul ziarului în limba maghiară „Uj Kelet", mi-a procurat-o: „Cine știe, poate că vei avea nevoie de ea".

În acea perioadă a izbucnit o criză în Liban. Armata americană a intrat acolo pentru a face ordine. Știrile despre „invazia" în Liban făceau titluri mari în presa americană. Ea a fost dezbătută timp de săptămâni în Consiliul de Securitate al ONU. Cu obrăznicia caracteristică israelianului, m-am dus la biroul de presă al ONU-lui, am prezentat legitimația de la „Uj Kelet" și am cerut să fiu corespondent ce „acoperă" dezbaterile ONU.

Șeful biroului era un egiptean. Legitimația mea israeliană nu i-a făcut mare plăcere. Totuși, n-avea încotro. El a fost nevoit s-o respecte. Astfel am devenit corespondent. Zilnic, cutia mea poștală era plină de materiale: discursuri, propuneri de rezoluții ale comisiilor. Această activitate mi-a redat puțin din onoarea pierdută, m-a scos din starea depresivă în care căzusem și din simțământul copilului care depinde de tatăl său.

Petreceam ore întregi în clădirea Națiunilor Unite. În ședințele Consiliului de Securitate pe care le prezida atunci Charles Malik, om politic de origine libaneză, l-am văzut nu o dată pe Dag Hammerscholld, secretarul general ONU, ațipind. Mă ciupeam ca să cred că la o depărtare de câțiva metri de mine ședea Andrei Gromâko, cunoscutul om politic sovietic, în fruntea cruciadei împotriva „invadatorilor americani" în

Liban. Rivalul său era ambasadorul Statelor Unite la ONU, Henry Cabot Lodge și ministrul de Externe, John Foster Dulles, un maestru al disputei. Mă impresionau răspunsurile sale ascuțite, reacție potrivită la veninul împroșcat de Gromâko.

Așa am fost iarăși ziarist, de data aceasta în inima lumii, devenind martorul unor evenimente istorice. Am „acoperit" și campania electorală din Statele Unite. Am luat un interviu lui Nelson Rockefeller, candidat la funcția de guvernator al statului New York.

Toate acestea m-au compensat pentru necazurile în relațiile cu tatăl meu și ale despărțirii de familia din țară.

Voiam să-mi folosesc timpul liber într-un mod cât mai util. Prietenul meu Berl Sachter m-a luat la cursuri, la Universitatea din New York. Engleza mea nu era excepțională. Conferințele pe teme sociale și politice au îmbunătățit-o enorm. Am simțit că nu risipesc în van timpul de așteptare. În lunile petrecute la New York am devenit și turist. Prin New York, am descoperit America în toată vitalitatea ei. Am descoperit un New York multilateral, de la bogăția cea mai uimitoare și până la cea mai cumplită sărăcie. În cartierul în care locuiam cu tata, am văzut dispariția succesivă a evreilor îmbătrâniți și venirea în același ritm a populației hispanice, portoricane, care le ocupa locurile.

Sinagogile erau în pragul închiderii. În unele din ele nu mai veneau suficienți evrei pentru a se putea face rugăciunea (minian). Frumusețea vieții evreiești din anii '20 și '30 era pe cale de dispariție. Multe sinagogi urmau să fie transformate în biserici.

Redactorul ziarului în limba idiș „Forwerts", pe care tata îl citea cu mult interes, era pe atunci Abe Cahan, un mare intelectual și erudit. El m-a invitat la o discuție în redacție. „Pot să calculez exact când se va închide ziarul meu", mi-a spus pe un ton pesimist. Previziunea sa s-a adeverit. Cu anii, „Forwerts" s-a transformat dintr-un cotidian în idiș într-un săptămânal în engleză, cu o singură pagină în idiș.

Iarna se apropia. I-am explicat tatei ce anevoioasă va fi o călătorie pe oceanul furtunos de noiembrie. Când a amânat din nou călătoria, l-am amenințat că mă întorc singur. Până la urmă a capitulat. Am stabilit data plecării cu vasul „Zion" pentru luna noiembrie. Timpul până la plecare l-am folosit pentru pregătiri. În calitate de cetățean temporar, tata avea dreptul să aducă cu el utilaj casnic și o mașină. Era greu să-l conving să cheltuiască bani. Din cauza orbirii, vedea în orice cheltuială o risipă fără rost. Cu cât vederea i se diminua, cu atât defectele sale personale

crau mai vizibile. Mă temeam de ceea ce ne aștepta în țară pe Mimi și pe mine.

Din magazinul unui prieten al său, Eisenberg, am cumpărat tot utilajul. În plus, am cumpărat pentru el, cu 500 dolari și un autoturism „Plymouth" uzat. Mă gândeam că-l vom putea vinde în țară la un preț bun. Cele două săptămâni pe „Zion" au fost extrem de grele. De trei ori pe zi trebuia să-l aduc din mica cabină pentru două persoane în sala de mese. A trecut prin multe clipe grele, dar nu-l puteam ajuta. Nervii mei erau și ei tociți. De-abia așteptam să ajung acasă. Cum mă vor primi copiii după o absență de șase luni? Mă vor ierta? Cum îl vom încadra pe acest „străin" în familie, alături de soția sa – acum divorțată de el? Prevedeam multe greutăți și complicații.

Mimi a manifestat multă răbdare și înțelegere. Mama a fost și ea politicoasă și corectă. Unchii din Haifa au venit să-l viziteze. Eu căutam prieteni și oameni din orașul lui, pentru a-i ușura procesul de adaptare într-o țară nouă și o viață nouă.

O bună perioadă de timp a stat la noi. El a împărțit camera cu Nava, pe atunci în vârstă de cinci ani. Numai față de ea avea o atitudine specială. Ea ține minte până astăzi cum a învățat-o alfabetul englez. Îi ținea mânuța. Cu ochii închiși îi conducea mâna ca să scrie literele. Ani de zile după aceea, Nava a folosit figura sa și soarta sa amară drept model pentru cartea ei „Gherșona Șona".

În apropierea noastră, pe strada învecinată, Louis Marshall, se construia o clădire. Am cumpărat o locuință direct de la antreprenor. Am așteptat cu nerăbdare ca acesta s-o dea în folosință. Prezența tatei în casă îngreuna situația lui Mimi. El nu-și ascundea plângerile. Tatăl lui Mimi, Avraham-Dov Liquornic, evreu deștept, de care eram strâns legat, a propus să-i recăsătorim pe tata și pe mama. La început propunerea mi s-a părut ridicolă. Socrul meu, un om viguros, considera logică propunerea sa. Spre marea mea surprindere, amândoi au acceptat această propunere. Niciodată n-am înțeles de ce a acceptat mama să se recăsătorească cu bărbatul care o părăsise. Oare ca să se răzbune pe el? Poate se simțea bine în felul cum s-au întors lucrurile. De acum înainte, el va depinde de ea. Niciodată n-o va mai putea părăsi. Poate că a ispitit-o și îmbunătățirea condițiilor ei de viață. Răspunsuri clare la aceste întrebări n-am primit niciodată. Oricum, tata și mama s-au recăsătorit în cadrul unei ceremonii modeste, la Rabinat. Apoi au trecut în noua lor locuință.

Fiind înapoi în Israel, n-am renunțat la ideea de a salva ceva din lumina ochilor săi. Am trecut de la un medic la altul. Diagnosticul tuturor

era același. Am ajuns și la rabinul din Kretșinef (Crăciunești), rabinul prietenilor mei Igal Grifel și al ministrului Ițhak Modai. În public era considerat ca versat în probleme de medicină și ca vindecător al bolnavilor.

În curtea rabinului din Rehovot își așteptau rândul mulți oameni. Un mic cadou pentru gabai (ajutorul administrativ al rabinului), și m-am trezit în fruntea rândului. Când am intrat, am înțeles că rabinul este unul de-ai noștri, din nordul României, dintr-un sat din Maramureș. La acest om am găsit multă înțelegere. După o discuție detaliată, în care s-a interesat de amănuntele bolii, rabinul a decis: „Tatăl dumitale trebuie să mănânce carne de plămâni, deoarece „vedere" și „plămâni" au același nume în ebraică. Am rugat-o pe mama să-i pregătească în fiecare zi plămâni. Dar orbirea a rămas definitivă, întunericul învăluindu-l cu totul pe tata.

Mașina „Playmouth" n-am vândut-o. Cu această mașină îl puteam duce la puținii săi prieteni și la sinagogă. Credincioșii din luxoasa sinagogă de pe bulevardul Smuts și de la sinagoga yemenită de lângă casa noastră, îl cunoșteau bine pe fiul care-l duce de Șabat pe tatăl său orb la sinagogă și-i murmură rugăciunile la ureche, ca să poată repeta cuvintele după el. Când eram copil, făceam același lucru la Siret, cu bătrânul Meșulam Rosenrauch, orb și el, prietenul bunicului meu. În zilele de Roș Hașana și Iom Kipur citeam și cântam rugăciunea. Meșulam repeta cuvintele după mine. Acum făceam același lucru la Tel Aviv pentru tatăl meu orb, ca și când soarta m-ar fi instruit încă atunci pentru misiunea mea de acum.

Capitolul al doilea din viața conjugală a părinților mei n-a fost mai puțin trist decât primul. Probabil că nu putea fi reparat ceva care n-a funcționat de la bun început. Tata era deprimat, nemulțumit de „hamsinul" din Israel, de praful nisipului telavivian, de provincialismul de aici, simțindu-se serios handicapat de orbire. În fiecare zi îi arunca mamei cuvinte grele, care ajungeau până la insulte, așa cum făcuse cu Clara la New York. La început, mama a suferit în tăcere. Cu timpul, s-a obișnuit să-i răspundă așa cum i se cuvenea. Ea și-a îndeplinit cu devotament toate îndatoririle. Până în ziua morții sale a avut grijă de el. Tata nu mi-a mai cerut niciodată să-mi respect promisiunea și să-l duc înapoi la New York.

După trei ani, vizita Clarei în Israel a fost o rază de lumină în viața sa nenorocită. Timp de câteva luni, cu cele două femei alături de el, au trăit ca un trio ciudat. Femeia legitimă și prietena de viață s-au înțeles

între ele. Pe Clara am prezentat-o copiilor drept „o mătușă din America". Într-adevăr, ea i-a răsfățat cu cadouri, ca o adevărată bunică.

Vizita în Israel a sorei Ana și a soțului ei Abe a îmbunătățit de asemenea situația pentru scurt timp. În fotografiile alb-negru din acea perioadă, tata pozează aproape zâmbind.

Venirea în țară a unchiului Calman Catz din Uruguay, prietenul său din tinerețe, a ușurat întrucâtva singurătatea tatei. Totuși, tata ducea dorul New York-ului. Cea mai mare parte a zilei o petrecea lângă aparatul de radio, întorcând butoanele în căutarea emisiunii „Vocea Americii". Îl interesau mai ales știrile despre cursul acțiunilor din Wall-Street. În fiecare seară mă duceam la ei. Îi citeam din ziare americane rapoartele bursei din New York. În ciuda multiplelor mele preocupări, n-a fost o zi în care să nu fiu lângă el. Mă simțeam răspunzător și obligat. De multe ori mi-am pus întrebarea dacă am făcut bine aducându-l în țară împotriva voinței sale, dacă nu cumva ruptura sa din mediul cu care era obișnuit, de Clara și de America pe care o iubea atât de mult, a fost pentru el o lovitură prea grea.

În ziua morții sale, înainte de a pleca la Ierusalim la o ședință la Knesset, m-am dus la el ca de obicei. Am stat lângă patul său și am discutat. Nimic nu prevestea ceva rău. În primele ore ale serii nu s-a simțit bine. Mama l-a alarmat pe vecinul nostru, medicul dr. Turkenitz. Doctorului nu i-a rămas decât să stabilească faptul că tata a murit subit de un atac de inimă.

El și-a găsit odihna în cimitirul din Holon, un mediu străin de acela pe care l-a cunoscut și iubit. Faptul că mama e înmormântată în apropiere, dar nu alături de el, este mai mult decât simbolic. La timpul potrivit, am prevăzut și am spus: „America ta va fi o lume de întunecime". Din păcate, și în Israel tata și-a trăit ultima parte a vieții scufundat în întuneric.

18

UN POEM PEDAGOGIC

Timp de optesprezece ani, Moșe Kol a îndeplinit funcția de șef al mișcării „Aliat Hanoar". Ce este „Aliat Hanoar"? Un departament al Agenției Evreiești, a cărui sarcină este de a aduce în țară copii și tineri spre a-i educa pentru o viață nouă în Ereț Israel, cadrul fiind internate educative în așezări colective (kibuțuri) sau sate speciale ale tineretului.

Această mișcare, unică în lume, a apărut în Germania, după venirea lui Hitler. Ea s-a ocupat atunci de salvarea tineretului evreu, evacuându-l în Anglia și în majoritate în Palestina.

Cei optsprezece ani de activitate a lui Moșe Kol au coincis cu anii de creare a statului. Mii de tineri evrei din lagărele de deportare ale Germaniei, din lagărele de internare engleze în Cipru, din țările răsăritului Europei, inclusiv România, și-au găsit căminul și o viață nouă în kibuțuri și în satele de tineret.

După ce Moșe Kol a fost ales ministru în guvernul prezidat de Levi Eșkol, el a înțeles că nu poate îndeplini două funcțiuni. El a trebuit să găsească un om care să-i ia locul. „Aliat Hanoar" a fost „pruncul", marea dragoste a lui Kol. Am fost mândru când mi-a spus: „Cred că tu trebuie să vii în locul meu pentru a prelua sarcina de șef al lui „Aliat Hanoar". Tonul lui Kol era festiv și formal.

Cuvintele sale m-au emoționat. Nu era vorba de o sarcină oarecare. „Aliat Hanoar" l-a transformat pe Kol într-o figură de frunte în țară și în lume. În anii în care a îndeplinit această funcție, instituția a obținut rezultate educative strălucitoare. Absorbția copiilor supraviețuitori ai Holocaustului și a maselor de tineri venite în Israel din țările răsăritului Europei, din Yemen, Irak și țările nord-africane, Maroc, Tunis, Algeria, erau considerate un capitol educativ de mare succes.

Răspunsul meu a întârziat. Mă frământa întrebarea: Oare voi reuși eu să îndeplinesc această funcție grea? Oare o merit? Aveam îndoieli în privința capacității de a îndeplini această sarcină. Până acum am

îndeplinit mai mult funcții executive; răspunderea o împărțeam cu alții. Oare această atribuție nu mă depășea? În cadrul Agenției Evreiești, „Aliat Hanoar" era „diamantul coroanei". Contrar altor departamente, „Aliat Hanoar" nu era considerată doar o poziție politică pentru activiști, ci o misiune.

În fruntea conducerii Sohnut-ului stătea atunci Louis Pincus, iar președintele Organizației Sioniste era Nahum Goldman. Printre membrii conducerii menționez pe Raanan Weitz, fiul lui Iosif Weitz, unul din părinții lui Keren Kayemet (mișcarea de achiziționare și de dezvoltare a terenurilor agricole), Haim Levanon, fost primar al Tel Aviv-ului, Zvia Liubetkin, una din comandanții revoltei ghetoului din Varșovia. În ochii mei, aceștia erau personalități de nivel istoric. Cum mă voi încadra eu în acest cerc? Al doilea glas din mine întreba: De ce nu? Doar și eu aveam îndărătul meu un trecut lăudabil. Bilanțul meu cuprindea faze importante de activitate și realizare: Mișcarea de tineret, emigrația ilegală, Cipru, kibuț. Mișcarea „Aliat Hanoar" am cunoscut-o încă din România, când, paralel cu cămine de pregătire pentru tineretul din „Hanoar Haționi", am organizat pentru plecarea în Palestina și copii, tineri candidați pentru „Aliat Hanoar".

În Israel, am încercat să lucrez în presă și la Ministerul de Externe. M-am avântat și în apele furtunoase ale politicii, convingându-mă că omul creează funcția. Concluzia: nu numai oamenii excepționali sunt capabili să preia o funcție aidoma lui „Aliat Hanoar". În preajma hotărârii mă puteam sfătui doar cu Mimi și cu membrii familiei mele.

Departamentul pentru „Aliat Hanoar" a fost creat în 1933, în Germania, de către Reha Freier, ca o acțiune de salvare a copiilor și tinerilor evrei din ghearele nazismului. În cei 32 de ani de existență, „Aliat Hanoar" a trecut prin mari schimbări și transformări. Mișcarea „Aliat Hanoar" a fost în toți anii un subiect de studii și cercetare. Mișcarea kibuțiană a avut o contribuție hotărâtoare în transformarea acțiunii într-o operă educativă, cu un renume internațional.

O dată cu crearea Statului Israel, „Aliat Hanoar" ridică drapelul pentru absorbția copiilor noi veniți. „Aliat Hanoar" dispunea de un aparat organizat, care facilita absorbția rapidă. Concepția educativă a lui „Aliat Hanoar" a reușit să încadreze tinerii noi veniți într-o viață de muncă și să-i integreze în tânăra societate israeliană. Circa o sută de mii de tineri au trecut prin „Aliat Hanoar" în cei optesprezece ani ai lui Moșe Kol.

Propunerea lui Kol exprima și aprecierea sa pentru eforturile depuse de mine în consolidarea liberalismului israelian. Am stat în fruntea

campaniei electorale din 1965, care s-a desfășurat sub semnul de „a fi sau a nu fi". Rezultatul pozitiv neașteptat a trezit noi speranțe. Personal n-am profitat de acest succes. Propunerea lui Kol a venit deci ca o surpriză plăcută.

Am avut nenumărate convorbiri cu mine însumi. Mă aflam în fața unei ocazii unice și îmi puneam întrebarea: Voi putea urca dintr-o dată câteva trepte? Ceea ce mă atrăgea cel mai mult era însăși sarcina. Știam că este vorba de o funcție prin care voi putea provoca schimbări pozitive în viața multor tineri și a familiilor lor.

Factorul vârstă acționa în favoarea mea. La vârsta de 45 de ani aveam îndărătul meu un lanț de realizări și în același timp, eram încă destul de tânăr ca să mă pot confrunta cu noi sarcini.

Începutul părea promițător. Nu puteam prevedea atunci greutățile care mă așteptau pe parcurs, confruntările viitoare și decepția de la sfârșit. Moșe Kol a promis să se ocupe de toate aspectele privitoare la numirea mea. Eu nu știam atunci că drumul spre numire era presărat cu multe piedici.

Numirea mea s-a lovit de conflicte politice în rândurile Organizației Sioniste mondiale. În cercurile organizației femeilor sioniste americane „Hadassa" erau grupuri ce aspirau ca în fruntea lui „Aliat Hanoar" să stea un om al lor, de preferință de origine americană. „Hadassa" avea putere și influență. În toți anii, „Hadassa" a sprijinit „Aliat Hanoar" din punct de vedere financiar, politic și moral. Femeile din „Hadassa" vedeau în „Aliat Hanoar" o mișcare cu caracter educativ și umanist. Ele aspirau să-și mențină influența în această mișcare. Ele mă cunoșteau prea puțin ca să prefere un candidat evreu din România, în concurență cu un candidat american.

Kol n-a capitulat în fața acestor manevre politice, n-a contestat dreptul lui „Hadassa" de a se amesteca în numirea candidatului pentru „Aliat Hanoar"; decizia finală trebuia s-o luăm noi, cei din Israel.

Pentru această luptă, Kol l-a mobilizat și pe dr. Nahum Goldman. Până la urmă, numirea mea a fost aprobată de către Comitetul Executiv sionist, fără nici o împotrivire. În luna martie a anului 1966, mi-am luat funcția în primire cu mult elan. Moșe Kol s-a purtat ca un naș. Printre altele, a ținut să mă prezinte și doamnei Vera Weizmann, văduva primului președinte al țării și patroană mondială a lui „Aliat Hanoar".

Îmi amintesc cât de mult m-a impresionat prima mea vizită la Institutul „Weizmann" de la Rehovot. Am fost fermecat de frumusețea locului, simțind că el exprimă viziunea lui Weizmann despre un centru

științific internațional. Aici urma să fie concentrat creierul evreiesc în care Weizmann credea atât de mult.

Vera Weizmann mi-a arătat camerele casei. Pereții erau împodobiți cu fotografii din Motili, orașul în care s-a născut președintele Weizmann. În dulapuri cu vitrine erau expuse obiecte de cult și de artă. Acolo am văzut o Biblie din 1627, cadou al Comunității evreiești din Viena. La orizont se profilau munții Iudeei.

La rugămintea doamnei Vera Weizmann, m-am trezit povestind acestei femei, inimoasă și plăcută, frânturi din viața mea. La despărțire, mi-a urat mult succes.

Aparatul administrativ al lui „Aliat Hanoar" a manifestat încredere în mine, ajutându-mă pe toate căile să intru în noua mea funcție. Pe unii din directori îi cunoșteam din Cipru, când au ajuns acolo cu prima delegație din partea lui „Aliat Hanoar".

În țară funcția m-a obligat să devin educator, iar în străinătate trebuia să mă ocup de strângerea de fonduri. Acum aveam în grija mea 12.000 de copii și tineri – în kibuțuri, sate ale tineretului, internate ale stângii și ale dreptei, religioși și laici, un tablou al societății israeliene. Sarcina noastră era de a oferi acestor tineri cunoștințe, meserii pentru o viață independentă și un viitor mai bun.

Pe neașteptate, am descoperit ce experiență bogată am acumulat. Trecutul meu de membru al unui kibuț m-a ajutat să câștig încrederea mișcării kibuțiene, inclusiv inspectorii și educatorii acestei mișcări. Mișcarea kibuțiană a fost leagănul lui „Aliat Hanoar". La începutul drumului, kibuțnicii au fost acei care au oferit cămin și educație copiilor fără familie.

Misiunea am primit-o într-o perioadă critică. Scăderea numărului de olim (emigranți) din cauza crizei economice din 1966 a redus și numărul emigranților tineri. Numărul copiilor fără părinți era minim. În consecință, am început să primim în internate și copii din cercurile paupere, care au imigrat în țară împreună cu părinții lor. Situația nouă a dus la o înfocată polemică teoretică.

Cercurile academice întrebau dacă ne este permis să scoatem copilul nou-venit din mediul său natural, familia, și să-l trimitem la un internat al lui „Aliat Hanoar". Un grup de profesori de la Universitatea Ebraică au fost contra concepției de educație prin internat. Printre adversarii internatului se numărau și reprezentanții Ministerului de Finanțe. Ei susțineau că „Aliat Hanoar" a fost creată pentru a se ocupa de tineri fără părinți și că într-o perioadă în care noii veniți sînt oricum puțini,

„Aliat Hanoar" își pierde justificarea existenței sale. Pentru a face față discuțiilor cu profesorii și adversarii, am citit și m-am adâncit în studiile teoretice. M-am simțit obligat să definesc o concepție și o direcție. Simțeam că se profilează o șansă de a crea un nou model de „poem pedagogic". Susțineam că „Aliat Hanoar" trebuie să-și schimbe obiectivele clasice. Ea trebuie să se ocupe și de redresarea copiilor din straturile neglijate și sărace, al căror proces de încadrare în țară s-a lovit de greutăți și încă nu s-a încheiat.

Din această cauză, m-am opus energic concepției că porțile lui „Aliat Hanoar" trebuie închise pentru tinerii nou veniți, împreună cu părinții lor. În discuții susțineam teza că un copil care se află deja în țară și trăiește cu familia sa în condiții de mizerie și într-o atmosferă anti-educativă, e în pericol de a cădea victimă criminalității, riscând să devină o povară socială. Nu era logic ca după ce am depus eforturi, aducând acești tineri în țară, să-i abandonăm aici, lăsându-i să alunece pe panta drogurilor sau a criminalității.

Louis Pincus, președintele conducerii Sohnut-ului, om de finanțe care vedea totul prin „gaura monedei", s-a împotrivit și el liniei mele. El nu accepta atitudinea mea că educația de internat nu e un lux, ci un curent educativ special, care poate da un răspuns potrivit la probleme sociale dureroase.

În lupta pentru păstrarea poziției lui „Aliat Hanoar" am găsit în oamenii mișcării kibuțiene aliați credincioși. Am încercat să mobilizez împotriva adversarilor pe toți prietenii lui „Aliat Hanoar" din țară și din lume, inclusiv factori guvernamentali. Am menținut legături strânse cu Igal Alon, ministrul Muncii și al Asistenței Sociale și cu Aharon Iadlin, ministru adjunct al Educației, care au fost în favoarea liniei mele.

O încercare importantă pentru mine au fost relațiile cu foruri din întreaga lume care acordau lui „Aliat Hanoar" sprijin internațional și ajutor financiar. Speram că voi reuși să creez „chimia" necesară cu aceste personalități cu poziții în străinătate.

O primă vizită de contact am făcut-o la Londra. Urma să fiu oaspetele lui Lady Edith și Sir Isaac Wolfsohn, șefii comitetului pentru „Aliat Hanoar" din Marea Britanie. Engleza n-am învățat-o niciodată în mod ordonat. Am prins puțin limba în Cipru, din contacte cu englezi și pentru că citeam ziarul „Palestine Post". Îmi era deci teamă că nu mă voi descurca în cercurile înaltei societăți britanice. Am încercat să mă liniștesc: dacă Moșe Kol din Pinsk a făcut față misiunii, și eu, din Siret,

voi putea face față. Spre marea mea surpriză, a apărut atunci șansa să dau mâna cu regina Elisabeta a Angliei.

În prima sâmbătă a vizitei mele, familia Wolfsohn m-a invitat să stau în casa lor. Lady Edith și Sir Isaac erau evrei religioși. Masa de vineri seară s-a desfășurat după toate regulile tradiției. Înainte de masă, am fost la sinagogă. Masa festivă a început cu aprinderea lumânărilor, sfințirea vinului (Kiduș) și cu cântecele tradiționale (Zmirot). La masă participa și un alt oaspete, lord Cohen, evreu, judecător al Curții Supreme din Australia. Sir Isaac a făcut Kiduș. Apoi m-a cinstit și pe mine.

Rugăciunea de sfințire a vinului am făcut-o în stilul pe care l-am cunoscut de la bunicul meu, al adepților rabinului din Vijnița. Le-am povestit celor prezenți despre originea familiei mele. Atmosfera era familiară. Dincolo de marea lor bogăție, sir Isaac și lady Edith erau oameni generoși și evrei calzi. „Sâmbăta nu fac afaceri", a dezvăluit sir Isaac. La Londra se afla atunci Jomo Kenyatta, conducătorul Keniei. El a cerut să-l vadă pe sir Isaac în legătură cu o afacere importantă. „Despre afaceri sunt gata să discut, însă de abia sâmbătă seara", a comunicat sir-ul evreu. Într-adevăr, după Havdala (rugăciunea de încheiere a sâmbetei), proeminentul conducător african a apărut în casa Wolfsohn, însoțit de o mare suită.

În cursul zilei de sâmbătă, sir Isaac mi-a povestit despre fondul filantropic în fruntea căruia se afla. În cadrul acțiunii de strângere de fonduri urma să aibă loc un spectacol special al filmului „Hamlet", cu participarea cunoscutului actor britanic Lawrence Olivier. La spectacol, vor fi de față – îmi relata sir Isaac cu mândrie, regina Angliei și primul ministru, laburistul Harold Wilson. Sir Isaac voia ca o parte din încasări să treacă la Universitatea din Londra și o altă parte la „Aliat Hanoar". „Banii mei îi câștig în Anglia. Este deci firesc ca și Anglia să profite de donațiile mele", s-a justificat Isaac Wolfsohn. El mi-a spus că după proiecția filmului, mă va prezenta reginei. „Nu am experiență cu regine", am remarcat cu sfială. „Ascultă sfaturile mele și totul se va aranja", m-a liniștit sir Isaac. Imediat mi-a dat și o primă lecție de comportare.

Într-un magazin unde se închiriau costume de seară de pe Baker Street, am închiriat haine conform protocolului: un frac negru, pantaloni cu dungi și pantofi de lac. Mă simțeam caraghios. Dacă cineva din kibuțul Waldheim ar fi văzut cum arăta în frac fostul păstor de vite din Emek Israel...

Prețul unui bilet de intrare la cinematograful „Haymarket" din Londra ajungea la o mie de lire sterline. Deși „Hamlet" era un film lung și cam plictisitor, nimeni n-a îndrăznit să părăsească spectacolul.

La recepția care a avut loc după proiecția filmului, sir Isaac a strâns un grup de prieteni și ne-a condus spre regină. Ni s-a alăturat și primul ministru Harold Wilson. El i-a povestit lui sir Isaac că a venit direct de la Parlament, undea aveau loc dezbateri importante cu privire la bugetul statului.

Îmbrăcat cu un frac închiriat, contra sumei de 20 de lire sterline, am așteptat să strâng mâna reginei. „Acesta este șeful lui „Aliat Hanoar" din Israel", m-a prezentat sir Isaac. M-am înclinat adânc, așa cum am fost învățat. Regina mi-a strâns mâna cu prietenie. „Ce este „Aliat Hanoar"?", a întrebat. Răspunsul meu era pregătit dinainte. Am încercat să explic totul scurt și concis. Regina mi-a mulțumit și a trecut la oaspetele următor. La recepție s-au adunat peste un milion de lire sterline. O treime din sumă era destinată lui „Aliat Hanoar". Donațiile de la prietenii și comitetele din străinătate erau importante deoarece presiunile asupra bugetului lui „Aliat Hanoar" erau grele. Am dat dispoziție să fie primiți sute de tineri peste cadrul bugetului, în speranța că nimeni nu va îndrăzni să-i trimită acasă. Într-adevăr, Sohnut-ul nu i-a înlăturat pe acești tineri, dar a adoptat o sancțiune de alt gen. A redus 17% din alocația de întreținere a fiecărui tânăr. Dispoziția apăsa greu. Niciodată alocația nu a acoperit cheltuielile reale. O alocație redusă cu 17% însemna o catastrofă.

Eu i-am atras atenția președintelui Louis Pincus despre gravitatea acestei decizii. De data aceasta, intervenția a dat roade: dispoziția drastică a fost anulată; dar lupta mea n-a contribuit la cordialitatea relațiilor mele cu omul puternic din Sohnut, Louis Pincus.

Lucram după reguli de muncă rigide. Majoritatea zilelor le petreceam în biroul meu din Ierusalim. Pentru a evita cheltuieli pentru un hotel scump și călătoria zilnică acasă, la Tel Aviv, am închiriat o cameră modestă. La sfârșit de săptămână lucram la biroul din Tel Aviv, condus de vechiul ziarist Itțhak Nimțovici, care mi-a devenit prieten personal. Nimțovici era unul din entuziaștii lui „Aliat Hanoar". El credea în misiunea ei. El era purtătorul nostru de cuvânt. Până astăzi regret moartea sa neașteptată, la o vârstă tânără.

În rândurile tineretului liberalilor independenți l-am cunoscut pe Mordehai Aricli. El mi-a devenit șef de cabinet. În cadrul muncii sale, Aricli „s-a îndrăgostit" de sistemul de educație din internat. El și-a termi-

nat studiile la universitate cu un doctorat interesant. În prezent este unul din specialiștii de seamă în chestiuni de educație în cadrul internatului.

Personal eram implicat în toate lucrurile mici și mari. Mergeam pe teren, vizitam satele de tineret. Voiam să știu ce spun și ce cred elevii. Am rămas în strânsă legătură cu Moșe Kol. M-am străduit să-i creez sentimentul că a rămas dascălul meu. Pentru Kol, trecerea de la „Aliat Hanoar" în guvern s-a lovit de obstacole și adversari în partid. Moșe Kol și prietenii săi afirmau că după 15 ani în care reprezentantul partidului a fost ministrul Justiției, este cazul ca partidul său să se confrunte și cu un minister practic. Partidul Muncii, majoritar, nu-l voia pe Kol. Ei erau interesați ca Pinas Rosen să continue în funcția de ministru al Justiției. Noi vedeam în atitudinea lor un vot de neîncredere în Moșe Kol. Acesta a luptat dârz pentru poziția sa, învingând până la urmă, când a fost numit ministrul Turismului și al Dezvoltării.

Încă în timpul lui Kol a apărut pe teren un nou cadru educativ: „Centrele de tineret", centre de educație fără internat. În aceste centre veneau tineri rămași în cadrul familiei lor. Asemenea centre au fost create în toate orășelele de dezvoltare, fără ca ele să fie subordonate învățământului de stat, ci numai lui „Aliat Hanoar". Ministerul Învățământului și cel al Asistenței Sociale au fost asociați în dezvoltarea acestui cadru. „Hadassa" a investit mulți bani în centrele de tineret, deși ele deviau de la linia clasică a lui „Aliat Hanoar". Centrele erau compromisul în discuția despre internate, o încercare de a absorbi tineretul neglijat, fără a-l îndepărta de familie.

În 1966 a început în Israel perioada grea a recesiunii economice și a șomajului. Guvernul a exercitat asupra noastră presiuni ca să acceptăm cât se poate de mulți tineri fără locuri de muncă și fără vreun cadru educativ.

Eram între ciocan și nicovală. Pe de o parte, cererile de a absorbi tineri cu probleme și pe de alta, reducerile bugetare. Marea mea speranță au rămas donatorii din străinătate.

O parte însemnată a timpului l-am dedicat acestei misiuni urgente. M-am străduit să devin „profesionist" în obținerea de donații. La o ocazie am publicat un articol în revista „Bamahane" în care scriam: „Dacă acei care cheltuiesc bani ar ști cât de grea este obținerea lor, poate i-ar cheltui cu mai mare prudență". În decursul anilor am fost „mobilizat" nu o dată de către ministrul de Finanțe Pinhaș Sapir și de alte foruri guvernamentale, cu scopul de a obține donații pentru Statul Israel. Am călătorit mult, ajungând până și în America de Sud; pretutindeni mă interesa viața

evreiască și, cu toate că eram un israelian bun, n-am diminuat niciodată valoarea diasporei.

În paralel, am găzduit mulți care se străduiau în favoarea lui „Aliat Hanoar". Vizitele unor personalități au sporit prestigiul acestei organizații. L-am însoțit într-o vizită la Centrul tineretului „Neurim" pe scriitorul german Günther Grass. Centrul număra atunci peste o mie de elevi și era condus de Akiva Iișai, care cultiva legături speciale cu tineretul arab din regiune. Grass a fost impresionat de acest efort și a promis să-l relateze cercurilor intelectuale din Germania.

În vizita sa la Kfar Hasidim, șef-rabinul României, dr. Moses Rosen, a donat instituțiilor religioase israeliene zeci de suluri sfinte, transferate din România în Israel. Când, în 1967, toate țările est-europene au rupt relațiile cu Israelul, ambasadorul României în Israel, dr. Valeriu Georgescu, singurul ambasador din Europa răsăriteană care n-a părăsit Israelul, a vizitat satele de tineret.

Un eveniment emoționant a fost pentru mine vizita lui Otto Frank, tatăl Annei Frank. În timpul acestei vizite m-am gândit că, dacă fiica lui, Anna, ar fi rămas în viață, ea ar fi venit poate în Israel și ar fi fost educată într-una din instituțiile lui „Aliat Hanoar".

Câteva săptămâni înaintea războiului de șase zile, am plecat în Europa într-o vizită de contact cu comitetele de sprijin ale lui „Aliat Hanoar". Mimi m-a însoțit. În Elveția și Germania funcționau două comitete paralele, unul evreiesc și alături de el un comitet mixt de evrei și neevrei. În Germania și Franța am explicat că, în ciuda schimbărilor survenite, „Aliat Hanoar" continuă să îndeplinească un rol educativ de primă necesitate, salvând sute de tineri în mizerie.

În țară domnea o atmosferă de tensiune. Președintele Egiptului, Abd El Nasser, a închis strâmtorile Tiran, amenințând cu un război. Acesta era un moment de încercare pentru primul ministru Levi Eșkol, și pentru șeful Statului Major, Itzhak Rabin. De departe, Mimi și cu mine urmăream încordați evenimentele din țară.

Liuba Korn, președinta comisiei pentru „Aliat Hanoar" din Germania, și soțul ei Moșe, au organizat în cinstea mea, la Frankfurt, o masă festivă. Trăiam de departe ecourile tensiunii internaționale. N-am discutat numai despre „Aliat Hanoar", ci și despre pericolul care amenința Israelul. Buzunarele donatorilor s-au deschis imediat.

A doua zi după acest eveniment a venit o dispoziție expresă din partea ministrului de Finanțe Pinhas Sapir: „Amână încasările pentru „Aliat Hanoar". Acum avem nevoie de donații excepționale pentru

securitatea Israelului". În decurs de două zile a fost organizată la Frankfurt o adunare de masă în Sinagoga Mare. În discursul meu înflăcărat mi-am exprimat speranța că nu va izbucni un război.

De acolo am plecat în Olanda. Tensiunea creștea. La Amsterdam am fost invitat să vorbesc, împreună cu președintele Internaționalei Liberale, Toxopeus, la o adunare de masă organizată de sprijinitori ai Israelului, cu participarea reprezentanților tuturor partidelor olandeze. Șaisprezece mii de persoane erau adunate într-o uriașă sală de sport. Eu am fost singurul reprezentant israelian. Nu m-am îndoit: asemenea demonstrații de solidaritate nu-l vor intimida pe Nasser; însă ele aveau drept scop să întărească sentimentul că Israelul nu este singur.

Tensiunea în țară a ajuns la apogeu. Din scrisorile copiilor care ajungeau odată la două zile cu poșta expres, am desprins sentimente de panică și neliniște. Mimi a hotărât să se întoarcă acasă. Nava, în vârstă de 12 ani, ședea cu bunica Ruhele, mama lui Mimi, în locuința noastră din Tel Aviv, iar Șlomo, care era pe atunci elev în clasa a VIII-a de liceu, a plecat în cadrul serviciului național într-un kibuț din Neghev. Asistentul meu, Mordehai Arieli, era deja mobilizat. Mimi s-a grăbit să se urce în primul avion spre țară. Eu simțeam că am datoria de a continua. Herman Flach, unul din prietenii mei germani din Frankfurt, dintre fruntașii liberalilor tineri, era redactorul unui important ziar german. Pe Flach l-am cunoscut în timpul primei sale vizite în țară, la începutul anilor '60. Acesta mă considera versat în problemele politice ale Israelului și potrivit pentru a servi ca om de propagandă pro-israeliană în limba germană. În urma invitației sale, m-am întors la Frankfurt. Am ajuns acolo la miezul nopții. O mașină specială m-a adus de la aeroport la un restaurant unde mă așteptau o armată de ziariști. Herman Flach m-a prezentat. Cei prezenți mi-au pus un potop de întrebări: „Va izbucni războiul?", „Care va fi reacția Israelului?", „Care va fi soarta poporului evreu?".

Personal eram frământat de îndoieli și teamă. Pentru audiența mea am manifestat siguranță și încredere: Nasser este un agresor care vrea să ne extermine. Închiderea strâmtorilor lezează ordinea internațională. Am apelat la răspunderea germanilor pentru soarta Israelului, periclitat în existența sa. În discuție, Flach a adoptat o atitudine extremistă. Conflictul israelo-arab era o parte a războiului rece, care ar putea degenera într-un război atomic. În acea seară am luat decizia de a mă întoarce și cu imediat acasă.

Doisprezece pasageri se aflau în avionul societății KLM spre Israel. Calendarul marca ajun de Șabat, 2 iunie 1967. Înaintea decolării,

căpitanul n-a ascuns adevărul: „Ținta noastră este Tel Aviv. Dar nu este deloc sigur că vom putea ateriza acolo. Dacă nu, vom continua spre Teheran". Această veste n-a îmbunătățit starea mea de spirit. Cei doisprezece călători erau ziariști internaționali și reprezentanții unor agenții de știri. Mă țin minte repetând discursul ținut cu o seară înainte în restaurantul din Frankfurt, de data asta în franceză, în fața unui ziarist italian care ședea alături de mine în avion. Acum însă, mi-a fost greu să abordez siguranța de sine din ajun.

Aeroportul Lod era camuflat. Se puteau distinge umbre în mișcare și militari înarmați. Cei de acasă au răsuflat ușurați. Tel Aviv-ul era cufundat în întuneric. Am privit prin fereastra pe a cărei sticlă copiii au lipit fâșii de hârtie, speriați de ceea ce urma să se întâmple.

Duminică dimineața am plecat, ca de obicei, la Ierusalim. Voiam să aud de la colaboratorii mei cum stau pregătirile lui „Aliat Hanoar" în vederea războiului care nu părea să se lase prea mult așteptat. Centrele de absorbție erau pregătite conform planului de stare excepțională pentru populația civilă din spatele frontului.

Luni dimineața a avut loc o scurtă ședință a conducerii Sohnut-ului. În timp ce raportam despre călătoria mea în Europa, s-a auzit subit șuieratul ghiulelelor trase din Orașul Vechi, din partea iordaneză spre partea evreiască a Ierusalimului. Am coborât în adăpost, așteptând semnalul de încetare a alarmei.

Conform dispozițiilor primite, mi s-a cerut să mă întorc la Tel Aviv, pentru a-mi continua acolo activitatea. În aparență totul era în ordine. Șoseaua Ierusalim – Tel Aviv era goală, cu excepția mașinilor militare. În drum am auzit la radio comunicatul israelian despre distrugerea aviației militare egiptene. Nu mi-a venit a crede. Ceea ce s-a întâmplat era de necrezut. Deci pericolul de exterminare a Israelului a trecut. Într-o scrisoare emoționantă pe care am primit-o imediat după război, Herman Flach și-a exprimat bucuria că a greșit.

După războiul de șase zile a survenit o îmbunătățire în relațiile mele cu organizația de femei „Hadassa" din Statele Unite. Multe eforturi am investit în cultivarea relațiilor cu organizația paralelă „Hadassa-Wizzo-Canada", în frunte cu doamna Eisenstadt. În organizația canadiană m-am bucurat de multă simpatie. Femeile din „Hadassa-Canada" erau mai prietenoase decât colegele lor americance. Ele nu trăiau cu sentimentul că sunt centrul lumii evreiești. În vizita mea în Canada m-am împrietenit cu Lili Frank, secretara organizației și cu Neri

Blumfield, dintr-o familie originară din România, una din principalele activiste în domeniul financiar și organizatoric.

Bunele mele legături cu organizația canadiană mi-au adus un sprijin financiar permanent pentru Școala-internat Magdiel, prima instituție educativă a mișcării noastre. În decurs de 30 de ani, această organizație a făcut mari investiții la Magdiel.

La Congresul lui „Hadassa" din Statele Unite, ținut la Miami Beach, am învățat să cunosc puterea acestei organizații. Am fost unul din puținii bărbați în uriașul hotel Fontainbleau. Mă învârteam printre circa 3000 de femei din Statele Unite. Oaspeții de onoare la conferință erau Aba Eban și cu mine. Aba Eban a fost însoțit de asistentul său, un fost elev al lui „Aliat Hanoar", Moșe Raviv, până nu de mult ambasador al Israelului la Londra.

În permanență eram înconjurat de femei. În timpul congresului nu am fost niciodată singur. De la dejun și până seara târziu, eram însoțit de activiste din „Hadassa": Helen Lusterman, șefa sectorului „Aliat Hanoar", nobila Rose Matzkin, Dorothy Spektor, marea luptătoare pentru idischkeit și fotografa Hazel Grünwald, pe care am cunoscut-o la bordul vasului „Israel", în drumul meu spre New York și care înregistra pe peliculă momente din activitatea lui „Aliat Hanoar".

Până astăzi mă întreb dacă invitația pe care am primit-o a fost un simplu act de curtoazie, sau poate o încercare de a studia îndeaproape pe omul pe care nu prea l-au vrut în această funcție. În naivitatea mea, credeam că, criza cu „Hadassa" a fost lichidată. În definitiv, eu eram acum șeful. În decursul timpului s-a dovedit că o singură conducătoare nu s-a împăcat cu înfrângerea și aștepta ocazia să se răfuiască cu mine: Charlotte Jacobsohn, președinta „Hadassei". Ea a fost una din acel grup care a acționat împotriva mea, încă înainte de a fi fost numit în funcție.

De opera lui „Aliat Hanoar" l-am apropiat și pe Joseph Stone, un multimilionar sud-african. Lady Edith Wolfsohn era aceea care a creat legătura dintre noi. Stone fusese soldat în primul război mondial. De meserie era croitor. Averea a făcut-o mai târziu, din curse de câini. Stone era un tip ciudat. Experiența vieții l-a învățat o filosofie simplă: ca să se descurce în viață, un om are nevoie de o meserie. La bătrânețe a hotărât să doneze banii săi unor opere care sprijineau educația profesională. În spatele imensei sale bogății se ascundea o viață nenorocită. Stone era certat cu toată familia sa. Soția l-a părăsit. Fiul său, care s-a alăturat ca activist în mișcarea negrilor din Africa de Sud, n-a vrut să știe de tatăl său. Bietul milionar căuta prietenie și puțină dragoste. În

țară a ajuns în compania unei femei tinere, care nu urmărea decât să-l moștenească. În acele zile, satul tineretului „Iohana Jabotinski" era în criză. Acest sat era una din cele două instituții educative ale partidului de dreapta „Herut", care, fidel concepțiilor sale, era împotriva educației agricole. Ei negau politica întemeierii de așezări agricole și din acest motiv, s-au concentrat în cultivarea educației profesionale. Instituția lor avea contacte cu aviația militară, pregătind tineri pentru meserii tehnice, aviatice.

Tocmai pentru că ei erau departe de concepțiile mele, fiind fără un spate politic puternic, simțeam nevoia să-i ajut. Am fost primiți cu multă căldură de directorul satului, Șlomo (Bobi) Ariav.

„Cu ce vă pot ajuta?", m-a întrebat Stone spre sfârșitul vizitei. Nu a fost prima oară când m-am ocupat de donații, dar totuși nu am știut ce să cer. Am decis să risc: „Avem nevoie aici de cel puțin un milion de dolari". Eu însumi am fost surprins de ceea ce am spus, așteptând neliniștit reacția. „Dacă tu crezi așa, voi dona un milion de dolari", a răspuns Stone fără să clipească. Această donație a salvat instituția „Iohana Jabotinski", care există până astăzi. Până atunci, norma dominantă era ca șeful lui „Aliat Hanoar" să aibă grijă în primul rând de instituțiile mișcării din care face parte. Eu am pus capăt acestei linii, ajutând satul revizioniștilor.

Fruntașii „Herut"-ului nu și-au ascuns satisfacția față de sprijinul meu, lipsit de orice interes de partid.

Conducătorul Likudului, de dreapta, Menahem Beghin, a participat la ceremonia dedicată donației. El a dat toate onorurile donatorului Joseph Stone și mie.

În decursul anilor, chiar după ce am părăsit „Aliat Hanoar", conducerea acestei instituții obișnuia să-mi trimită flori de Roș Hașana (Anul Nou). Când am fost bolnav, Menahem Beghin a venit personal la spital. Cu toată rivalitatea politică, relațiile dintre noi au fost întotdeauna cordiale. Chiar și atunci când a ajuns prim-ministru al Israelului.

Stone a făcut donații și la alte instituții ale lui „Aliat Hanoar". La Dimona a finanțat un centru al tineretului, care-i poartă numele. La Așdod a donat un centru al tineretului, cadou pentru Moșe Kol. Am dorit să fac ceva și pentru kibuțul Alonei Aba, primul meu cămin în țară. În această așezare, care era acum un „moșav șitufi" (așezare cooperatistă), lipsea un centru cultural. Fiind în țară în zilele sărbătorii de Șavuot, l-am adus pe Stone la ceremonia de „bicurim", dedicată culesului (prima recoltă coaptă, care se aduce la această sărbătoare). Avea lacrimi în ochi

când, în drum spre Alonei Aba, a auzit povestea eroică a parașutistului Aba Bardicev, al cărui nume îl purta așezarea.

„Privește, te rog, cum trăiesc locuitorii într-un fost sat german", i-am spus. „Viața lor culturală se desfășoară în fosta biserică a „Templierilor". Cât timp nu va fi aici o casă de cultură, satul va fi mai mult german decât evreu".

— De câți bani ai nevoie? a întrebat Stone.

— O jumătate de milion de dolari.

— Vei primi suma, a promis Stone, dar cu o singură condiție: veți construi pentru mine o cameră mică, care să fie a mea. Aceasta va fi locuința mea din Israel.

Membrii kibuțului Alonei Aba au respectat această dorință. Stone nu a ajuns să viziteze vreodată modesta lui locuință din Israel. Faptul că avea undeva un colț unde va fi dorit și primit cu căldură, i-a făcut plăcere. „Casa Stone" se înalță și astăzi la Alonei Aba, încă una din eternizările acestui om singuratic.

În vizita făcută în 1968, aproape de data Congresului Sionist, am pregătit cu Stone o listă de noi donații. Nu bănuiam că la acel congres se va încheia subit cariera mea ca șef al lui „Aliat Hanoar". La una din adunările organizate în cinstea lui, am anunțat festiv că Jo (Iosef) Stone va intra în istorie, ca donatorul individual cel mai mare în favoarea lui „Aliat Hanoar".

După ce am fost silit să mă retrag și misiunea de conducător al lui „Aliat Hanoar" a trecut în mâna reprezentantului revizionist Iosef Klarman, am pierdut și legătura cu Stone.

După un an, prietena sa mi-a comunicat într-o scrisoare că Joseph Stone a încetat din viață în Africa de Sud și că au apărut probleme complicate de moștenire. Deși nu mai eram conducătorul lui „Aliat Hanoar", m-am adresat responsabilului său testamentar, avocați activi în mișcarea sionistă din Africa de Sud, cerând ca toate obligațiile sale din țară să fie respectate. Reprezentanții biroului au venit în țară și au primit de la mine documente și mărturii. Până la urmă au fost respectate toate promisiunile răposatului. Sper că locurile finanțate de Stone continuă să-i poarte numele.

La sfârșitul lui 1968 au apărut primele rândunici de noi veniți din URSS. Încă nu știam că ei prevestesc primăvara imigrației în masă. În scurt timp au ajuns la noi circa o sută de elevi. Ei au fost repartizați la diversele instituții educative de înalt nivel ale lui „Aliat Hanoar". Prima noastră întâlnire la instituția Alonei Iṯhak mi-a ilustrat problemele edu-

cative cu care urma să ne confruntăm, dacă vor veni în masă. Unul din tineri mi-a cerut să-l asigur că vor primi permanent ziarele „Pravda" și „Izvestia", din Uniunea Sovietică. „De ce ai nevoie de ele?", am întrebat mirat. „N-ai suficiente ziare în țară?"

„Vreau să știu adevărul despre ce se întâmplă în lume", a declarat băiatul. „Presa voastră minte, pentru că e o parte din lumea capitalistă".

Într-o altă adunare s-a ridicat un tânăr care vorbea deja destul de bine ebraica și a întrebat: „De ce se învață la voi atât de mult despre credințe băbești?" L-am întrebat la ce se referea. „Biblia este o colecție de legende. Noi pierdem cu ea ore scumpe de învățământ. În loc de Biblie, dați-ne mai multe lecții de fizică și matematică".

Primii olimi care ajungeau din Uniunea Sovietică au trezit speranțe. Simțeam că trebuie să ne pregătim pentru ceea ce ne aștepta. Specialiști și pedagogi au organizat seminarii și dezbateri. Și în rândurile comitetelor din străinătate, venirea evreilor din Uniunea Sovietică a stârnit un viu interes, o reacție de revigorare.

Când s-a întrunit Congresul Sionist, aveam deja trei ani de când eram conducător al lui „Aliat Hanoar". Legăturile mele în sânul mișcării sioniste din lume erau excelente. La Congres am fost ales în funcția de prestigiu ca președinte al Comisiei politice. În urma războiului de șase zile, dezbaterile și hotărârile comisei aveau o importanță mai mare. Ministrul de Externe Moșe Șaret a arătat interes pentru această comisie și participa personal la ședințe. Viitorul meu politic îmi părea asigurat.

Congresul s-a întrunit într-o atmosferă apăsătoare. În guvern se întărise curentul împotriva Agenției Evreiești. Ministrul de Finanțe Pinhas Sapir o critica public, spunând că Agenția Evreiască este o instituție risipitoare, de care nu mai este nevoie. Alții au atacat departamente a căror unică justificare a existenței era acordarea de poziții comode pentru reprezentanții partidelor: salarii, mașini, cabinete și secretare.

Președintele Agenției, Louis Pinkus, n-a combătut aceste teze și n-a rezistat în fața presiunilor lui Sapir. El a sprijinit poziția care cerea eficacitate și reorganizare, care să ducă la reducerea conducerii.

Am acordat puțin timp luptelor pe arena internă. Eram convins că, chiar dacă Congresul va decide reduceri, nu va atinge prestigioasa „Aliat Hanoar". Sprijinul mișcării kibuțiene și al comitetelor din întreaga lume era asigurat. În ochii lor era esențial faptul că „Aliat Hanoar" trezește apreciere în lumea neevreiască. Sionismul era disputat, ponegrit. Atitudinea pozitivă față de sionism se baza în mare măsură, în multe țări, pe imaginea umanitară a lui „Aliat Hanoar".

În ultima zi a Congresului am simțit că poziția mea este periclitată. „Uniunea Mondială Sionistă", fracțiunea din care făceam parte, nu avea suficiente mandate pentru asigurarea realegerii mele. Grupării progresiste îi lipseau câteva mandate. Un supliment de mandate se putea obține numai de la o fracțiune cu surplusuri. Speram că „Hadassa" sau Partidul Muncii ne vor putea ajuta. Credeam că și mișcarea kibuțiană apropiată de Mapai este interesată ca „Aliat Hanoar" să rămână în mâinile cuiva apropiat de tabăra muncii, ca mine și să nu cadă în mâinile unui reprezentant al dreptei.

Omul „bucătăriei politice" din partea Partidului Muncii era Iţhak Korn. Îndărătul culiselor, el se ocupa de numiri pentru conducerile sioniste. Deși știam despre sentimentul lui de frustrare și de invidia ascunsă pe care o purta față de mine, m-am adresat totuși lui. În definitiv, noi eram asociații Partidului Muncii la guvernare, deci acesta avea o datorie față de noi. Iţhak Korn, în calitatea sa de reprezentant al unui partid mare, și el originar din România, se considera potrivit pentru conducerea sionistă nu mai puțin decât mine. Eu nu eram de vină că partidul său nu-l voia. El nu avea nici o șansă să moștenească funcția mea. Poate că acționa la el frustrarea în virtutea căreia raționa că, dacă nu el, cel puțin nici eu.

Politician versat, Iţhak Korn n-a respins cererea mea de la început. Simțeam că el va face totul ca să eșuez.

Louis Pinkus a avut o atitudine dură. „În orice caz, conducerea trebuie redusă. Dacă nu aveți suficienți reprezentanți ca să intrați în conducere, trebuie să rămâneți afară".

Charlotte Jacobsohn a vorbit deschis. „Este vorba de politică", a anunțat hotărâtă, punând o condiție: „Numai dacă Artzi va părăsi „Igud Haolami" (fracțiunea din care făceam parte) și se va alătura Confederației noastre, îl vom sprijini!"

I-am explicat Charlottei Jacobsohn că nu este cinstit să părăsesc în ultima noapte a Congresului organizația pe care o reprezentam ca participant. Dar ea nu s-a lăsat. De patru ani aștepta ocazia să „regleze conturile" cu mine.

Prietenilor mei le-am spus: „Nu pot trece la tabăra cealaltă, numai ca să obțin sprijinul unor mandate suplimentare".

Eram naiv să cred că „Hadassa" va prefera ca „Aliat Hanoar" să rămână în mâinile cuiva care a dovedit capacitatea de colaborare cu organizația lor. Astfel au apreciat și unele activiste din „Hadassa",

apropiate de mine. Nici ele nu știau despre complotul organizat de către președinta lor.

Împreună cu Moșe Kol, am recurs la ultimul efort strategic. După miezul nopții, l-am trezit din somn pe președintele nostru venerabil, Pinhas Rosen, rugându-l să vină la Congres. Rosen era deja „fost ministru", dar încă o personalitate de prim rang.

În orele mici ale nopții am intrat în cabinetul lui Pinkus. Acesta arăta stors și epuizat. Se vedea că aștepta cu nerăbdare să se termine Congresul. El a făcut eforturi să manifeste respect față de bătrânul conducător.

„Sunt cel mai veteran membru în viață din conducerea sionistă", a spus Pinhas Rosen. Încă din 1924 am fost membru în conducerea sionistă, în frunte cu Nahum Sokolov, apropiat de Haim Weizmann". El s-a aplecat înspre Pincus, adoptând o nuanță dramatică: „De ce vrei să nu fie un reprezentant al partidului meu în conducerea sionistă? Artzi s-a dovedit foarte bun în funcția sa", a subliniat Rosen. El trebuie să continue să ne reprezinte în Executiva Sionistă, așa cum noi suntem asociații Partidului Muncii în guvern".

Pincus părea în derută. „Respect cererea dumitale, d-le Rosen, dar ce să facem? Nu aveți suficiente mandate".

Răspunsul lui Rosen a fost hotărât: „Atunci completați ce lipsește din surplusurile voastre". „Asta nu depinde numai de mine", s-a apărat Pincus. În clipa aceea am înțeles că sorții au căzut. Cinci ore după aceea, eram „fostul conducător al lui „Aliat Hanoar". În locul meu a fost ales Iosef Klarman din „Herut". Durerea a fost dublă, deoarece Klarman era prietenul meu personal, încă din august 1944, când sosise ca delegat sionist de la Istanbul la București.

Ani îndelungați Mapai-ul a cultivat concepția că „Aliat Hanoar" s-a inspirat din tradiția Mișcării Muncii. De aici, legăturile cu mișcarea kibuțiană și cu valorile educative, ca de exemplu munca agricolă. Nu se putea concepe în Partidul Muncii ca „Aliat Hanoar" să încapă pe mâinile unui om de dreapta, înstrăinat de kibuț și de valorile sale. La acel congres, Partidul Muncii a întors spatele tuturor principiilor sale, predând „Aliat Hanoar" fără ezitare în mâinile unui partid de dreapta, opus tuturor tradițiilor pe care le-a cultivat timp de ani de zile.

Personal, n-am avut nimic contra personalității lui Klarman. Mă legau de el amintiri calde din prima perioadă de după război. Prin comportarea sa, Klarman personifica eleganța, corectitudinea, spiritul de gentleman. Deși adversar ideologic, Klarman a respectat obiectivele

lui „Aliat Hanoar". În anii cât a funcționat, Klarman a avut o purtare corectă. Ceea ce mă durea era ipocrizia Partidului Muncii, Mapai. Cei 21 de ani dedicați de Progresiști pentru cultivarea lui „Aliat Hanoar" au fost uitați peste noapte. Datorită unui calcul matematic, care n-avea nimic comun cu democrația sau morala publică, ni s-a luat portofoliul. „Aliatul lui Mapai" a fost aruncat fără sentimente. În noaptea Congresului din 1969 am învățat o lecție importantă în politică. Nu realizările contează, ci contabilitatea politică îngustă. Și am mai învățat ceva: nu te lăsa impresionat de cuvinte frumoase și expresii pitorești în stilul lui „aliat istoric".

Nu odată m-am frământat dacă am procedat corect în acea noapte, ascultând de glasul conștiinței, pierzând dintr-o dată poziția politică și funcția pe care le-am iubit atât de mult.

În momente de slăbiciune domina glasul diavolului. Până azi îmi răsună în urechi cuvintele unuia dintre bunii mei prieteni: „O singură zi te-ar fi criticat. Dar a doua zi dimineața nimeni nu și-ar mai fi amintit cum ai fost ales. Pentru cine avea importanță dacă aparți unei organizații numite Confederație, sau unei alteia, numite „Igud" (Uniune)? Puteai să fi rămas membru onorabil în conducerea Sohnut-ului și șeful lui „Aliat Hanoar".

În acea noapte decisivă prietenii mei mi-au lăsat libertatea să decid. Nimeni nu mi-a impus o poziție amorală. Îmi amintesc ce mi-a spus Kol: „Doar știi ce ai de ales. Acționează după conștiința ta". Am acționat conform conștiinței mele, dar am plătit un preț scump.

În zilele care au urmat am descoperit, spre marea mea surprindere, că mă aflu în minoritate. Mulți din partid m-au criticat. N-au înțeles de ce am procedat așa cum am făcut-o. Explicația mea, că n-am fost dispus să trec dintr-un pat politic în alt pat politic, pe baza unui dictat al președintei „Hadassei", a părut multora un caraghioslâc. Ițhak Bar-Levav, președintele moșavurilor (așezărilor cooperatiste) lui „Haoved Haționi", m-a învinuit că dintr-un exces de sensibilitate am pierdut o poziție politică importantă. La Congres am trăit cu sentimentul și convingerea minunată că am realizat poemul meu pedagogic, fapt care mi-a dat satisfacție și mândrie. Totuși, realizările mele educative n-au avut nici o greutate când m-am prezentat la examenul politic. Cu patru ani în urmă am avut curaj. Am preluat „Aliat Hanoar", dovedind ulterior că era o funcție pe măsura mea, reușind să fac față. Cu asta am încercat să mă consolez. Mulți ani după ce am pierdut „Aliat Hanoar", tineri și tinere continuau să-mi trimită scrisori impresionante de mulțumire, povestind

cu mândrie despre noua lor viață. Asemenea scrisori îmi produceau satisfacție. Ani de zile m-a urmărit simțământul unei pierderi grele. Câte lucruri mari mai puteam realiza dacă aș fi rămas în cadrul lui „Aliat Hanoar"...

Nu de mult am întâlnit-o la New York pe Charlotte Jacobsohn, femeia responsabilă de lichidarea mea, azi o bătrână încovoiată, dar încă plină de energie. Am încercat să tatonez dacă în sinea ei există regrete pentru ce a făcut; Charlotte Jacobsohn s-a eschivat.

De atunci, au trecut 30 de ani. Iosef Klarman a predat conducerea lui „Aliat Hanoar" lui Ioșke Șapira. După el a venit Uri Gordon. Astăzi funcționează formal Ihiel Leket. Dar „Aliat Hanoar" de azi e departe, departe de ceea ce a fost atunci, acum 30 de ani.

Legăturile mele cu „Aliat Hanoar" au slăbit. Am fost uitat. O clipă de bucurie mi-a provocat Uri Gordon când mi-a acordat, împreună cu foștii șefi ai lui „Aliat Hanoar", ordinul onorific de „Mult prețuit" al lui „Aliat Hanoar".

În 1973, în campania mea electorală pentru Primăria Tel Aviv, am repurtat un mare succes. În mâinile celor doi reprezentanți ai Liberalilor Independenți aleși, se afla puterea de a decide cine va fi ales primarul orașului – Iehoșua Rabinovici din Partidul Muncii sau Șlomo Lahat (Cici) din Likud.

Atunci a început pelerinajul. Printre cei care au bătut la ușa mea erau și Pinhas Sapir, Iehoșua Rabinovici, Dov Ben-Meir. Toți vorbeau în numele frăției dintre mișcări și al trecutului comun dintre Liberalii-Independenți și Partidul Muncii. Ca să evit impresia că ar putea fi vorba de răzbunare, nu am amintit purtătorilor de cuvânt cum a acționat această frăție în politica din anul 1969. În sinea mea zâmbeam în fața capriciilor soartei.

Acum se afla în mâna mea puterea de a decide soarta Partidului Muncii la Tel Aviv. Până la urmă l-am ales pe Cici și nu din răzbunare, ci dintr-o chibzuință politică limpede. Eram convins că Cici avea mai multe calități pentru a fi ales primarul Tel Aviv-ului. Considerentul era democratic, politic. Falsele sentimente de fraternitate n-au avut nici o pondere.

Rana din noaptea când am fost înlăturat din funcția de conducător al lui „Aliat Hanoar" o port în inimă până astăzi. În decursul anilor s-a adăugat și durerea lichidării lui „Aliat Hanoar" de către Sohnut.

Schimbările survenite în societatea israeliană și slăbirea valorilor mișcării kibuțiene au transformat „Aliat Hanoar" într-un departament

marginal. În cadrul reorganizării Sohnut-ului în 1996, „Aliat Hanoar" a devenit o unitate administrativă, anexă a secției educației pentru colonizare din Ministerul Învățământului.

Ce ar fi spus Moșe Kol dacă ar vedea marea sa realizare care a încetat să mai existe? Nici măcar nu s-a publicat un requiem pentru „Aliat Hanoar". Această mare realizare și-a dat sufletul ca și când n-ar exista pe teren cei 200.000 de elevi care datorează instituțiilor lui „Aliat Hanoar" atât de mult, aproape totul. În sicriul valorilor sioniste a fost înmormântat și „Aliat Hanoar", fără nici un cuvânt de regret și fără nici o lacrimă.

19

REVOLUȚIE LA TEL AVIV

De la fereastra biroului meu de la etajul unsprezece al clădirii primăriei, puteam vedea grădina zoologică a Tel Aviv-ului. De multe ori nepoții mei mă vizitau în acest birou – nu pentru că îi preocupa problema primăriei, ci pentru a privi elefanții și girafele. Numărul anilor petrecuți de mine în această clădire ajunge la douăzeci, cel mai lung capitol de carieră din viață petrecut într-un singur loc. Primăria Tel Aviv n-a fost un vis al vieții mele. La funcția pe care mulți o vor caracteriza drept „misiunea vieții mele" am ajuns aproape întâmplător, pe aceeași cale de neînțeles care duce uneori un om spre o încrucișare de drumuri, fără ca el să fi vrut să ajungă acolo.

Nu odată, când trec pe lângă centrul sportiv din cartierul Hadar Iosef, lângă Cinemateca orășenească, Biblioteca centrală „Beit Ariela" și alte locuri din oraș, îmi răsună în urechi cuvintele lui Haim Weizmann pe care le-a rostit în timpul vizitei sale în satul cooperatist (moșav) Nahalal: „Fiecare cărămidă din acest loc e îmbibată cu sudoare din sudoarea mea și sânge din sângele meu".

Cel mai decisiv vot din cariera mea politică a fost votul din Consiliul comunal al Tel Aviv-ului din 6 februarie 1974. Prin acest vot, cele două mandate ale Liberalilor Independenți la Primăria Tel Aviv, al colegului meu Pereț Unikovski și al meu, au decis în favoarea alegerii lui Șlomo Lahat – Cici, în fruntea primăriei din Tel Aviv, înlocuindu-l pe ilustrul primar Iehoșua Rabinovici.

După 14 ani, s-a terminat regimul Mapai-ului (Partidului Muncii) la Primăria Tel Aviv. Likudul a preluat puterea. Istoriografi și politologi vor susține poate, că această hotărâre crucială a pregătit drumul răsturnării din 1977, care, adus la putere dreapta, cu Menahem Beghin în frunte. Alegerea unui om din Likud (partid de dreapta) ca primar al celui mai mare oraș din Israel a pregătit opinia publică, dând legitimare și pentru o schimbare a guvernului.

După retragerea mea silită din „Aliat Hanoar" – de fapt o destituire – am trecut o perioadă grea. Atunci am apucat-o pe drumul avocaturii. Prietenul meu Dov Șalmon, avocat activ, fost coleg de studii și rudă îndepărtată, mi-a oferit o cameră din biroul său. Peste noapte am devenit independent. N-am uitat niciodată gestul lui de prietenie. Dov Șalmon mi-a oferit sprijinul său într-o perioadă critică. Cei care au studiat dreptul o dată cu mine se organizaseră de mult în profesie. La o vârstă nu prea tânără, am fost silit târziu să-mi creez un cerc de clienți și prestigiul necesar. Unul din primele mele dosare a fost lupta pentru poziția profesională în Israel a dentiștilor imigrați din România.

Din cauza politicii „numerus clausus" — închiderea universităților pentru evrei în anii războiului – evreii au fost înlăturați din universitate, în România. Cei ce aspirau la dentistică au fost nevoiți să-și însușească meseria lucrând practic, dar fără titlu academic. Deoarece în Israel orice profesiune medicală era condiționată de studii universitare, sute de dentiști erau siliți să încalce legea. Ministerul Sănătății a luat măsuri juridice împotriva lor. Am hotărât deci să caut pentru această categorie o soluție legală. În biroul meu au început să se îngrămădească dosare.

Paralel cu noua mea activitate profesională, am fost numit membru în comitetul de conducere al Radio-televiziunii. Astfel și-a găsit satisfacție microbul meu de activitate politică. Președintele comitetului de conducere era dr. Haim Iahil, fost Hoffman, pe care l-am cunoscut încă din 1946 în Germania, când a sosit în misiune ca șef al delegației ereților israeliene pentru a organiza activitatea politică și educativă în taberele refugiaților evrei (Displaced Persons sau pe scurt D.P.). După războiul de Iom Kipur, el a fost înlocuit în această funcție de dr. Walter Eitan, vechi cunoscut de-al meu, de pe vremea când funcționam ca director general al Ministerului de Externe.

Comitetul de direcție al Radio-televiziunii era compus din reprezentanți publici ai stângii și ai dreptei. Sensibilitatea pentru televiziune, un mediu relativ tânăr, era mare. Oficial voiam o televiziune publică, dar nu guvernamentală. În fruntea ordinei de zi a ședințelor stătea problema cum să creăm un echilibru permanent între guvern și opoziție, între religioși și laici. O preocupare centrală a fost televiziunea de sâmbătă seara. Avem voie să emitem în ziua sfântă de odihnă?

Primul ministru Golda Meir a fost dispusă să capituleze în fața presiunii religioșilor. Cazul a ajuns la Tribunalul Suprem, care a hotărât că ne este permis să emitem atât vineri seara, cât și sâmbăta.

În activitatea mea în comitetul de conducere am descoperit că pozițiile mele ferme împotriva constrângerii religioase au valoare în domeniul practic. Acest fapt mi-a întărit credința că totuși se pot realiza schimbări în Statul Israel. Eu încă nu renunțasem la visul de a ajunge în Knesset. Deși lucram ca avocat, continuam să investesc timp și energie în activitatea de partid.

În anul 1973 urmau să aibă loc alegeri pentru autoritățile locale. Reprezentantul Liberalilor-Independenți în conducerea Primăriei era atunci avocatul Zwi Klementinoviki. El funcționa ca primar adjunct al lui Iehoșua Rabinovici, responsabil fiind de portofoliul medicinei publice. Din motive de vârstă, Klementinovski urma să se retragă. Moșe Kol m-a întrebat dacă aș fi dispus să candidez la primărie. Mi-a fost clar că propunerea face parte dintr-un plan de „divizare a muncii", care în mod natural mă va îndepărta de la Knesset. Cu toate acestea, vedeam în candidatura mea la primărie șansa de a reveni în viața politică activă, într-o funcție centrală. După multe frământări, răspunsul meu a fost pozitiv.

Candidatura mea a creat o oarecare tensiune în secția locală din Tel Aviv a partidului.

Un grup organizat, compus din oamenii sindicatelor, voiau omul lor. Compromisul a fost ca după mine, pe locul al doilea, să candideze Pereț Unikovsky, un om de-al lor și în același timp un bun prieten de-al meu, vecin în aceeași casă de 20 de ani.

Tema municipală îmi era străină. M-am adresat oficial primarului Iehoșua Rabinovici, pentru a-mi permite contacte cu aparatul municipal, ca să studiez îndeaproape problemele Tel Aviv-ului. Primarul a procedat conform cu regulile corecte ale jocului, punându-mi la dispoziție un funcționar superior, pe Uri Wagner. Împreună cu el am cutreierat orașul în lung și-n lat. Atunci mi s-au deschis ochii. Deși eram locuitor vechi al orașului, m-am convins că nu cunoșteam, de fapt, locul în care trăiam.

Alegerile municipale s-au desfășurat în umbra atmosferei grele de după războiul de Iom Kipur. Contra-candidatul lui Iehoșua Rabinovici, Șlomo Lahat, poreclit Cici, era un candidat de tip nou. El nu venea din viața de partid, nu era un activist clasic, ci un general în rezervă, în trecut comandantul forțelor blindate din Sinai și fost membru al Statului Major. Candidatul nou era cu 20 de ani mai tânăr decât primarul în funcție, un bărbat chipeș, dotat cu o limbă ascuțită și cu mult umor. În campania electorală, el adus un stil nou: contact direct cu votanții și prezența continuă pe teren. El a cutreierat străzile și plaja, a strâns mâinile celor pe

care-i întâlnea, a îmbrăcat bluze colorate și n-a ezitat să se folosească de gesturi atractive în relații publice, cum ar fi de exemplu flori pentru femeile votante.

Ca reprezentantul unui partid mic, am avut la dispoziție mijloace modeste. Și eu am adoptat un sistem nou – o atitudine mai personală. M-am dus în case, m-am întâlnit direct cu zeci de oameni, încercând să-i conving pe cetățeni să-mi ofere ocazia să-i servesc și să ajut la rezolvarea câtorva din problemele lor de fiecare zi.

Succesul lui Cici în concurență cu un primar în funcție, încercat și bogat în realizări, a fost o adevărată senzație. Pentru prima oară în istorie, Likud-ul a obținut un plus de trei mandate în comparație cu Partidul Muncii. Rezultatele alegerilor au fost un succes și pentru mine. Puteam să mă mândresc cu realizările mele: Liberalii-Independenți și-au dublat reprezentanța de la un mandat la două.

În ultima zi a anului 1973, ziua alegerilor, casa mea a fost inundată cu flori. De asemenea, am primit nenumărate telefoane de felicitare. Liberalii Independenți erau mândri de realizările electorale ale unuia dintr-ai noștri.

Anul 1973 a fost un an greu pentru Statul Israel. Eram bucuros că s-au terminat atât anul, cât și campania electorală. Mă simțeam epuizat. În ziua alegerilor am alergat fără încetare prin diverse cartiere, întâlnind și îmboldind activiștii. Într-un partid mic, fără aparat organizatoric bine uns, prezența personală era absolut necesară.

După miezul nopții m-au trezit dintr-un somn greu bătăi în ușă. Nava, pe atunci soldat în vârstă de 19 ani, a deschis ușa. Era vorba de un grup de oaspeți neașteptați.

„Suntem o delegație din partea Likud-ului", s-a prezentat cu amabilitate vechiul meu prieten David Schifman, cerându-i Navei să mă trezească. Cu greu am apucat să-mi trag o pereche de pantaloni. Nava a poftit oaspeții în salon și s-a dus să prepare cafea. Eram convins că ne așteptă pe toți o noapte lungă. În micul salon ședeau Cici, Igal Grifel și David Schifman și Ioske Kremerman, acum răposați, care funcționa atunci ca președinte al secției Likud-ului din Tel Aviv.

„Am venit pentru tratative de coaliție", au anunțat oaspeții încă înainte de a se așeza. Am răspuns în parte serios, în parte ironic: „Ce-i cu voi? Lăsați omul să doarmă!". Cici a zâmbit. „Ziua alegerilor încă nu s-a terminat. Vizita noastră face parte din această zi". Igal Grifel a adăugat: „Artzi, unde e coniacul? Înainte de toate, hai să ben „lehaim".

Între timp s-a trezit și Mimi. Ea s-a grăbit să scoată din dulap vinul de Kiduș (de vineri seara). Eu nu eram amator de alcool. Țin minte că eram în derută. Într-un colț al dulapului am găsit o sticlă de brandy. Pe Nava am trimis-o la un etaj mai jos, să-l trezească pe tovarășul meu, Pereț Unikovsky. Casa de pe strada Brandes era în plină activitate, ca în miezul zilei.

David Schifman, principalul vorbitor, a analizat rezultatele: „Rabinovici are 11 mandate. Likudul are 14. În cadența anterioară v-ați alăturat coaliției lui Rabinovici. Am venit să vă propunem tovărășie cu noi. Cu cele două mandate ale voastre avem o coaliție de bază, majoritatea necesară pentru alegerea lui Cici ca primar".

Propunerea lui Schifman a căzut ca o bombă. Liberalii-Independenți erau asociații tradiționali ai Blocului Muncii (Maarah). A merge cu Likud-ul va fi o adevărată senzație politică.

Cici s-a folosit de întreaga sa putere de convingere. El știa să-l citeze pe președintele nostru Pinhas Rosen, care susținea că nu trebuie să existe nici o legătură între politica municipală și cea guvernamentală. „Acestea sunt două opere diferite", a adăugat David Schifman.

Experiența mea în tratative de coaliție era minimă. În perioada campaniei electorale n-am discutat problema. Nimeni nu-și închipuia că se va produce imposibilul și Likud-ul va învinge. Toți anii am mers împreună cu Partidul Muncii. Nimeni nu-și putea închipui că s-ar putea și altfel. Nu aveam nici un fel de obiecții față de comportarea lui Rabinovici, care s-a purtat totdeauna corect față de Liberalii-Independenți.

În guvernul Goldei Meir eram reprezentați prin doi miniștri. Era deci natural să se exercite presiuni asupra lor de a nu abandona alianța istorică cu Partidul Muncii și a nu contribui la succesul Likud-ului. În acea noapte mi s-a clarificat dilema politică în fața căreia ne aflam. Ședința s-a terminat în zori. Am înțeles că cheia coaliției din Tel Aviv este în mâinile noastre. Suntem limba cântarului. Acum s-a ivit ocazia de a elibera orașul de dominația politică a religioșilor. Dacă Rabinovici va alcătui coaliția, religioșii aliați vor putea dejuca orice posibilitate de reforme, iar noi nu ne vom putea realiza revendicările specifice.

În spatele lozincii noastre electorale „Activitate culturală și socială vineri seara și sâmbăta" se ascundea intenția de a realiza o revoluție reală în stilul de viață al Tel Aviv-ului. În cursul campaniei electorale ne-am angajat să-l eliberăm pe cetățean de presiunea religioasă ce se amestecă prea mult în viața sa individuală. Simțeam că am ajuns la ora examenului dacă totul a fost vorbărie goală sau vom avea curajul faptelor. Am

explicat delicat că nu puteam da un răspuns pe loc. Va trebui să ne sfătuim cu forurile partidului și cu cei doi miniștri.

Dar oamenii Likud-ului nu s-au lăsat. Ei au trecut imediat la aspectele practice. Pe loc ne-au propus funcții centrale. Mie mi-au propus funcția de locțiitor al primarului, adjunctul lui Cici, cu răspunderea pentru secția de cultură, tineret și sport, inclusiv conducerea tuturor forurilor orășenești legate de aceste domenii. Lui Peret Unikovsky i-au propus funcția de vice-primar, responsabil pentru problemele de construcții de locuințe și secția de asistență socială.

Cici a înțeles repede dilema noastră politică. „Într-adevăr sunt candidatul Likud-ului, dar eu n-am crescut în partid. Eu provin din armată. Intenționez să izolez primăria de orice amestec politic". Înainte de a ne despărți, a adăugat: „Cu mine veți putea lucra. Împreună vom aduce Tel Aviv-ul spre noi realizări".

Blocul Muncitoresc (Maarah) a făcut și el calcule. Cu cele 11 mandate ale sale, cu cele 3 ale religioșilor și cu cele două ale noastre, Rabinovici spera să ajungă la 16 mandate – majoritatea necesară pentru realegerea sa. Nimeni din Maarah nu și-a putut închipui că Liberalii-Independenți ar putea interpreta înfrângerea lui Rabinovici drept un semn că populația vrea schimbări. Intuiția mea politică îmi spunea deja că Liberalii-Independenți n-au voie prin votul lor să ducă la o falsificare a voinței alegătorului.

A doua zi m-a contactat Dov Ben-Meir, secretarul Consiliului muncitoresc din Tel Aviv. El era însărcinat cu conducerea tratativelor de coaliție din partea Maarah-ului. El nu se îndoia că afacerile vor fi ca de obicei (Business as usual) și că Liberalii-Independenți se află în buzunarul Maarah-ului. Partidul Muncii a pus în acțiune toate tunurile sale. Din echipa de tratative făcea parte ministrul Pinhas Sapir, Israel Galili, secretarul general al partidului Aharon Iadlin, Șraga Kantor și, bineînțeles, primarul Iehoșua Rabinovici.

Majoritatea partidului nostru, inclusiv președintele secțiunii Tel Aviv, răposatul Haim Teichman, au sprijinit poziția noastră. O coaliție cu Cici este o mare șansă pentru oraș și pentru noi. Noi trebuie să demonstrăm independență, susțineau purtătorii de cuvânt ai acestor teze. Contrar imaginii care ne urmărește, vom dovedi că Liberalii-Independenți nu sunt la cheremul Maarah-ului. Dacă împrejurările ne obligă, noi știm și să ne împotrivim partidului de guvernământ. Cei doi miniștri ai noștri, Kol și Haussner, n-au dat înapoi. „Dacă binele orașului cere o coaliție cu un tovarăș care nu este Mapai, inclusiv Likud-ul, voi

trebuie să mergeți în această coaliție. Nouă nu ne purtați de grijă, noi ne vom aranja".

În partid acționa un alt grup care se opunea liniei noastre. În fruntea acestui grup stătea dr. Michael Landau, directorul Loterici de Stat, fost deputat în Parlamentul român. „Nu vă este permis să abandonați alianța istorică cu Partidul Muncii. O tovărășie cu Likud de dreapta este o aberație". Acest grup era în minoritate.

Presiunea asupra noastră s-a intensificat, luând formă de amenințări. Au fost lansate zvonuri care prevesteau lichidarea mea politică. Maarah a promis că se va socoti cu mine. Zilele prin care am trecut n-au fost deloc ușoare. În arhiva mea particulară păstrez ca amintire articolul dur al lui Iosif (Tomi) Lapid din ziarul „Maariv": „Itzhak Artzi are de ales dacă fiul său, cântărețul Șlomo Artzi, va fi mândru de tatăl său, sau va trebui să-i fie rușine cu el". Liderii Maarah-ului subliniau fără încetare importanța alianței istorice. În aceste momente de dilemă mi-am amintit cum Partidul Muncii a uitat alianța istorică și și-a încălcat principiile atunci când m-a înlăturat fără șovăire din fruntea lui „Aliat Hanoar". Atunci alianța istorică n-a acționat în favoarea noastră.

În disperarea sa, Maarah a difuzat zvonul că mi s-ar fi propus funcția de primar, cu sprijinul Maarah-ului. Nici un preț nu era prea scump pentru a evita alegerea lui Cici. N-am reacționat la acest zvon, nu pentru că aș fi suferit de un sentiment de inferioritate, ci pentru că un primar cu două mandate proprii, susținut de 11 consilieri din alt partid, va fi un prizonier în mâinile partidului majoritar. Presiunea a crescut. Ministrul de Finanțe Pinhas Sapir m-a invitat la cabinetul său. Cu glasul său autoritar, a încercat să mă atragă: „Veți primi tot ce vreți. Vreți Sohnut, „Aliat Hanoar", vom repara totul. Veți primi aprobare pentru o bancă, veți primi funcția de președinte al Băncii Naționale (Bank Leumi), reprezentanți în societățile guvernamentale. Alegeți tot ce vreți și noi vă vom „furniza marfa".

În grămada de cărți de pe masa de lucru a lui Pinhas Sapir era și cartea lui Aba Eban „Artzi" (Țara mea), care apăruse de curând. Sapir nu citise cartea. El credea că e scrisă de mine. Cu o ultimă încercare de convingere și curtoazie, ministrul de Finanțe a pus mâna pe cartea de pe masă, flatându-mă: „Am citit cartea pe care ai scris-o". Mi-am reținut râsul. Sapir nu știa că „Artzi" – Țara mea – era cartea ministrului Aba Eban și nu a mea.

Eu eram ferm convins că noi avem obligația de a respecta voința alegătorului. Diferența de trei mandate dintre Likud și Maarah era

dovada hotărâtoare că cetățeanul vrea o schimbare. În ciuda rezervei sufletești și ideologice de a sprijini Likud-ul și pericolul de a ne alătura coaliției cu un primar lipsit de experiență, secondat de o echipă de oameni noi, am hotărât până la urmă să ridicăm mâna în favoarea lui Cici. Acordul de coaliție a fost semnat la 4 ianuarie 1974 la hotelul „Sheraton".

Reacțiile furioase ale Mapai-ului n-au întârziat. „Vă felicit pentru trădarea voastră", a strigat în ședința publică Iehoshua Rabinovici, în general un om reținut.

„Trădare!", am fiert de furie. „Suntem doar credincioși voinței populare a alegătorilor, care au acordat lui Șlomo Lahat o majoritate semnificativă".

În presă, Pinhas Sapir a dezmințit că ar fi amenințat Liberalii-Independenți: „Am încercat doar să conving", a spus.

Cu timpul s-a dovedit că răsturnarea politică din Tel Aviv a fost o primă rândunică, care a vestit schimbarea de regim ce s-a produs după trei ani, în 1977.

Într-un articol pe care l-am publicat în cotidianul „Iediot Aharonot", în luna martie 1974, m-am ridicat vehement contra acuzațiilor lui Rabinovici. „Maarah este obișnuit să considere că Liberalii-Independenți trebuie să meargă în brazdă. Pentru noi hotărârea cu privire la Tel Aviv este un examen de caracter".

Ioel Marcus a scris atunci în „Haareț": „Trebuia să-i felicităm pe Artzi și pe colegii săi că au rezistat momelilor, procedând conform conștiinței lor. Această purtare, care este unul din rezultatele alegerilor, dovedește că democrația noastră mai are speranțe. Și dacă pentru această lecție Liberalii-Independenți au primit din gura lui Rabinovici acuzația de „trădători", ei au dreptul să vadă în această insultă rușinoasă o medalie de onoare".

În ședința Consiliului municipal din 6 februarie 1974, Șlomo Lahat a fost ales primar. La Tel Aviv a început o eră nouă.

Am fost emoționat când am intrat în sala Consiliului municipal de pe bulevardul Ben Gurion. În această sală nu fusesem niciodată. Pereții erau împodobiți cu fotografiile primarilor orașului în cei 65 de ani de existență: Meier Dizengoff, David Bloch, Israel Rokah, Mordehai Namir și Haim Levanon. După această ședință urma să se adauge galeriei și fotografia lui Iehoșua Rabinovici. Alte poze reprezentau figurile cetățenilor de onoare ai Tel Aviv-ului: Albert Einstein, general

Allenby, Haim- Nahman Bialik, Eliezer Ben-Iehuda, Șaul Cernihovski, Ahad Haam.

Din nou am fost cuprins de sentimentul că eu, evreul originar dintr-un orășel îndepărtat din România, urmează să-mi asum azi o funcție importantă.

Celor doi reprezentanți ai Liberalilor-Independenți li s-au stabilit locuri în primul rând, în dreapta tribunei. În partea stângă ședeau Rabinovici și oamenii Maarah-ului. Ei nu și-au ascuns nemulțumirea. Țin minte starea mea de derută. Mulți ochi erau îndreptați spre mine. Am fost un fel de „star" care a ieșit din anonimatul relativ, devenind figura-cheie în revoluția din Tel Aviv. Știam că va veni ceasul când va trebui să dau socoteală pentru pasul nostru de azi. Oare am mizat just?

Pe ordinea de zi se aflau deja probleme arzătoare. Plata pentru cei mobilizați în urma războiului de Iom Kipur, locuințe pentru cei reveniți de pe front și locuințe pentru perechi tinere.

În ședință, Cici s-a purtat ca un adevărat gentlemen. În discursul său nu a economisit laude la adresa predecesorului său. „În fruntea preferințelor mele va fi nu dezvoltarea, ci inima deschisă", a declarat cu entuziasmul său caracteristic. În ciuda promisiunii pentru un viitor comun, David Schifman și Igal Grifel au semnat un acord de coaliție și cu religioșii. Era clar: politicieni cu experiență, ei nu voiau să depindă exclusiv de Liberalii-Independenți. Noi nu ne-am împotrivit, pentru că religioșii acceptau platforma noastră comună.

Reprezentantul fracțiunii religioase, dr. Haim Basok, a primit funcția de vice-primar și șef al departamentului de educație.

Inima îmi spunea că ne așteaptă lupte grele cu religioșii. În efortul de a realiza programul nostru, va trebui să fim pregătiți pentru ciocniri grele cu ei.

După părerea unora, Departamentul pentru cultură, tineret și sport era un departament neimportant, „bun pentru un intelectual care nu poate face ceva mai practic". La secție lucra pe atunci răposatul dr. Fabian Herșcovici. Îl cunoscusem la Budapesta, la sfârșitul războiului mondial. Considerându-l un om de încredere, l-am consultat. Dr. Herșcovici a insistat să accept misiunea: „Aceasta este o încercare interesantă, bogată în conținut", a spus el. Un sfat identic mi-a dat și răposatul Beniamin Fortis, pe atunci directorul departamentului. Deși om al Mapai-ului, apropiat de Rabinovici, a promis că atât el, cât și întregul personal vor colabora loial cu mine, ignorând orice considerent de partid.

În cursul anilor în care am lucrat împreună, răposatul Beniamin Fortis a rămas credincios promisiunii. Colaborarea deplină dintre noi s-a transformat într-o prietenie personală.

Spre deosebire de convorbirea cu Fortis, convorbirea cu predecesorul meu în această misiune, vice-primarul Eliahu Speiser, a decurs într-o atmosferă de amărăciune. Nu mă așteptam la o explozie de dragoste din partea lui. În definitiv, datorită hotărârii mele de a-l alege pe Cici, Speiser și-a pierdut poziția și funcția. L-am înțeles. N-am uitat că și eu am fost odată într-o situație identică. În departament n-am făcut nici o numire de partid. Am acceptat ca secretară pe Șula Roth, secretara lui Speiser timp de mulți ani. Credeam în loialitatea ei. Ea nu s-a dezmințit. Conlucrez cu ea până astăzi.

În principiu, am respins întotdeauna numirile și „lichidările" politice. Credeam că oamenii trebuie judecați după talentul lor și nu după legăturile de partid. Acum aveam ocazia să aplic acest principiu.

Deși nu mi s-a cerut să mă retrag din afacerile mele particulare, am decis să lichidez biroul meu de avocatură. Simțeam că trebuie să-mi dedic tot timpul și întreaga energie primăriei. Oare voi fi în stare să imprim amprenta mea și să îndeplinesc toate promisiunile față de micul cetățean? Am realizat că mi-a căzut în mână o șansă rară. Unul din planurile mele era de a scoate cultura din turnul de fildeș, transformând-o într-un bun al tuturor. Știam că voi avea în răspunderea mea instituții de mare prestigiu: Orchestra Filarmonică, Orchestra de cameră, ansamblurile de dans Bat-Șeva și Bat-Dor, Muzeul Tel Aviv, Muzeul Ereț Israel, Casa Tanahului, Cinemateca, instituțiile sportive. Acum puteam ajuta practic Centrul pentru muzică al tineretului din Iaffo, sau Casa de cultură „Beit Barbour" din cartierul Hatikva. Eram responsabil pentru o rețea bogată și ramificată, care cuprindea și societățile orășenești care aveau legături cu cultura: Heial Hatarbut (Palatul culturii), Heihal Hasport (Palatul sportului). Cu timpul s-au adăugat instituții noi pe care le-am creat, Centrul național al sportului și Casa diasporei (Beit Hatefuțot). Deși n-am învățat la nici o școală cum să conduc instituții culturale complicate, simțeam că aceste instituții au nevoie de o gândire creatoare. Mărturisesc că am fost o sursă bogată de inițiative. Sunt convins că am lăsat în urma mea amprente vizibile.

Aliata mea credincioasă era atunci, azi răposata, Lea Porat, șefa Direcției culturale din Ministerul Învățământului și Culturii. Ea a urmărit cu atenție orice inițiativă a mea, fiind gata să ajute pe toate

căile. Colaborarea dintre primărie și guvern în domeniul cultural a fost perfectă.

Și departamentul tineretului, domeniu pe care l-am cunoscut bine în timpul activității mele la „Aliat Hanoar", era în responsabilitatea mea. Departamentul învățământului neformal, supranumit „învățământ complementar" se ocupa cu aceste teme. Învățământul formal era în sarcina dr-lui Haim Basok, din Partidul Național-Religios. Separarea dintre cele două sectoare de învățământ mi s-a părut absurdă. Într-una din primele mele discuții cu Cici am susținut că cele două rețele trebuiesc unificate. Primarul a acceptat concepția mea. Basok și directorul secției sale, Baruh Avivi, n-au consimțit să renunțe la competințele lor. Avivi era dispus să accepte unificarea, cu condiția ca secția unificată a tineretului să fie în departamentul său. O asemenea măsură ar fi însemnat lărgirea influenței religioșilor asupra unui domeniu suplimentar. O asemenea soluție era pentru mine inacceptabilă.

Consecința a fost „status quo"-ul și continuarea separației între învățământul formal și învățământul suplimentar, pentru mulți ani.

Și portofoliul sportului era în răspunderea departamentului meu. În conducerea primăriei erau oameni identificați cu organizații sportive. Itzhak Caspi era unul din fruntașii lui „Macabi"; răposatul Arie Kremer și Igal Grifel erau printre fruntașii mișcării „Betar". Spre deosebire de sectorul cultural, unde mă simțeam ca acasă, sportul nu era domeniul meu preferat. Când la un interviu Cici a fost întrebat de ce mi-a predat tocmai mie acest portofoliu, a răspuns: „Artzi are multă experiență în acest domeniu. Pe vremuri era șeful lui „Aliat Hanoar". Cred că tocmai pentru că nu se identifică cu nici una din organizațiile politice sportive, rezultatele vor însemna progrese pe acest tărâm".

Pentru că eram independent, puteam să mă dedic dezvoltării și lărgirii activităților sportive orășenești, uneori pe socoteala organizațiilor sportive politice.

Unul din marile proiecte pe care le-am început imediat, în primele zile, era construirea Centrului național de sport. Câteva zile înaintea alegerilor, Iehoșua Rabinovici a aprobat planul proiectului din cartierul Hadar Iosef. Centrul urma să includă terenuri de sport, un stadion pentru atletică ușoară și un bazin de înot olimpic, destinat să găzduiască concursuri internaționale în Israel.

Îmi amintesc de Cici și de mine plimbându-ne într-o sâmbătă dimineața, la câteva săptămâni după alegerea noastră, printre movilele de

gunoi dintre Hadar Iosef și parcul Hayarkon. Aici funcționa târgul de pepeni.

Stăteam ca o pereche de visători, studiind hârtiile și planurile. Nu ne închipuiam că peste mai puțin de 20 de ani va funcționa în acel loc un minunat centru sportiv, căruia i se vor adăuga și terenuri de tenis și piste de alergări. Directorul acestui proiect, Nahum Raz, fost consilier municipal din partea Maarah, a fost acela care a dirijat lucrările uriașului proiect, pe care l-a condus cu pricepere.

Credincios tendințelor mele centraliste, am cultivat un sistem de activitate în care eram direct implicat. În paralel, am acordat personalului competințe și mână liberă. Pare-se că majoritatea funcționarilor din departament au fost de acord cu concepția mea. Deși eram un șef amestecat în tot ce se întâmpla, am dat împreună răspuns noilor probleme. Funcționarii au primit sprijin, dar au și suportat critica.

Biroul meu funcționa la etajul unsprezece din clădirea primăriei. De la fereastră vedeam peisajul Tel Aviv-ului. Nu era impresionant precum cel al Ierusalimului, nu avea frumusețea peisajului din Haifa – îmbinarea dintre munte și mare. Orașul părea prăfuit, cu case standard, dar în el pulsa toată energia creatoare a societății noastre.

În amurg, îmi permiteam să sorb frumusețea apusului.

Noaptea cădea încet peste miile de case construite pe dune de nisip, care au primit numele de Tel Aviv – Colina Primăverii. Eu reprezentam generația nouă. Din mâna de oameni care au întemeiat Ahuzat Bait – micul cartier din afara granițelor orașului Iaffo, nu mai trăiau decât puțini, ca să vadă cum visul lor naiv a devenit orașul metropolă israelian, „orașul fără întrerupere".

20

EROUL PROFANĂRII ȘABATULUI

Tel Aviv este unicul „oraș evreiesc" din lume. Ce se cheamă „oraș evreiesc"? Singurul oraș din lume unde la o populație de 360.000 locuitori, 345.000 sunt evrei. În plus, orașul mai numără circa 15.000 de arabi, în parte musulmani și în parte creștini.

Când vorbesc de 360.000 de locuitori ai Tel Aviv-ului, mă refer la orașul din timpul nopții. Căci în timpul zilei, Tel Aviv-ul numără aproape un milion și jumătate de locuitori. Este o metropolă înconjurată de orășele limitrofe. Locuitorii acestor localități își câștigă pâinea cea de toate zilele tot la Tel Aviv. Acest oraș, al cărui nume înseamnă „Colina Primăverii", fondat de 50 de familii evreiești în 1909, este centrul vieții israeliene. Capitala politică a țării este Ierusalimul. Tel Aviv este capitala culturală și economică a Israelului. Aici se află marile firme, băncile, sindicatele, presa, teatrele, opera, cinematografele. Peste un milion și jumătate de cetățeni israelieni vin zilnic la Tel Aviv, cu 12.000 de autobuze și 400.000 de mașini particulare. De aceea, orașul are și probleme de circulație atât de complicate, cu „dopuri" și aglomerație la orice oră din zi.

Tel Aviv-ul e renumit pentru a fi „un oraș fără pauză". O dată cu căderea serii se închid magazinele, birourile și instituțiile. Atunci, se trezește la viață „celălalt" Tel Aviv, al distracțiilor, al evenimentelor artistice și culturale, al pub-urilor. La sfârșitul săptămânii se formează dopuri de circulație și după miezul nopții.

Un oraș fascinant – dar cu multe probleme.

Timp de 20 de ani am slujit acest oraș, aproape un sfert din anii vieții mele, o treime din viața mea activă.

Intrând în activitatea municipală la începutul lui februarie 1974, am descoperit un tărâm necunoscut, o lume nouă pe care am îndrăgit-o și care mi-a adus realizări la care nu mă așteptam. Despărțirea de această

perioadă a fost grea și dureroasă. Încă odată am înțeles că toate lucrurile frumoase își au sfârșitul lor.

Nu e de mirare că una din primele probleme de care m-am lovit era una legată de ziua de odihnă, Șabatul.

Cum se realizează odihna de sâmbătă în primul oraș evreiesc? Era aproape firească confruntarea dureroasă între atitudinea cercurilor ortodoxe și cea a cercurilor laice.

În concepția mea liberală, Șabatul trebuia să fie o zi de odihnă pe care orice cetățean să o poată folosi așa cum crede de cuviință. În viața publică, odihna e completă: autobuzele, trenurile – orice circulație publică e stopată; toate magazinele sunt închise, sinagogile sunt pline de evrei evlavioși, care vin la rugăciune.

Dar ce facem cu restaurantele?

Suntem un oraș al turismului. Cum să ne descurcăm fără restaurante și cafenele deschise?

Și cum rămâne cu activitatea culturală?

În campania de alegeri am promis cetățenilor că vom încuraja activitățile culturale și sociale în serile de vineri și în ziua de sâmbătă.

Nu era vorba doar de o promisiune. Situația socială în marele oraș, după evenimentele războiului de Iom Kipur, în 1973, cerea un răspuns la necesitățile luptătorilor reveniți în permisie de pe front, sau demobilizați.

Am refuzat să respect ziua de sâmbătă după prescripțiile tradiției ortodoxe, care vedea în Șabat o zi de odihnă absolută. Din această luptă cu extremiștii religioși am ieșit cu titlul de „eroul profanării Șabatului". N-am aspirat la acest titlu deloc simpatic, cu care m-au „încoronat" cercurile ultrareligioase. În ochii lor am devenit un adversar înverșunat, omul care duce primul oraș evreiesc la profanarea în masă a Șabatului.

În februarie 1974, data la care coaliția municipală în frunte cu Cici a intrat în funcție, situația Tel Aviv-ului era tristă. După războiul de Iom Kipur, orașul s-a închis în sine. Străzile păreau pustii. Populația nu mai ieșea să petreacă. Dispăruse ritmul dinamic de viață, care caracteriza Tel Aviv-ul înainte de război. La sfârșit de săptămână, situația a devenit și mai gravă. Mulți tineri, printre care soldați în permisie, voiau să se distreze și să uite. Dar orașul cel mai mare din Israel nu avea ce să le ofere. Evenimentul central din acele zile erau așa-numitele „haracot", adică motocicletele și mașinile care goneau pe străzi și claxonau într-o larmă infernală, deranjându-i pe locuitori. Tinerii plictisiți se învârteau fără rost pe străzi, ședeau pe garduri, „omorând" timpul cu alcool și cu droguri.

Plictiscala se transforma în violență, cu explozii de acțiuni huliganice. Adulții se fereau să iasă din casă la sfârșit de săptămână.

Tel Aviv-ul devenise un oraș de nesuportat. În cadrul funcției mele, răspundeam și de problemele tineretului. Directorul secției de tineret a primăriei era răposatul Avigdor Pugaciov, un educator devotat, cu multă experiență. Am convocat pe șefii centrelor culturale („Matnas"-uri) la o ședință urgentă. În pofida situației financiare precare, am dispus deschiderea cluburilor pentru tineret în serile de vineri. Totuși, problema grea rămânea nerezolvată: numai locuitorii din apropierea acestor centre găseau acolo un loc de petrecere. Pentru masele care veneau spre centrul orașului era necesară o soluție mai concretă. Am decis să încurajez deschiderea cinematografelor în serile de vineri. Consideram că aceasta era soluția cea mai bună. O distracție ieftină, popular-culturală, la dispoziția tinerilor. Proprietarii cinematografelor s-au entuziasmat. În lunile de război, sălile fuseseră goale. Din cauza acestei crize, pierduseră mulți bani. Deschiderea cinematografelor vineri seara le asigura o nouă sursă de venituri și un nou val de spectatori. Dar la prima întrunire pe care am avut-o cu ei, proprietarii cinematografelor și-au exprimat îngrijorarea pentru eventualele sancțiuni din partea religioșilor. M-am obligat să le acord deplinul meu sprijin.

Inițiativa mea era ca o injecție de vitalitate pentru oraș. Presa a spirjinit măsurile pe care le-am luat. Ziarul „Haaret" scria: „Populația din Tel Aviv este interesată în deschiderea locurilor de distracție în serile de vineri. Alternativa cinematografelor nu sunt rugăciunile la sinagogă, ci scandalurile și actele de vandalism".

Lupta împotriva politicii mele a fost condusă de cei doi adjuncți de primar din partea frontului religios, avocatul Haim Basok din Partidul Național Religios („Mafdal") și rabinul Iehuda Meir Abramovici, din partidul extremist „Agudat Israel". La început, au încercat să folosească împotriva mea principiul „status quo", dar au eșuat. Ei răstălmăceau acest principiu ca o obligație a respectării riguroase a situației existente. Dar eu am vorbit despre un „status quo" dinamic, cu datoria de a modifica normele de cârmuire ale orașului, în funcție de modificarea împrejurărilor. Eu am susținut că viața la Tel Aviv nu putea fi „înghețată" și că trebuiau adecvate legile și normele la noua realitate în care trăiam. Ca exemplu, am citat legile draconice referitoare la închiderea restaurantelor și ulterior redeschiderea lor. Cum se putea trăi într-un oraș turistic cu restaurante închise? Unde va putea mânca un turist, în acest oraș mediteranean? Pe trotuar? Știam bine că nu voi putea anula formal

status-quo-ul, pentru că nu aveam șanse să obțin majoritatea de voturi în consiliul municipal pentru această anulare. Mai eram conștient și de faptul că tot ministrul de Interne ar fi avut ultimul cuvânt, chiar dacă aș fi obținut majoritatea. Ministrul era unul din liderii Partidului Național Religios, care nu ar fi aprobat niciodată o nouă legislație. De aceea, eram obligați să găsim căi noi, ca să nu spunem manevre, pentru a adapta concepția de status quo la împrejurările actuale.

Am adoptat sistemul eroziunii continue. Deschiderea cinematografelor a reprezentat o nouă realitate. În culise, primarul Cici a dus o politică favorabilă acestei măsuri. El le promitea reprezentanților religioși din consiliul municipal că va mobiliza poliția împotriva celor care încalcă legea. În convorbiri personale își explica politica. Trebuia acționat în favoarea tineretului și, de aceea, a aprobat deschiderea unor cinematografe izolate. Trebuia să evităm însă deschiderea cinematografelor din centrul orașului sau din cartierele cu o densă populație religioasă.

Deși religioșii au deschis lupta, știam din precedentele trecutului că atunci când nu vor avea de ales, vor accepta un compromis. În convorbirea pe care am avut-o cu viceprimarul Haim Basok am fost foarte tranșant.

— De ce ați acceptat transformarea activității clubului „Țavta" într-o enclavă extra-teritorială, unde este permis tot ceea ce altundeva este interzis? Ați consimțit datorită presiunilor politice ale partidului Mapam (Partidul Muncii Unificat), asociatul fostului primar Iehoșua Rabinovici! Hai să proclamăm ca proiectarea filmelor să se numească și ea „Activitatea clubului cinematografic". Basok a refuzat.

Atunci am ridicat glasul.

— De ce acceptați evenimentele sportive de masă, de exemplu fotbalul? Zeci de mii de cetățeni profanează sâmbăta în public, dar voi nu vedeți și nu auziți. Acceptați această stare de fapt numai pentru că vă temeți de mase. Numai când este vorba de cinematograf porniți războiul. Sunteți ipocriți!

Frontul religios a înăsprit lupta. Oamenii lui au încercat să mă denigreze. Când s-a deschis cinematograful „Maxim", care era situat în clădirea Partidului Liberal Independent de pe strada King George, adversarii mei au răspândit zvonul că eu provoc tulburări ca să asigur venituri cinematografului, proprietatea partidului. Cei care colportau această minciună știau bine că cinematograful nu ne aparținea.

În ciuda dușmăniei crescânde, am dat curs invitației rabinului-șef al Tel Aviv-ului, rabinul Ithak Yedidia Frănkel, fie-i amintirea binecuvântată, să avem o discuție la el acasă.

Rabinul Frănkel a încercat căi de înțelegere.

„Există în lume un singur oraș al evreilor, care a fost și primul oraș evreiesc", a început rabinul. „Privirile întregii lumi evreiești sunt îndreptate spre Tel Aviv. Cum e respectat Șabatul în acest oraș? Această zi de odihnă a păzit poporul evreu".

Rabinul Frănkel a presat atunci struna mea sentimentală. El îmi cunoștea punctul slab. Știa că soția mea, Mimi, este fiica unei familii de viță rabinică, verișoara ilustrului rabin Meir Șapira, fie-i amintirea binecuvântată, șeful ieșivei „Hachmei Lublin" (Înțelepții din Lublin), cea mai mare instituție de studii religioase ortodoxe, rabinul care a inițiat „daf iomi", adică studierea zilnică în întreaga lume a aceleiași foi-tractat din Talmud.

„Eu am fost elevul marelui rabin Meir Șapira, fie-i amintirea binecuvântată, ruda dumitale", a încercat rabinul să mă înduioșeze. „Cum ai fi procedat dacă rabi Meir Șapira ți-ar fi solicitat să renunți la deschiderea cinematografelor sâmbăta?"

Recunosc că acest argument m-a cam zăpăcit.

„Onorate rabin, i-am zis, eu sunt eroul respectării Șabatului și nu al profanării sale".

Încercam să-mi domin furia. „La Tel Aviv mii de tineri au o problemă ce se cere rezolvată. Aș fi fericit dacă ați reuși s-o rezolvați, să atrageți acești tineri la sinagogă, la studiul sfintei învățături religioase. Dar știți bine că nu veți reuși. Dacă eu caut o soluție acceptabilă, voi mă sabotați și mă insultați".

I-am explicat rabinului Frănkel că deschiderea cinematografelor în zonele de agrement ale orașului, unde nu locuiește o populație religioasă masivă, este o măsură împotriva profanării în masă a Șabatului. Cine le oferă acestor tineri derutați un loc civilizat de petrecere împiedică căderea lor în păcatul drogurilor și al beției. Am trecut la atac. „Nu vă pasă de plaga socială pe care o tratez eu. Vă ascundeți capul în nisip ca struții. Am fost ales de locuitorii din Tel Aviv pentru a mă ocupa și de această rană deschisă. Eu îmi voi face datoria. Nu aștept să mă aplaudați", i-am spus rabinului Frănkel. „Dar puțină înțelegere a situației am dreptul să cer de la voi".

Vice-primarul din „Agudat Israel", rabinul Iehuda Meir Abramovici s-a alăturat campaniei de a mă convinge. În aparițiile sale publice, rabi-

nul Abramovici era un om cu o purtare delicată, plăcută și moderată. Și el m-a invitat la o discuție personală, de la inimă la inimă. Mi-a amintit și el originea mea religioasă, invocând memoria marelui rabin Meir Șapira, unchiul soției mele. Rabinul Abramovici căuta compromisuri practice. „De ce publici în ziare deschiderea cinematografelor? Fă ceea ce faci în mod discret, ca să nu oferi arme extremiștilor din rândurile noastre".

Rabinul Abramovici a propus să nu dechidem casa, să vindem bilete în sală. Și luminația de afară îl deranja. „Nu trebuie accentuat că cinematograful este deschis", a zis.

Cu toate aceste convorbiri plăcute, am fost prezentat drept liderul profanării Șabatului. Extremiștii mi-au conferit și titul de „distrugător al orașului evreiesc", fapt care nu m-a distrat deloc. Am simțit că devenisem un țap ispășitor în luptele interne din tabăra religioasă, între extremiști și moderați.

Lupta a început să îmbrace o formă violentă. Cu sprijinul aliaților lor din orașul religios extremist vecin, Bnei Brak, cercurile ultrareligioase din Tel Aviv au organizat manifestări de stradă și demonstrații violente.

„Bastilia" noastră era cinematograful „Allenby", situat în centrul orașului. Proprietarul său, Orgad Vardimon, un tânăr dinamic, personalitate publică deosebit de combativă, care credea în lupta pentru libertățile cetățeanului, a fost primul care și-a deschis, fără ezitări, cinematograful. Nu s-a lăsat intimidat de nici o confruntare cu primăria și nici nu s-a temut de o ciocnire frontală cu religioșii extremiști. Din cauza situării centrale a cinematografului „Allenby", religioșii au considerat că prin deschiderea acestuia am „trecut linia roșie". Timp de șase luni, lupta a fost un joc de-a șoarecele și pisica. Vardimon deschidea cinematograful, iar primăria emitea un ordin de închidere. Vardimon se supunea ordinului, dar redeschidea cinematograful. A încercat chiar să organizeze spectacole gratuite, numai pentru a-l menține deschis. Și alți proprietari de cinematografe au adoptat această tactică. Dat fiind că nu se vindeau bilete, se anula și principalul pretext al religioșilor. La intrarea în sală au apărut afișe: „Cine este evreu? Cine se duce vineri la cinematograf".

În februarie 1975, lângă cinematograful „Allenby" au fost avariate 15 mașini. În prima sâmbătă din luna aprilie a avut loc o demonstrație a cercurilor religioase, în jurul cinematografului „Maxim". Șase sute de persoane adunate acolo strigau cât le ținea gura. Poliția și o unitate de grăniceri au împiedicat pătrunderea demonstranților în interiorul cine-

matografului. Populația laică nu a stat cu mâinile în sân și peste drum s-a organizat o contra-demonstrație.

Titlul filmului care tocmai rula era aproape simbolic: „De-acum și pentru totdeauna". Mii de persoane au atacat sala. Lângă cinematograf s-au încins adevărate lupte de stradă. Poliția a folosit tulumbe de apă contra demonstranților și a operat arestări. Printre demonstranți se aflau și vice-primarul Basok și rabinul Israel Lau, o rudă a lui Mimi, din ramura marelui rabin Meier Șapira. Ambii au ieșit uzi leoarcă de la demonstrație. Și eu am avut parte de atacuri publice, ajungând chiar la amenințări cu moartea.

Timp de săptămâni am ieșit din casă în fiecare vineri seara, cu senzația „plecării pe front", gândindu-mă cum se va încheia seara de luptă săptămânală. Cine s-a dus în acele seri la cinematograf nu a făcut-o numai pentru a vedea un film, ci mai ales să-și exprime o poziție politică, în mod demonstrativ.

În paralel, am acționat pentru a micșora proporțiile confruntării. Nu am vrut ca lupta pentru cinematograf să distrugă complet coexistența dintre religioșii și laicii din Tel Aviv, deschizând un război cultural violent.

„Oare după distracție, va veni rândul comerțului?" Când ziarul „Hațofe" a pus această întrebare pe prima pagină, am înțeles că în ochii religioșilor, lupta pentru cinematograf era pierdută. Era clar: de acum încolo, cercurile religioase au decis să se concentreze în lupta împotriva deschiderii magazinelor în ziua de sâmbătă. Avocatul Basok a înțeles că trebuie să-și tempereze atitudinea. Cadrul politic ne obliga la stoparea transportului în comun și la închiderea prăvăliilor. Dar am luptat pentru a-i face pe extremiști să admită că nu pot dicta modul în care fiecare cetățean își va petrece sâmbăta. Nu am acceptat nici un compromis în privința drepturilor individuale.

Vice-primarul Basok a înregistrat încă o „realizare" în lupta pentru caracterul evreiesc al Tel Aviv-ului: amenda pentru încălcarea regulamentului municipal cu privire la respectarea sâmbetei, care era de 500 de lire, a fost mărită de zece ori, la 5000 de lire.

În ianuarie 1975, la împlinirea unui an de existență a coaliției, am raportat conducerii Liberalilor Independenți că la Tel Aviv erau deschise treisprezece cinematografe, față de cinci care au funcționat în timpul cadenței primarului anterior, Iehoșua Rabinovici. În lunile următoare s-au deschis și alte cinematografe.

Vechiul „status quo" din Tel Aviv a fost lichidat. Eroziunea a acționat încet, dar sigur! S-a creat un nou model de „status quo". De-a lungul timpului, acest model a devenit stilul de viață al orașului. Pe baricade, în fața cinematografului „Allenby", frontul religios a suferit o înfrângere. Cinematografele s-au deschis în fiecare săptămână. Consecințele n-au întârziat să se arate. Străzile s-au calmat, tulburarea liniștii publice a încetat. Serile de vineri au devenit așa cum le-am dorit, seri de activitate culturală pentru mase, aidoma condițiilor din orice alt colț de lume.

Privind lucrurile din perspectivă, afirm că lupta de la Tel Aviv a depășit nivelul local. Aceasta a fost prima luptă serioasă pentru schimbarea stilului de viață israelian. În toate orașele mari, „status quo"-ul sugruma viața cetățeanului. Schimbarea de la Tel Aviv a constituit o încurajare pentru cercurile liberale din alte localități, dornice la rândul lor de schimbări. Revoluția începută la Tel Aviv s-a extins treptat în întreaga țară.

La sfârșitul anului 1996, după ani de relativă liniște, la Tel Aviv a izbucnit din nou lupta pentru Șabat. Agudat Israel a redeschis lupta pentru „status quo". Problemele de bază ale Statului Israel încă nu și-au găsit rezolvarea și laicii nu au ajuns încă la liman.

Recunosc fără jenă că demonstrațiile de sâmbătă și presiunile rabinilor nu m-au lăsat indiferent. Îmi amintesc că în cele șase luni de luptă mă frământam nu o dată ce ar fi spus bunicul meu Avraham Katz despre această activitate.

M-ar fi mustrat oare Dov Liquornic, tatăl soției mele Mimi, unul din întemeietorii mișcării religioase sioniste „Hapoel Hamizrahi" din Bucovina? Poate că acei oameni pe care îi iubeam și admiram m-ar fi blamat. M-a zguduit destul presiunea psihologică „Amintește-ți de unde provii", exercitată asupra mea.

Din punctul meu de vedere, incidentul cel mai grav s-a întâmplat în ziua pomenirii tatălui meu. Trecând în amvon pentru a conduce rugăciunea, am auzit o voce din rândul celor veniți la sinagogă: „Cum permiteți acestui profanator de Șabat să conducă rugăciunea?" Majoritatea credincioșilor din sinagogă au fost alături de mine. De atunci, nu mă mai duc să conduc rugăciunea, ci rostesc în șoaptă „Kadiș", rugăciunea de pomenire, în locul unde mă găsesc.

În tot acest timp am socotit că îmi îndeplinesc datoria față de cei care m-au votat, trimițându-mă în arena luptei politice. În numele lor am acționat, deși simțeam uneori mustrări de conștiință. Timpul a redus

adversitatea. Astăzi, când vin să mă rog la „Sinagoga mare" din Tel Aviv, sunt invitat la un loc de onoare. Titlul de „eroul profanării sâmbetei" a fost dat uitării. Relațiile mele cu avocatul Basok sunt amicale. Respect faptul că și el a exprimat dorința alegătorilor săi și s-a comportat în consecință. Am rămas consecvent în concepțiile mele, iar dr. Haim Menahem Basok a rămas strâns legat de ale sale. Totuși, suntem buni prieteni. Acesta ar putea fi un model de coexistență, după un conflict de idei.

Regret mult că noua generație de religioși refuză să înțeleagă că roata nu poate fi dată înapoi. Minoritatea continuă să creadă că va reuși să impună majorității stilul ei de viață. Continui să cred că la Tel Aviv religioșii nu vor putea niciodată să dicteze. Discursurile înfocate ale rabinului Ovadia Iosef și amenințarea că „acel ce profanează Șabatul va fi pedepsit" nu fac decât să-i îndârjească pe laici. Astfel se creează un nou front de tensiune între cele două categorii ale populației, care ar trebui să coexiste în spiritul respectului reciproc.

În ciuda încercărilor extremiștilor religioși, nimeni nu va reuși să închidă restaurantele, Cinemateca municipală și cluburile de rock din Tel Aviv. Funcționarea acestora vineri seara a devenit un fapt de la sine înțeles. Unicul necaz sunt dopurile de circulație, care se prelungesc în locurile de agrement până în zorii zilei. Când îmi văd copiii sau nepoții mergând în fiecare vineri seara la primul sau la al doilea spectacol de cinematograf, îmi amintesc de titlul meu de „erou al profanării sâmbetei" și zâmbesc. Cel puțin ei vor reveni acasă cu hainele uscate.

21

OFENSIVA CULTURALĂ

Alianța dintre Cici și mine ne-a schimbat amândorura viața. Nu ne-am cunoscut înaintea alegerilor din 1973. El era în armată, iar eu în politică. Dintr-odată ne-am trezit în aceeași bancă. Eu luptam pentru viitorul meu politic, iar el era acum în fruntea celui mai mare oraș din Israel.

Eu eram mai în vârstă decât el. În spatele meu aveam deja capitole de activitate sionistă în țară și în diaspora, precum și o bogată experiență politică. Cici era fost militar, comandant obișnuit să dea ordine, om căruia îi place să scurteze drumul, să „sară etapele". Sinuozitățile și încurcăturile vieții politice și ale democrației îi erau străine. La începutul drumului m-am găsit deseori în situația de a-i da sfaturi. Venind din lumi diferite, eram acum obligați să trăim împreună, să colaborăm armonios.

Sprijinul pe care i l-am acordat lui Cici avea și un caracter personal. Dacă alegerile municipale ar fi fost câștigate de o personalitate din Herut, tipic om de dreapta, extremist în păreri, poate că nu l-aș fi sprijinit. Știam că Cici nu e un om de dreapta fanatic, ci o persoană cu concepții proprii, independente. Simțeam că această concepție a sa asupra vieții semăna cu a mea și că în această constelație specială, constrânși de presiunile religioșilor, Cici va sprijini politica culturală pe care voiam să o realizez.

În prima etapă, Cici și partidul său, Likud n-au uitat că Liberalii-Independenți i-au adus la putere. De aceea, ei s-au ținut de cuvânt, acordându-ne poziții influente. Mie mi s-a încredințat conducerea instituțiilor culturale. Am încercat să planific schimbări și realizări. În paralel mi s-a încredințat răspunderea pentru unele societăți economice orășenești, cum ar fi „Iarid Hamizrah" („Târgul Expozițiilor") și „Atidim" (Centrul Industriei Electronice). Cu timpul s-au adăugat noi societăți publice, ca de exemplu Centrul Olimpic al Sportului Național, Muzeul Teatrului, Muzeul Independenței, noua Cinematecă.

În domeniul tineretului am avut sub direcția mea toate Matnas-urile (centrele de cultură, tineret și sport), casele de tineret, bibliotecile ora-

șenești, Centrul de Muzică, coruri, ansambluri de dans orășenești, un adevărat imperiu al culturii.

Legăturile mele cu Cici au fost intense. Aceasta ne-a dat posibilitatea de a ne apropia unul de altul și de a ne cunoaște mai bine. Atmosfera era de a crea și de a iniția. Creierul meu era creator: idei, inițiative... „Scrie-mi despre asta", era reacția obișnuită a lui Cici. Multe inițiative culturale și sociale s-au născut ca urmare a acelor memorii amănunțite.

În conducerile tuturor inițiativelor culturale din Tel Aviv doream o schimbare în noțiunea de „cultură": nu numai o sursă de distracții pentru un număr mic din înalta societate, ci un magnet pentru atragerea maselor. Credeam că, dacă orașul va furniza cetățenilor activități culturale la nivel acceptabil, însetați, ei vor cere tot mai mult. Acțiunea de a vinde bilete cu preț redus în cartierele orașului a creat noi deprinderi de consum cultural într-un anumit strat al populației, din ale cărei norme zilnice nu făceau parte teatrul și concertele.

Am transformat evenimentul anual „Orașul tineretului", care a devenit în lunile de vară și de vacanță un loc distractiv pentru tineri, cu muzică, dans, sport și alte activități.

Din experiența acumulată la Beit Barbour, un cămin cultural și social într-un cartier problematic, am hotărât ca Matnas-urile să devină centre culturale de cartier.

În Iaffo funcționa un institut superior de pictură – Colegiul Avny. Aici erau educați tineri și vârstnici pentru activități artistice plastice. La un moment dat am hotărât să aplic în practică o idee care mă preocupa. Am crezut că o școală de prestigiu ar putea îmbunătăți renumele cartierului problematic Hatikva și că va trezi interesul locuitorilor pentru artiști care vor veni să creeze în cartierul lor. Comunitatea evreilor din New York a preluat răspunderea pentru proiectul de restaurare a cartierului, l-a finanțat și Institutul de Arte Plastice Avny s-a mutat într-o clădire nouă din cartierul Hatikva, a cărui populație era în majoritate religioasă. Zvonul că la Institutul Avny se pictează nuduri a trezit o puternică împotrivire și un val de furie publică. După câțiva ani, școala de arte a fost nevoită să se evacueze și să revină la fostul său sediu din Iaffo, care între timp a fost lărgit și renovat.

Primii zece ani ai activității mele au fost deosebit de fructuoși. Climatul elanului ne-a contaminat. N-a fost un om mai fericit ca mine în toți acești ani.

Una din sarcinile mele interesante a fost Muzeul Diasporei (Beit Hatfutot). Inițiatorul muzeului a fost dr. Nahum Goldman. El a dorit un

muzeu care să prezinte două mii de ani de împrăștiere nu doar ca de suferință, ci ca ilustrare de creație culturală și coexistență a evreilor cu lumea creștină și musulmană. Am fost membru în echipa de întemeiere a acestui muzeu. La primărie n-am avut concurență pentru această sarcină. Muzeul „Beit Hatfuțot" părea încă un vis irealizabil. Poetul Aba Kovner, partizan, unul din conducătorii răscoalei din ghetoul Vilna, cărturar înzestrat cu o mare fantezie, a turnat conținut spiritual în această instituție.

Problema era cum să construiești un muzeu care să prezinte valori abstracte și spirituale. De unde vom lua materialul? Porunca dintre cele zece porunci „Să nu-ți faci chip cioplit și nici un fel de chip" a transformat poporul evreu într-un popor lipsit de creații de ordin vizual și plastic.

Ce fel de exponate vom avea în muzeu și de unde le vom lua?

Au avut loc numeroase dezbateri, uneori furtunoase.

A prelua conducerea acestei instituții n-a fost numai o cinste, ci și un prilej de îmbogățire spirituală.

Ideea cardinală a lui Aba Kovner era planul celor „șapte porți". Vizitatorul va trece prin ele, o călătorie spirituală prin două mii de ani, de la distrugerea celui de al doilea templu, până la renașterea poporului evreu în țara sa.

Pe Aba Kovner – creierul și inima lui Beit Hatfuțot, l-am cunoscut după război, ca refugiat din Vilna la București.

Soluția găsită până la urmă a fost originală. Evenimente din viața poporului evreu, sărbători și zile speciale, folclor și tradiție, care au nevoie de o expresie artistică vizuală, vor fi prezentate prin replici. Basorelieful de pe Poarta lui Titus care prezenta prizonierii evrei în drum spre Roma, purtând candelabrul sfânt, a fost mărit, devenind punctul de plecare al vizitatorilor, începutul odiseei de două mii de ani de istorie.

Herb Gardner, specialist renumit din Anglia în planificarea de muzee, a fost asociat cu directorul Șaike Weinberg. Alături de ei a lucrat dr. Karl Katz, care a venit cu experiența lui de la Muzeul Metropolitan din New York. Nahum Goldman continua să fie patronul. Pe Goldman l-am cunoscut încă în anii '60, când am făcut parte din direcția Congresului Mondial Evreiesc, al cărui conducător era. I-am povestit atunci că fiind băiat tânăr la Siret, am lucrat în ziua alegerilor pentru Congresul Mondial Evreiesc și am mâncat o bătaie bună de la un grup de huligani. „Încă din tinerețe am mâncat bătaie din cauza sprijinului pe care ți l-am acordat", i-am spus lui Nahum Goldman. Goldman era un conducător

deosebit, serios, cu mult umor, un bărbat elegant, ce iubea „dolce vita". Era o plăcere să-l asculți ore întregi când povestea lucruri interesante, anecdote și mai ales, când obișnuia să îndrepte săgețile ironiei sale spre politicienii israelieni.

În februarie 1976, ne-am întâlnit în casa lui Goldman din Paris. Șaike Weinberg, candidat la postul de director al muzeului, a organizat întâlnirea. Urma să avem prima discuție despre instituția de cultură care urma să poarte numele lui Nahum Goldman. Locuința sa, la câțiva pași de Champs Elysées, avea pereții acoperiți cu opere rare. Acolo mă simțeam ca într-un muzeu, privind la tablourile lui Seurat, Renoir și Picasso. Am căutat un tablou al lui Chagall. Goldman a izbucnit în râs. În stilul său sarcastic, a povestit cum colecționarul Iosele Rosensaft i-a cerut lui Chagall să-i semneze o reproducere.

„Chagall nu semnează și nu oferă", a răspuns artistul. La o ocazie, Goldman i-a povestit lui Chagall că în colecția sa se afla una din creațiile sale.

„Când ți-am dat eu vreun tablou?" s-a mirat artistul. „Tu să dai cadou?...", a răspuns Goldman ironic. „Mai există și altă cale de a obține un Chagall: a fura sau a cumpăra. Eu – am cumpărat".

Intrigat, Marc Chagall se adresează soției sale: „Acesta este un moment istoric. Avem un președinte al Organizației Sioniste care are destui bani ca să cumpere un Chagall".

Umorul incisiv al lui Goldman era celebru. În aceeași primă întâlnire m-a anchetat cu privire la noul primar. „Din cauza ta, Artzi, Iehoșua Rabinovici, originar din orășelul meu, a pierdut primăria. În schimb, Statul Israel a câștigat un excelent ministru de Finanțe".

Mulți israelieni, inclusiv Golda Meir, vedeau în Goldman tipul evreului rătăcitor, fără rădăcini, „diplomat de anticameră". Eu m-am lăsat fascinat de farmecul său. Când i-am propus să accepte cetățenia de onoare a Tel Aviv-ului, a reacționat cu indiferență. Simțeam că în adâncul inimii s-ar fi bucurat de o asemenea recunoaștere. Propunerea mea a iscat o furtună politică. Primul ministru Menahem Beghin – un adversar îndârjit al lui Goldman, a dat dispoziția și membrii partidului său, Herut, au votat împotriva propunerii. Și în rândul Partidului Muncii exista o împotrivire. Ziaristul Meir Bareli, unul din membrii comisiei numirilor, a descoperit în publicațiile Departamentului de Stat american un raport din care rezulta că Nahum Goldman s-ar fi împotrivit planului de împărțire a Palestinei și creării Statului Israel. El ar fi acționat

îndărătul culiselor contra doctorului Aba Hilel Silver, luptătorul sionist pentru crearea Statului.

Auzind asemenea acuzații, am consultat și eu documentele. Am descoperit că acuzația împotriva lui Goldman era bazată pe comentarii denaturate. Doisprezece ani s-a discutat propunerea cetățeniei de onoare pentru Goldman. Între timp, Goldman a murit, fără să aibă parte de onoarea pe care și-ar fi dorit-o.

După moartea sa am schimbat propunerea inițială cu aceea ca o stradă să poarte numele său. Precum era de așteptat, și aici s-au ivit împotriviri. Ajutat de Cici, am reușit doar în ultima zi a cadenței noastre să realizăm decizia. Strada care leagă Tel Aviv de Iaffo poartă astăzi numele lui Nahum Goldman. Personal simt că am plătit o datorie de onoare unui conducător sionist curajos, chiar dacă personalitatea lui era controversată.

Îndărătul culiselor au avut loc discuții furtunoase referitoare la locul de amplasare a Muzeului Diasporei. Primarul Ierusalimului, Teddy Kolek, lupta pentru ca muzeul să fie ridicat în Capitală. Goldman a hotărât în favoarea Tel Aviv-ului. De ce? Primul oraș evreiesc nu avea pe atunci nici o instituție specific evreiască. Probabil că Goldman socotea că fără o instituție cu specific evreiesc, Tel Aviv-ul va fi ca orice alt oraș din lume, o simplă metropolă urbană, cu un ușor iz canaanit. Iona Ettinger, colaborator fidel al lui Goldman, donator de fonduri și adunător de fonduri, cu relații excelente în țară și în lume, a obținut terenul în spațiul universității din Tel Aviv. Prietenia cu Ettinger a fost câștigul meu personal din activitatea la Muzeul Diasporei. Fără Iona Ettinger, mă îndoiesc că s-ar fi realizat muzeul. La sfârșitul vieții, i-am asigurat titlul de „emerit" al Muzeului Diasporei, o recunoaștere parțială a marilor sale merite.

La întrevederea hotărâtoare care a avut loc la sfârșitul anului 1974, s-au discutat căile de finanțare și resursele financiare. Șansele de a mobiliza bani de la poporul evreu nu erau încurajatoare. Iona Ettinger a raportat despre obligații bănești ce n-au fost respectate. Nahum Goldman a prezentat planul său de a mobiliza bani germani. Într-o convorbire a aruncat o bombă, spunând că spera să obțină bani și din Germania de Răsărit. El era după o discuție cu Erich Honneker, pe atunci șeful dictaturii est-germane, care a promis că va contribui cu milioane prin intermediul „Fondului de Comemorare" (Memorial Foundation), care funcționa în Statele Unite.

„Fără banii germani nu vom putea termina Muzeul Diasporei", a avertizat Goldman. Dezbaterea a avut loc cu 25 de ani în urmă. În pofida promisiunilor, banii din Germania nu au ajuns la noi. Muzeul Diasporei a fost construit, dar partea a doua a muzeului, planificată mai târziu, n-a fost terminată nici până azi.

Aba Kovner era omul anecdotelor cu tâlc și al parabolelor. La ceremonia deschiderii muzeului, Aba Kovner a povestit o parabolă a rabinului din Kotk. Pe când acesta era copil, a izbucnit un incendiu în casa lor. Mama lui a încercat să salveze tot ce putea fi salvat. Dar arborele genealogic al familiei lor a fost mistuit de flăcări. Micul Menahem Mendel a încercat să-și consoleze mama: „Când am să fiu mare, am să-ți scriu un nou arbore genealogic care va începe cu mine". Cu timpul, după ce a ajuns un rabin vestit, a izbucnit odată în plâns: îl cuprinseseră mustrări de conștiință pentru aroganța lui.

Aba Kovner a spus: „Generația noastră, ce renaște ca din cenușa păsării Phoenix, nici nu știe ce arbori genealogici au fost arși în casele din Europa. Noi începem acum un nou arbore genealogic".

Timp de douăzeci de ani am funcționat în calitatea de președinte al secretariatului Muzeului Diasporei, de la întemeiere și până la retragerea mea de la primărie.

Ce nostalgie se strecoară în cuvintele mele când spun că am văzut Muzeul Diasporei în construcție de la temelie și până la acoperiș! La început, o firmă indica „Aici se va construi", pe un teren pustiu, la capătul campusului universitar. Apoi au venit schelele și la urmă o construcție mare ce s-a umplut cu exponate, o epopee în devenire. Ca și alte instituții, și Muzeul Diasporei se confrunta cu greutăți financiare și cu problema viitorului său. Proiectele de dezvoltare s-au realizat doar în parte. Mă bucur că am „încurcat" muzeul cu un proiect de lărgire a expoziției și de construire a unei noi aripi. Dat fiind că donatorul, Sam Spiegel, și-a respectat obligațiile, construcția există deja. Poate că în curând va fi terminată. Am încercat aceeași satisfacție și la construirea Bibliotecii municipale „Beit Ariela". Moștenirea primită de la Iehoșua Rabinovici era un schelet neterminat. În perioada crizei economice din 1969, construcția a fost sistată. Biblioteca municipală continua să funcționeze într-o baracă neglijată, umedă, bântuită de șobolani. Cărțile au prins mucegai. Faptul că „poporul cărții" era nevoit să funcționeze în asemenea condiții, mi se părea o mare rușine. Deși i-am semnalat lui Cici situația, terminarea bibliotecii nu a fost în fruntea priorităților lui. În regimul municipal, toate cheltuielile bugetare depindeau de hotărârea

primarului. Conform legii, el poartă răspunderea pentru finanțele orașului. Căile obișnuite de convingere și presiune n-au ajutat. Atunci am hotărât să fac apel la mijloacele de comunicație. Televiziunea era încă în fașă. Am fost fotografiat lângă scheletul clădirii, cerând public primarului să termine proiectul. Apelul meu emoționant a dat roade. Beno Ghiter și soția lui, Alice, s-au mobilizat pentru donații. Ei au decis să construiască biblioteca, cu condiția ca aceasta să poarte numele răposatei lor fiice, Ariela, care a murit tânără. Împreună cu Israel Șapira, directorul bibliotecii municipale, am elaborat un plan general al bibliotecii. Nu numai un lăcaș pentru cărți, ci un adevărat centru cultural, dinamic și pluralist, care să propună populației activități diverse: de la ateliere pentru scris, pentru creatori și conferințe, până la concerte și expoziții. Până astăzi, familia Ghiter însoțește „Beit Ariela".

Când trec pe lângă biblioteca municipală, îmi amintesc de baraca mizerabilă și mucegăită și zâmbesc. Iată încă un lucru ce pare de la sine înțeles, ca și când biblioteca s-ar afla acolo dintotdeauna. Dar câtă sudoare și eforturi stau la temelia ei?

La fel și Cinemateca. Cine își amintește Tel Aviv-ul fără ea? În zilele predecesorului meu, vice-primarul Eliahu Speizer, Cinemateca funcționa în Casa funcționarilor primăriei de pe strada Pumpadita. Lui Speizer i se datorează ideea înființării actualei Cinemateci. Când a văzut Cinemateca pariziană, i-a încolțit în minte ideea înființării celei telaviviene. Timp de câțiva ani, Cinemateca a funcționat în localul ei provizoriu. La un moment dat, un avocat din vecinătate s-a adresat Tribunalului Suprem, susținând că destinația clădirii este de a fi un club pentru salariații primăriei și nu o sală de proiecție a filmelor. Tribunalul a acceptat obiecțiunile vecinilor și Cinemateca a rămas fără sediu. Am încercat s-o transferăm la Muzeul Tel Aviv, dar acolo nu veneau spectatorii. Instituția era amenințată cu desființarea. Nu mă puteam resemna cu ideea că Tel Aviv-ul nu va mai avea o Cinematecă. Mi-am amintit de sala din Casa Loteriei de Stat (Mifal Hapais). Pe vremuri, funcționa acolo teatrul „Zira". Cu președintele Loteriei de Stat, dr. Michael Landau, eram în relații excelente. I-am cerut o favoare personală: să transferăm temporar Cinemateca în sala din clădirea Loteriei.

Perioada de tranziție, despre care n-am vorbit, a durat doisprezece ani. Directorul Cinematecii, Alon Garbuz și echipa lui au dezvoltat în condiții ingrate această instituție. Nu existau acolo un foyer, o cofetărie, dar totuși locul a devenit un punct de atracție pentru sute de tineri.

În fiecare an dr. Landau reaproba cererea mea personală, prelungind contractul.

Dar această soluție temporară menținea necesitatea unei clădiri permanente. Cinemateca trebuia să fie casa cinematografiei viitorului, un centru pentru tineri, într-o epocă a vizualului care se dezvoltă cu o rapiditate extraordinară. Bazându-se pe vizitele sale la diferite cinemateci din lume, Alon Garbuz a elaborat o concepție modernă. Năzuiam să creăm o clădire cu câteva săli de proiecție, având cel mai modern utilaj, în care să existe și o cofetărie, loc de odihnă înainte și după film, o filmotecă, un depozit de utilaj, precum și săli de studiu pentru cei care vor să se realizeze prin creație cinematografică. Voiam ca noua Cinematecă să fie construită într-un loc central. Ani de-a rândul am căutat donatori. Mi-am pus speranța într-un grup de donatori din Mexic. Le-am consacrat mult timp și multă atenție. Nu odată s-a întîmplat ca un donator să răspundă favorabil cererii noastre, dar la intervenția concurenței, să se răzgândească. Așa s-a întâmplat și cu grupul mexican. Din ultima noastră discuție, mi-am dat seama că am eșuat. „Există la Tel Aviv suficiente cinematografe. Nu e nevoie de încă unul", s-a exprimat o posibilă donatoare. „Preferăm să ne donăm banii pentru grădinițe de copii". Atitudinea provincială a avut ultimul cuvânt. În cele din urmă, proiectul a pornit la drum cu ajutorul „Fondului Doron" și al altor donatori. Azi, zona Cinematecii este însuflețită de prezența tineretului și foarte bogată în activități. Când trec seara târziu pe strada Haarbaa și mă împotmolesc într-un dop de circulație, știu că eu am învins.

În aceiași ani am întemeiat și Muzeul Teatrului. Actorul Iehuda Gabai, unul din fondatorii teatrului muncitoresc „Ohel", era arhivar „din fire". El aduna orice afiș, bilet, schiță sau plan legate de viața teatrului ebraic. Pe terasa casei sale erau îngrămădite lăzi pline cu material care așteptă să fie expus. Cum am aflat despre colecție, primul pas a fost să-l vizitez. Lui Gabai îi era greu să se despartă de colecția lui. Pe Cici l-am convins că eram obligați să achiziționăm colecția lui Gabai. Acel tezaur avea nevoie de un loc adecvat, central, accesibil, onorabil.

În același timp, actorul și conferențiarul la Facultatea de Teatru, Șimon Lev-Ari, de origine română, a inițiat și el un proiect similar, la Universitatea din Tel Aviv. În competiția pentru achiziționarea colecției Gabai, a câștigat primăria. Am reușit să-l conving pe Iehuda Gabai că dacă va intra în posesia noastră, colecția va fi accesibilă marelui public și nu numai studenților de la teatru. Astăzi, Muzeul Teatrului își are reședința în fosta locuință a regretatei Mania Bialik, văduva marelui poet

Haim Nahman Bialik. Cu ajutorul poetului Solo Har, originar din România, numit secretarul și apoi succesorul lui, Gabai a reușit să selecteze, să organizeze și să cataloghеze colecția. Ani de-a rândul, am luptat pentru transferarea muzeului într-un loc mai potrivit, în vecinătatea Muzeului de Istorie al orașului, aflat în vechea clădire a primăriei, din strada Bialik. Am visat să transform această stradă într-o stradă a culturii, închisă circulației. Un turist amator de cultură ar vizita mai întâi casa pictorului Reuven Rubin, admirându-i pânzele, ar studia scrierile poetului la Beit Bialik și ar vizita casa soției sale, Mania, ar asculta muzică la Centrul muzical de la Beit Șenkar, după care s-ar lăsa în voia nostalgiei la Muzeul de Istorie a Tel Aviv-ului, situat în vechea clădire a Primăriei Tel Aviv. Și dacă toate astea nu-i sunt suficiente, se poate odihni lângă mozaicul lui Nahum Gutman, care înfățișează istoria orașelor Iaffo și Tel Aviv, în piatră multicoloră. O zi de desfătare culturală îl așteaptă pe acest turist imaginar.

Propunerile mele de transformare a străzii Bialik într-o stradă de cultură au rămas deocamdată în arhive. Cici s-a entuziasmat de idee, dar nu s-au găsit fondurile necesare. I-am „vândut" ideea și succesorului, Roni Milo, dar nici el încă nu a ridicat mănușa. Poate va veni ziua când unul din primarii orașului va scoate ideea mea de la arhivă, decis să realizeze proiectul.

Din nenumăratele mele proiecte, multe au devenit realitate. În Casa Dizengoff, reședință a primului primar al Tel Aviv-ului, am creat un Muzeu al Independenței, cu o expoziție permanentă. În această clădire, în care s-a proclamat înființarea Statului Israel, graficianul David Gafni a restaurat sala Independenței, în care David Ben Gurion a citit la 15 mai 1948 declarația de creare a Statului.

Și acum, câte ceva și despre alte proiecte municipale.

Îmi amintesc cu emoție clipa în care am semnat împreună cu Cici documentul de înființare a Muzeului Beit Reuven, cu câteva luni înaintea morții marelui pictor. Am ridicat un pahar și am băut „le'haim" în casa din Cesareea a celebrului pictor, care a fost și primul ambasador al Israelului în România.

Lista proiectelor inițiate de mine nu este scurtă. Eu am inițiat acordarea titlului de „iakir" (onorat, respectat, scump) notabililor orașului; primul festival al Tel Aviv-ului; pavilionul de artă din parcul Hayarkon, „Melcul acustic" pentru concertul simfonic anual din parc, pentru locuitorii Tel Aviv-ului; dezvoltarea Universității populare; Centrul Congreselor și altele, și altele... Pe hârtie, pare o listă anostă... dar pentru

mine, fiecare din aceste proiecte este o parte din viață, trăită cu entuziasm, energie și uneori, și... cu dureri de inimă.

Ceea ce am făcut continuă să existe și nu numai pe hârtie. Funcția mea la primărie a avut o durată mai îndelungată decât oricare altă funcție din viața mea. În această funcție am cunoscut și mulți oameni extrem de interesanți, din întreaga lume. Dacă nu aș fi activat la primărie, i-aș fi întâlnit oare pe cei doi astronauți care au pus piciorul pe solul Lunii? Când i-am găzduit pe cei doi eroi ai spațiului, Mitchell și Carpenter, nu m-am putut abține să-i întreb cum arată corpul ceresc care strălucește uneori noaptea deasupra noastră. Mitchell mi-a răspuns: „Ce peisaj! Luna seamănă cu... deșertul Sinai". Am întrebat: „Ați avut clipe de regret în timpul călătoriei?" Carpenter mi-a răspuns mai decis, iar Mitchell, mai șovăitor. „N-am uitat niciodată că suntem doi oameni asupra cărora sunt ațintite privirile a zeci de milioane de anonimi, care știu orice amănunt, cât de mic, despre noi și sunt îngrijorați de soarta noastră".

În jurnalul meu de atunci regăsesc un fragment în care mă plâng de „inflația de oaspeți". Retrospectiv, aceste întâlniri mi-au satisfăcut curiozitatea, mi-au dat posibilitatea de a cunoaște oameni noi pe care nu văd cum i-aș fi cunoscut în alte împrejurări. Prin ei am descoperit lumi necunoscute. Otto Preminger, producătorul lui „Exodus", și-a exprimat îngrijorarea față de tendințele filmelor de la Hollywood, de a se concentra asupra violenței și a crimei. „Cinematograful ar putea contribui la educația în spiritul toleranței și omeniei", a explicat Preminger credo-ul său.

Din galeria personalităților încântătoare mi-i amintesc pe foștii primari ai New York-ului, Avraham Beam și Ed Koch, ambii evrei. Koch era o personalitate fermecătoare. Venind la New York, i-am cerut formal o audiență. A râs și a renunțat la amănuntele protocolului. Cu mine a vorbit ca „de la inimă la inimă". Pentru a-l onora pe Ed Koch, Tel Aviv-ul a făcut o excepție de la regulamentul care interzice să se dea unei străzi numele unei personalități în viață. Este și un omagiu adus unui om care a sprijinit fără rezerve Tel Aviv-ul, de-a lungul anilor.

În cadrul funcției mele la primărie am reușit să omagiez și opera lui Avraham Sutzkever, cel mai mare poet de limbă idiș din zilele noastre.

Avraham Sutzkever, originar din Vilna, poreclit Abrașa, era poet și cărturar. În timpul războiului a luptat contra nazismului într-o unitate de partizani, fiind decorat cu cel mai mare ordin sovietic, „Ordinul Stalin".

La o ceremonie în cadrul căreia s-a acordat unui grup titlul de „primii printre cei drepți", neevrei, care au salvat în timpul războiului

vieți de evrei cu riscul propriei lor vieți, am auzit de la Abrașa, cum îi spuncam lui Sutzkever, ce înseamnă un „întîiul printre cei drepți".

Trupele naziste intraseră în Vilna. SS-iștii au început să caute evrei. Abrașa a încercat să scape de urmăritori, strecurându-se pe străduțe lăturalnice, în speranța că-i vor pierde urmele. Când s-a convins că le-a scăpat, pentru moment, s-a năpustit într-o casă cu ușa deschisă. O bătrânică l-a primit liniștită. Sutzkever a aruncat o privire prin fereastră: pe un felinar a zărit două cadavre, oameni prinși de nemți și spânzurați. Fără a scoate un cuvânt, bătrânica s-a apropiat de fereastră și a tras perdelele, iar apoi, tot fără a-l întreba nimic, s-a așezat la masă, lângă el. „Aceasta este una dintre cei drepți", și-a încheiat Sutzkever istorisirea.

Ani de-a rândul am fost președintele comisiei telaviviene care decidea cui i se cuvine distincția de „Primul printre cei drepți". Totdeauna am avut prezent în minte exemplul lui Sutzkever.

Fără Cici, Tel Aviv-ul nu ar fi fost ceea ce este astăzi. Iehoșua Rabinovici a avut mari realizări, dar Cici este cel care a făcut ca orașul să progreseze, schimbându-i caracterul. Dintr-un oraș provincial și adormit, Tel Aviv a dobândit o înfățișare de metropolă internațională. În timpul cadenței lui Cici, Tel Aviv a devenit „orașul fără pauză".

Cici merită toate laudele, dar și eu am dreptul să cer modesta mea recunoaștere. Firește, realizările, ca și eșecurile, îi sunt întotdeauna atribuite conducătorului unei echipe și nu întotdeauna pe bună dreptate. Ce satisfacție îi rămâne activistului, dacă nu i se recunosc realizările? N-am lucrat pentru salariu. Acesta nu-ți poate oferi satisfacțiile care ți s-ar cuveni pentru ce ai realizat, sau cel puțin pentru contribuția ta la cele realizate. În timpul a două din cele patru cadențe la primărie, în două am deținut funcția de adjunct al primarului. În alte două, nu am mai primit salariu și unica mea răsplată erau realizările. Recunosc că deseori m-am simțit nedreptățit de tendința de a atribui primarului tot ce se realizează. N-am vrut niciodată să mă împăunez cu succese care nu-mi aparțineau. Doream să se recunoască numai ceea ce am făcut, sau doar contribuția mea la proiectele colective.

Nu sunt amărât. Mă bizui pe memoria celor care au trăit această epocă.

De-a lungul anilor, relațiile mele cu Cici au cunoscut suișuri și coborâșuri. La semnarea acordului politic am solicitat titlul de prim-locțiitor al primarului, pentru a face distincție între mine și colegul meu Igal Grifel, care deținea un titlu identic. Cici n-a satisfăcut cererea mea, temându-se că astfel ar tulbura liniștea coaliției.

„Practic, tu vei fi primul locțiitor", mi-a promis. „Pe tine te voi însărcina cu misiunile reprezentative, cu apariții în public. Nu pot să fac abstracție de un reprezentant major al partidului din care fac parte".

Din considerație pentru Cici am retras cererea.

În primii ani se sfătuia deseori cu mine. Țin minte discuția cu el referitoare la componența consiliului public al Teatrului Municipal Hacameri. Cici căuta un președinte care să fie o personalitate cultivată. Ca și mine, avea reticențe pentru numiri politice. Din când în când, era nevoit să cedeze în fața intereselor de partid. În mod firesc, era de acord cu numiri din partidul său, cu condiția ca respectivele persoane să aibă o pregătire adecvată sarcinilor care le erau destinate. Am propus la conducerea Teatrului Hacameri pe regretatul dr. Elimelech Rimalt. Îl cunoscusem în calitate de conducător al fracțiunii muncitorești din partidul liberal. În acei ani eram tovarăși de drum. Rimalt a fost om de partid, dar și un foarte cunoscut profesor, precum și om de cultură, în cea mai pură accepție a cuvântului. Cu timpul, Cici n-a mai avut nevoie de sfaturile mele. A învățat repede. Dintr-un novice în politică, a devenit versat în toate întorsăturile ei. Eu însumi puteam lua lecții de la el.

De la o cadență la alta, atitudinea caldă de odinioară se răcea. „Mi-am achitat datoria față de voi". Deși acest lucru nu a fost rostit clar, acest răspuns plutea în aer. A slăbit și relația noastră personală. În cadențele a treia și a patra am cerut ca pe o favoare să fiu prezent la ședințele comisiei pentru construcții a orașului, o comisie importantă, în care Liberalii Independenți, cu un singur consilier, nu mai aveau reprezentanți. Cici a refuzat.

Când am fost ales în Knesset, continuând a funcționa și la primărie, nu mi s-a găsit o funcție adecvată. Când Cici a alcătuit conducerea primăriei sale, nu s-a gândit la o funcție și pentru mine. Am fost silit să inventez eu singur o propunere: crearea funcției de „ombudsman", comisar pentru reclamațiile publice, care nu exista până atunci la primărie.

Lucrurile s-au repetat și în cea de a patra cadență. Cici, împreună cu un membru al Consiliului municipal, Eitan Sulami, din Herut, care era pe atunci omul lui apropiat, au împărțit toate sarcinile. Am rămas din nou „pe dinafară". Tocmai atunci începuse marele val de imigrare din Uniunea Sovietică. Chestiunea îmi era familiară. O cunoscusem în calitate de deputat în Knesset, ca membru în Comisia de emigrare și absorbție. I-am propus lui Cici crearea unei secții de absorbție orășenească, pe care să o conduc. Atunci când am venit la el cu această

propunere, nu m-a refuzat. Am fost numit responsabil pentru o unitate care s-a ocupat de absorbția a patruzeci de mii de noi veniți la Tel Aviv. Aceștia au contracarat procesul exodului de cetățeni din Tel Aviv și au restabilit echilibrul demografic.

Succesul meu în absorbția unui asemenea număr de noi veniți din URSS nu ne-a făcut de rușine nici pe Cici și nici pe mine.

Lupta pentru recunoaștere și pentru credit este o luptă cu morile de vânt. În climatul politic, care este deosebit de rece, continui să sper că cineva va ține minte. Materialul se află împrăștiat în arhive și în nenumărate fragmente din presă. Aceste rânduri sunt scrise cam la cinci ani după ce Cici s-a retras de la conducerea primăriei. Spre marele meu regret, și el a încercat între timp sentimentul de a fi devenit „fost primar". Au și început să fie date uitării realizările lui. Ne întâlnim uneori la operă, la ședințele teatrului de limbă idiș, la concerte. Întâlnirile noastre sunt totdeauna prietenești. Amărăciunile au trecut. Niciodată nu am discutat cu el ce a simțit la ieșirea din funcție. Oare îi este uneori dor de zilele de glorie? Sper că nu poartă în suflet regrete.

Poate că se va găsi istoricul ce va dedica un studiu cuprinzător perioadei lui Cici la Tel Aviv. Șlomo Lahat (Cici) merită cununi de lauri, dar poate câteva frunze vor încununa și capetele celorlalți, printre care și capul meu, care i-am fost un colaborator activ, plin de inițiativă și abnegație.

22

GERMANIA: NICI UITARE, NICI IERTARE

Să nu uităm și să nu iertăm! De-a lungul anilor am trecut prin frământări grele pe tema Germaniei. În Holocaust mi-am pierdut membrii familiei. Soția mea, Mimi, e o supraviețuitoare a Auschwitz-ului. Aceste amintiri au planat ca o umbră nevăzută asupra vieții noastre.

Deși în primii ani de existență ai Statului Israel n-am folosit mărfuri germane și simțeam o alergie la tot ce era german, mă simțeam legat de cultura germană. Am crescut în spiritul acestei culturi. Stăpâneam perfect limba germană. În timpul serviciului meu la Ministerul de Externe mi-au trecut prin mână documentele legate de acordul de la Luxemburg din septembrie 1952. Acest acord a pus bazele colaborării între Germania post belică și „Comisia de revendicări" – forul mondial evreiesc constituit pentru a duce tratative cu Germania în problema despăgubirilor și a retrocedării proprietăților evreiești jefuite de naziști. Germania era atunci dispusă să stabilească relațiile diplomatice cu Israelul. O împăcare formală cu poporul evreu i-ar fi adus avantaje politice și ar fi accelerat reîncadrarea Germaniei în familia popoarelor.

Israelul a reacționat negativ. Rănile erau prea proaspete.

În cariera mea la Externe am citit tot materialul diplomatic privind Germania, inclusiv rapoarte strict secrete. Am fost versat în toate aspectele complicate ale relațiilor israelo-germane.

Personal, m-am străduit să respect preceptul „A nu uita și a nu ierta". În cele din urmă, rațiunea a învins sentimentul. Germania redevenea în Europa o putere influentă. Nu aveam încotro, trebuia să stabilim relații cu noua Germanie, simpatizantă a Israelului. Trebuiau încurajate acțiuni utile intereselor vitale ale Israelului. Nu puțin m-a influențat și faptul că viața mea politică era legată de „iekim", adică de evrei originari din Germania. M-am trezit adoptând linia pragmatică promovată de Ben Gurion, Pinhas Rosen și Nahum Goldman: relații – da, prietenie – nu.

În calitate de ziarist la „Zmanim", am fost primul care l-a intervievat pe Rolf Vogel, coleg de meserie din Germania. De-a lungul anilor, Vogel a devenit unul din piloniі înțelegerii în relațiile evreo-germane. Interviul pe care l-am luat atunci a fost o acțiune secretă și complicată. A trebuit să mă oblig în fața serviciului secret israelian că nu voi divulga nimănui locul întâlnirii, nici adresa hotelului lui Vogel. Îmi amintesc foarte bine tensiunea sufletească din preajma întâlnirii. Iată-mă torcând un fir de legătură cu noua Germanie. Nu puteam uita Germania din ultimul deceniu, monstrul ucigaș. Cu acest conflict interior am trăit mulți ani. Nu odată mă chinuia până într-atât conștiința, încât mi se părea că-mi voi pierde echilibrul.

La sfârșitul lui martie 1963, am plecat în vizită în Germania, în calitate de membru al unei delegații care trebuia să studieze chestiunea Pieței Comune europene. A fost a doua oară când am pus piciorul pe pământul Germaniei. Prima mea vizită am făcut-o în uniformă britanică, în 1946, în Germania învinsă și distrusă.

Grupul care trebuia să plece acum s-a organizat în secret. Știam că opinia publică din Israel nu va accepta cu ușurință ideea unei delegații de israelieni în Germania, atunci, când relațiile încă nu se normalizaseră. După acordul de la Luxemburg, au avut loc schimbări radicale pe arena politică mondială. În epoca războiului rece, Germania și-a cucerit un loc central în Europa. În absența relațiilor cu Israelul, Germania a strâns relațiile economice cu țările arabe.

În 1963, s a întors roata. Acum, Israelul era interesat în relații diplomatice cu Germania. Acum, Germania refuza. În Israel activa „Asociația pentru Politică Externă", pe care am creat-o, ca funcționar al Ministerului de Externe, împreună cu deputatul Izhai Harari. Asociația era destinată să fie un for neoficial pentru oaspeți importanți. În acest for ei puteau să-și exprime concepțiile în mod liber, fără teamă de dezvăluiri sau publicitate. Câțiva ani am fost secretarul acestei asociații. Pentru a ne ușura misiunea, am comunicat că delegația în Germania fusese organizată de această asociație. Personalități publice din domeniul economiei și al presei fuseseră invitați să participe în Germania la un seminar pe tema Pieței Comune europene. Fiind secretar general al Partidului Liberal Unificat, am fost invitat în calitate de personalitate politică.

Piețele Orientului Mijlociu, ca și piața comunistă, erau pe atunci închise în fața Israelului. La deschiderea piețelor Orientului Mijlociu nici nu puteam visa. Relațiile economice cu Europa erau vitale pentru

economia noastră, oxigenul ei. Israelul trebuia să se pregătească pentru cotitura revoluționară în economie, crearea Pieței Comune europene.

În calitate de secretar general al partidului trebuia să țin seama de sensibilitatea conducerii. Conducătorii aripei de dreapta a partidului, clal sioniștii Iosef Sapir, Iosif Serlin și dr. Elimelech Rimalt respingeau ideea oricărei relații cu Germania. Moșe Kol, de la „Progresiști", deși mai moderat, avea și el rezerve. Ei se temeau că vizita în Germania va stârni o furtună în rândurile partidului și în afara lui. Originarii din Germania din partid, dr. Kurt Mosberg și Max Tal, ambii industriași, precum și Ițhak Ziv Av, din veteranii Clal Sioniști, urmau și ei să participe. În cele din urmă am ajuns la un compromis: voi participa ca personalitate publică, dar nu în numele partidului. Forul german care ne găzduia era „Europa Union", o organizație publică independentă, paralelă cu asociația noastră, în fruntea căreia se afla baronul evreu Von Oppenheim.

Secretara organizației, dr. Katherine Focke, activistă a Partidului Social-Democrat, era responsabilă cu programul seminarului și cu organizarea vizitelor noastre la nivel înalt. După mai mulți ani, când social-democrații au preluat puterea, Katherine Focke a fost numită ministru în guvernul lui Helmut Schmidt.

La una din mesele oficiale, mă aflam vis-a-vis de un funcționar superior din aparatul administrativ. Era aproape orb, cu un singur picior, îmbrăcat elegant. În locul mâinilor avea proteze cu degete de metal. Soția lui, așezată alături de el, îl hrănea. Nu am întrebat ce a făcut acest invalid în timpul războiului. Țin minte doar că îmi răsunau în minte cuvintele biblice: „A apărut Dumnezeul răzbunării". Eram confuz. De câte ori intram în contact cu un german de vârsta mea, îmi încolțea întotdeauna în minte întrebarea chinuitoare: „Ce se ascunde în biografia lui?" Poate că stau alături de un om care a asasinat evrei.

Am fost găzduiți în palatul Mönchisch Gladbach, de lângă Köln. Vechiul palat era izolat, ascuns în inima pădurii. Conferențiarii veneau acolo; o galerie de personalități publice germane: miniștri, primari și deputați. Statul Israel era reprezentat atunci în Germania de o delegație condusă de Michael Paswig, continuatorul primului reprezentant israelian, dr. Felix Șinar. Conferințele dădeau loc la dezbateri furtunoase. Tocmai în acele zile a izbucnit un scandal internațional, în urma dezvăluirii că savanții germani ajută Egiptul la construirea de rachete destinate să lovească Israelul.

O convorbire încordată a avut loc cu dr. Böhm, un membru marcant al partidului cancelarului Adenauer și un mare prieten al Israelului și

al poporului evreu. Dr. Böhm lupta pentru stabilirea imediată de relații formale cu Israelul. Cu orice prilej, își exprima furia și teama cu privire la ajutorul german la construirea armelor destinate să distrugă Statul Israel. Răspunsul doctorului Böhm era tipic german: savanții semnaseră contracte personale, iar Germania era o democrație care nu putea interveni în aceste contracte. M-a surprins această concepție la un liberal.

„Viața națiunii evreiești este mai importantă decât considerațiile juridice", am declarat cu emoție. Derutat, dr. Böhm a propus inițierea unei legislații care să anuleze cetățenia germană a celor care activează în afara granițelor Germaniei contrar intereselor acesteia.

Fără a fi pregătit, m-am trezit apărând la televiziune, vorbind în emisiuni de radio și în cercuri politice. Dat fiind că vorbeam limba germană, am devenit fără să vreau purtătorul de cuvânt al poziției israeliene.

La primirea organizată de baronul Von Oppenheim în luxosul său palat, am făcut cunoștință cu figura centrală a seminarului, dr. Kurt Birenbach, fost membru al Parlamentului și un prieten devotat al Israelului. El era considerat unul din marii specialiști în problemele Pieței Comune europene în devenire. În timpul crizei relațiilor israelo-germane, a îndeplinit misiuni importante din partea cancelarului Ludwig Ehrhard. Nu am comunicat cercurilor liberale germane despre vizita noastră la Köln. Totuși, ei au aflat despre vizita noastră. Am primit o invitație din partea cancelarului adjunct Erich Mende și a vicepreședintelui Bundestagului (Camera deputaților), Thomas Dehler. Se șoptea că în vinele sale curge sânge evreiesc. Ne cunoscusem cu ocazia unei vizite a lui Dehler în Israel. Acum, am fost invitați la o întâlnire oficială, în clădirea Parlamentului din Bonn. Delegația noastră era compusă din: Gabriel Zifroni, redactorul cotidianului „Haboker" și dr. Kurt Mosberg, industriaș, membru în cercul originarilor din Germania din Partidul Progresist.

Am trecut, emoționat, pragul Bundestagului. Simțeam că treceam încă un Rubicon. Vicecancelarul Erich Mende ne a așteptat în cabinetul său. Din biografia lui știam că fusese ofițer în Reichswehr. Acum era „omul puternic" al partidului liberal din noua Germanie, care se numea oficial F.D.P. – Partidul Democraților Liberi.

Când Mende mi-a întins mâna, n-am putut să nu mi-l imaginez în uniforma nazistă. Îmi amintesc că am respirat adânc și am răspuns vicecancelarului cu o strângere de mână slabă.

În salutul său, Dehler l-a citat pe Martin Buber: „Relațiile dintre evrei și alte popoare se stabilesc printr-un dialog. Eu știu prin ce a trecut poporul vostru; dar noi trebuie să privim spre viitor".

Aceste cuvinte s-au repetat și cu alte ocazii: viitorul ca prioritate.

Stăteam în fața germanilor și viitorul mă frigea. Și lui Thomas Dehler i-am cerut ferm să pună capăt colaborării savanților germani cu dușmanii Israelului.

La primirea oficială în onoarea noastră, l-am cunoscut pe ministrul pentru Ajutorul Extern, Walter Schell, care după câțiva ani a ajuns președintele Germaniei. El ne-a relatat că se întorsese recent dintr-o vizită la Damasc și la Rabat Ammon și că urma să facă o vizită la Cairo.

— Sunteți din Ierusalim? m-a întrebat Walter Schell.

— Orice evreu, de oriunde ar fi, este din Ierusalim, am răspuns.

La această afirmație patriotică a reacționat cu „Salut Ierusalimul", relatând că vizitând Iordania, a văzut Capitala noastră de dincolo de granită.

– Sper că va veni și vremea când veți vedea Iordania din Ierusalimul nostru, am ripostat.

Vicecancelarul Mende știa că sunt secretarul general al liberalilor.

— Trebuie să-l cunoști pe colegul tău de la noi, a spus el.

Numele tânărului secretar de partid era Hans Dietrich Genscher, care a devenit ulterior ministru de Externe al Germaniei, pentru timp de douăzeci de ani.

A doua zi, Genscher a trimis o mașină care să mă ia la el. Era instalat într-o cameră modestă din centrul orașului Bonn. Cuvintele mele despre Partidul Liberal Unificat, despre kibuțuri și moșavuri din rândurile liberalilor au trezit la el un mare interes. De-a lungul anilor i-am urmărit cariera strălucită, însoțită de un dialog continuu, prietenesc.

— Trebuie să vizitez Israelul, a spus Genscher la prima noastră întâlnire. El și-a îndeplinit promisiunea. Ne-a vizitat de multe ori, în vremuri normale și în vremuri grele. În cadrul primei vizite ca ministru de Externe, Liberalii Independenți l-au invitat la o masă la hotelul Moria, de la Marea Moartă. Ghideon Hausner și Moșe Kol, ambii miniștri în primul guvern Rabin, stăteau în capul mesei. Genscher iradia prietenie, volubilitate și povestea glume politice. Când a fost oaspetele lui Brejnev, i s a oferit vin roșu. Genscher a refuzat să bea, pe motiv că... îl deranja culoarea. Brejnev a dat dispoziție să i se aducă o băutură... liberală, de culoare galbenă. Ambii conducători au băut împreună, bere.

Auzind despre calitățile tămăduitoare ale Mării Moarte, a insistat să se scalde în mare, în pofida programului său destul de încărcat. El trebuia să se întoarcă, punctual, cu helicopterul la Ierusalim, pentru a ajunge la timp la întâlnirea cu primul ministru al Israelului, Levi Eșkol.

În 1985 l-am reîntâlnit pe Genscher la Congresul Partidului Liberal de la Hanovra, care a avut loc la câteva luni după explozia de la reactorului atomic de la Cernobâl. Germania, ca de altfel întreaga Europă, era în panică. În linie aeriană, Hanovra era la 400 de km de Cernobâl. Oamenii se temeau să bea lapte, gândindu-se că păşunile, cu hrana animalelor, ar fi putut fi infectate cu substanţe radioactive. Hrana cea mai populară erau conservele. Într-una din pauze, stăteam şi mâncam mazăre din cutii. Dr. Barthold Witte, unul din asistenţii lui Genscher la Ministerul de Externe şi prietenul meu personal, i-a povestit şefului său că eram versat în problemele României.

„Reuşesc oare evreii din România să plece în Israel?", a vrut să ştie Genscher. I am povestit despre conducătorul comunist Ceauşescu, care întreţinea relaţii bune cu Israelul şi permitea plecarea evreilor, în cadrul unor aranjamente speciale.

„Aranjamente speciale"! Ministrul de Externe al Germaniei a zâmbit ironic. „Şi noi avem asemenea aranjamente, dar spre deosebire de voi, noi plătim mai mult".

În timpul războiului din Golful Persic, Genscher a venit într-o vizită de solidaritate cu Israelul. Împreună cu Cici şi Igal Griffel, l-am dus la „Beit Dani" din cartierul Hatikva, lovit de o rachetă Scud irakiană. Văzând distrugerile, Genscher s-a cutremurat.

„Voi sunteţi cobaii de experienţă ai noii arme", a spus el. „Noi, germanii, nu vom permite să fiţi abandonaţi. La faţa locului, i-a oferit lui Cici un cec de sute de mii de mărci, contribuţia guvernului său la refacerea ruinelor lui „Beit Dani".

Mă întrebam cu uimire cum va arăta viaţa lui fără titlu şi autoritate. Se părea atunci că Genscher este eternul ministru al Germaniei.

Dar să revin la vizita din 1967. După o intensă săptămână la seminar, am plecat în turnee în oraşele principale ale Germaniei. Pretutindeni am fost primiţi de şefii primăriilor cu toată pompa. Germanii erau interesaţi să scoată în evidenţă vizita israelienilor, înaintea instituirii relaţiilor diplomatice oficiale. Noi voiam într-adevăr să învăţăm, dar totodată să păstrăm toată discreţia posibilă asupra vizitei noastre.

La Frankfurt am vizitat staţia de radiodifuziune şi televiziunea. Directorul staţiei, care ne-a organizat vizita, era nepotul prinţului Otto von Bismark, întemeietorul imperiului german. Acolo ni s-au arătat minunile tehnologiei de atunci. La intrare, ne-a filmat o echipă de televiziune. La încheierea vizitei am fost introduşi în studio, ca să vizionăm filmul gata făcut. Eficienţa germană nu s-a schimbat. Ei se străduiesc

să ne facă vizita cât mai plăcută, pentru a ne dovedi că există și o altă Germanie.

Între timp, mi se adunaseră cărți, albume, hârtii. Voiam să le trimit acasă prin poștă. Încărcat cu pachete grele, m-am apropiat de ghișeul poștal din Hamburg. Funcționarul a aruncat o privire bănuitoare: „D-ta trimiți o bombă în Egipt?", a întrebat cu cinism.

Obrăznicia lui m-a scos din fire.

„Nu, îmi trimit mie o bombă. Îmi ajung bombele pe care dumneata și prietenii dumitale le produceți împotriva noastră în Egipt".

Funcționarul părea în pragul unui atac de inimă. S-a stăpânit cu greu, a înregistrat pachetul și mi-a înmânat recipisa.

Vizita noastră la Hamburg a fost condiționată de o vizită la Bergen Belsen. Ghidul nostru era preotul Erich Lüth, șeful mișcării „Pentru a ispăși păcatele părinților". Tineri germani veneau în Israel să lucreze în asistența socială, cu invalizi, cu alienați mintali, cu bolnavi cronici. Bergen Belsen nu a fost un lagăr de exterminare tipic. El a fost destinat să funcționeze ca un lagăr de tranzit pentru evreii străini, schimbați cu germani aflați în mâinile Apusului. Spre sfârșitul războiului, au fost trimiși în lagăr mii de evrei din Polonia. În martie 1945, s-au găsit în acest lagăr peste 42.000 de deținuți. Alți zeci de mii fuseseră uciși de epidemii, sau în asasinate în masă. O dată cu eliberarea, în aprilie 1945, britanicii s-au aflat în fața unor mormane de cadavre, fiind nevoiți să facă uz de buldozere pentru înmormântarea lor.

Pe tot teritoriul lagărului erau împrăștiate pietre funerare. Ne-am purtat pașii printre ele, în timp ce însoțitorii germani stăteau de-o parte. Iakov Groman, bancher din Ramat Gan, ne-a adunat pe toți lângă piatra funerară centrală și a rostit „Kadiș", rugăciunea pentru odihna morților.

De departe, însoțitorii noștri germani au urmărit ceremonia cu capetele plecate. Am revenit la autobuze. Deasupra noastră apăsa o tăcere completă. Nici măcar cu preotul Erich Lüth, conducătorul „Ispășirii" și un „drept al popoarelor" n-am putut schimba o vorbă. Când îl priveam, vedeam în fața mea un neamț.

Ne-am înțeles între noi și am anulat dineul oficial. M-am încuiat în camera de hotel. Ceilalți au făcut la fel. În seara aceea, nimeni nu putea vedea germani dinaintea ochilor. Abia a doua zi am reluat programul vizitei.

La Berlin, ne-a primit cu cele mai mari onoruri președintele Senatului, Wily Brandt. Din punct de vedere administrativ, Senatul era un fel de guvern al Berlinului.

Am fost cazați la hotelul de lux „Kempinski", nu departe de birourile comunității evreiești. La dispoziția fiecărui membru al delegației stătea o mașină Mercedes cu un șofer. Mai întâi, ne-am întâlnit cu membrii comunității evreiești, în fruntea căreia se aflau atunci Lili și Karl Marx, redactorul săptămânalului comunității. După aceea, am vizitat Senatul din Berlin. Eram la galeria oaspeților importanți. Wily Brandt a salutat delegația israeliană „venită să cunoască îndeaproape noua Germanie".

Membrii Senatului ne-au aclamat, în picioare. Conflictul meu interior reînvia. În pofida sentimentului de mândrie pentru primirea regească, n-am putut uita nici o clipă ce s-a întâmplat în acele locuri în urmă cu douăzeci de ani.

La hotelul „Kempinski" se găsea atunci scriitorul Cornelius Ryan, autorul celebrei cărți documentare „Ziua cea mai lungă", în care descrie ziua de 6 iunie 1944, debarcarea în Normandia, în cel de-al doilea război mondial. Această carte a lăsat asupra mea o impresie extraordinară. La dejun m-am apropiat de Ryan și m-am prezentat ca israelian. Ryan m-a invitat imediat să dejunăm împreună. El voia să știe cine sunt și ce am făcut în timpul războiului. I-am relatat că în respectiva zi hotărâtoare, 6 iunie 1944, am fost la București, sub o ploaie de bombardamente anglo-americane. I-am descris cum îi așteptam pe aliați. Știam că era unica șansă de a scurta groaznicul război. „Fiecare din acele clipe mi-a rămas întipărită în memorie", i-am spus lui Ryan. „Aceasta a fost ziua cea mai lungă, dar și cea mai mare din viața noastră. Simțeam că ne-am născut din nou".

Fiecare peisaj berlinez amintea războiul. Orașul era despărțit în două. Fiica mea, Nava, a numit într-una din povestirile ei Berlinul „hidra cu două capete".

Prietenii mei Ted Lurie și Gabriel Zifroni erau ziariști, iar eu – un fost ziarist. Le-am propus să traversăm zidul și să vizităm Berlinul de Est. Mă atrăgea curiozitatea și aventura. Alții, din delegație, ezitau. Știam că Germania de Est recunoștea pașaportul israelian. Eram curios să văd cum se vor purta cu noi. I-am convins pe Ted Lurie și pe Gavriel Zifroni să traversăm împreună linia de demarcație. La amiază, un taxi ne-a dus la Checkpoint Charlie: „Vă voi da jos ceva mai departe", s-a justificat șoferul. Nu de mult reușise să fugă din Berlinul de Est și se temea de

complicații. „Fiți și voi atenți", ne-a spus. Cu acest sfat s-a despărțit de noi. Prevăzuți cu pașapoartele noastre israeliene, ne-am apropiat de punctul de trecere. Polițistul vest german și cel din Germania de Răsărit n-au avut nici o obiecție. Polițistul „răsăritean" ne-a îndrumat spre o sală mare de așteptare, goală. Pereții erau împodobiți cu drapele roșii, cu emblema „secera și ciocanul". Panouri uriașe îl înfățișau pe președintele Germaniei de Est, Walter Ulbricht. Mesele erau încărcate cu material de propagandă, într-o mulțime de limbi străine, înfățișând realizările mărețe ale Germaniei de Est. O funcționară în uniformă verde, fără urmă de farmec feminin, cu o tunsoare bărbătească, s-a uitat în pașapoartele noastre. Era clar că era prima oară când ținea în mână un pașaport israelian.

„Ședeți și așteptați", ne-a spus, cu o răceală ostentativă. Am așteptat. A trecut o oră. Am început să fim îngrijorați. „Poate au în arhive articolele pe care le-am scris împotriva lor în „Jerusalem Post", a șoptit Ted Lurie, iar Gavriel Zifroni și-a amintit și el de toate atacurile anticomuniste ieșite de sub pana lui. Un astfel de „inventar" mi-am făcut și eu.

Aveau dreptate cei care ne-au avertizat. Ce nevoie aveam de această excursie? Fiind cel care inițiase aventura, simțeam că am comis o faptă necugetată. Timp de două ore am rămas în sala de așteptare. De pe pereți ne priveau Ulbricht, Marx și Engels. La început credeam că eram singurii turiști care au traversat linia de demarcație. Dar când am văzut alți turiști trecând pe diverse trasee, ne-a fost clar că eram ținuți în izolare. Până la urmă a apărut funcționara, ținând în mână pașapoartele statului pe care Germania de Est nu-l recunoștea. Am văzut că ștampila nu a fost aplicată pe pașaport, ci pe un bilețel separat. În afara explicației că trebuie să schimbăm mărci vest-germane cu mărci est-germane, nu ni s a spus nimic. Am schimbat banii la un ghișeu special.

Acum pășeam în direcția faimosului bulevard Unter den Linden, cea mai celebră arteră a Berlinului. Străduțele ce duceau spre bulevard, situate în „teritoriul nimănui", păreau pustii. Îți făcea impresia că nimeni nu locuia în casele înalte din cele două părți ale străzii. Dar eu presupuneam că mulți ochi urmăreau fiecare străin care trecea pe acolo. Era normal să presupunem că noi, cei trei israelieni, vom fi supuși unei urmăriri speciale.

Unter den Linden dezvăluia adevărata față a acestui stat comunist. Republica Democrată Germană era o țară sumbră. Puține magazine, oameni cu haine uzate, zdrențuite, o mână de autoturisme model sovietic. Figurile oamenilor erau posace, lipsite de zâmbet. Fiecare era grăbit. Nu discutau între ei. În ochii lor, străinii reprezentau o amenin-

țare imediată. De aceea, când ne am adresat cu o inofensivă întrebare de turist, nimeni n-a îndrăznit să ne răspundă. Am oprit un taxi. I-am spus șoferului, în germană, că vrem să vizităm orașul. Ne așteptam să ne fie ghid, dar cu cât noi întrebam mai mult, cu atât el se închidea într-o muțenie mai adâncă.

Ulterior, am aflat că în cartierul unde am oprit taxiul, lucrau numai șoferi în serviciul poliției secrete, „Stasi". Șoferul ne-a luat pentru că avea datoria să ne urmărească, evitând să ne dezvăluie „tainele orașului".

Nu am găsit unde să mâncăm sau să bem. Ne simțeam nedoriți. Nu ne puteam ascunde curiozitatea, văzând locuri ca poarta Brandenburg, Muzeul Pergamon. În cele din urmă, ne-am săturat de această atmosferă de teroare psihologică, am renunțat la proiectele noastre și am decis să ne întoarcem cât mai repede în Berlinul de Vest.

Am parcurs din nou „țara nimănui" până la punctul de trecere. De data aceasta, procedura a fost rapidă. „Vizita voastră a fost foarte scurtă", a recunoscut ironic funcționara. Când am traversat din nou „Checkpoint Charlie", de astă dată în direcția opusă, am răsuflat ușurați.

Mai târziu, ni s-a explicat că vizita noastră a stârnit o furtună. Poliția est-germană a fost uluită de faptul că trei israelieni, care nu erau diplomați, au trecut linia de demarcație. Din presă, autoritățile știau de prezența delegației israeliene. Șicanele de la traversare, cu controlul prelungit au avut drept scop verificarea adevăratei noastre identități. La fiecare pas, cineva aștepta o dispoziție asupra felului în care trebuia să procedeze. În timpul îndelungatei noastre așteptări din sala uriașă, pașapoartele noastre au fost fotografiate, iar șoferul de taxi a fost instruit să raporteze cu cine se întâlnesc cei trei „suspecți ai misteriosului Mosad israelian" și ce doreau exact să vadă. I-am decepționat, pentru că nu ne-am întâlnit cu nimeni și n-am văzut nimic.

După vizita în Belinul de Est, Berlinul de Vest mi s-a părut un „bastion al libertății". La o distanță de câțiva metri – două lumi. În teatrul regizorului evreu Erwin Piscator se juca atunci piesa „Locțiitorul", de Rolf Hochhut. Spectacolul se răfuia vehement cu Papa Pius al XII-lea și cu biserica catolică, pentru atitudinea lor indiferentă față de exterminarea evreilor. Voiam ca delegația să vadă spectacolul. De la cabinetul lui Wily Brandt ni s-a comunicat că toate biletele erau vândute. Nu m-am mulțumit cu acest răspuns și am decis să găsesc o modalitate pentru a vedea spectacolul. M-am dus la teatru, m-am postat lângă casa de bilete închisă și, după o așteptare enervantă, am bătut la fereastra ghișeului. O voce supărată m-a admonestat în germană: „Nu vezi, dom-

nule, că este închisă casa? Sala este arhiplină". Am băgat capul prin fereastră. „Sunt din Israel", am zis. „Mâine plec. Trebuie neapărat să văd spectacolul!". Fața casieriței a devenit mai amabilă. „Din Israel?" În glasul ei era parcă o nuanță de prietenie. „Așteaptă aici, domnule, voi merge să verific sala, poate voi mai găsi un loc gol al unui spectator care n-a venit".

După câteva clipe, casierița a revenit zâmbind: „Am reușit să-ți găsesc un loc".

Am vrut să plătesc biletul. Reacția ei a fost a unei persoane jignite. „Dumneata ești din Israel. Ești oaspetele meu". Am intrat în sală în vârful picioarelor.

Spectacolul începuse. Am urmărit cu interes cele întâmplate pe scenă. În sala arhiplină domnea o liniște totală. Răsuna glasul ofițerului catolic. Stătea în fața sfântului pontif și-l implora pe el, locțiitorul lui Dumnezeu pe pământ, să acționeze în favoarea miilor de copii asasinați. Eram invadat de sentimente furtunoase. Simțeam că spectacolul se ocupă exclusiv de mine. Mă întrebam dacă mai era în sală vreun alt evreu. Poate că eram unicul reprezentant al evreilor candidați la exterminare, într-o sală plină de criminali și de asasini.

La sfârșitul spectacolului nu s-a aplaudat. În tăcere, spectatorii au părăsit sala. Niciodată n-am să știu dacă tăcerea era expresia unor mustrări de conștiință, sau un gest în memoria celor uciși.

Dar poate că tăcerea aceea era o continuare a tăcerii colaboraționiștilor care au stat de-o parte în acele zile negre.

Frământat de aceste sentimente, am ieșit în noaptea rece a Capitalei germane. Tremuram, dar nu de frig.

În vara anului 1974, Primăria din Tel Aviv a dedicat o ședință specială chestiunii delegațiilor de tineret în Germania. Eram responsabil pentru această activitate. În biroul meu s-au îngrămădit multe invitații de schimb de tineri germani cu elevi de la școlile din orașul nostru. Pentru germani, aceasta era calea cea mai importantă de colaborare culturală și psihologică a tinerei generații germane cu evreii și cu Israelul.

Trimis de primărie, am plecat în Germania pentru a verifica posibilitatea semnării unor acorduri de colaborare cu Bonn, Köln și Frankfurt. Gazda mea din Bonn, micul oraș în care s-a născut Beethoven, devenit capitala Germaniei, era atunci primarul, dr. Daniels. În calitate de ambasador al Israelului funcționa atunci Iohanan Meroz. Dezbaterile au avut loc la hotelul în care s-au întâmplat evenimente diplomatice importante în preajma celui de-al doilea război mondial.

Secretarul orașului, dr. Klaus Rauen, urma să se ocupe de formularea acordului. Germania a sprijinit cu entuziasm propunerea. Din punct de vedere procedural, pentru lărgirea relațiilor cu Germania era necesară o dezbatere specială a Primăriei din Tel Aviv. Deosebirile de vederi erau profunde. Conducerea primăriei era dezbinată. O jumătate sprijinea proiectul, iar cealaltă jumătate se împotrivea drastic. Pentru prima oară în istoria municipală, Cici a exploatat un paragraf din regulamentul care acordă primarului, în situații speciale, vot dublu. Cici a votat în favoarea schimbului de tineret cu Germania și pentru semnarea acordului cu orașele germane. Niciodată n-am uitat obiectivul educativ, de a prezenta tineretului german un Israel frumos, care creează și construiește, pentru a întări în teritoriul său baze democratice sănătoase, evitând capcana dușmăniei față de străini și a antisemitismului care există încă în Germania. Fiul meu, Șlomo, a făcut parte din prima delegație de tineret care a plecat în Germania, în 1966.

Acum doi ani, cercul s-a închis. Nepotul meu, Yiar, pe atunci elev al liceului municipal Dalet din Tel Aviv, a plecat în vară cu o delegație de tineri la Bonn, orașul în care am semnat acordurile cu câțiva ani înainte.

Au trecut peste treizeci de ani de la stabilirea relațiilor oficiale cu Germania. Îndrăznesc să gândesc că și germanii s-au schimbat, nu numai noi. În decursul anilor s-a dezvoltat o diversitate de relații pe toate tărâmurile. Zeci de delegații de tineret pleacă an după an în orașe germane. Tineri germani vizitează Israelul.

În Israelul de azi, turiștii germani se situează, numeric, pe primul loc.

Personal, întrețin legături cordiale cu ambasadori germani și cu personalități oficiale, discut, schimb păreri și o fac cu toată sinceritatea. Cu fostul ambasador Niels Hansen și soția lui Barbara, care au învățat ebraica în timpul șederii lor în țară, am creat relații de profundă prietenie. Corespondez intens cu ei. Și cu Horst Dahlhaus, directorul Institutului pentru Educație Politică a Tineretului German, care trimitea anual în țară mii de tineri germani setoși de a cunoaște Israelul și poporul evreu, întrețin o legătură personală continuă, călduroasă. Unul din prietenii dobândiți în perioada când funcționam la conducerea serviciilor culturale de la Primărie este dr. Hilmar Hoffman, fost șef al Direcției culturale din orașul Frankfurt am Main, iar astăzi director general al centrului cultural, Institutul Goethe.

În Germania, Hoffman este unul din cei mai mari specialiști în domeniul filmului nazist. L-am convins să organizeze, în cadrul Insti-

tutului de cinematografie de pe lângă Universitatea Tel Aviv un prim simpozion științific dedicat filmului de propagandă nazistă. Cunoșteam dificultățile unei asemenea inițiative. Riscam să fiu acuzat că m-am ocupat în Israel de otrava nazistă. De aceea am fost prudent. Simpozionul n-a fost o activitate deschisă, ci bazat pe invitații individuale. Am adus filmele lui Leni Riefenstahl, amanta lui Hitler, cunoscută creatoare a filmului de propagandă nazistă. La simpozion am vizionat filmul dedicat Congresului partidului național-socialist de la Nürenberg, adevărată „capodoperă" a propagandei naziste. Filmul prezintă avionul lui Hitler ivindu-se din ceruri, aidoma unui mântuitor al poporului german. Un alt film, obligatoriu pentru publicul german, avea ca scop relevarea brutalității ritualului de sacrificare a vitelor la evrei. Culmea ironiei, filmul avea ca scop să le demonstreze tocmai celor care au „sacrificat" șase milioane de evrei nevinovați barbaria acelorași evrei la tăierea unei vite. Antisemitismul german a fost alimentat cu filmul „Evreul Süss", în care evreul era prezentat ca sugând sângele economiei germane. Din ordinul lui Goebbels, în acest film, personajul principal, spre deosebire de cel din romanul lui Feuchtwanger, ecranizat astfel foarte... liber, era prezentat ca o ființă nevolnică și lașă, care se târăște la picioarele călăilor „justițiari", implorându-i să-i cruțe viața. Prin intermediul acestui proiect, studenții israelieni au putut urmări prin ce mijloace a fost intoxicat spiritul german, devenit astfel capabil de perpetuarea cumplitului Holocaust.

În perioada activității mele ca secretar general la Partidului Liberal, am găzduit primii doi tineri liberali germani care s-au încumetat să viziteze Israelul: dr. Barthold Witte și Herman Flach. H. Flach, ziarist de frunte, căruia i s-a prevăzut un viitor politic strălucit, a murit tânăr. Dar colegul lui, dr. Barthold Witte, a fost numit de ministrul de Externe Hans Dietrich în postul de director al Departamentului de cultură al Ministerului de Externe. Cu prilejul unor întâlniri și tratative cu el, am reușit să-l conving să finanțeze cu o sumă de un milion de mărci la Muzeul Diasporei din Tel Aviv un proiect special, Adenauer – Ben Gurion, „Goldman – promotor al înțelegerii dintre evrei și germani".

Anual, particip de Ziua Holocaustului la adunarea organizată de Masua – Institutul pentru studiul Holocaustului din kibuțul Tel Ițhak, din conducerea căruia fac parte. Când sună sirenele, mă mustră conștiința: oare nu ne-am grăbit prea mult cu normalizarea? Dacă aș fi fost întrebat în anii războiului, aș fi declarat convins că nici un fel de relații normale cu germanii nu vor fi posibile în timpul generației noastre.

Realitatea e diferită, demonstrând contrariul a ceea ce credeam pe atunci. Interesul dezvoltării relațiilor cu cel mai important stat al Europei occidentale a fost mai puternic decât sentimentul de ură și dorința de răzbunare.

Personal, am văzut imediat după război poporul german în josnicia lui. Atunci m-am gândit la ideea talmudică a existenței unui Dumnezeu al răzbunării.

Ajutată de alianța în cadrul planului Marshall, Germania s-a refăcut repede, devenind o forță politică și economică dominantă în Europa. După căderea zidului Berlinului, s-a produs, în zilele noastre, unificarea Germaniei.

Totuși, în adâncul sufletului mocnește și izbucnește uneori dorința unei răfuieli istorice.

În toți acești ani, m-am ferit de un singur lucru: de a petrece în Germania. Nu am ales niciodată această țară pentru o vacanță. Venind întotdeauna într-o misiune oficială, am rămas doar cât a fost necesar, plecând de îndată ce realizam obiectivele vizitei. Este o atitudine personală, bazată pe propria-mi sensibilitate. Nu prescriu nimănui cum să se comporte. Vreau doar să amintesc celor ce au realizat în mod personal procesul lor de normalizare să nu uite că acest popor este răspunzător pentru cele mai abjecte barbarii față de noi. L-am înțeles pe fiul meu Șlomo, cântăreț, care a respins orice ofertă de a-și propulsa cariera artistică în Germania.

Pe fiica noastră, scriitoarea Nava Semel, am încurajat-o să traducă în limba germană romanul „Gherșona", povestea unei adolescente israelience din ceea ce se numește „a doua generație a Holocaustului", cu referire la copiii supraviețuitorilor. Mi s-a părut important ca tineretul german să cunoască această categorie de evrei, născuți în Israel după Holocaust.

Mă bucură că Nava se interesează de Holocaust și că s-a atașat din proprie voință ca activistă la Institutul Massua („Torța"), care se ocupă cu studiul Holocaustului și cu educația tineretului pentru înțelegerea acestei tragedii naționale și mondiale. Acum, la ședințele institutului, participă împreună tatăl și fiica. Simt că am predat „făclia" generației următoare.

După retragerea mea de la primărie, m-am alăturat organizației de vârf a supraviețuitorilor Holocaustului. Am inițiat crearea unui fond de ajutorare pentru supraviețuitori, denumit „Fondul Artzi". O parte din fonduri provin din vânzarea bunurilor evreilor germani fără moștenitori.

Tratativele cu Germania sunt dificile. În pofida deosebirilor de vederi și a acestor dificultăți, răfuiala istoriei nu se desfășoară într-o atmosferă dușmănoasă. După tratative obositoare, am reușit să asigurăm pentru zeci de mii de supraviețuitori ai Holocaustului nedreptățiți, care nu au primit niciodată despăgubiri, un venit lunar modest, care le ameliorează într-o oarecare măsură calitatea vieții. În amurgul vieții, ei au dreptul, mai mult decât alții, la tratament medical și ajutor financiar social, asigurate din fonduri de proveniență germană. Exploatez bunele mele relații cu personalități publice din țară și cu cercuri liberale din Germania, pentru a ajuta oricărui supraviețuitor, pe orice cale. A nu uita și a nu ierta este calea mea de acțiune pentru ca răspunderea istorică a germanilor să fie menținută chiar și la cincizeci de ani după mine. Îmi amintesc ce am simțit văzând pentru a doua oară spectacolul lui Hochhut „Locțiitorul", de data aceasta pe scena israeliană a Teatrului Național „Habima". Marele actor Șimon Finkel juca rolul Papei. În rolul tânărului ofițer juca Alex Peleg, originar din România. Sentimentul de tensiune încercat în acea seară la Berlin nu s-a mai repetat. Nu numai pentru că un spectacol văzut pentru a doua oară nu atinge intensitatea emoției de la prima vizionare, ci mai ales pentru că în sala de la Tel Aviv se aflau numai acuzatori și nu acuzați. Stăteam în sală, instalat comod în fotoliu, cu un sentiment de mulțumire, având alături de mine pe soția mea, Mimi. Ce noroc că suntem în viață după acea groaznică epocă de nimicire. Sunt fericit că am avut norocul să întemeiez în țara mea o familie și să-mi cresc aici copiii. Dar există sute de mii, sau milioane, care n-au avut parte de un asemenea noroc.

Această satisfacție și acest gând reflectă esența relațiilor mele cu Germania de ieri și de astăzi.

23

ROMÂNIA, ROMÂNIA!

Țara în care m-am născut, pe care am părăsit-o la vârsta de 26 de ani, pe baza unei decizii libere, alegând o altă țară și acordând preferință identității naționale evreiești, n-a dispărut din lumea mea sufletească.

Nu odată m-am întrebat, și mulți alții se întreabă cu scepticism și cu cinism, ce mă atrage spre România. De ce mă încăpățânez să revin în țara părăsită cu atâția ani în urmă? Cum se face că atâtea evenimente impresionante, trăite de atunci și până azi, nu au anulat atracția spre țara de origine?

Am plecat în România în vizite particulare și în misiuni oficiale, invitat de regimul comunist și de Federația Comunităților Evreiești. Unii au spus chiar că legăturile mele cu România au un caracter obsesiv.

La 26 de ani după părăsirea României, am realizat prima mea vizită în țara de origine. Eram pe atunci avocat, reprezentantul unui client, Hanoh Aklimi, om de afaceri din Rehovot, care voia să deschidă un hotel cașer în centrul turistic carpatin din Sinaia. România își deschidea pe atunci porțile turismului israelian. Flămândă de dolari, propunea „priveliști elvețiene pentru săraci", cu preț redus. Aklimi a vrut să amenajeze un hotel care să satisfacă trebuințele turiștilor religioși.

Am plecat în călătoria aceea nu fără unele temeri. Într-adevăr, căpătasem o autorizație specială pentru călătorie. Dar cine putea ști la ce surpriză te puteai aștepta în România? Românii știau doar prea bine cine eram și ce rol îndeplinisem în urmă cu cincisprezece ani în organizarea grevei foamei, ca protest împotriva autorităților din România comunistă, revendicând eliberarea celor arestați pentru „crima" de a fi fost sioniști.

Urcând în avion, am aflat despre asasinarea sportivilor israelieni participanți la Olimpiada de la München. Eram îndurerat de cele întâmplate acolo. Pe lângă durere, și-a făcut loc în sufletul meu și o oarecare teamă pentru ceea ce mă putea aștepta la capătul drumului. Am încercat

să-mi închipui cum arăta țara pe care o părăsisem cu 26 de ani în urmă, trecând clandestin granița.

La aeroportul din București am fost nevoit să mă supun tuturor formalităților administrative, absurde, uzuale într-o țară comunistă. Controlul era temeinic, într-un ritm lent, cu privirile lor bănuitoare și cu obligația mea de a declara în scris cantitatea de valută străină pe care o dețineam.

Bucureștiul pe care l-am reîntâlnit era cu mult diferit de orașul viu, dinamic pe care-l cunoscusem odinioară, în tinerețea mea. Am trăit acolo și în timpul războiului, într-un oraș bombardat și distrus. Țineam minte cartierul evreiesc din zilele de după război, când evreii se organizau pentru o viață nouă. De astă dată, am găsit un oraș sumbru și trist, ca orice oraș din anii comunismului. Toate magazinele erau proprietate de stat. În cartierul evreiesc locuiau acum țigani. Comunitatea evreiască locală trăia între disperare și speranța de a putea pleca într-o bună zi în Israel. La întâlnirea mea cu funcționari superiori din Ministerul Turismului, le-am explicat regulile „cașrutului" și le-am descris în culori trandafirii șansele turismului pentru evreii păstrători de tradiție. Am fost rugat să explic regulile cașrutului în scris, urmând ca rabinul șef, dr. Moses Rosen, să le aprobe.

Pe rabinul șef, păstor al iudaismului românesc, îl cunoscusem în timpul războiului, pe când amândoi lucram ca profesori de ebraică și religie la liceul „Cultura", sub direcția educatorului dr. Emil Brucăr.

În 1964, l-am reîntâlnit pe rabinul Rosen la Congresul Mondial Evreiesc de la Bruxelles. El a fost primul conducător evreu din răsăritul Europei, autorizat să participe la o întâlnire a evreilor la nivel mondial. Între timp, a devenit o figură centrală, deși controversată, în lumea evreiască.

I-am relatat rabinului scopul venirii mele. „Un val de turiști religioși vor aduce o revigorare", i-am spus, accentuând aspectele pozitive ale acestui proiect. „Ei vor mânca în restaurantele dv. cașer și vor vizita sinagogile".

Am făcut abstracție de dispozițiile autorităților, care interziceau contactele între localnici și străini. I-am predat rabinului documentele aduse de mine. Am stat o săptămână în România. Cu toate că am semnat un document de acord cu Ministerul Turismului, m-am convins că șansele unui turism religios sînt îndoielnice. Un singur hotel cașer la Sinaia nu putea satisface necesitățile turiștilor, care ar fi vrut să viziteze

multe alte locuri. Crearea unei rețele de hoteluri cașer era legată de un mare risc financiar.

După vizita noastră, s-a răcit și entuziasmul potențialului investitor, iar în cele din urmă, Aklimi a renunțat la acest proiect. Deși călătoria mea în România s-a încheiat fără rezultate, am simțit că am câștigat ceva important. Am putut vizita locurile celor șase ani trăiți în București. Firul rupt a fost reînnodat. România a încetat să mai fie doar „trecut".

În 1974 – primul an al funcției mele de locțiitor al primarului din Tel Aviv – ambasadorul României de atunci mi-a propus alcătuirea unei mari delegații, compuse din reprezentanții Primăriei din Tel Aviv, care să efectueze o vizită oficială, un prim gest al României comuniste față de „aleșii" dintre ai noștri. Grupului nostru i s-a atașat și o mică delegație a Primăriei din Acco, în frunte cu primarul, Israel Doron și secretarul primăriei, Hugo Finkelstein.

Printre cei care au plecat atunci în România, se afla și Efraim Mark, inginerul-șef al Primăriei Tel Aviv-ului, fiul șef-rabinului din Cernăuți, Abraham Mark, asasinat de naziști, dr. David (Duniu) Zeidman, decanul Facultății de Franceză a Universității Tel Aviv, Haim Sper din așezarea Alonei Aba, ce a reprezentat colonizarea agricolă, Hari Silberman, funcționar superior la direcția tehnică a primăriei și Uri Fishel, colaboratorul meu credincios, și el originar din România. În locul soției mele, m-a însoțit fiica mea, Nava. Era prima ei vizită în țara în care i s-au născut părinții. Nu mi-am putut ascunde emoția la primirea oficială de pe aeroport, făcută reprezentanței primului oraș ebraic din Israel. Eram plăcut impresionat să stau alături de ambasadorul Israelului la București. Pe străzi, polițiștii ne salutau. Sentimentalismul meu i s-a părut Navei cam ciudat, dar eu, care venisem de acolo, nu puteam rămâne indiferent la toate acele onoruri. Mai ales că în urmă cu 30 de ani fusesem în această țară un evreu sionist desconsiderat, care fugise din România fără pașaport și trecuse ilegal granița, ca unul din zecile de mii de olim anonimi.

Acum mă bucuram de o poziție respectabilă. Toate acestea fiindcă eram reprezentantul Statului Israel, pe care Guvernul român voia să-l onoreze. Contradicția flagrantă între ceea ce eram și ceea ce aș fi putut fi mi s-a dezvăluit cu ocazia vizitei făcute la Suceava, orașul în care s-a născut soția mea, Mimi. Am intrat într-o tutungerie. Vânzătorul, un bărbat de vârstă mijlocie, mi s-a părut a fi evreu. El m-a privit cu interes și a început să mă iscodească, cu întrebări.

— De unde este domnul?

— Din Israel, am răspuns.

— Din Ereț Israel??? – a întrebat foarte emoționat.

Pe vremuri eram și eu legat de acțiunea pentru Ereț Israel, murmură el cu nostalgie. Dar am rămas aici.

De astă dată era rândul meu să fiu curios.

— Care era caracterul legăturilor d-tale cu Ereț Israel? am întrebat.

— Numele meu este Minster, a zis, am fost unul din întemeietorii mișcării „Hanoar Haționi" din Bucovina, mișcarea de tineret din care făcusem și eu parte.

— Privește în ce hal am ajuns, adăugă aproape plângând Minster. Vând câteva țigări la țărani.

Avea lacrimi în ochi. În clipa aceea, m-am gândit că poate mă așteptă și pe mine o soartă asemănătoare, dacă n-aș fi luat hotărârea de a pleca în Israel.

În Partidul Progresist și ulterior în Partidul Liberal-Independent exista o reprezentanță onorabilă a originarilor din România, ce constituia un capital electoral de voturi din noua alia. Aceștia îi considerau pe Idov Cohen, pe Iehuda Șaari și pe mine ca pe reprezentanții lor în viața publică și în Knesset.

După cc, în 1967, țările comuniste au rupt relațiile cu Israelul, România a rămas singura poartă deschisă spre continentul comunist. Conducătorul Nicolae Ceaușescu a adoptat atunci o politică externă independentă, accentuând faptul că nu este satelitul automat al Uniunii Sovietice. El a refuzat să blameze revolta de la Praga din 1968 și nu a rupt relațiile diplomatice cu Israelul, așa cum au făcut celelalte țări din blocul sovietic, după războiul de șase zile.

În țară a rămas deci ambasadorul, dr. Valeriu Georgescu, singurul diplomat din Europa de răsărit.

Din relațiile mele cu România am încercat să trag foloase pentru Statul Israel, informând factorii de securitate și de externe care se ocupau cu această problemă. Spre deosebire de porțile rămase închise din alte țări est-europene, din România continua să „curgă" emigrarea spre Israel.

Ceaușescu nu a fost un „drept între popoare".

Plecarea în Israel presupunea și tranzacții financiare. Pentru fiecare evreu venit în Israel s-a depus în contul Guvernului român o sumă onorabilă în dolari, chipurile plata pentru investițiile făcute pentru educarea și pregătirea celui venit. Concepția politică a lui Ceaușescu era simplistă. El credea în mitul antisemit al „Înțelepților Sionului" că evreii

stăpânesc lumea. Îndeosebi, credea că evreii erau cei care trăgeau sforile în Statele Unite. Lupta organizată a evreilor împotriva Uniunii Sovietice, care-și avea baza în Statele Unite și Israel, era considerată de Ceaușescu ca o situație pe care România trebuia să o evite. De aceea, Ceaușescu a adoptat o altă linie politică, ce includea și pro-alia. Românii considerau vital pentru ei să obțină simpatia opiniei publice din occident. De aceea, considerau drept important orice cuvânt de laudă și simpatie față de politica lor. În această privință, mi-am adus și eu contribuția.

Am vorbit în public despre faptul că românii dovedesc înțelegere în ceea ce privește emigrarea evreilor în Israel și că au o atitudine de simpatie față de comunitatea evreiască din România, fiind dispuși să permită libertatea religiei și a cultului. Dar când se iveau neajunsuri privitoare la plecarea evreilor din România în Israel, nu ezitam să-i critic cu asprime.

În anii când relațiile au fost întrerupte, Ambasada română din Israel a devenit un centru de informații pentru întregul bloc răsăritean. Orice întâlnire sau discuție cu ambasadorul sau cu un alt diplomat de grad superior se desfășura în condiții de urmărire. Discuțiile aveau loc în sala de oaspeți, prevăzută cu aparate de interceptare. Chiar dacă persoana cu care stăteam de vorbă era însuși ambasadorul, întotdeauna mai era prezent la discuție încă un diplomat. Nici eu nu eram chiar un „miel blând". Presupuneam că și românii erau conștienți că nu mă ocup exclusiv de acțiuni care comportau doar schimbul de complimente și o desăvârșită politețe. Nu odată mi-a fost clar că se foloseau de mine pentru a transmite mesaje.

Pe de altă parte, întrebările pe care le puneam și problemele pe care le aduceam în discuțiile cu ambasadorul român erau perfectate cu oamenii noștri însărcinați cu relațiile cu România.

Cunoșteam sensibilitatea românilor la complimente. Ceaușescu voia să culeagă roadele curajului său politic. Așadar, împărțeam cu dărnicie complimentele așteptate.

Când vizitam Bucureștiul, eram un oaspete permanent la Palatul „Victoria", sediul Ministerului de Externe al României. Omul meu de legătură era Marcel Dinu, șeful biroului israelian din minister. Deoarece aceste convorbiri nu urmau să fie publicate, întâlnirile s-au transformat într-un joc de-a șoarecele și pisica. Până la instalarea noului ambasador al României necomuniste, dr. Radu Homescu, întâlnirile erau foarte frec-

vente. Continui să sper că într-una din zile voi putea să arunc o privire în dosarele din respectiva perioadă și să citesc rapoartele și aprecierile trimise de la Tel Aviv, verificând astfel convorbirile de la Externe, din București, interpretate prin prisma comuniștilor.

Nu odată am acordat ajutor Asociației de Prietenie Israelo-Române, condusă de Iţhak Korn. După venirea mea la primărie, asociația, pînă atunci ca și inexistentă, a reînviat. Odată pe an, la 23 august, de Ziua Eliberării României de sub jugul nazist, avea loc o adunare publică în prezența unui ministru, reprezentantul guvernului și personalități publice originare din România. Pentru ambasadorul României era foarte important ca raportul despre această adunare să apară în oficiosul partidului comunist din țara lui. Conform modelului comunist obișnuit, Ceaușescu era prezentat drept un conducător strălucit, unul dintre stâlpii de susținere ai lumii. Jocul diplomatic al laudelor și lingușirilor nu era întotdeauna pe placul meu, dar simțeam că el este necesar în cadrul acestui gen de relații.

Ministerul nostru de Externe și factorii care se ocupau de „alia" credeau că demonstrația publică de prietenie și de apreciere va accelera această imigrare.

În cadrul funcției mele la primărie, puneam anual la dispoziția adunării o sală centrală, elegantă. Eram solicitat să particip și o făceam, deși cu dezgust, la ceremonia adulării personale a președintelui României.

Vorbitorii ambasadei supralicitau superlativele: „Soarele poporului", „Fiul cel mare al națiunii române", „Cel mai strălucit om politic din zilele noastre" – acestea erau doar câteva din cuvintele de laudă adresate tiranului României. Soția sa, Elena, era „Savanta strălucită", deși în realitate era o ingineră chimistă de mâna a treia, o femeie rea, măcinată de ambiții de-a dreptul bolnăvicioase în goana după putere și onoruri. Cuvintele de laudă rostite în Israel găseau răsunet în presa oficială din România și în final ajungeau și pe masa președintelui.

Din pricina autoadmirației, președintele Ceaușescu credea că era un conducător de mare prestigiu mondial, chemat să colaboreze la rezolvarea conflictelor internaționale.

Călătoriile lui Ceaușescu în lume și potopul declarațiilor sale politice i-au întărit în România imaginea de conducător de talie mondială. Această politică trebuia să distragă atenția poporului român de la adevăratele sale necazuri.

Unul din obiectivele politice ale lui Ceaușescu era pacea din Orientul Mijlociu. Israelul a difuzat în lume contribuția lui la pacea dintre Israel și Egipt, ca și felul în care a reușit să-l convingă pe președintele Sadat că „se pot face afaceri" cu Menahem Beghin. Astfel, s-a întărit convingerea lui Ceaușescu că ar fi putut determina o conciliere între Israel și OEP. Oricărui oaspete din Israel sau din lume îi debita „doctrina Ceaușescu": pace în schimbul retragerii din teritorii și crearea unui stat palestinian independent, în cadrul unei conferințe internaționale ONU. Conducătorul României și armata sa de diplomați au încercat organizarea unei întâlniri la București între Arafat și israelieni. Israelul s-a împotrivit.

Susțineam că Tel Aviv-ul, fiind primul oraș evreiesc din lume, are o misiune specială. De aceea, reprezentanții acestui oraș au datoria de a fi pretutindeni unde are loc un eveniment istoric evreiesc. „Dacă România este singurul loc din estul Europei comuniste unde există o viață evreiască deplină, noi trebuie să facem acolo o vizită". Cici, primarul orașului, a fost de acord cu poziția mea.

În august 1979 urma să plece la București o delegație din partea Primăriei Tel Aviv, în fruntea căreia să se afle primarul orașului, Șlomo Lahat, cu adjuncții săi Ygal Griffel, Haim-Menahem Basok, cu și consilierii comunali. Am investit multe eforturi în organizarea vizitei. Mă ajuta rabinul Rosen, interesat de orice demonstrație de apreciere și solidaritate. Data plecării a fost stabilită pentru ultima săptămână a lunii august, deoarece am vrut să fim la București de 23 august, sărbătoarea națională a României, ziua eliberării acesteia de sub jugul nazist. Această dată conferea delegației posibilitatea de a asista la un eveniment caracteristic regimurilor comuniste – demonstrația festivă. Conform planului, trebuia să avem locuri rezervate la tribuna de onoare, ca oaspeți oficiali ai președintelui. Cici urma să-i ofere lui Ceaușescu un cadou, mulțumindu-i pentru contribuția lui la alia. Cu câteva ore înainte de plecare, ne-am adunat în cabinetul primarului pentru ultimele instrucțiuni. La un moment dat a sunat telefonul. La celălalt capăt al firului era Naftali Lavi, purtătorul de cuvânt al ministrului de Externe, Moșe Dayan. „Ministrul de Externe insistă să anulați călătoria", a spus Lavi. Am rămas stupefiați. Vizita fusese pregătită în toate amănuntele. De ce să o fi anulat? Era doar vorba de o vizită la evrei. Cum să evităm un incident diplomatic? Naftali Lavi a aruncat o bombă. Din surse competente s-a aflat că Yasser

Arafat urma să fie prezent la primirea oficială. „Ceaușescu vrea să vă întâlniți cu Arafat. Veți fi siliți să-i strângeți mâna. Televiziunea va filma evenimentul și-l va difuza în întreaga lume. Românii vor încerca să creeze impresia că este vorba de o întâlnire la nivel înalt cu un general israelian – un politician de prim rang – și delegația celui mai mare oraș din Israel, care cuprinde și reprezentanți ai unor partide importante." Ce era de făcut? Între noi a izbucnit o dispută violentă. Eu eram de părere că trebuie să plecăm, luând măsurile necesare de prudență. Cici nu putea ignora cererea lui Moșe Dayan, ministru și camarad de arme în timpul serviciului militar. Deoarece nu-i puteam dezvălui rabinului Rosen adevărata cauză a contramandării vizitei noastre, am justificat-o, telefonic, prin greva muncitorilor de la salubritate, izbucnită tocmai atunci. Țin minte cum i-am descris dramatic că orașul se îneca în gunoi, cu un iminent pericol al unei epidemii. Rabinul Rosen a acceptat explicațiile mele. Se temea că anularea vizitei va face mult rău evreilor și mult timp nu mi-a iertat această decizie.

Cu timpul am aflat ce s-a întâmplat la acea primire oficială. Lista oaspeților nu a fost schimbată. Șeful protocolului a citit numele nostru. Deoarece nu s-a prezentat nimeni, Ceaușescu a strâns mâinile celor care au urmat pe listă. Culmea ironiei, Arafat nu era prezent. Plecarea delegației a fost anulată fără rost.

De Arafat ne-am ciocnit, dar de-abia la 23 august 1987. Eram prezent la ceremonia sărbătorii naționale. Dr. Iosef Govrin, ambasadorul Israelului la București, ne-a invitat pe mine și pe Mimi. Am ocupat loc la tribuna de onoare. Când oaspeții oficiali și-au făcut apariția pe estradă, am descoperit spre surprinderea noastră că Arafat pășește după Ceaușescu. Ambasadorul Govrin a protestat la Marcel Dinu, prezent acolo în calitate de însoțitor al nostru. „Dacă Șimon Peres era aici, îi ofeream și lui aceeași onoare", a încercat să explice Marcel Dinu.

Nici ambasadorii Statelor Unite, Angliei și Franței nu și-au ascuns nemulțumirea față de această manevră, făcută fără știrea lor. Ei nu puteau să părăsească ceremonia datorită măsurilor severe de securitate. La colțuri, fuseseră postați oamenii partidului, însărcinați să dea semnalul aplauzelor. Arafat s-a bucurat de aplauzele ritmice ale mulțimii în picioare. Singurul nostru protest, mut, a fost să rămânem așezați.

După ceremonie, mulți dintre invitați i-au strâns mâna lui Arafat. A doua zi, ambasadorul Israelului a înaintat un protest oficial. Cine ar fi crezut atunci că peste mai puțin de zece ani, primul ministru al

Israelului avea să-i strângă mâna președintelui OEP-ului, la semnarea acordului de la Oslo? Paradoxurile istoriei! Când a început procesul de pace între Israel și palestinieni, Ceaușescu nu mai era în viață.

După trei ani de la anularea plecării delegației Primăriei Tel Aviv, am reluat planul vizitei. Am plecat ca delegație oficială, cu ocazia sărbătorii de Hanuca 1982. Delegația era compusă din reprezentanții primăriei din Tel Aviv. Echipați cu candelabre de Hanuca și ulei de măsline, am vizitat în timp de zece zile 30 de comunități. Pe ger și zăpadă, autobuzul nostru a parcurs sute de kilometri. Am ajuns până la granița sovietică. În fiecare localitate, evreii plini de emoție ne așteptau în sinagogi. Uneori, am aprins lumânări de Hanuca în plină zi, alăturându-ne corului, format uneori din doi-trei cântăreți. Era greu să nu fii impresionat de opera rabinului Rosen, care a reușit să mențină în asemenea condiții scânteia vieții evreiești.

Micile orașe din Moldova au reapărut parcă din lumea lui Șalom Alehem și Mendele Moher Sefarim.

Pretutindeni evreii au strâns cu emoție mâna lui Cici. Parcă nu le venea să creadă. „Am avut norocul să întâlnim un general evreu", repetau ei. Tel Aviv-ul era pomenit cu evlavie, de parcă era vorba de un loc legendar.

În seara de 24 decembrie, ajun de Crăciun, am ajuns la Iași pentru a vizita mormântul miilor de evrei uciși în pogromul din iunie 1941. Apoi ne-am îndreptat spre statuia lui Abraham Goldfaden, părintele teatrului idiș. Ne-am trezit cântând melodii din piesele sale.

În jurul nostru s-au adunat localnici care priveau mirați ciudatul ansamblu care fredona în seara de Crăciun colinde necunoscute.

A opta lumânare de Hanuca am aprins-o la Templul Coral din București. Sinagoga era arhiplină. Pe locurile de onoare puteau fi văzuți ambasadorul Israelului, dr. Abba Ghefen și personalul ambasadei. Alături de ei ședea mitropolitul român, însoțit de alți preoți. Rabinul Rosen, care se simțea bine la ceremonii și festivități, era îmbrăcat într-o frumoasă mantie neagră, cu un „tales" peste ea. Pe cap purta o chipa albastră, iar un Maghen David îi împodobea pieptul. Programul muzical a fost susținut de un ansamblu de tineri în straie hasidice tradiționale, o orchestră, un cor și soliști, care cântau într-o ebraică impecabilă. Melodii hasidice se contopeau cu cântece israeliene vechi, uzate, banale.

Doi ani mai târziu am găzduit la Tel Aviv corul de tineri al Comunității evreilor din București care a cântat la Heihal Hatarbut, în fața unei săli arhipline, în prezența unui public select.

În seara de Hanuca, petrecută la Templul Coral, Cici s-a urcat la amvon pentru a-i saluta pe cei prezenți. Apoi mi-a venit și mie rândul. N-a fost pentru prima oară când am vorbit la Templul Coral. În acea seară emoția mea a ajuns la culme, încât nu m-am mai putut stăpîni și am plâns. Mi s-au perindat prin fața ochilor scene din anii petrecuți în România, până în 1946, când am părăsit-o. Festivitatea de Hanuca a continuat apoi până noaptea târziu, la reședința ambasadorului Abba Ghefen. „De când a fost construită această casă, pereții n-au înregistrat o asemenea veselie", a spus ambasadorul, făcând aluzie la aparatele de înregistrare montate în pereții casei.

Cu ambasadorul României în Israel, Ion Covaci, am avut legături strânse. El era mai sociabil în comparație cu predecesorii săi, care erau izolați în cadrul restrâns al existenței lor. Covaci, un bărbat scund, cu o înfățișare de copil naiv, avea contacte în mai multe cercuri. Era un om de societate fermecător, dotat cu un dezvoltat simț al umorului. Și-a început misiunea ca secretar al legației. Mai tîrziu, a revenit în calitate de ambasador. Am fost avertizați ca în prezența lui să nu lăsăm nici un document pe masă și să nu-l lăsăm singur în încăpere, deoarece obișnuia să ascundă în buzunare orice hârtie care-i cădea în mână. Toți știau că era o figură centrală în rețeaua de spionaj a blocului răsăritean.

Acest echilibru fragil a fost perturbat la începutul anilor '80. Relațiile mele cu ambasada română au fost întrerupte pentru un an întreg, din cauza anulării turneului Orchestrei Filarmonice Israeliene în România. În calitatea mea de șef al Departamentului de cultură, tineret și sport din cadrul Primăriei Tel Aviv, am dorit să dezvolt legături culturale între cele două țări. Funcționam atunci ca reprezentant al primăriei în conducerea publică a Orchestrei Filarmonice. După multe insistențe, dirijorul Zubin Mehta a acceptat să includă în turneul orchestrei în Europa și un concert la București. Pe rabinul Rosen l-a entuziasmat ideea.

Timp de săptămîni am purtat convorbiri de coordonare cu ambasadorul Covaci. „Aceasta este pentru voi o ocazie minunată de a dobândi simpatia maestrului Mehta", am susținut eu. „Acest concert vă va plasa pe harta muzicală a lumii".

Timp de ani, România nu a permis prezentarea unui spectacol israelian pe teritoriul ei. Politica ei declarată disimula relații ascunse.

Dar un concert avea caracter deschis, public. Știam cât de mândri vor fi evreii români pentru un asemenea concert. Am investit un efort organizatoric uriaș. În ajun de Iom Kipur, orchestra urma să sosească din Spania la București, pentru a participa la rugăciunea de Kol Nidrei, la Templul Coral. Concertul urma să aibă loc în seara de după Iom Kipur, în sala Ateneului din București, în prezența oficialităților României. Zubin Mehta se pregătea să ajungă la București în preziua concertului, venind din Italia, cu un zbor special.

Opt zile înaintea plecării, am fost surprins de telefonul ambasadorului Covaci. Vorbea pe un ton jenat: „Regret, am probleme cu concertul. Sala este ocupată. Spectacolul „Cântarea României" – festival anual de muzică ușoară, corală și populară, urmează să aibă loc în sala rezervată pentru concert. Suntem deci nevoiți să anulăm vizita orchestrei". În clipa aceea tactul meu diplomatic m-a trădat. Am sărit ca mușcat de șarpe: „Domnule ambasador – poate sunt idiot, dar în nici un caz nu sunt tâmpit. Vreți să mă convingeți că festivalul vostru este mai important decât concertul unei orchestre de renume mondial, sub bagheta unuia din cei mai mari dirijori ai zilelor noastre? Doar am planificat turneul în toate amănuntele sale, în colaborare cu d-voastră. Și vreți să mă convingeți că anulați evenimentul deoarece sala este ocupată? Cauza adevărată a anulării este clară: voi capitulați în fața presiunilor arabe!", am strigat emoționat, „ce lași sunteți!"

L-am avertizat că vom face publică anularea și că vom prezenta lumii Guvernul român în adevărata lui lumină. Ambasadorul Covaci a spus și mai jenat: „Înțelege-mă, mi-e neplăcut, dar eu nu fac decât să execut dispoziții de sus".

I-am trântit telefonul. Acum mă aștepta misiunea neplăcută de a comunica orchestrei anularea concertului. Zubin Mehta fierbea: „Nu vreau să-i mai văd! Pentru nici un preț din lume nu voi mai apărea vreodată la București".

Mi-am pus în practică amenințarea: am rupt legăturile cu ambasadorul și corpul său diplomatic. Orice invitație oficială care mi-a fost trimisă în acel an, era returnată în mod demonstrativ.

În preajma zilei sărbătorii naționale a României, ambasadorul mi s-a adresat, propunându-mi să mă întâlnească în biroul meu de la primărie. Situația era delicată.

„Am venit să te rog să uităm ce a fost", mi s-a adresat el pe un ton rugător. După un an de ruptură, am reluat relațiile.

După ce și-a încheiat misiunea în țară, l-am vizitat pe Covaci la București. L-am găsit într-o încăpere modestă, la centrul sindical. În locul unei mașini luxoase cu șofer la dispoziție, avea o mașină veche. Covaci parcă mi-a citit gândurile. „Președintele nostru" – a spus poate ironic, poate serios, „crede că un diplomat trebuie să se întoarcă la originea sa și la felul de viață autentic din țara sa, altfel el riscă să piardă legătura cu poporul".

După prefacerile de la sfârșitul anului 1989, noul regim a profitat de cunoștințele și experiența lui Covaci în ce privește misterele Orientului Mijlociu. El și-a încheiat cariera diplomatică în calitate de ambasador al României la Cairo.

Un alt ambasador, dr. Valeriu Georgescu, era un intelectual fin, impregnat de cultura franceză. După războiul de șase zile, când toate țările blocului comunist au rupt relațiile cu noi, Georgescu a fost singurul ambasador din blocul răsăritean care a rămas. Georgescu nu a fost un om al informațiilor. Misiunile de spionaj și urmărire erau executate de trimiși speciali ai Securității române, care dețineau funcții oficiale minore. Departe de ochii populației, la etajul superior al ambasadei, din strada Adam Hacohen din Tel Aviv, funcționa centrul de informații, înzestrat cu cele mai moderne utilaje.

În perioada cât a fost Georgescu ambasador, au fost aduse în țară mii de suluri sfinte. Rabinul Rosen a făcut un efort uriaș pentru a le aduce în Israel. Plecarea evreilor în Israel a golit orașele și unele sinagogi au fost închise. La centrele comunitare s-au strâns mii de suluri sfinte. Multe dintre ele aveau pete de sânge și lacrimi, urmele perioadei Holocaustului.

Cercuri americane au început să se intereseze de achiziționarea acestor suluri. În pofida pasiunii sale pentru dolari, Ceaușescu a înțeles că pentru câteva milioane, nu merită să intre în istorie ca „negustor cu cele sfinte ale poporului evreu". Rabinul Rosen a știut cum să-i explice cazul și astfel s-a născut colaborarea israelo-română pentru aducerea acestor suluri în Israel, ca o acțiune complementară a venirii în Israel a evreilor din România.

O comisie specială a împărțit aceste suluri, după nevoile sinagogilor din Israel.Una din festivitățile primirii sulurilor sfinte pentru instituțiile de educație a tineretului în fruntea cărora stăteam, a avut loc la Kfar Hasidim, în prezența rabinului Rosen și a ambasadorului Georgescu.

Cu ambasadorul următor, Constantin Vasiliu, relațiile mele au devenit complicate. Vasiliu era membru în forurile centrale ale partidului comunist din țara lui. Față de cei din afară, se purta conform protocolului, dar nu o dată a avut izbucniri supărătoare față de Statul Israel și poporul evreu. Înaintea venirii sale în Israel a îndeplinit funcții oficiale în țările arabe, inclusiv Libia și Siria. Probabil că acolo s-a molipsit de o atitudine dușmănoasă față de Israel.

Odată mi-a cerut să pun capăt „incitării" împotriva președintelui Ceaușescu, perpetuată în presa de limbă română din Israel. „Și d-ta crezi că eu pot împiedica acest lucru?" I-am propus să-i prezint critica împotriva președintelui nostru și a primului ministru, care apărea în ziarele noastre. „În țara noastră există o presă liberă", i-am explicat. „O presă liberă este o simplă lozincă", a ripostat ambasadorul Vasiliu. „Presa este ceva dirijat. Te pui în legătură cu cine trebuie și încetează imediat ponegririle".

Nu mi-am ascuns mirarea. „Influența presei în limba română din Israel este marginală", i-am explicat. „De ce nu vă supărați pe „Haaret", „Maariv" sau „Iediot Aharonot", care traduc din plin material românesc din presa străină?" „Nu-mi pasă de ele", a răspuns ambasadorul. „Numai ziarele în limba română ajung pe masa președintelui României, care citind atacurile împotriva lui își iese din fire".

Tocmai acest ambasador dușmănos mi-a aranjat o întrevedere cu Ceaușescu. Voia ca președintele său să se întâlnească cu o oficialitate israeliană, care vorbește românește și să audă cu urechile lui aprecieri privind contribuția sa la procesul de pace cu Egiptul.

În iunie 1984 am fost invitat la rabinul Rosen pentru a participa la ceremonia dedicată împlinirii a 40 de ani de la deportarea evreilor transilvăneni de către regimul nazist din Ungaria. Rabinul Rosen a simțit că era o ocazie pentru a aminti lumii atât Holocaustul evreilor din România, cât și colaborarea ungurilor cu regimul nazist. Deoarece acuzațiile erau îndreptate mai mult împotriva adversarului ungur, autoritățile românești au fost mulțumite de acțiunea rabinului și l-au ajutat să dea acestui eveniment un caracter internațional. Rabinul, care era un om curajos, nu s-a ferit să amintească omenirii că nici românii nu au ieșit nepătați din acest război.

Oaspetele de onoare era scriitorul Elie Wiesel, laureat al Premiului Nobel pentru pace. Pentru a ajunge la timp, a venit cu un avion „Concorde". Elie Wiesel a vorbit și a plâns. Din țările apusene au sosit rabini

și personalități publice, iar din răsăritul Europei au participat evrei cu poziții oficiale.

Printre oaspeții din Israel era și Iosef (Ioșka) Ghivol, membru în Consiliul municipal Tel Aviv și ziaristul veteran David Ghiladi, ambii originari din Transilvania; Meir Nițan, primarul orașului Rișon le Zion, originar din România. Pentru prima oară a participat la ceremonie și o delegație de tineret din Tel Aviv, în frunte cu adjunctul meu, Uri Fischel.

Urma să plecăm la Sărmaș – simbol al cruzimii colaboraționiștilor maghiari și al uciderii evreilor transilvăneni și ulterior să vizităm comunitățile din Sighet, Oradea și Cluj.

Înainte de a pleca, am relatat ambasadorului Vasiliu despre călătorie. Pe loc a făcut propunerea să mă întâlnesc cu președintele Ceaușescu. Această propunere confirma strânsele relații ale ambasadorului la „curtea prezidențială".

M-am frământat mult. Eram în fața unei dileme morale. Din ce în ce mai mult se dezvăluia caracterul crud al conducătorului român, care impunea poporului său un regim de tiranie. Orice întâlnire cu un oaspete străin îl ajuta să-și restaureze imaginea în apus. De ce să fi contribuit și eu la atingerea acestui scop, adăugând puncte în avantajul dictatorului?

Știam totuși că evreii din România vin în țară cu regularitate, în cadrul aranjamentului financiar – „taxa pe cap" – depusă în conturi din apus. Cu timpul am aflat că acestea erau conturile secrete ale perechii Ceaușescu. Principiile acestui aranjament au fost copiate și de Guvernul german pentru a repatria minoritatea germană din România.

A mai existat un motiv în favoarea întâlnirii mele cu Ceaușescu. Contrar politicii dure din celelalte țări est-europene, președintele Ceaușescu nu a împiedicat legăturile dintre comunitatea evreiască din țara sa și organizațiile evreiești din diaspora, cum ar fi „JOINT", „Congresul Mondial Evreiesc" sau „Agenția Evreiască". Factorii oficiali din Israel, cu care m-am sfătuit, au fost și ei de acord că o întâlnire personală și exprimarea simpatiei pentru faptul că se permite evreilor să vină în Israel, îl vor încuraja pe Ceaușescu să continue pe această cale. Ei au recomandat să accept propunerea ambasadorului Vasiliu.

Reprezentantul Guvernului israelian la ceremonia rabinului Rosen era Mordechai Țipori, pe atunci ministru al Comunicațiilor. Ministrul Țipori urma să fie și el primit în audiență de către președintele României. Pentru a nu crea confuzie între cele două vizite, s-a decis că pe Țipori,

Ceaușescu îl va primi în calitate de președinte al României, iar pe mine mă va primi în calitatea sa de secretar general al partidului comunist, care onora pe vice-președintele unui partid politic din Israel.

În momentul în care am aterizat la București, mi-a fost atașat un colaborator superior al președintelui, care m-a pregătit temeinic pentru întâlnire. El m-a informat de la început că Ceaușescu intenționează să aducă în discuție propuneri de rezolvare a conflictului israelo-palestinian și m-a rugat să nu-l atac pe Yasser Arafat. De asemenea, m-a informat că mă aștepta o întrebare a președintelui privind poziția originarilor din România în Israel. Am fost rugat să fiu pregătit pentru următoarele 24 de ore.

În seara de 18 iunie 1984 am primit o înștiințare că întâlnirea urma să aibă loc a doua zi dimineața. Omul de legătură m-a rugat să vin îmbrăcat în costum negru și cravată. Am fost luat de la hotel de un autoturism oficial. Am călătorit pe Calea Victoriei spre sediul lui Ceaușescu, unde urma să aibă loc întâlnirea. Clădirea se afla în vecinătatea Palatului Regal, transformat în era comunistă într-un muzeu de artă. Cinci ani mai târziu, Ceaușescu a fugit cu un helicopter de pe acoperișul acestei clădiri, pornind spre sfârșitul său tragic.

Lângă poarta de intrare aștepta un alt ajutor, care m-a introdus într-o sală de așteptare luxoasă. În timpul așteptării am privit la armata de funcționari, secretari și oameni de securitate. Toți vorbeau în șoaptă. Mi-am dat seama de atmosfera de teamă în care vorbeau acești oameni. După câteva minute m-a întâmpinat șeful protocolului și m-a invitat să intru. M-am trezit într-o sală uriașă. La capătul sălii ședea Ceaușescu, într-un fotoliu confortabil. Fotoliul de alături, gol încă, era pentru mine. Echipa de televiziune era pregătită pentru filmare. M-am apropiat de președinte, i-am strâns mâna și i-am adresat câteva cuvinte de curtoazie. Atmosfera era înghețată. Totul se desfășura conform regulilor rigide ale protocolului, care mi-au fost explicate din timp. Un tânăr cu un caiet în mână a notat convorbirea. Lângă el stătea un translator. Am decis să sparg gheața. Cunoșteam eforturile lui Ceaușescu de a intensifica producția. „Domule președinte, știu bine românește", am zis. „Dacă vom vorbi fără ajutorul translatorului, vom face o normă dublă". Ceaușescu a zâmbit și a făcut semn translatorului să părăsească sala. Am început convorbirea cu un mesaj din partea președintelui Partidului Muncii, Șimon Peres. I-am spus că sunt candidat la Knesset din partea Partidului

Liberal-Independent pe lista Partidului Muncii. Bineînțeles că n-am uitat să-i laud atitudinea față de comunitatea evreiască din țara sa și mai ales atitudinea sa față de emigrarea în Israel. Ceaușescu nu și-a ascuns bucuria pe care i-au făcut-o complimentele mele. Am amintit de contribuția sa la acordurile de la Camp David și influența asupra lui Sadat de a întreprinde vizita în Israel. Deoarece am stat aproape de el, am putut observa o ușoară bâlbâială în exprimare. Mi-a mulțumit și m-a rugat să-i transmit lui Șimon Peres urările sale de sănătate și succes.

Apoi a venit rândul declarațiilor politice. „Sunt îngrijorat de situația din regiunea voastră", a spus Ceaușescu. România are un interes vital cu privire la liniștea din Orientul Mijlociu. Izbucnirea unui război ar periclita și granițele noastre... Erau în aceste cuvinte o aluzie la vechea dispută privind granițele României cu Ungaria și cu Uniunea Sovietică.

Ceaușescu a declarat cu bucurie că este dispus să medieze între Israel și palestinieni, dovedind o cunoaștere impresionantă a istoriei conflictului sângeros. În calitatea mea de om apropiat de Partidul Muncii, am prezentat poziția oficială de atunci împotriva oricărui contact cu OEP-ul. Am încercat să explic de ce este preferabilă opțiunea iordaneză. Acum, când descriu toate acestea, lucrurile par anacronice.

Am mai declarat că Partidul Muncii este gata să plătească un preț teritorial în schimbul păcii. Ceaușescu m-a întrerupt.

„Care va fi atitudinea ministrului dr. Iosef Burg, dacă veți fi siliți să faceți concesii teritoriale?"

Cu greu m-am abținut să zâmbesc. Într-adevăr, președintele României cunoștea tainele politicii noastre interne.

În general, discuția avea un caracter plăcut, însă ori de câte ori exprimam o părere contra concepției sale, simțeam cum crește tensiunea în încăpere. I-am propus, foarte politicos, „să acceptăm să nu fim de acord". El a transferat discuția spre alte direcții.

„De ce este atât de neînsemnată influența celor originari din România în Israel?" Ceaușescu voia să știe „De ce nu aveți un ministru originar din România?" Pentru el, orice succes al cuiva originar din România indica cât de bună a fost baza educativă și pregătirea de care s-a bucurat în România cel care a ajuns în Israel.

Am avut în memorie lista tuturor originarilor din România care au reușit în Israel, militari, profesori universitari, agricultori și oameni de cultură, unii dintre ei primind „Premiul Israel". Ceaușescu a ascultat cu plăcere.

Ulterior a început să-mi vorbească. El s-a lăsat „furat" de cuvintele sale înflăcărate privind succesele celor originari din România în domeniul științei și culturii. Dacă ajutorul său personal nu-i semnala că a trecut timpul fixat pentru întâlnire, ar fi continuat încă multe minute.

Ca gest de bunăvoință, Ceaușescu s-a ridicat și m-a însoțit pînă la ieșire. Colaboratorii săi erau plini de uimire. Ei considerau aceasta un gest de onoare. Oficiosul partidului comunist, ziarul „Scânteia", a publicat cu amănunte întâlnirea. Știrea a fost formulată în stilul comunist obișnuit, pentru orice oaspete străin, accentuându-se bineînțeles planurile tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului comunist și președintele Republicii Socialiste România, de întronare a unei păci juste și durabile în Orientul Mijlociu, așa cum au fost prezentate d-lui Itzhak Artzi, vicepreședintele Partidului Liberal-Independent din Israel. Asemănarea dintre întâlnire, așa cum s-a desfășurat în realitate și versiunea apărută în ziarul oficial era cu totul întâmplătoare.

În aceeași seară, televiziunea a difuzat imagini ale întâlnirii. M-am văzut pe ecran, șezând într-un fotoliu alături de președintele României. Din nou m-a cuprins acel sentiment că puteam împărtăși o soartă cu totul diferită, dacă nu părăseam România la timp.

În 1987, am reușit să-mi conving familia să plecăm într-o excursie „în căutarea rădăcinilor" – lucru care pe atunci încă nu era la modă.

Călătoria făcută cu fiica mea Nava cu șase ani în urmă m-a convins că o asemenea călătorie este importantă pentru întreaga familie. Am plecat la drum, eu și Mimi, Șlomo cu soția sa Milca, Nava și soțul ei Noam Șemel. Am anunțat autoritățile române despre intenția noastră de a veni în țara lor. Datorită activității mele, eram atunci o „persona grata" și de aceea mi s-a pus la dispoziție de către autorități singurul minibus care era în serviciul partidului comunist.

Cu minibusul, de tip sovietic învechit, lipsit de orice confort, am făcut sute de kilometri. Bineînțeles că am avut și un șofer la dispoziția noastră. Afirmația mea că îmi sunt bine cunoscute locurile din România și nu am nevoie de un însoțitor, nu a fost acceptată. Mi s-a repetat de multe ori că „trebuie să avem grijă de securitatea voastră". Am explicat membrilor familiei mele că nu este vorba de un ghid turistic de tipul cunoscut, ci de un om care are datoria să raporteze superiorilor fiecare cuvânt pe care-l rostim și fiecare pas pe care-l facem. I-am avertizat că s-ar putea ca discuțiile noastre să fie înregistrate. Bogdan, însoțitorul nostru oficial, un tânăr student care vorbea o engleză fluentă, s-a dovedit

un adevărat produs al regimului comunist. Reprezentanții tinerei generații din mica noastră delegație i-au pus întrebări dificile. Pe Shakespeare nu-l cunoștea. Biblia era pentru el o carte care trebuie comandată de la bibliotecă.

Întrebările lui Șlomo erau cele mai provocatoare.

— Există la voi SIDA?

— Nu, aceasta este o boală a Occidentului degenerat, aidoma avorturilor, homosexualității, libertinajului sexual, presei de senzație. Șlomo aducea subiectele în discuție și Bogdan se cutremura. De-a lungul călătoriei declama cu fanatism sloganuri, care ne făceau să zâmbim. Nu odată m-a cuprins mila pentru el, văzând câtă confuzie îi producea libertatea noastră de gândire și expresie.

Ca să ajungem la Suceava, orașul natal al lui Mimi și la Siret, orășelul meu de origine, am străbătut zeci de sate din regiunea Moldovei. Pretutindeni – numai sărăcie și lipsuri. Copii care întindeau mâna ca să primească un bănuț sau o gumă de mestecat, femei care se bucurau să primească un săpun mirositor. Mita și comerțul cu țigări „Kent" dominau pretutindeni. Orașele erau cufundate în întuneric, din cauza unei severe raționalizări a electricității. Oamenii erau tăcuți, temându-se și de umbra lor. Pretutindeni, locuitorii au identificat tăblița de înmatriculare a vehicolului nostru și au salutat cu capul plecat. Copiii noștri erau cutremurați. Nu le venea să creadă că ne aflam pe pământ european. Conceptiile despre „libertate" sau „libertatea de exprimare" păreau să aparțină unei lumi imaginare.

Ca să ajungem la Siret, am trecut de-a lungul „cortinei de fier". Granița dintre România și Uniunea Sovietică se afla la câțiva metri de șoseaua pe care călătoream. Pentru prima oară am văzut România prin ochii copiilor mei. În cimitirele din Siret și Succava odihneau strămoșii noștri. Șlomo stătea lângă piatra funerară pe care era gravat numele tatălui bunicului lui Mimi, al cărui nume îl poartă el. Am aprins o lumânare. Am spus o rugăciune și ne-am continuat drumul. Mai mult ca oricând, am simțit că această patrie nu este patria mea și m-a cuprins dorul de a mă întoarce acasă.

În 24 decembrie 1989 s-a încheiat un capitol din istoria României. În această zi s-a produs revoluția anti-comunistă. Regimul lui Ceaușescu s-a prăbușit. Ambasador al României la Tel Aviv era pe atunci dr. Ion Bituleanu, un economist simpatic, dar lipsit de anvergură.

Pentru ora 10 dimineața era stabilită o întâlnire cu Iţhak Korn, președintele Asociației de Prietenie Israelo-Română și cu mine. În presă se relatase despre tensiunea din România și despre tulburările de la Timișoara. Eram în sala de oaspeți a ambasadei. Era prezent și primul secretar, care conform știrilor, sau mai bine-zis zvonurilor care circulau – era de fapt „numărul unu", adevăratul stăpân al ambasadei. Ambasadorul Bituleanu primise probabil o dispoziție oficială și s-a încăpățânat să explice că tensiunea este fructul unui complot al dușmanilor României, făcând aluzie la Ungaria și la participanții la Conferința de la Yalta, în frunte cu Statele Unite.

Ne-a înmânat solemn ultimul discurs al lui Ceaușescu.

M-am întors acasă. La amiază am deschis radioul. Am rămas înmărmurit auzind știrea despre fuga lui Ceaușescu. O clipă după aceea a sunat telefonul. Am recunoscut vocea speriată a ambasadorului Bituleanu: „Domnule Artzi, fă ceva! Mă simt amenințat. Demonstranții se apropie de clădirea ambasadei". Am luat imediat legătura cu tat-nițav Igal Marcus, pe atunci comandantul regiunii Tel Aviv al poliției. Acesta mi-a promis să trimită imediat în zona ambasadei câteva mașini-patrule ale poliției.

Toată ziua am urmărit cu încordare știrile senzaționale. Spre seară, curiozitatea mea a crescut. M-am deplasat la ambasada de pe strada Adam Hacohen. Clădirea era învăluită în întuneric. Imediat am remarcat dispariția vitrinei de la intrare, în care predominau fotografiile lui Ceaușescu și ale soției sale.

Sâmbătă la amiază, după o tăcere de 12 ore, ambasadorul a reluat legătura cu mine. De data aceasta era reținut și oficial: „Vreau să vă comunic că ambasada a hotărât să se alăture taberei revoluționare. Sunteți autorizați să anunțați această decizie în mod public".

Imediat am sunat la sectorul de informații de la Kol Israel. Se auzeau deja semnalele ediției de știri. Redactorul Ghideon Remez m-a introdus direct în emisiune.

Mai târziu am aflat de la Bituleanu că omul „Securității" de la ambasadă l-a amenințat cu moartea. O amenințare identică la ambasada din Atena s-a soldat cu asasinarea ambasadorului. La Tel Aviv s-a încins disputa și la sfârșit au învins adepții revoluției. Ambasada din Tel Aviv a fost printre primele care s-au alăturat noului regim democrat.

În câteva clipe s-au adunat lângă ambasadă sute de demonstranți, care și-au exprimat simpatia față de România eliberată de jugul comunist.

România a deschis o nouă pagină în istoria ei. După circa trei săptămâni, Bituleanu a fost rechemat la București. Ne-am despărțit. I-am urat lui și țării sale un viitor mai bun.

Timp de doi ani reprezentanța României la Tel Aviv a funcționat fără ambasador. România, care a considerat Tel Aviv-ul ca una din pozițiile sale diplomatice importante din lume, a găsit foarte greu un om fără un trecut comunist sau fascist care s-o reprezinte în Israel. Noul ambasador era dl. Radu Homescu, decanul Politehnicii din Arad, un tânăr politician venit din cercurile universitare.

O dată cu schimbarea regimului, m-am situat în fruntea unei acțiuni umanitare de colectare de fonduri, îmbrăcăminte și hrană pentru cei nevoiași. Celebrul pianist Radu Lupu, de origine română, a dat curs rugăminții mele și a donat toate încasările unui recital de pian de la Heihal Hatarbut din Tel Aviv, în acest scop. Împreună cu regretatul Uri Eliav, pe atunci președintele Uniunii Originarilor din România (H.O.R.), și Moșe Nagor, președintele Asociației de Prietenie Israel-România, am plecat la București într-o primă delegație de la instituirea noului regim. Hainele adunate le-am împărțit la orfelinate, iar alimentele și donațiile în bani le-am predat reprezentanților guvernului. Noul președinte, Ion Iliescu, ne-a invitat la o întâlnire, la sediul său. Atmosfera a fost prietenească, călduroasă și degajată. Nu puteam să nu-mi amintesc de atmosfera, atât de diferită, de la întâlnirea cu fostul dictator. Iliescu s-a purtat prietenos, cald și zâmbitor. Voia să știe totul despre evreii români din țară. Și el, ca mulți alții, nutrea speranțe exagerate cu privire la capacitatea evreilor originari din România, locuitori ai Israelului, de a însănătoși economia bolnavă din țara sa.

La împlinirea vârstei de 80 de ani a rabinului Rosen, l-am întâlnit din nou pe președintele Iliescu. Căldura sa față de Israel rămăsese neschimbată. La cererea rabinului Rosen, am organizat în cinstea sa o recepție la președintele Haim Herzog. La dineul festiv special organizat au fost prezenți – o participare comună rară în acele zile – atât Itzhak Șamir, cât și Șimon Peres. Rabinul Rosen avea nevoie de sprijin, deoarece noul regim nu vedea cu ochi buni atacurile sale publice împotriva reapariției antisemitismului. În ciuda răsturnării, cei care se aflau în fruntea guvernului încă nu se eliberaseră de mentalitatea comunistă, care aștepta neîncetate laude și nu suporta nuanțe critice. Onoarea acordată rabinului Rosen în Israel l-a obligat pe președintele României să orga-

nizeze și el o primire festivă în cinstea rabinului, la palatul prezidențial. La Templul Coral a avut loc o adunare festivă în prezența întregului corp diplomatic și a reprezentanților organizațiilor evreiești importante din lume.

În situația creată s-a încins din nou disputa istorică între rabinul Rosen și predecesorul său în această funcție, dr. Alexandru Șafran. Amândoi au publicat cărți de memorii cu denigrări reciproce.

Șafran l-a acuzat pe Rosen că ar fi organizat izgonirea sa din România cu ajutorul comuniștilor, iar Rosen a încercat să dovedească prin documente că Șafran și-a proiectat din timp plecarea și că ar fi dus tratative secrete cu comunitatea din Geneva pentru funcția de prim-rabin, fără nici o legătură cu poziția rabinului Rosen.

Am încercat să temperez pe cei doi adversari, pentru a evita o extindere a conflictului. În același timp, s-a pornit atât în România, cât și în Israel un atac împotriva rabinului Rosen, acuzat de colaborare cu Ceaușescu. Rabinul Rosen era convins că rabinul Șafran era amestecat în această campanie de denigrare a lui.

Rosen a explicat că relațiile sale cu dictatorul României au fost consecința luptei sale în favoarea intereselor vitale ale poporului evreu. Numai datorită acestei colaborări evreii din România au primit permise de plecare în Israel. Personal m-am situat alături de rabinul Rosen. Am continuat să-l consider un luptător curajos pentru supraviețuirea evreilor din România, făcând totul pentru ca ei să poată veni în Israel.

În 1992, l-am convins pe rabinul Rosen să accepte colaborarea cu organizația W.J.R.O. (World Jewish Restitution Organization). Aceasta este o organizație evreiască internațională, creată după 1989 și alcătuită din cele mai importante oganizații evreiești mondiale: Congresul Mondial Evreiesc, Agenția Evreiască, Bnei Brith, organizațiile americane și israeliene de supraviețuitori ai Holocaustului. În fruntea organizației stau Edgar Bronfman, președintele Consiliului Mondial Evreiesc, succesorul doctorului Nahum Goldman și Avraham Burg, președintele Agenției Evreiești. Organizația tinde să fie recunoscută ca moștenitoare autorizată din partea poporului evreu pentru bunuri fără moștenitori.

Edgar Bronfman s-a adresat tuturor conducătorilor din țările răsăritului Europei, eliberate de jugul comunist, cerându-le colaborarea. O asemenea scrisoare a fost adresată și președintelui Ion Iliescu . Datorită intervenției rabinului Rosen, ne-am întâlnit în 1992 la București, pentru primele convorbiri și tratative cu ministrul de Externe, dl. Theodor

Meleșcanu și cu secretarul de stat la Externe, dl. Gheorghe Dincă. Din delegația noastră făceau parte ambasadorul Naftali Lavi, Eli Spanitz, Itzhak Artzi, șef-rabinul Rosen și secretarul general al Federației Comunităților Evreiești, dl. Theodor Blumenfeld. În covorbirile pe care le-am purtat în România am explicat deosbirea dintre revendicările evreiești și cele ale emigrației românești: averile evreiești au fost jefuite de două ori. Pentru prima oară, în cadrul românizării antonesciene fasciste și pentru a doua oară, de către comuniști. În public și în convorbiri particulare, am cerut o legislație de restituire. În concepția noastră, acesta era un act elementar de dreptate, o pre-condiție ca România să fie acceptată în familia națiunilor Apusului și să fie considerată o țară democrată, care s-a distanțat de gândirea și practica comunistă. Expresii de înțelegere și simpatie am primit cu duiumul, dar practic, nu s-a realizat nimic.

Datorită influenței președintelui lui W.J.R.O., Edgar Bronfman și a talentatului secretar general, dr. Israel Singer, am reușit să trezim interesul american asupra acestei probleme. Președintele Clinton l-a însărcinat pe subsecretarul de stat la Comerț, Stewart Eisenstadt, să se ocupe de această problemă în toate țările răsăritene.

La reședința ambasadorului american la București, Alfred Moses, am avut două convorbiri, la care a fost prezent și președintele Asociației Evreilor Originari din România (H.O.R.), Menahem Ariav, primar al orașului Națeret Ilit.

Eisenstadt a încercat să ne convingă să separăm lupta pentru restituirea proprietăților publice de cea pentru redobândirea proprietăților particulare, individuale. Restituirea proprietăților publice – sinagogi, școli, cimitire, băi rituale era o chestiune mai simplă, care nu implica evacuarea de chiriași și alte complicații de acest gen. „După ce veți sparge gheața, noi, americanii, vom începe acțiunea pentru restituirea proprietăților private. Să nu uitați că și noi avem mii de americani originari din Polonia, România, Cehia, etc. Președintele Americii are o răspundere directă pentru acești cetățeni ai săi și are datoria să lupte pentru drepturile lor. Efortul american va îmbunătăți șansele luptei voastre".

Un asemenea sfat al americanilor nu putea fi desconsiderat.

Aici au apărut unele disensiuni cu Federația Comunităților Evreiești: „Noi suntem moștenitorii averilor fără moștenitori", a afirmat șef-rabinul Rosen, susținut de membrii comitetului său, în frunte cu mult onoratul profesor N. Cajal. Împreună cu reprezentanții W.J.R.O., am respins această teză. Am dedicat multe ore pentru a media și a convinge.

„Comunitatea evreilor din România e într-o permanentă descreștere, din cauza emigrației în Israel și a factorului biologic. Ca o consecință a acestei situații, peste zece-cincisprezece ani, când ultimele comunități vor fi slăbite sau lichidate, proprietățile vor reveni în mâinile statului român, ale cărui guverne au confiscat în mod samavolnic aceste averi. Aceasta e o situație pe care n-o putem accepta".

În cele din urmă s-a ajuns la compromisul constituirii unei fundații mixte: Federația – W.J.R.O., care să administreze aceste bunuri, promovând din fondurile ce se vor realiza obiective comune, sociale, istorice, religioase.

După patru ani de tratative și presiuni, s-a semnat în 1996 un document între Guvernul român, W.J.R.O. și Federația Comunităților, prevăzând restituirea primelor șase bunuri publice, printre care și TES, clădirea Teatrului Evreiesc de Stat. Nu pot afirma că pe acest plan s-au văzut până acum realizări substanțiale. Acordul semnat a slujit interesele politice ale României. Dar rezultate concrete nu s-au obținut.

Pentru a promova paralel eforturile de restituire a averilor particulare, am constituit o organizație publică pentru restituirea averilor particulare evreiești din România. W.J.R.O. a urmărit fără prea mult entuziasm această inițiativă. Din comitetul de inițiativă făceau parte bancherul Beneș Avital, avocatul Itzhak Artzi și Haim Ianai (Ianculovici).

După tratative, s-a atașat inițiativei și H.O.R., prin președintele Menahem Ariav, și generalul (rez.) Moșe Nativ. În acest cadru încercam un nou demers. După căderea regimului Iliescu și venirea la putere a președintelui Emil Constantinescu, în postul de ministru de Externe a fost numit prietenul Adrian Severin și în postul de ministru al Apărării, prietenul dr. Victor Babiuc. Cu amândoi, conducători în Partidul Democrat al lui Petre Roman, mențin contacte personale permanente.

Ca un gest de prietenie și solidaritate, dl. Adrian Severin ne-a invitat oficial pentru o vizită în România. Scopul: contact personal cu lideri din noul guvern. Delegația – Beneș Avital, Itzhak Artzi, Menahem Ariav — a fost găzduită la Palatul Elisabeta. Vizita a fost perfect organizată. În sejurul nostru ne-am întâlnit cu membrii coaliției din Partidul Național Țărănist, Partidul Liberal, președintele Senatului, Petre Roman, și unul dintre reprezentanții opoziției, dl. Theodor Meleșcanu. Fiecare din lideri ne-a promis sprijin. Am explicat foloasele ce vor decurge pentru România dintr-o acțiune de restituire bine pregătită și gândită. Din acest efort a rezultat o singură realizare: România e până acum singura țară

răsăriteană ce a acceptat să organizeze o fundație pentru restituirea proprietăților publice.

Eu continui să vizitez România și mă întâlnesc nu o dată cu noua conducere politică. Rabinul Rosen a părăsit această lume și comunitatea evreiască s-a redus la 12.000 de evrei, majoritatea bătrâni, care-și trăiesc ultimii ani. Datorită lui Ceaușescu, tiran și dictator, majoritatea evreilor au emigrat în Israel. Au trecut nouă ani de când s-a prăbușit regimul comunist, dar România continuă să lupte cu mari greutăți economice. Cutremurul politic a trezit multe speranțe. Totuși, actualul regim democrat se bizuie pe o coaliție slabă. Acest regim luptă din greu cu corupția și cu inflația galopantă. Salariile sunt extrem de mici, iar șomajul crește. Privatizarea înaintează cu pași de broască țestoasă. Cu ocazia vizitelor mele în România, identific o nuanță de îndoială. Revoluția încă nu a adus schimbarea scontată și poporul român încă nu vede lumina de la capătul tunelului.

Există oameni care susțin că legătura mea cu România are un caracter aproape obsesiv. Copiii mei, Șlomo și Nava, nu știu nici o vorbă românească. I-am educat numai în ebraică. Ei nu simt nici un atașament pentru locurile unde s-au născut părinții lor. Adevărat, au vizitat aceste locuri, dar pentru ei România este doar un concept geografic. Și doar acest lucru mi l-am dorit. O nouă generație, israeliană, fără nostalgii pentru alte meleaguri.

În ultimul timp, mai mult ca oricând, îmi revin în memorie imaginile micului orășel Siret. Când trec pe străzile Tel Aviv-ului și citesc firmele în ebraică, cu naturalețe totală, fără nici o rezervă sufletească, știu că patria mea este aci, pe meleagurile mediteraniene ale Israelului.

24

IAR „KNESSET ISRAEL"

Sunt la tribună. Mâinile îmi tremură de emoție. Multe discursuri am ținut în viața mea, și totuși această clipă este pentru mine deosebit de emoționantă: primul meu discurs în Knesset.

Nu m-am putut abține și am făcut o remarcă personală: „Cu treizeci de ani în urmă, am pornit-o din Iugoslavia spre Eretz Israel, la bordul vasului de emigranți ilegali care purta numele de „Knesset Israel". Nu visam pe atunci că va veni o zi în care voi fi membru în Knesset Israel, fără ghilimele".

În 1984, la vârsta de șaizeci și patru de ani, am ajuns, în sfârșit, în Knesset. Acest vis al vieții mele s-a realizat. Cu o întârziere de douăzeci de ani. Am ratat multe ocazii de a ajunge în Knesset. Între anii 1961–1965, fiind secretarul general al Partidului Liberal Unificat, împreună cu Iosif Tamir, de la celălalt partid, clal-sionist, m-a frământat această problemă: oare-mi era permis să profit de poziția obinută luptând pentru un loc în Parlament? Iosif Tamir nu și-a ascuns aspirațiile. Apropiat fiind de „cei de sus", nu i-a fost greu să convingă comisia de numiri din partidul său că el era un candidat potrivit. Astfel, a ajuns în Knesset cu mulți ani înaintea mea. Dintr-un impuls moral care astăzi mi se pare naiv, credeam atunci că nu este corect să exploatez poziția mea avantajoasă din aparatul de partid, pentru satisfacerea ambițiilor personale. În comisia de numiri se aflau persoane onorabile, prietenii mei apropiați, cum ar fi președintele Partidului Progresist, Pinhas Rosen și alături de el, dr. Ernest Marton, dr. Noah Kaplinski, dr. Walter Abeles, toți „bătrânii tribului" care se bucurau de prestigiu și încredere. Știam că mă bucur de aprecierea lor. Nu mă îndoiam că aș fi putut ajunge în Knesset cu mulți ani înainte, dacă m-aș fi apucat să „trag ițele".

În Partidul Liberal Independent, creat după sciziunea din 1969, mă aflam toți anii în poziție de așteptare, într-o permanentă „așteptare la rând", cu speranța că deputatul de dinaintea mea va demisiona, sau va

surveni vreo schimbare în componența listei. Dar nu s-a întâmplat nimic din toate acestea. Cadențele au trecut și eu am rămas afară.

Ca în orice partid, numirile se făceau pe considerentul „ce este mai bine pentru partid". Moșe Kol, de exemplu, credea că orice listă pentru Knesset trebuia să cuprindă și un reprezentant al evreilor de origine orientală. Acest considerent a fost de folos la avansarea lui Nissim Eliad la un loc real. Deși Eliad nu avea nici meritele mele, nici vechimea mea, mi-a luat-o înainte la rând. Mulți membri ai partidului s-au împotrivit ca pe lista pentru Knesset să figureze doi evrei originari din România. După retragerea lui Idov Cohen, „ștafeta românească" a fost preluată de Iehuda Șaari. Am continuat să fiu consecvent principiului meu moral de a nu lupta împotriva unui prieten din tinerețe. Din acest motiv nu m-am confruntat cu el, chiar atunci când devenise clar că, în cazul alegerii secrete a candidaților, introdusă la sfârșitul anilor '70, Iehuda Șaari nu va fi votat pentru un loc real.

La alegerile interne din 1977, eram deja de trei ani locțiitor de primar la Tel Aviv. Un grup de prieteni au luat inițiativa, cerând lui Iehuda Șaari să-și retragă candidatura pentru Knesset. Șansele sale la alegerile interne erau slabe, deoarece mulți au anunțat public că nu vor vota pentru el, ci pentru mine. Cu o zi înaintea alegerilor din partid, ne-am întrunit la o cafenea din apropierea casei mele. Prietenii au încercat să mă convingă. „Dacă te consideri obligat față de el, de ce nu simte și el o obligație similară pentru tine, permițându-ți avansarea? Doar Șaari a fost deja deputat mai mult cadențe". Dar Șaari nu a vrut să renunțe. Nu l-am combătut. A doua zi mi-am retras candidatura. În cele din urmă, Șaari n-a fost ales. Originarii din România și-au pierdut reprezentantul pe listă. Acesta a fost un factor determinant în pierderea sprijinului electoral al votanților originari din România.

Stilul nostru politic era diferit. Iehuda Șaari era un ideolog, pe când eu eram un om practic. Credeam că-mi pot atrage simpatia unui public și crea o legătură nemijlocită. Se părea că șansele mele electorale sunt mai bune. Am dovedit asta în patru campanii electorale pentru Primăria Tel Aviv.

La alegerile din 1977, Liberalii Independenți au înregistrat o înfrângere totală. În frunte cu Ghideon Hausner, lista a scăzut de la patru mandate la unul singur. Apariția meteorică a lui „Daș", un partid nou, cu idei liberale asemănătoare, dar cu personalități noi, populare, i-a cucerit pe votanții tradiționali ai Liberalilor Independenți. Hausner a rămas singurul nostru reprezentant în Knesset.

Din 1974, când am realizat răsturnarea politică la Tel Aviv și am adus la putere pe Cici Lahat, m-am dedicat total funcției mele la primărie. Am găsit în această funcție multă satisfacție. În comparație cu eșecul la alegerile din Knesset, Liberalii Independenți au rămas la Tel Aviv singurii purtători ai drapelului partidului lor.

În 1981, Menahem Beghin a hotărât devansarea alegerilor. Ca unul din liderii mai tineri ai Liberalilor Independenți, deținând o funcție publică importantă, mi s-a propus, cu o întârziere de ani, să candidez în fruntea listei. Până la urmă mi-au lipsit doar câteva mii de voturi pentru a depăși minimul necesar intrării în Knesset. Campania de propagandă, condusă de Iosi Sarid, pe atunci resposnabilul cu propaganda din partea Partidului Muncii, care a dirijat această campanie împotriva partidelor mici, susținând că a vota pentru Liberalii Independenți ar fi „un vot aruncat", a determinat ca mulți votanți potențiali să nu voteze pentru noi.

Apelul emoționant al Partidului Muncii la televiziune, „nu vă risipiți voturile pentru o listă mică de tip Liberalii Independenți" s-a dovedit eficient.

Eșecul în aceste alegeri a fost transformat de adversarii mei într-o mărturie că popularitatea mea de la Tel Aviv nu ar fi fost suficientă. Era clar că perioada micilor partide se apropia de sfârșit și că în ochii electoratului, Liberalii Independenți nu mai aveau dreptul la o existență separată. În partid au apărut orientări noi. Atunci a început campania ca Liberalii Independenți să apară în Knesset pe o listă comună cu Partidul Muncii.

În 1984, mai eram „bunul principal" al Liberalilor Independenți. Aceasta era a treia cadență a mea la Primăria din Tel Aviv. Pe lista pentru Consiliul municipal, cu mine în frunte, am primit două mandate. Un comitet din care făceam și eu parte a început tratativele cu secretarul general al Partidului Muncii, răposatul Haim Bar-Lev și cu Gad Iacobi. Nu numai legăturile istorice între Partidul Muncii și Liberalii Independenți au întărit dorința de a ajunge la un aranjament cu partidul nostru. Din punctul de vedere al Partidului Muncii, alianța se baza și pe un calcul electoral rece. Șimon Peres credea că eșecul L.I. la alegerile din 1981 a dus la pierderea a două mandate pentru tabăra de stânga. Teza lui Peres se baza pe analiza voturilor pierdute.

„Dacă aveam un acord cu L.I. privind voturile suplimentare în cadența anterioară, am fi obținut încă două mandate", a spus el.

Sprijinul meu a influențat comisia. Un singur mandat ar fi putut hotărî soarta alegerilor, stabilind cine va fi șeful fracțiunii celei mai mari, solicitat de primul de către președintele statului pentru alcătuirea guvernului. Un singur mandat în plus, provenit din voturile Liberalilor Independenți putea, credea Peres, aduce mari avantaje Partidului Muncii.

Peres a dovedit și sensibilitate pentru îndelungata alianță istorică între gruparea noastră și Mapai. Știa și el că eșecul nostru în alegeri s-a datorat în mare măsură identificării noastre cu pozițiile Partidului Muncii, până la estomparea identității noastre politice independente. Pentru Simon Peres, un loc în Knesset pentru un reprezentant al L.I. era atât un act de dreptate istorică, cât și un act practic. Haim Bar-Lev și Gad Iacobi au dovedit înțelegere și bunăvoință. Dar realitatea era o luptă acerbă pentru locurile de pe listă. Până la urmă s-a hotărât să ni se acorde un loc real și încă un loc „de onoare" printre cei care închideau lista. Și locul real era o chestiune de noroc. Nimeni nu știa câte mandate va obține Partidul Muncii. Am cerut un loc între numerele douăzeci și treizeci. Partidul Muncii a vrut să știe cine va fi candidatul pe locul asigurat. De data acesta am hotărât să mă confrunt. După cincisprezece ani, am simțit erodarea poziție lui L.I. la primărie. Cici din 1984 nu mai era cel din 1973. N-am mai funcționat ca locțiitor de primar, ci doar ca vice-primar. Secția cultură-sport-tineret, scumpă mie, mi-a fost luată și acordată, din motive politice, lui Igal Grifel. Colegul meu, Pereț Unikowsky, era acum consilier municipal fără titlu.

Trei campanii electorale municipale în care am obținut multe voturi personale, m-au convins că venise timpul să-mi realizez visul de a intra în Knesset. Ani de zile am rămas în așteptare. Credeam că în anii de succes la primărie am acumulat popularitate și prestigiu și în țară și dincolo de granițele Tel Aviv-ului. Era trist să nu-i mai reprezint în Knesset pe Libralii Independenți, ca partid independent, dar aveam de gând să-i reprezint ideologic, deși în cadrul unui partid mare. Moșe Kol a anunțat formal că, în calitatea sa de președinte al partidului, nu se va amesteca în alegeri. Personal, el m-a sprijinit și a apelat la apropiații lui să voteze pentru mine. Problema la ordinea zilei nu era „pe cine alegem", ci „cum alegem". Pe culoarele partidului se simțea suflul democratizării. Tânăra generație cerea anularea sistemului comisiei de numiri. Ei cerau alegeri secrete în cadrul Comitetului Executiv al partidului, un fel de „mini-primaries" după sistemul american. În pofida popularității mele, n-am fost unicul candidat. Până și Iehuda Șaari a încercat să mă convingă să-mi retrag candidatura, ca să-i dau posibilitatea de a fi reales. De data

aceasta n-am capitulat. I-am explicat deschis că timp de 14 ani a fost membru în Knesset și că de multe ori mă retrăsesem în favoarea lui. De data aceasta intenționam să candidez. Am muncit din greu. Am cutreierat țara în lung și în lat ca să mă întâlnesc personal cu membrii Comitetului Central. Prietenii buni s-au mobilizat în favoarea mea. Pereț Unikowsky, tovarășul meu la primărie, Don Goren, din activiști secțiunii Tel Aviv, Șlomo Ben Zion, fostul meu elev din „Hanoar Haționi" și Zwi Schnitzer, din Haifa, n-au precupețit nici un efort. La fel a făcut și Zwi Herman, fost director general al societății „Zim", acum cercetător, scriitor și publicist. Și Aharon Handelman, unul din fruntașii generației tinere, mi-a obținut sprijinul celor din generația lui. Cu Aharon Handelman am colaborat încă din timpul Partidului Progresist. Pe atunci, Aharon, fiul unei familii de noi veniți din România, care locuia la Nes Ziona, a dovedit capacități organizatorice. Am făcut mult pentru avansarea lui. La sfârșit a ajuns să fie reprezentantul lui L.I. în Sindicatul salariaților de stat. În această campanie electorală mi-a mobilizat tot sprijinul. Printre candidați era și Ițhak Barkai, vecinul meu și prieten de treizeci de ani. Confruntarea dintre noi a fost corectă. Deși a pierdut la votul secret, am rămas prieteni până în ziua morții sale.

Faptul că se știa că sunt un candidat care reușește să aducă voturi a constituit pentru mine un avantaj. Au fost și alții care s-au opus funcției mele duble, într-un partid sărac în funcții. „Artzi are deja primăria, de ce să ia și un loc în Knesset?"

Unii dintre adversarii mei susțineau că Partidul Muncii nu-mi va ierta niciodată că prin votul meu l-am privat de putere la Primăria Tel Aviv în 1973. Și totuși, Șimon Peres și Haim Bar-Lev mi-au comunicat că mă sprijină și poate nu neapărat din dragoste, ci pentru că apreciau succesele mele electorale și îi interesau voturile pe care le puteam aduce. În Partidul Muncii s-a acordat importantă și faptului că sunt tatăl popularului cântăreț Șlomo Artzi, deși fiul meu nu a participat sub nici o formă la campania electorală. Dar numele lui atrăgea simpatie, în special în rândurile tineretului.

Dar nu puteam prezenta în public toate aceste motive, pentru a nu fi acuzat că sunt favoritul Partidului Muncii.

Adversarul meu cel mai primejdios era avocatul Zwi Nir. Tinerețea lui a fost principalul atu pe care l-a prezentat alegătorilor. „Artzi este prea bătrân", a afirmat el. La vârsta de 64 de ani, ar fi cazul să se retragă.

Am încercat o mare decepție când am descoperit că și unii prieteni de vârsta mea au acceptat această idee, votând contra mea.

Alegerile de candidați au avut loc la 13 mai 1984. În pofida reticențelor sale față de politică, Șlomo a venit de data aceasta în mod excepțional. El a fost prezent și la eșecurile mele anterioare și se temea pentru sănătatea mea. De aceea, în clipe de mare cumpănă, era întotdeauna alături de mine. Simțeam că încearcă să mă păzească, să mă liniștească și să-mi reducă încordarea. Am stat aproape unul de celălalt în timpul numărătorii voturilor. Șlomo mi-a luat mâna. Spera că de astă dată voi fi cruțat de necazuri sufletești. Iona Duvșani, devotata mea secretară de-a lungul anilor, a ieșit din încăperea unde se numărau voturile. Pe față îi flutura un zâmbet ușor. Am înțeles că, după numeroase eșecuri de care am avut parte în viață, am învins în cele din urmă. Șlomo și-a șters pe furiș o lacrimă.

„De acum încolo eu sunt reprezentantul vostru, al tuturora", am declarat de la tribună, „nu numai al celor care au votat pentru mine".

Gustul succesului era dulce. Au apărut imediat presa și radioul. Telefoanele sunau necontenit. Casa a fost inundată de flori. Ginerele meu, Noam Semel, care era pe atunci directorul general al Teatrului din Haifa și Omri Nițan, directorul artistic, au venit și ei să mă felicite și să mă încurajeze. Mimi, soția mea, care m-a văzut deseori înghițind decepții amare din partea acelui cadru politic care m-a îndepărtat de la îndatoririle mele față de casă și familie, a fost fericită. Nu pentru că ea urma să devină soție de deputat, ci pentru că am dovedit că și la vârsta noastră nu este prea târziu să realizezi un vis, dacă știi să perseverezi.

A mai rămas un singur obstacol de trecut: aprobarea comisiei de numiri a Partidului Muncii și locul meu final pe listă. N-am apucat să sărbătoresc evenimentul, deoarece în aceeași seară comisia urma să primească delegația Liberalilor Independenți. Stăteam în fața comisiei compuse din Rabin, Peres, Navon și Bar-Lev. Era acolo și Boaz Apelbaum, șeful de cabinet al lui Șimon Peres. Era ora 10. Pe fețele lor se vedea că erau epuizați, la sfârșitul unei zile de muncă grea. Le-am prezentat o hârtie cu datele voturilor primite la Tel Aviv în trei campanii electorale municipale, adică „zestrea" mea electorală. A vorbit numai Peres. A pomenit de posibilitatea unui loc pe listă, între 40–45, care părea atunci ireal.

Ceilalți au tăcut. Noi am cerut două locuri. Târguiala a durat un sfert de oră. A doua zi, tocmai când îl aveam ca musafir la masă pe Hilmar Hoffman, șeful Direcției culturale din Frankfurt, Șimon Peres a telefonat pentru a-mi comunica că mi se propune locul al treizeci și nouălea. „Și noi suntem supuși presiunilor interne", a spus el. „Locul este real. Te

vei încadra printre noi. După ce vei fi ales, nimeni nu va mai ține minte pe ce loc ai candidat".

După alte câteva zile, Șimon Peres a fost prezent la o primire organizată în cinstea mea. El a luat cuvântul, vorbind în mod camaraderesc și elogios. Faptul că am fost cooptat în comandamentul electoral condus de Mota Gur, fost șef de Stat Major al armatei, era dovada atitudinii de simpatie față de Liberalii Independenți. Colaborarea cu Mota Gur a fost o mare cinste și o mare plăcere. Am apreciat faptul că apăream pe o listă politică alături de personalități a căror contribuție pentru țară a fost enormă.

M-am străduit să mobilizez voturile tradiționale ale L.I., voturile celor originari din România și voturile telavivienilor care m-au votat la primărie. Am adus cu mine experiența a nouă campanii electorale la care am luat parte activă. Nici în această campanie nu am precupețit nici un efort. Am apărut la adunări publice, la cercuri de casă. Ca un soldat disciplinat, m-am deplasat oriunde am fost trimis. Știam de aproape ce schimbări se produc în societatea israeliană. Căutarea vedetelor, a propagandei și a relațiilor publice trecuse pe locul întâi. Era importantă imaginea candidatului în mijloacele de comunicare. Cred că mi-am câștigat cinstit locul pe listă. În toiul campaniei electorale, când alergam din loc în loc, Mimi mi-a comunicat pe neașteptate că unchiul Isac Stier a decedat în zorii zilei. Cu o zi înainte discutasem la telefon cu soția sa, tanti Eva. Starea lui m-a neliniștit. Nu bănuiam însă că sfârșitul îi era atât de aproape. I-am vizitat în preajma călătoriei mele în România. Mi-am găsit unchiul altfel decât de obicei. Fața îi era suptă, ochi triști și starea de spirit — deprimată. Mă durea inima văzând cum s-a schimbat acest om, veșnic zâmbitor, care era pentru toți un izvor de optimism și bucurie a vieții. De când s-a căsătorit cu mătușa Eva, era unchiul meu iubit. Sora Evei, mătușa Rifca (Beca), necăsătorită, locuia împreună cu ei. Unchiul obișnuia să spună în glumă: „Eu m-am căsătorit cu două femei". În ajunul recrutării fiicei mele Nava în serviciul militar, mătușa Beca a fost internată în spital, bolnavă de cancer. În ajunul plecării în armată, Nava s-a dus s-o viziteze. „Trebuie să fii soldat al Statului Israel", a încurajat-o mătușa. În ochi ei, uniforma Zahal era o sursă de mare mândrie. „Ești o femeie dintr-o nouă generație", i-a spus cea care era o feministă declarată încă la începutul secolului. Ea a îmbrățișat-o pe Șiri, fetița lui Șlomo, spunând cât este de fericită cu fetița generației viitoare. A fost ultima oară când a văzut-o.

Retragerea din muncă a unchiului Isac Stier a fost însoțită de o profundă criză sufletească. Profesia de dentist era centrul vieții lui. S-a simțit deodată un om fără rost. Pacienții care-și așteptau rândul la ușa clinicii sale au încetat să mai vină. Intenționam să-i vizitez, ca să le aduc noutăți din România. Ei așteptau să audă vești despre verișoara Beate Fredanov din România, care-i ajutase atât de mult pe Isac și Eva în timpul războiului. Orice veste bună de la Beate îi făcea fericiți. Dar în loc să-i înveselesc cu aceste știri, am plecat la înmormântarea unchiului Isac din Haifa. În aceste moment am uitat totalmente de alegeri. M-au năpădit amintirile despre casa unchiului și a mătușii din Mihăileni, orășel situat la o distanță de cinci kilometri de Siret. Eu, copilul, eram atras de radioul cu baterii pe care-l aveau. Stăteam lipit de aparat ore întregi, ascultând muzică și știri.

Unchiul Isac nu era sionist. De aceea, am fost surprins în kibuț că el și Eva au ajuns în țară ca noi veniți și se află în tabăra de tranzit de la Beniamina. Prietenul meu Moșe Weiss (Talmon), unul din organizatorii plecărilor noilor veniți cu uriașele vase „Pan York" și „Pan Crescent", cu 15 000 de emigranți, s-a îngrijit de locuri pentru ei. O casă arăbească părăsită, din orașul de jos al Haifei, a fost transformată de unchiul Isac într-un cabinet dentar și în locuință. Încet-încet i-au revenit o parte din pacienții din România, alături de pacienții noi.

În perioada în care am locuit în kibuț și în anii următori, casa unchiului Isac a fost pentru noi o a doua casă. Șlomo și Nava obișnuiau să stea pe fotoliul dentar din cabinet. Unchiul punea în mișcare „aparatul minune" pneumatic care ridica scaunul. Cei doi copii stăteau ore întregi pe terasă, privind vasele ancorate în port. Orice călătorie la unchiul din Haifa era pentru ei o mare bucurie. Nu era seară de „seder" fără ei. În anii în care Nava a locuit la Haifa, unchiul și mătușa au devenit pentru ea „bunici". Frunzărea vechile albume ale familiei și îi ruga să-i povestească despre trecutul acesteia, despre viața în orășelul evreiesc. O dată cu moartea unchiului, s-a pierdut încă o verigă din lanțul micii noastre familii. Atunci s-a săpat la cimitirul din Haifa primul mormânt al familiei noastre. În această atmosferă de doliu am primit rezultatul alegerilor. Bucuria mea s-a amestecat cu o mare durere. Visul meu de a fi deputat se realiza. Dar iubitul meu unchi nu mai era, să se bucure împreună cu mine.

Maarah-ul a obținut într-adevăr cu șaizeci și două de mii de voturi mai mult decât Likud-ul, dar nici unul din marile partide nu putea alcătui singur un guvern stabil. Stânga a opinat pentru o coaliție mică, cu

concepții clare în problema păcii și apărării drepturilor cetățenești, periclitate de pretențiile șantajiste ale religioșilor. Cealaltă alternativă era un guvern de uniune națională. Și în tabăra noastră părerile au fost împărțite. Membrii kibuțurilor lui „Hanoar Haționi" înclinau spre stânga, cerând un guvern mic, care să reprezinte puritatea ideologică și nu un numitor comun artificial și impus. Poate că, dacă liberalii din Likud, cu cele treisprezece mandate ale lor, ar fi făcut pasul îndrăznet să se separe de Likud și să se alăture Partidului Muncii, situația ar fi fost alta. Ei au repetat erorile istorice din trecut, neîndrăznind să acționeze în mod independent, eliberați de jugul „Herut"-ului. A fost aleasă, deci, formula coaliției largi de uniune națională. În fruntea guvernului creat după obositoare tratative de coaliție, funcționau prin rotație Șimon Peres și Ithak Șamir.

Îmi amintesc emoția mea din acea primă ședință a Knesset-ului din 13 august 1984, când am depus jurământul. Alegerea noului deputat de extremă dreaptă Meir Cahana a umbrit ceremonia depunerii jurământului. Cahana s-a eschivat de a repeta declarația formală „mă oblig", încercând să o înlocuiască cu o frază proprie, „Dumnezeule, voi păzi întotdeauna învățătura Ta". Președintele ședinței, deputatul cel mai în vârstă, veteranul dr. Iosef Burg l-a admonestat pe Cahana, spunându-i că este obligat să repete exact formula depunerii jurământului. Cahana a reacționat printr-un murmur. Deoarece până la încheierea ședinței, președintele Iosef Burg nu a mai făcut nici o observație de rezervă față de jurământul lui Cahana, acest rasist de extremă dreapta a devenit membru ales al Knesset-ului. În toți anii mei în Knesset l-am ignorat, sperând ca acest fenomen politic să dispară din arena noastră politică. Am fost singurul reprezentant al Liberalilor Independenți în cadrul fracțiunii Muncii din Knesset. M-am străduit să acționez pe o cale care să readucă ideologia Liberal-Independenților pe arenă în numele unui corp viu, care se reînnoiește. Am vrut să îndeplinim un rol pozitiv în viața politică a Israelului. Din prima zi m-am lovit de greutăți.

Fracțiunea Muncii din Knesset s-a bazat pe „oameni cu drepturi câștigate". În problemele de politică externă, monopolul îi aparținea lui Aba Eban. Problema muncii și asistenței sociale a fost terenul exclusiv al Orei Namir. Căutam o „nișă" care să fie numai a mea. În ciuda faptului că am devenit membru într-o formație de colaborare numită Maarah, formată din partidul Mapam, de extremă stângă și Partidul Muncii, era o colaborare doar pe hârtie. Forurile nu se întâlneau. Deosebirile ideologice dintre Mapam și Partidul Muncii se aranjau pe bază de contacte

personale între Șimon Peres și Victor Șem-Tov, conducătorul Mapam-ului. În cele din urmă mi-am dat seama că mă voi impune doar prin muncă, prin prezența mea permanentă în plenară și comisii și datorită unor inițiative parlamentare. M-am străduit să caut teme ce deveneau „propuneri urgente" la ordinea de zi și interpelări. Pe acest tărâm nimeni nu mă putea înfrâna. Am ajuns în Knesset cu o întârziere de câțiva ani, dar mă simțeam plin de energie. Am gustat din plin satisfacția de a participa la dezbateri decisive în problemele naționale centrale și de a simți ce înseamnă să fi la putere.

Uzi Baran, secretarul general al partidului și Rafi Edri, șeful fracțiunii din Knesset, au descoperit foarte repede că sunt un „cal de muncă". Deoarece hărnicia nu era una din calitățile dominante ale multora dintre deputați, am avut de câștigat. Șefii Partidului Muncii mi-au propus participarea în comisii ale Knesset-ului și astfel am funcționat simultan în patru dintre ele: Comisia financiară, Comisia pentru constituție, legislație și justiție, Comisia pentru absorbția noilor veniți și când s-a ivit încă un loc, am fost delegat în Comisia economică.

Mi-am însușit un „obicei urât". N-am lipsit de la nici o ședință plenară. M-am înscris la dezbateri la fiecare lege particulară sau guvernamentală. La orice ședință rămâneam până la sfârșit. Cât despre inițiativele privind propunerile urgente la ordinea zilei, acestea alcătuiau o adevărată competiție. Primul deputat care venea la Dalia — secretara fracțiunii — avea șansa ca propunerea lui să fie transmisă Președinției Knesset-ului, care aprecia urgența ei. De aceea, trebuia să mă grăbesc, pentru că propunerile urgente îmi asigurau apariția la tribuna Knesset-ului, pe teme actuale.

Lucram în Knesset de dimineața până seara târziu. Deputatul Aharon Nahamias, în calitatea lui de vice-președinte al Knesset-ului, care de obicei conducea ultima ședință din săptămână, de miercuri după-amiaza, oferea „gratificații" deputaților harnici. Acești deputați, prezenți la ultima ședință a săptămânii, erau menționați cu laude pentru prezența lor în sala plenarei. Numele meu apare în toate protocoalele ședințelor de încheiere a săptămânii din Knesset.

În zilele de luni și marți dormeam în mod regulat la Ierusalim. Obișnuiam să-mi petrec serile la clubul deputaților, unde, în jurul unei cești de cafea și al fructelor, ședeam și vorbeam cu colegii. Dimineața ne întâlneam în sala de mese pentru micul dejun. În afara deputaților, la hotelul Ramada-Renaissance stăteau și judecători din Tribunalul Suprem, precum și funcționărimea superioară a guvernului. În zorii zilei,

președintele Statului, Haim Herzog, obișnuia să vină la bazinul de înot al hotelului.

În anii mei în Knesset am făcut cunoștință cu conducerea țării. M-am apropiat de mulți deputați, dar fără a lega prietenii adevărate, ceea ce m-a contrariat oarecum.

Mi-am dat seama că viața politică comună, oricât ar fi de cooperantă, nu creează neapărat legături personale. De fapt, acest lucru contrazice logica. O sută douăzeci de oameni petrec împreună zile și nopți în ședințe plenare, în comisii, pe culoare, la bufet, în turnee în țară și în străinătate, și totuși nu rămâne nimic din miile de ore de viață profesională în comun.

La ședința săptămânală a fracțiunii participau întotdeauna primul-ministru Șimon Peres, ministrul Apărării Itțhak Rabin, fostul președinte Itțhak Navon și președintele Knesset-ului, Șlomo Hilel. În ședința de coaliție participa în permanență și Ezer Weizmann, pe atunci șeful partidului „Iahad". În guvernul de uniune națională am reluat legăturile cu liberalii din Likud, cu care mă împrietenisem în epoca Partidului Liberal Unificat.

L-am apreciat mult pe Șimon Peres, încă de pe vremea Partidului Progresist. Ca membru tânăr în fracțiunea partidului, am participat la dezbaterile consacrate reactorului de la Dimona, prezentat atunci drept o întreprindere de textile. Dr. Herbert (Ishaiahu) Förder, reprezentantul Progresiștilor în Comisia financiară a Knesset-ului, s-a împotrivit ferm la crearea reactorului. El a adoptat poziția cotidianului „Haareț" în care a apărut titlul „Dimona-dimiona" (în ebraică, un joc de cuvinte, care punea numele orașului în care a fost construit reactorul, alături de cuvântul care înseamnă „iluzie"). Am combătut atitudinea lui Förder, susținându-l pe Izhar Harari, specialistul în probleme de securitate din fracțiunea noastră, care a sprijinit proiectul. Pe Șimon Peres l-am văzut și în epoca de declin a carierei sale. După scindarea din Partidul Muncii, condus de Ben Gurion, am venit la birourile grupului Rafi. Peres era pe atunci secretarul general al grupului Rafi, expresie a revoltei firești a tinerei generații contra puterii veteranilor. Sprijinit de Ben Gurion, care cultiva oamenii tineri, grupul Rafi a părăsit Partidul Muncii. Cu timpul, membrii acestui grup au revenit victorioși la partidul inițial.

Am stat atunci în biroul sărăcăcios al lui Peres pentru a discuta cu el în numele Partidului Progresist. Biroul era mobilat doar cu o masă și un scaun vechi. Voiam să verific posibilitățile de colaborare. Am avut cu Șimon Peres o convorbire îndelungată, venind să-i propun o coaliție

municipală alternativă. Atunci s-a produs o răcire a relațiilor dintre Cici și cei din grupul „Herut" de la primărie. Cici a știut de întâlnirea mea cu Peres. În pofida anilor care au trecut de la răsturnarea coaliției la Tel Aviv, mă mustră conștința până astăzi pentru a fi votat contra fostului primar Ichoșua Rabinovici și a fi împins astfel Partidul Muncii din Tel Aviv în opoziție. Tensiunea din fracțiunea Likud-ului deschidea posibilitatea unui nou aranjament al primăriei, care să înjghebeze în jurul lui Cici o coaliție formată din Liberalii din Likud și Partidul Muncii. Peres nu s-a entuziasmat. „Nu pot să-mi impun părerea asupra colegilor mei din Tel Aviv", a susținut el. „Aversiunea contra lui Cici e profundă. Spre regretul meu, nu pot convinge fracțiunea noastră din Tel Aviv să participe la colaborarea pe care o propui".

Privind în urmă, sunt convins că, dacă s-ar fi schimbat atunci situația la Tel Aviv, faptul ar fi influențat și situația politică generală și ar fi readus poate Partidul Muncii mai devreme la putere.

În convorbirile de „culise", pe coridoarele Knesset-ului, Șimon Peres dovedea întotdeauna interes pentru situația evreilor din România. El cunoștea relațiile mele strânse cu rabinul Rosen, ca și vizitele mele în România și relațiile mele complicate cu Ambasada Românici din Israel. Obișnuiam să-l pun la curent cu situația. Într-una din zile, mi s-a adresat cu o cerere specială. În comisia financiară se purtau discuții cu privire la mărimea taxei pe călătorii. Peres era interesat în reducerea acestei taxe, ca un act de bunăvoință atât față de România, cât și față de Egipt. Am preluat efortul de a reduce taxa de călătorie pentru România cu 50%. Această atitudine nu mi-a sporit popularitatea în rândurile agențiilor de voiaj. Acestea se temeau că reducerea taxei va transforma România într-o țară de tranziție, permițând să se cumpere de acolo bilete mai ieftine pentru alte țări.

Deputatul Dan Tihon, azi președintele Knesset-ului, era în fruntea opozanților la această măsură. În cele din urmă am reușit să-l mobilizez și pe președintele Comisiei financiare, deputatul Avraham Șapira. În 1939, când Polonia a fost ocupată de naziști, Șapira a reușit să fugă, găsind adăpost în România. În inima lui păstra un colț călduros pentru țara care-i oferise atunci ospitalitate. El l-a convins pe Dan Tihon să-și retragă împotrivirea. Românii n-au uitat gestul care a contribuit la dezvoltarea afacerilor turistice nu numai cu România, ci și cu alte țări est-europene.

Paralel cu misiunea mea în Knesset, am rămas și membru al Consiliului municipal din Tel Aviv. S-au găsit colegi care au criticat funcția

dublă pe care o dețineam. Nu eram singurul deputat în această situație. Deputatul Dov Ben-Meir a funcționat de asemenea ca vice-președinte al Knesset-ului și ca locțiitor al primarului din Tel Aviv. Centrul de greutate al activității municipale a trecut în mod firesc la Pereț Unikowsky, care a îndeplinit majoritatea funcțiilor reprezentative și practice la primărie. Eram atunci Ombudsman. Alături de mine activa asistentul meu devotat, Uri Fișel. Am creat împreună un aparat care funcționa în slujba cetățeanului nedreptățit.

Alegerile din 1984 au creat o situație nedefinită între cele două blocuri din Knesset. După dispute juridice, președintele Statului, Haim Herzog, l-a însărcinat pe Șimon Peres cu alcătuirea guvernului. În ciuda eforturilor sale, Peres, șeful celei mai mari fracțiuni din Knesset, nu a reușit să alcătuiască un guvern. În absența noului guvern, nu au fost alcătuite nici comisiile din Knesset. Atenția publică s-a concentrat în jurul deputaților de frunte, angajați în complicatele tratative pentru crearea unui guvern de uniune națională. Numai după concediul de sărbători, când noul guvern a primit votul de încredere al Knesset-ului, iar Șlomo Hilel a fost ales președintele Knesset-ului, cel de al unsprezecelea Knesset a pornit în sfârșit la drum. Prima ședință de lucru s-a ocupat de „legea optometriei", nu pentru că ar fi fost o lege importantă, ci pentru că rămăsese de la fostul Knesset. Deoarece nu era o lege fracționară, fiecare deputat se putea înscrie la cuvânt. Am cerut și eu cuvântul. Discursul acela nu va fi pomenit decât în protocoale. Țin mine că mi-am exprimat frustrarea, ca deputat nou, care șomează vrând-nevrând, la locul său de muncă. Am și criticat inițiativa deputatului Ariel Weistein, care a cerut mărirea salariilor deputaților.

Abia după concediul de sărbători, în octombrie 1984, am ținut primul discurs serios. Aceasta, după comunicarea primului-ministru asupra situației politice și economice a țării.

Patru ani de muncă obositoare. Patru sute șaizeci și cinci de ședințe, zeci de interpelări și propuneri la ordinea zilei, cinci legi particulare pe care le-am formulat, cinci sute șaizeci și șase de coli de protocoale ale intervențiilor mele în plenară. Credincios pozițiilor mele clasice ale liberalismului israelian, am dus o luptă acerbă contra numirilor politice. Ținta mea era ministrul Comerțului și Industriei, Arik Șaron, care a făcut „epurări" fără milă la societățile guvernamentale aflate sub autoritatea sa, înlocuind pe cei demiși cu oamenii lui. Relațiile dintre noi au ajuns la o ruptură. În paralel, m-am ocupat cu problemele mici ale vieții cotidiene. În pofida apelurilor colegilor mei din Partidul Muncii, am adus

în discuție publică situația caselor de pensii, o „bombă cu efect întârziat", care amenință peste o jumătate de milion de cetățeni din Statul Israel.

În lupta mea pentru reducerea serviciului militar în rezervă pentru cei peste cincizeci de ani, am ajuns la o confruntare cu ministrul Apărării Itzhak Rabin. N-am pierdut nici o ocazie de a mă ridica împotriva încercării de oprimare religioasă în Israel. Am vrut să folosesc tribuna parlamentară pentru menționarea unor evenimente din timpul Holocaustului care îi priveau pe evreii din România, despre care opinia publică din țară nu știa mai nimic. La împlinirea a patruzeci și patru de ani de la pogromul de la Iași, din 1941, în care fuseseră uciși vreo doisprezece mii de evrei, am adus o moțiune la ordinea de zile. În tribuna publicului ședeau zeci de supraviețuitori care au trăit acel eveniment groaznic. Printre ei era și rabinul Efraim Gutman, a cărui sinagogă din Tel Aviv poartă numele celor doi frați ai săi uciși în ianuarie 1941, într-un pogrom de la București.

„Pe noi evreii nu ne unește atât sângele care curge în vinele noastre, cât ne unește sângele care s-a scurs din vinele noastre", mi-am încheiat discursul cu un citat al poetului evreu-polonez Iulian Tuvim.

În februarie 1988 am cerut acordarea statutului de eroi emigranților ilegali de pe vasele „Struma" și „Mefkure", scufundate în drumul lor spre Eretz Israel, asemeni statutului primit de emigranții ilegali veniți cu vasul „Egoz".

De două ori am luat parte la delegațiile Knesset-ului plecate la întâlniri ale parlamentului european. Faptul că eu cunosc mai multe limbi străine m-a făcut să mă simt în Europa ca peștele în apă. Membri în aceste delegații erau și Uzi Landau și Iuval Neeman, oameni cu concepții de extremă dreaptă. Îmi amintesc cum am manevrat ca să nu dezvăluim deosebirile de vederi adânci dintre noi. Spre sfârșitul cadenței, am apucat să mai prezint un proiect de lege particular: Legea venirii în țară și a absorbției. O încercare de a stabili drepturile noilor veniți printr-o legislație specială.

În ședința din 14 martie 1988, m-am înscris la dezbatere ca membru al fracțiunii Maarah-ului. A doua zi, când s-a dezbătut problema regiei porturilor, am apărut deja ca membru în „Șinui — Mișcarea de centru". Visuri noi au apărut pe arena politică: efortul pentru crearea unui centru liberal în Israel, format din Liberal-Independenți și Șinui. Era important sprijinul acordat acestei inițiative de Itzhak Berman, fost ministru în guvernele Israelului din partea Liberalilor și fost președinte al Knesset-ului. Berman se împotrivea ca oamenii fostului său partid să fie anihilați de

„Herut". El a sperat să creeze un nou corp politic, care să se situeze în centrul hărții politice din Israel și să continue tradiția ideologică a progresismului și a liberalismului.

În cadrul Liberalilor Independenți domneau deosebiri de vederi. „Tnuat Hamoșavim" (mișcarea satelor coopeatiste), cu Iţhak Bar-Levav în frunte, s-a împotrivit noii inițiative. Pentru el legătura cu Partidul Muncii era ca o „căsătorie catolică". La Congresul partidului, întrunit în iunie 1987, problema a fost adusă în fața celor 600 delegați ai L.I. Moșe Kol și cu mine am cerut o împuternicire din partea Congresului, pentru a acționa în vedera creării unui centru liberal. Reprezentanții mișcării moșavurilor au cerut să menținem în continuare tovărășia cu Partidul Muncii. Am declarat în fața întregii adunări că nu voi fi un transfug politic și că nu mă voi retrage din fracțiunea Muncii, decât cu aprobarea deplină a conducătorilor partidului. În convorbirile purtate cu Uzi Baran și Șimon Peres am explicat că avem șanse de a readuce la viață fostul Partid Progresist, asociat credincios al coaliției cu Partidul Muncii și un magnet care ar atrage liberalii din Likud.

Peres a acceptat poziția mea. Eu, din partea mea, m-am obligat să votez cu Partidul Muncii până la capătul cadenței, chiar dacă votul meu va fi în contradicție cu poziția lui „Șinui".

În cele din urmă s-a adoptat în L.I. cu mare majoritate o decizie pentru crearea unui centru liberal. Deși știam că nu voi fi unicul candidat, speram că și în noul partid voi putea capitaliza bilanțul politic din timpul funcționării mele în Knesset. De-a lungul anilor am dedicat mult timp membrilor partidului și originarilor din România. Eram sigur că activitatea mea, atât în Knesset, cât și la primărie, va acționa în favoarea mea. Credeam că după o primă cadență reușită, nu se va gândi nimeni să mă înlocuiască. Mai mult de două cadențe nici nu voiam să servesc. Astăzi râd de naivitatea mea de a crede atunci că schimbarea mea ar fi fost în contradicție cu orice logică politică. Nu „descoperisem" că logica și politica nu merg întotdeauna mână în mână. Lecția dureroasă că hărnicia și abnegația nu sunt o rețetă a succesului în politică am învățat-o la alegerile din 1984.

Candidatul care s-a postat împotriva mea era din nou avocatul Zwi Nir, reprezentantul tineretului. Sub aspectul vârstei nu-l puteam concura. Ca mulți alții înaintea mea, n-am citit just harta și nu am identificat aspirația, din ce în ce mai puternică, în favoarea schimbării gărzilor. Același Aharon Handelman, omul care mă sprijinise cu patru ani în urmă, a luptat de astă dată, cu același elan, împotriva mea. După primul

vot între patru candidați, am rămas în arenă numai eu și Zwi Nir. Amnon Rubinstein și colegii lui au urmărit de departe confruntarea. Dezbinarea din L.I. le-a sporit puterea. În votul secret a învins adversarul meu, cu o majoritate de voturi. Eram decepționat până în adâncul sufletului. Mă durea că oameni pe care îi consideram prieteni devotați au votat împotriva mea. Iehuda Șaari, Iona Atlas, oameni cu care am colaborat toți anii, au ridicat și ei mâna în favoarea concurentului meu.

Am părăsit tribuna. Acestea sunt regulile crudului joc politic. În cotidianul „Iediot Aharonot" din 24.06.84 am găsit titlul: „Artzi este afară — avocatul Nir, înăuntru". La întrebarea corespondentului am răspuns: „A fost o confruntare corectă, am pierdut în luptă". Am anunțat că intenționez să ajut la lupta electorală. Deși nu sunt războinic din fire, mă însoțește până astăzi sentimentul durerii sufletești. Până la urmă Zwi Nir a fost plasat pe locul trei pe lista „Centrului Liberal" și n-a intrat în Knesset. Au fost aleși atunci doar, Amnon Rubinstein și Abraham Poraz, ambii din „Șinui".

Domnii din „Șinui" nu s-au gândit să despăgubească pe Liberalii Independenți. Tensiunea dintre cele două partide a devenit inevitabilă. În absența lui Amnon Rubinstein, care era plecat din țară, „Șinui" a decis, fără nici o comunicare prealabilă, să ducă tratative în vederea desfacerii alianței cu L.I.

Motivul, foarte îndoielnic, pentru scindare, era decizia Liberalilor Independenți de a se prezenta la alegeri pentru Histadrut pe o listă comună cu Partidul Muncii, așa cum procedase în ultimii zece ani. Desfacerea unilaterală a alianței a fost o faptă rușinoasă. Ce ironie! Fapta a fost comisă de către un partid care a înscris pe steagul său „Onestitate și igienă publică". După alți patru ani, cei care au considerat alianța dintre L.I. și Partidul Muncii în Histadrut un motiv pentru desfacerea alianței s-au alăturat mișcării „RAȚ" și Mapam-ului, două fracțiuni de extremă stângă, formând blocul de stânga „Meret".

Azi, Partidul Libral-Independent nu mai există formal. În realitatea politică israeliană importanța unui partid politic nu se măsoară prin ideologia sa, ci prin numărul mâinilor ridicate în favoarea lui în plenara Knesset-ului. Soarta unui partid fără reprezentanță în Knesset e pecetluită. Am auzit pe mulți spunând cu durere sinceră: „L.I. a murit". Dar din păcate, nostalgia nu schimbă nimic în politică.

Rămășițele lui L.I. au căutat o cale de încadrare în Partidul Muncii, organizând un „cerc" liberal în cadrul acestui partid. Nu-mi fac iluzii că aceste „cerc" are vreo influență asupra drumului Partidului Muncii.

După patruzeci și cinci de ani de activitate, mă simt asemenea cuiva care ia parte la ceremonia de înmormântare a cadrului politic, casa politică în care a crescut. Partidul Liberal Independent nu și-a dat sufletul printr-o „moarte subită", ci după o agonie îndelungată. Uneori mă mângâi cu gândul că un asemenea sfârșit este mai onorabil decât sfârșitul liberalilor din Likud, care și-au pierdut totalmente coloritul ideologic și s-au asimilat complet în „Herut". Idealurile noastre au învins. Ele trăiesc în rândurile anumitor cercuri din Partidul Muncii. Prețul pe care l-am plătit a fost scump. Purtătorii drapelului acestor idealuri au dispărut de pe harta politică. Pinhas Rosen și Moșe Kol au plecat în lumea celor drepți. Astfel au fost cruțați de decepție. Cine a rămas, mai ține minte zilele gloriose ale Progresiștilor și ale Liberalilor Independenți, care sunt acum teze istorice. Personal, mai simt și acum durerea provocată de moartea partidului nostru.

În cel de-al unsprezecelea Knesset, am fost considerat deputatul originarilor din România. Niciodată n-am putut stabili câte voturi am primit de la foști-actualii compatrioți. Ar fi fost firesc să fi primit multe. Pe lista Partidului Muncii continuam tradiția începută de Idov Cohen. Ichuda Șaari, un deputat care se ocupa de problemele originarilor din România, le cunoștea și se identitica cu ele. Pe lista celui de al unsprezecelea Knesset figura și deputatul Miha Hariș, originar din Timișoara, singurul originar din România ce a ajuns la rangul de ministru al Comerțului și Industriei. El era străin de preocupările celor originari din România. Eu colaboram la publicațiile de limbă română, la radio, la întruniri și călătoream adesea în România, întreținând legături cordiale atât cu comunitatea de acolo, cu șef-rabinul Rosen, cu liderii Comunității, cât și cu autoritățile guvernamentale.

Pentru cetățeanul de rând eram o ușă deschisă și o mână întinsă.

O dată cu plecarea mea din Knesset a dispărut acest fel de reprezentare. Originarii din România și-au pierdut deputatul și purtătorul lor de cuvânt în viața publică.

În anul 1988 am părăsit Knessetul. Mi-am împachetat puținele obiecte și mi-am luat rămas bun. Mi-am petrecut patru ani din viață cu alegii poporului. Realitatea nu seamănă deloc cu visul naiv, nutrit timp îndelungat. Dar aceștia au fost ani de activitate fructuoasă, de înțelegere, de conflicte personale. Și totuși, nimeni dintre cei în mijlocul cărora am trăit atunci nu m-a mai invitat la o cafea, la un eveniment familial fericit, sau la vreun eveniment social. Nici Edna Solodar, vecina mea de bancă din dreapta, nici Șimha Dinitz, vecinul de bancă din stânga. Spre rușinea

mea, trebuie să recunosc că nici eu nu am luat vreo inițiativă socială. În adâncul sufletului meu știu că politica este o întâlnire întâmplătoare. Relațiile care se dezvoltă cu anii nu creează neapărat o apropiere sufletească sau o prietenie.

Ce mi-a rămas din cei patru ani în Knesset? Dreptul de a călători gratuit cu autobuzele și cu trenurile din Israel, o fotografie a promoției, expusă pe unul din coridoarele Knesset-ului – și 566 pagini de protocol, pe care nimeni nu le va citi. Sic transit gloria mundi! (Astfel trece gloria lumii!), ne-au învățat romanii.

25

PRE-FINAL

Pensionarea începe prin faptul că te scoli dimineața și descoperi că tot ce a fost, nu mai există. După zeci de ani, nu mai ai un birou la care să te duci. Ziua, odinioară plină cu întâlniri și ședințe, cu fapte, acțiuni și evenimente, devine o pagină ștearsă în calendar. Nu ți se mai solicită întrevederi, pentru că nu mai poți fi de folos. Rămân doar cei care bat capul, deoarece pentru ei tu completezi un pătrățel din ziua lor goală.

Ce voi face la bătrânețe? Această problemă m-a preocupat o viață întreagă. Am fost un om ocupat până peste cap. Nu practicam vreun sport, nici hobby-uri n-am avut. Mi-era frică de timpul liber.

De aceea, am primit cu bucurie propunerea de a funcționa în calitate de consilier al regiei pentru pensionari și vârstnici din Tel Aviv. Mă voi ocupa de oameni ale căror probleme îmi sunt apropiate. În lexicul meu, câștigasem un titlu de „cetățean senior".

Propunerea s-a născut în cadrul unei înțelegeri dintre primarul Roni Milo și Partidul Muncii. Deși mi s-au promis condiții de lucru minimale, o secretară, un birou, știam că nu voi obține bugete și personal. Voi fi un general fără trupe. În această situație, mijloacele mele de muncă au rămas experiența și imaginația.

Am hotărât să îndeplinesc funcția pe bază de voluntariat. Nu voiam să fiu dator cuiva. În felul acesta voi putea dezvolta inițiativele așa cum credeam de cuviință.

Hotărârea mea de a mă retrage de la primărie a fost în mare parte influențată de retragerea lui Cici. La început mi-a fost greu să cred că el, fostul primar, va accepta să se despartă de funcția pe care a iubit-o atât de mult și care l-a transformat într-o personalitate apreciată și iubită în țară și în lume. Cei douăzeci de ani în comun ai noștri au ajuns la capăt. Marile drame țineau de trecut. Ideea de a fi obligat să curtez pe alegători, solicitându-le votul, mi s-a părut acum o sarcină grea. Partidul

Liberal Independent era deja contopit cu Partidul Muncii. Nu se puteau solicita voturi în numele unui „mort viu".

Am preferat să închei acest capitol al vieții în mod onorabil, conștient fiind că astfel se va încheia și viața mea de muncă. De aici încolo, tot ce voi face va avea mai degrabă caracterul unei ocupații decât al unei misiuni.

Candidatului Partidului Muncii la funcția de primar, Avigdor Kahalani, i-am propus ajutorul meu. I-am explicat că era în interesul său să mă pună pe listă pe un loc onorabil. Eram gata să mă oblig că după un an voi demisiona. „Să nu ignori alegătorii care mă votează personal", i-am spus lui Kahalani. „Alegerile din Tel Aviv vor fi hotărâte pe baza unui număr mic de voturi." Kahalani își avea calculele sale. Prefera un reprezentant al tinerilor unui bătrân ca mine.

Cu binecuvântarea primului-ministru Itzhak Rabin, secretarul general al Partidului Muncii, Nisim Zvili, mi-a propus să candidez în fruntea unei liste a pensionarilor, aliată cu Partidul Muncii. Am respins această propunere. Toate încercările din trecut de a prezenta la alegerile din Israel o listă a pensionarilor au eșuat. Am refuzat să transform vârsta într-un drapel electoral.

Roni Milo, candidatul Likud-ului la funcția de primar, mi-a propus locul nr. 3 pe lista lui. Dan Darin, de stânga, era pe locul 2. „Am nevoie de un om cu experiență ca tine", a încercat Milo să mă convingă.

Nu voi uita serbarea emoționantă pe care mi-au organizat-o colegii de la Secția culturală, tineret și sport în frunte cu prietenul meu Dov Gheva, în sala bibliotecii din Iaffa. Deși trecuseră zece ani de când nu mai eram șeful lor, m-au ținut minte cu dragoste.

La noi în țară se tinde să se uita repede tot ceea ce ai făcut și rezolvat. Dar altfel s-a întâmplat în seara despărțirii. Pe scenă au urcat orchestre de tineret, coruri, cântăreți, majoritatea copii, care nu știau cine este acest unchiaș bătrân, care șade în primul rând în sală și mulți oameni maturi îi adresează cuvinte de mulțumire și îl îmbrățișează cu căldură. Aceasta a fost una din serile fericite din viața mea.

Acum cinci ani am devenit locțiitorul lui Moșe Zanbar la organizația pe țară a supraviețuitorilor Holocaustului, devenită ulterior „Centrul organizațiilor supraviețuitorilor Holocaustului". Fondul de ajutoare a supraviețuitorilor Holocaustului a fost poreclit „Fondul Artzi", pentru că eu l-am inițiat și dezvoltat. Bazându-mă pe experiența mea la primărie și în Knesset, am definit domeniile de ajutorare directă: o sumă în

valoare de o mie de dolari pentru tratament dentar, aparate auditive, ochelari, proteze, medicamente speciale, ore de asistență pentru cei care nu pot părăsi casa. Ei trebuiau să înainteze cereri, rezolvate de comisia din rândurile supraviețuitorilor Holocaustului. Biroul era condus de vechiul meu prieten Meir Friedman. Cei în nevoie primesc de la acest fond și un „buton de alarmă", extrem de util și important pentru persoane care trăiesc singure. În paralel, am dezvoltat și un fond ce acorda alocație instituțiilor educative și de cultură care se ocupă cu studiul Holocaustului. Pe acest tărâm, pe care-l cunosc bine, am o poziție dominantă. Sunt unul din cei doi reprezentanți israelieni oficiali în Comisia de alocații bugetare, condusă de președintele american al lui Claims Conference (Comitetul de tratative cu Germania pentru satisfacerea cererilor evreiești), rabbi dr. Azriel Miller. Ședințele acestui comitet au loc de două-trei ori pe an la New York. Am obținut ca sume bugetare importante să fie alocate instituțiilor culturale de importanță primordială ca Yad Vașem, Muzeul Kibuțului, „Luptătorii ghetoului", Massua („Torța"), Muzeul Diasporei, Teatrul idiș, precum și pentru un film despre cimitirele uitate ale Transnistriei, cărți de studiu.

80% din fondul Comitetului de alocații sprijină proiecte de cămine și cluburi pentru supraviețuitorii care au nevoie de spitalizare sau asistență socială.

De-a lungul anilor am luptat pentru ca noi, supraviețuitorii Holocaustului, să distribuim direct banii, fără a ne sprijini pe alte organizații. Când a fost adoptată, teza mea s-a dovedit justă. Ea a revoluționat viața supraviețuitorilor Holocaustului în Israel și în țările diasporei. În această acțiune m-am bazat pe experiența acumulată și pe imaginație.

Activez și în organizația ce luptă pentru retrocedarea bunurilor evreiești din țările est-europeen W.J.R.O., sau în ebraică — I.L.A.R. — în fruntea căreia se află Edgar Bronfman și Avram Burg. Aici dovedesc specializarea mea pe tema României. Eu sunt o adresă pentru israelienii originari din România ce se interesează de acest domeniu. Am ajutat la crearea cotidianului în limba română „Ultima oră" și a săptămânalelor „Tribuna" și „Orient Expres". În acest ziar și în revista lunară „Minimum", scriu articole de publicistică politică. Astfel satisfac impulsul meu de a scrie și publica.

Aș minți dacă aș spune că sunt mulțumit de atmosfera ce domnește în viața politică din Israel. Este firesc ca orice „fost" să fie decepționat și să vadă în culori trandafirii vremurile trecute. Dar cred că nu aceasta e sursa viziunii mele pesimiste. Arena politică e dominată de violență,

agresivitate, egoism. Scopul scuză mijloacele. Conceptele ideologice și de valori sunt desconsiderate, ignorate, terfelite în noroi. Țara e măcinată de conflicte ce-i amenință coeziunea.

În calitate de cetățean de rând, mi-e greu să înghit aceste aspecte. Uneori „explodez". Dar n-am încotro. N-am nici puterea și nici tribuna pentru a face auzită o... voce în pustiu.

Scrierea acestei cărți a durat aproape trei ani. Fiica mea, Nava, asociata mea la elaborarea acestor memorii, susținea că fiecare frază a procesului vieții este necesară și nu există posibilitatea de a sări peste etape. „Trebuie scris totul cu multă răbdare, fără a ști exact când se va termina cartea", obișnuia ea să-mi spună, când o zoream.

La Așkelon trăiește un scriitor, cercetător de literatură idiș, profesorul Eliezer Fränkel. Din când în când vorbim la telefon și fiecare din convorbirile noastre se termină cu aceeași frază: „Nu ți-e permis să amâni".

Mă tem să nu întârzii. Am vrut să ajung la sfârșitul acestei cărți cu mintea limpede. Știu că timpul se epuizează. De aceea, am grăbit-o pe fiica mea. Dar Nava, poate fiindcă este o fire optimistă, sau poate pentru că literatura este tărâmul ei, s-a încăpățânat să se ocupe intens de fiecare capitol de viață, cerându-mi să cobor în adâncurile memoriei și să scormonesc acolo ca un arheolog. Am muncit din greu pentru această realizare. Programul meu de lucru continuă să fie încărcat. Alerg și acum, de dimineața până seara târziu. Mulți cred că exagerez și că, la vârsta mea, ar trebui să încetinesc ritmul. Dar pentru mine activitatea e elixirul vieții. Tenis doar n-am să mai joc!

„Comitetul vârstei de aur" activează în cadrul primăriei. Totuși, mă țin la distanță de nucleele de forță, alerg între cele două clădiri, biroul de atunci și biroul de acum și uneori obosesc. Dar dincolo de activitate, oricât ar fi de importantă, plutește o permanentă neliniște. Un strat de nesiguranță. Nu numai sentimentul că se golește ceasul de nisip, dar și viziuni apocaliptice despre „după aceea". La vârsta mea de șaptezeci și șapte de ani, sfârșitul poate surveni în fiecare zi. Un accident fizic neașteptat, o excrescență malignă, și atunci începe înaintarea rapidă spre ora zero. Am rămas aproape singurul din urmașii familiei Katz. Mătușa Eva a murit acum șapte ani, la vârsta de optzeci și șase de ani. Ea a acceptat bătrânețea cu curaj, ca și când ar fi fost un dar al Domnului. Cu anii, semăna cu iubitul meu bunic, tatăl ei, Avraham. Aceeași față luminoasă, înțeleaptă, de o nețărmurită bunătate, cu multă dragoste pentru familie. Din această cauză, atât Șlomo, cât și Nava se simțeau bine alături de ea,

mai bine chiar decât alături de bunica lor naturală, Fani, mama mea. Cu doi ani înainte de a deceda, a fost internată la spitalul Rambam din Haifa, în așteptarea unei operații. În aceeași seară, un elicopter militar a adus doi soldați Zahal, răniți în Liban. În sala de operații a sosit și un copil libanez, cu o criză de apendicită. Era într-o vineri seară. Echipa medicală era formată aproape în întregime din arabi și druzi, ceea ce este specific în Israel. „Nu mi-e frică de moarte", spunea deseori mătușa, adăugând cu ironie: „Tânără n-am să mai mor". Operația i-a acordat încă doi ani de viață. S-a mutat să locuiască la Ghivataim, lângă fiica ei Anny, nepotul Arie și micuța strănepoată, pe care o iubea mult. Eu o vizitam foarte des. Când Eva a murit, am simțit că s-a rupt și ultima punte care mă lega de copilărie. Acum a dispărut din lume ultima amintire vie a bunicului, care m-a crescut.

În timp ce scriam această carte a murit și verișoara Elsa din New York, fiica unchiului Kalman, cu care am crescut împreună la Siret și pe care eram gelos în copilărie, pentru că ea avea tată, iar eu — nu. Din familia Katz, originară, a rămas doar fratele ei Baruch, azi adept bigot al rabinului Nahman din Breslav. Baruch locuiește la Țfat. Trăim la doi poli diferiți. Nepoții noștri nici nu vor ști că există între ei o legătură de sânge.

Recent a murit și prietenul din copilărie, Iehuda Șaari. Deși n-am fost în relații prea bune în ultimii ani, moartea lui m-a afectat profund.

Îmi închipui înmormântarea mea. Mimi, Șlomi, Milca, Nava și Noam, Șiri, Ionatan, Ilil și Nimdor vor plânge amar. Prietenii vor vărsa o lacrimă și cunoscuții vor veni să mă onoreze pe ultimul drum. Se vor ține discursuri funerare. Se vor spune lucruri știute și mai puțin știute. Ei vor acoperi mormântul și mă vor lăsa singur și părăsit într-unul din orașele morții, la Kiriat Șaul, la Holon sau la cimitirul Hayarkon. „Foarte neplăcut să stai pe vecie în pământ", obișnuia să spună mama mea, o femeie singură, cu sufletul amar, a cărei viață era goală, fără dragoste, fără o legătură normală. Și totuși ea a preferat răul știut și sigur, în comparație cu necunoscutul înspăimântător.

Din toate faptele mele va rămâne această carte. Dacă va fi un mare succes de difuzare — nu știu. Povestea vieții unui om care aparține tribului — nu prea cunoscut — al evreilor din România, care și-a legat soarta de Sionism și de visul de realizare a Statului Israel. Poate că în biblioteci, cartea se va alătura unei serii lungi de biografii care așteaptă cititorul, curios, să vină să le citească.

Aceasta e tot ce am de lăsat în urmă atunci când esența mea fizică va dispărea din această lume. Spre despărțirea finală, îmbrățișez pe acei care m-au iubit și pe cei care i-am iubit și pe toți cei întâlniți pe acest drum numit „viață". Fiți binecuvântați în capitolul lumii și al vieții voastre, până la întâlnirea voastră cu pacea veșnică și neantul.

Tel Aviv, octombrie 1998

Clasa a VI-a la Liceul din Siret.
La mijloc dirigintele Grigore Grigorovici.
În rândul de sus, al doilea, autorul, ultimul în rând, actualul preşedinte al Comunităţii, Herbert Gropper.

O fotografie cu conducerea organizaţiei „Hanoar Haţioni." Al doilea, autorul. Penultimul – Aba Bardiceff, fost paraşutist, căzut la datorie.

Vizită în oraşul Siret, pe fondul cimitirului, cu fiul Şlomo Artzi şi fiica, Nava Semel.

Braşov: vizită familială.

1941: La ferma agricolă din Militari (de lângă Bucureşti).

1944 – Pe drumurile Europei, în uniformă engleză (împreună cu Haim Veisman şi Iehuda Saari).

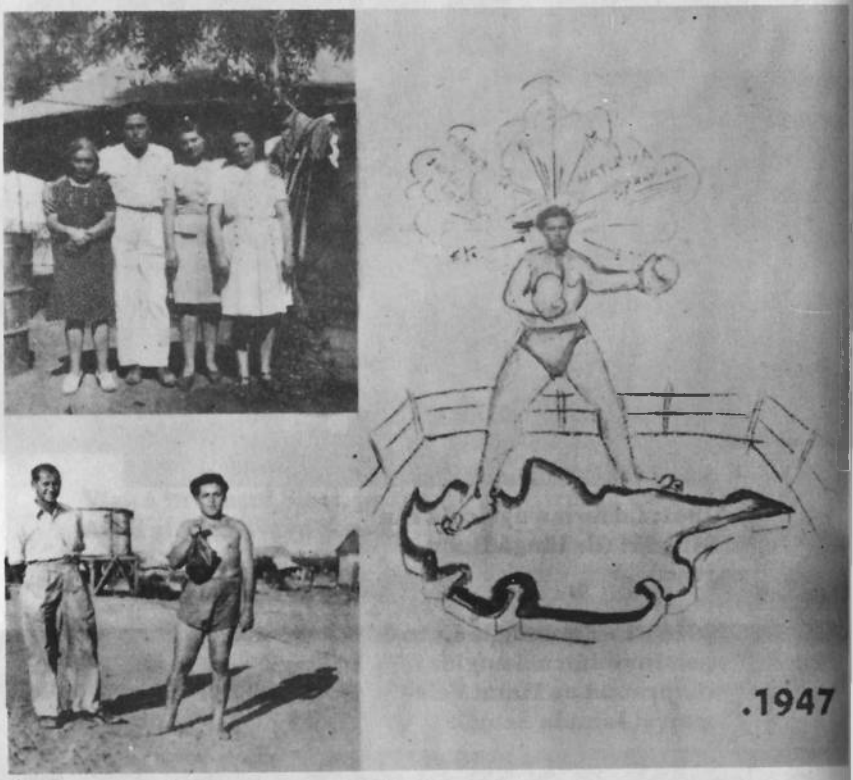

Imagine din lagărele din Cipru
şi o caricatură despre „lupta cu englezii".

Cu câţiva dintre paraşutiştii ce au acţionat în România. Ultimul la dreapta, Saik Dan apoi Artz, Baruk Kamin, Lupi (Lupescu).

Familia la Sinagoga Mare din Tel Aviv (1954)

Prima întâlnire cu rabinul-Şef Moses Rosen la Congresul Mondial Evreiesc care a avut loc la Bruxelles (1962).

Ceremonia sulurilor cu Tora la Kfar Hassidim.

Cu rabinul Alexandru Şafran la Tel Aviv.

În aşteptarearea reginei Angliei.

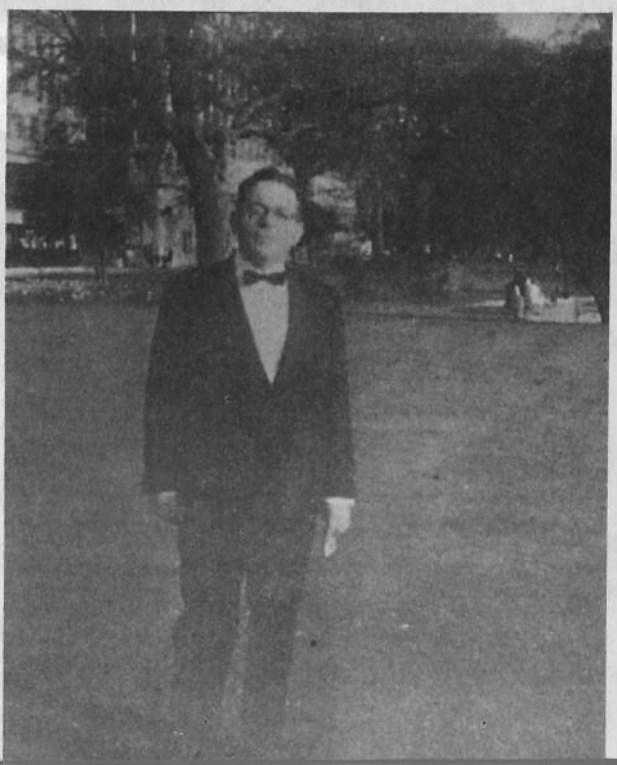

Ambasadorul Valeriu Georgescu în vizită oficială la Aliat Hanoar.

Congresul sionist din 1968 cu Igal Alon, Kader Luz (preşedintele Knessetului),dr. Israel Goldstein .

Cu Jacques Chirac, actualul preşedinte al Franţei.

Cu primul ministrul Simon Perez.

Cu preşedintele Iliescu,la Muzeul Diasporei.

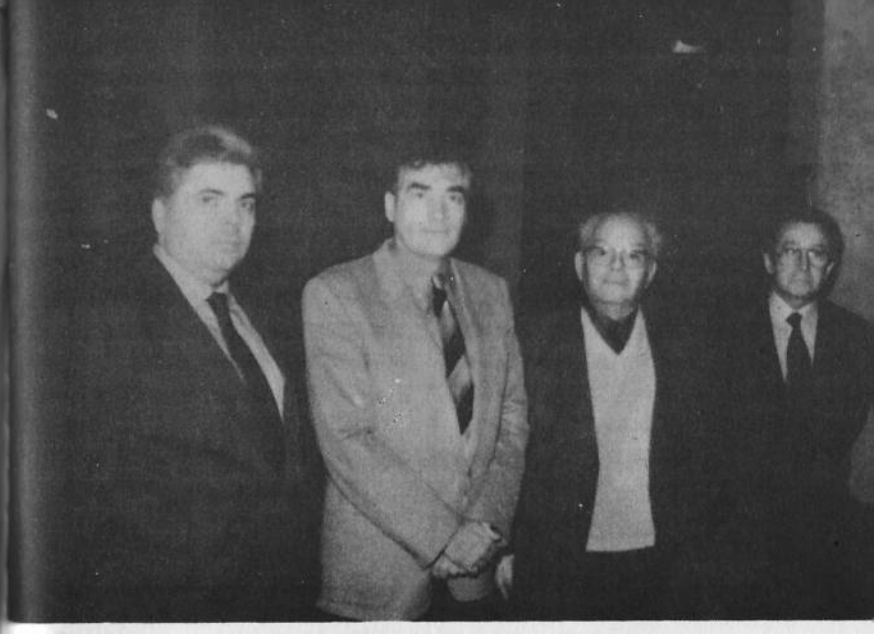

Cu Petre Roman şi Adrian Severin.

Cu consilierul Harnagea.

Cu rab Rosen şi preşedintele Haim Herzog.

Cu primarul New York-ului.

Din ilegalitate – Sinaia 1944.

Tehnoredactare computerizată:
UNIVERS ENCICLOPEDIC
LILIANA KIPPER
DIANA OLTEANU

IMPRIMAT LA S.C. ROMCARTEXIM S.A.
Tel.: 211.30.16; Fax: 211.27.52
București

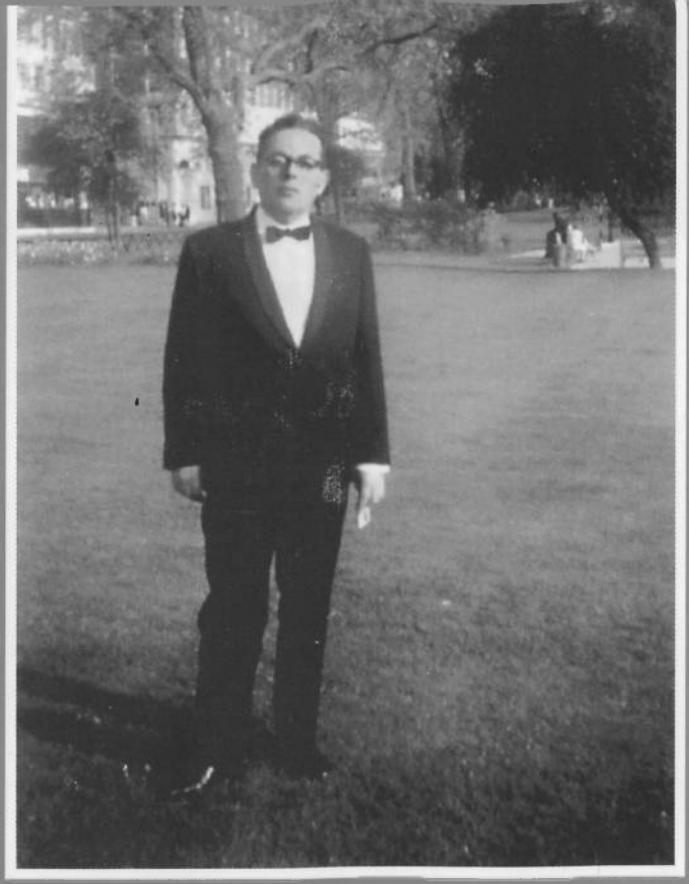

Autorul acestei tulburătoare şi instructive cărţi este o personalitate remarcabilă a iudaismului românesc şi mondial. Ajuns la vârsta senectuţii, dl. Itzhak Artzi îşi scrie memoriile. Ele reconstituie o viaţă puţin obişnuită şi demnă de tot interesul. Apare, cu trăsăturile emoţionant conturate, activismul său sionist în România de pe vremea adolescenţei şi a primei tinereţi, în care a trăit realitatea dramatică a Holocaustului, apoi militantismul politic din Israel, unde a ajuns la înalte demnităţi (deputat şi timp de 20 de ani viceprimar al Tel-Avivului).

Biografia unui sionist e prezentarea vieţii unei personalităţi exemplare, care merită să fie cunoscută.

ISBN 973-9235-78-6